

MİR CƏLAL

MİR CƏLAL

İctimai fəaliyyət
kitabı

MİR CƏLAL

Seçilmiş əsərləri
5 cildə

HEKAYƏLƏR
FELYETONLAR
ŞEİRLƏR
OÇERKLƏR
TƏRCÜMƏLƏR
XATİRƏLƏR

MİR CƏLAL

Seçilmiş əsərləri

FELYETONLAR
ŞEİRLƏR
OÇERKLƏR
TƏRCÜMƏLƏR
XATİRƏLƏR
V cild

Tərtib edənlər:

Nərgiz Paşayeva
Təhsin Mütəllibov

Redaktor:

Şəmsəddin Axundov

Rəssam:

Nüsrət Süleymanov

MİR CƏLAL. ƏSƏRLƏRİ. 5 CİLDDƏ. V CİLD.

Bakı, ADILOĞLU nəşriyyatı, 2013, 318 səh.

FELYETONLAR

SƏRXOŞLAR

Gəncə şəhəri və stasyonunda sərxoşlar gecə yoldan keçənləri rahat burakmıyorlar.

Əla ya əyyühəs-saqi dutub dünyanı sərxoşlar!
Buraxmaz çarşıdan keçsin gecə insanı sərxoşlar!

Olubdur məsti-layəqəl nə söylər hərzəvü-hədyan,
Qadın görçək, şitab eylər ona canın edə qurban,
Buna baş əgməsə hər kim, verərlər qətlinə fərman,
Saat səkkiz olunca hər tutur meydanı sərxoşlar!

Bədəndə bir libas qoymaz, başında saxlamaz şapka,
Ayaqda çəkmə yox, bədən açılmış sallanır toqqa.
Qarın – qıpqırmızı – titrər hesab eylə tuluq, daqqa,
Xəyal etməz cəza, qanun, nə də zindanı sərxoşlar!

Təsadüf etsə bir fayton o saat da əylədir hökmən,
Səvar olsa sabahadək dəxi tərک eyləməz əldən.
Kəsilmiş sərxoşa zorluq qəvilik ruzi-əvvəldən,
Əlin tərپətməmiş gördün axıtmış qanı sərxoşlar!

Xəyali-eşq bir yandan, şərabın karı bir yandan,
Ucaldıb sərxoşu etmiş müəzzəm bəyü sultandan.
Çıxanda – seyr ilə cah-cələlə – bir müdir yandan,
Yataq etmiş tamamən kəndinə şantani sərxoşlar!
Salarlar şəhrə tezliklə çaxır böhranı sərxoşlar!

"Söhrət"
1926

MƏSCİD BÜSATI

Yetişdi mövsümi-matəm, göz aç, ey şiə, yatmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Nəzər sal məscidə bir yanda «Cəfər mürdəşir» durmuş,
O yanda «kəlləpəz» Mehdi büsat matəmi qurmuş.
Bu yanda bir bölük övrət, yanında «köndələn» çavuş,
Göz açmır rövzəxan «hacı» dəmadəm huri satmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Yığılmış başına şeyxin müridi-mürşidü-cahil,
Hırıldar minbər altında «yetim» Əkbər, «yoluq» Kamil.
Bu yanda bəhs açıb dinü şəriətdən Mirismail,
Deyər şiə olan doymaz bu ayda yasə batmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Gələn daxil olur əldə corabı, çəkməsi, məsti,
Məharət göstərir səqqa əlində bir böyük bəsti.
Əlində bir «daxil» söylər qiyamət bəhsini məşdi,
Açılmış sinələr şap-şap keçib əflakə çatmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Məsciddə qalmaqal, hay-küy, mücavirlər deyir vur-vur,
Yetişdi Xoylu, Səlməslı ağac əldə tutuldu şur.
Seçilmiş dəstəyə «leylək» Tağı bir növilə məmur,
Diyər kim ağlamaq məqsəd; bizi xaliq yaratmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Qabaqda doqquz ağsaqqal, daralınca dəsteyi-zəngan,
O qədri ali Təbrizli düzölmüş; xəlx olub heyran.
«Güney» xəlqi olub məhzun; «Əhərli» və Hüseyn guyan,
Yorulmaz «Ərdəbil» əhli sinə, baş, döş qaratmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Miyani-məclisə kəşkül qoyub durmuş «bala» dərviş,
Ümuma beççə «oğlanlar» bunun ətrafını tutmuş.
Oturmuş «lüt nəsir» ağılır, salır həm məclisə suriş,
Ağam vay-naləsi çatmaz buna həmta uzatmaqdan,
Usanmaz şiə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

"Şəhab"
1926

İMPERYALİSTLƏR TANCA ÜZƏRİNDƏ BOĞUŞURLAR

Yurdumuzu müstəmləkə bəhrilə abad eyləriz,
Meydan oxur aləmlərə, zor və hünər yad eyləriz,
Hər Şərqi istismar edib, getdikcə bərbad eyləriz,
Dünya tanır nəslən-bə-nəsil, bizlər böyük ayanlarız,
Sübh olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

Duyduq sərəsər həpimiz «quyruq» iyi var Tancadə,
İspanyamız çəkməz əlin iş bu boğazdan ölsə də,
İngiltərə çoxdan bəri at oynadır bu sahədə,
Adətdi qarışmaq bizə, biz də belə insanlarız,
Sübh olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

İtalyamız baq qaldırıb, şərqi çevirməz «nəhs» üzün,
Çoxdan plan qurmuş tuta şərqi təməmə «Musilin»,
Cəmiyyəti Əqvama bax, imperiyalistlər bir «durbin»,
Yeksər yıxılmışdır ki biz dünyayı tez səhmanlarız,
Sübh olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

«Şərqi çevirmək» yüz bizə şimdiki müqəddəs bir şüar,
Cümlə Mərakeş ölkəsin etdi firənglər tarmar,
«Tanca» ilə dür amalimiz şərqi çəkək möhkəm hasar,
Bu məqsədə çatmaqla biz şərqi əhlini zindanlarız,
Sübh olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

Göstərməsin Allah əgər şərqli oyansa dəmbə-dəm,
Qoymazlar əsla qərblilər şərqi ata bir də qədəm,
İmperiyalistlər ol zaman şərqsiz tutar dərdi vərəm,
Kimlər deyər bizlər həməni keçmişki ali şanlarız,
Sübh olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız,
Leş üstə daim əlləşib yekdigəri böhtalarız.

“Söhrət”
1926

RAMAZAN HƏSRƏTİ

Ramazan ayı münasibətilə mollalar nəğmə oxuyurlar.

On bir ay həsrətinə tab eyləməz can, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Gözləməkdən gözümlün nuru gedib, kök saralıb,
Həsrətdən yürəgim qanə dönüb, lap qaralıb,
Firqətin bəxti qara cismimi bu halə salıb,
Çəkdiyim dərdlərə dözməz yəqin insan, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Bir tərəfdən gəlirim yox, üzüm ac, gözlərim ac,
Gecə-gündüz çalışıb tapmayıram dərdə əlac,
Bəs haçan «siftə» bazarı tapacaq bir də rəvac?
Şübhəsiz, tezlik də olsa nümayan, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Neçə vaxtan «plov»a, «şərbət»ə həsrətdi canım,
Görmürəm bircə yığıncaq, nə də bir «nazlı» xanım.
Bir evin küncü kəsilməmiş də dağım, həm aranı, Xabi-qəflətdə uyurdum necə «heyvan», Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Batdı hərçənd məhərrəmdə bığım «el» yağına,
Gecə xəlvətlə gedərdim həmi «bulvar» bağına.
Payızı getmiş idim «Kislovod»un yaylağına,
O zamandandı varam didəsi giryan, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Ramazan olsa qurardım da yəqin eyş sifət,
Şərəfilə bu ayın «tazalənir» kirli həyat.
Axıdır cib-cibişdanə qızıl nəhri – «Fərat»,
Hər orucluqda dolur köhnə «cibişdan», Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Sanaram vaxtımı, həm saətimi, saniyəmi,
Ki havaxt çatsa orucluq «silə» dərdü qəmimi,
Yetişib nura boyatsın bu qara aləmimi,
Eyləsin qəlbimi misli-məhi-taban Ramazan,
Mollanın dərdinə bu dəhrdə dərman Ramazan,
Layiqincə sənə qiymət verə dövran, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban Ramazan.

“Söhrət”
1927

DARDANEL

I

–Ayın başında, maaş cədvəlinə qol çəkib neçə yüz manat alırsınız, elə bilirsiniz ki, bir igidlik elədiniz?

Oğlanlar tanıyıram, bir ay deyil, beş ay da kassa qabağına yaxın gəlməyə, uf deməz. Bizim Dardanel Qurban kimi.

Dardanel Qurban belə igidlərdəndir.

Qurbana niyə Dardanel deyirlər? Bəlkə Dardaneldən gəlmişdir? Bəlkə Dardanelin tarixini yaxşı bilir?..

Yox! Qurbana ona görə Dardanel deyirlər ki, o, pivəxanada işləyir.

Pivəxananın Dardanelə nə dəxli? Pivəxanada bir Qurban işləyir, yüzlərlə adam var, niyə onlara Dardanel deyilmir?

Məsələ belədir ki, adam ilə adamda, işçi ilə işçidə, atalar demiş, zəmin-asıman təfəvüt var. Pivəxanada işləyənlərin heç birinə Dardanel demək düz olmaz. Gərək Qurbana Dardanel deyəsən! Bu ləqəbi o kişi qazanıb, fəth edibdir.

Üç il bundan qabaq yeyinti ticarəti şöbə müdiri ilə Qurbanın ara-

sında belə bir söhbət oldu:

– Qurban, gəl sən idarədə işlə, mənə kömək elə!

– Yox, yoldaş müdir, məni satıcı qoy!

– Qurban, satıcılıqda 150 manat məvacib var. Sən kiflət sahibisən, ayrı işə qoyaq səni!

– Yox, yoldaş müdir, satmağa əlim öyrənib.

– Qurban, satıcılıqda dolaşarsan, gəl səni sklada qoyum?

– Yox, yoldaş müdir, məni heç kəs çaşdırammaz. Beş ildi...

– Qurban, pivə krantını sən ayrı şeyə oxşatma. Dardanel boğazıdır, tab gətirəmməzsən ha!..

– Yoldaş müdir, mənə xor baxma, mən dünya görmüşəm, çox elə Dardanelərdən keçmişəm, prikazımı ver!

Müdir gülümsəyib əmr yazdı. Qurbanı Zevin küçəsinin tinində – bulvar ağzındakı pivə budkasına satıcı təyin etdi.

Babalı deyənlərin boynuna, guya uzun çənə-boğazdan sonra Qurban bu vəzifəni iki min manat nağd pula müdirin özündən alıb. Bu şərt ilə ki, hər ay maaş cədvəlinin yanına gələndə bir dəstə yüzlük çıxarıb kassirin qabağına qoysun, özü də qol çəksin.

Çox qərribədir. Tutaq ki, Qurban beş yüz manatı müdirə dost payı verir, bəs kassirin burada xeyri nədi, həmin pulu gecə vaxtı gətirib müdirin evinə atmamış ürəyi sakit olmur?

Kassirin də birinci xeyri odur ki, savab iş görür, ikinci də ki Qurban öz adının qabağından qol çəkib gedir, 150 manata tamah salmır.

Bəli, düz on dörd aydır ki, Dardanel Qurban bir qəpik maaş almır, ayda 500 manat əli ilə verir, hökumətə qulluq edir.

Söz düşəndə müdir əlini əlinə çalıb sevinclə Qurbandan danışırdı:

– Çox namuslu işçidir. Neçə dəfə onun maaşını artırmışıq, irəli çəkmişik, gəlmir. Deyir, mən bu xırda işimlə hökumətimizə daha artıq mənfəət verərəm. Ürəyi də yuxa adamdır. Deyir, sovet vətəndaşı mənim əlimdən sərən pivəni alıb içəndə elə bilirəm külli-dünyanı mənə bağışlayırlar...

Qurbanın arvadı kişini qısnaşdırdı:

– A külbaş, pivə satmaqdan nə qazanacaqsan ki, ayda beş yüz də rüşvət verəsən?

Qurban əlini onun dodaqlarına qoyurdu:

– Yavaş danış, a mürtdəd qızı! Əvvəla, rüşvət demə, prosent de!

Qaldı, qazancın fikrini çəkmə. Sən elə şeyləri anlamazsan. Xor baxdığın o pivə krantı, doğrudan, Dardaneldir. Neçələri gözünü ona dikib. Bu gün qulluğumu satım desəm üç min verərlər.

Arvad daha da maraqlanır, dik-dik Qurbanın gözünün içinə baxır:

– Başa düşmürəm. Dardanel onun harasıdır! Pivə zəhrimar olmuş ölçü ilə çəkib sənə verirlər. Stəkanı filan qədərdən də pulunu istəyirlər. Daş-başı nədən eləyirsən burda?

Qurban arvadının ilk sualından yayına bilmədi: qolundan tutub yanında oturdu:

– Mənim xoşbəxtliyim burasındadı ki, müştərilərim də sənin kimi başa düşürlər. De görüm pivə görmüsən?

– Görmüşəm. Saman suyu kimi sarı...

– Sarılığını demirəm. Qabdan-qaba boşalanda nə olur?

– Nə olur?

– Nə olacaq, köpüklənir! Hələ krantı ki, xışmınan bərk açırsan, stəkanın yarından yuxarısı köpük olur.

– Köpüyün sənə nə xeyri?

– Yenə qanmır ha! Yarım stəkanı bir stəkan əvəzinə yeridirəm gedir də!

Qurban bu cavabını elə qətiyyət və ehtirasla dedi ki, arvadın dinəcəyi olmadı. Ancaq bir qədər düşünəndən sonra yadına gəldi:

– İçən, bəyəm, axmaqdı, gözləməyir, köpüyü yata?

– Ay rəhmətliyin qızı, gözləməyə vaxt var, hövsələ var? Hərə istəyir bir damcı da olsa, boğazına töküb ürəyini sərirlətsin, sən nə qoyub, nə axtarırsan.

Qurban nə fikirləşdisə, səsini dəyişdi:

– Olur ha, sən deyən kimi, mərdimazarına da rast gəlirsən. O gün biri başladı ki: “Yoldaş, stəkanı yarım elədin!”

Mən də vurdum dəlisovluğuma, stəkanı çəkib əlindən aldım, qoydum krantın altına. Doldu, daşdı, götürmədim. O yan-bu yandan müştərilər qışqırırdı: “Canım, götürsəniz o yana stəkanı!” Mən də dedim:

– Görürsünüz zalım oğlunu, damcı davası eləyir? Gərək bunun üçün altı saat vərəvürd eləyəm!

Nə bilim, haçan basıb onu növbədən çıxartdılar.

– Ləngitmə, – dedilər, – bu istidə kişi qoy işləsin!

Ay arvad, müştəri olmasın, sən ol, bir də deyərsən ki, “yoldaş,

stəkanı yarımçıq elədin?”

Sən onu niyə deyirsən? Bəyəm pivə hər yerdə tapılır? Toy eləyənlər var, şüşəsinə bir qızıl desən əsirgəmir. Onun gözü qızanda, mənim kimi kasıbın da bəxti açılır da!..

II

Müdür Qurbanı yanına çağırıb məyus bir xəbər verdi:

– Qurban, iş belə gətirib ki, gərək səni qulluqdan qovam! Bilirsən, incimə, necə deyərlər, dostuq, səni çox istəyirəm. Amma özümü səndən də çox istəyirəm. Mən səni Dardaneldə saxlasam, özüm də sən qarışıqlı guruppultu ilə dənizin təkinə batacağam...

Qurban başını aşağı saldı. Dostunun açıq söhbəti onun xoşuna gəlmədi. Dardaneldən ayrılmaq dərdi ürəyini parçaladı, çiynləri qalxıb düşdü, köksü boşaldı:

– Necə məsləhət bilirsiniz, elə eləyin. Razı olmaram mənim üstümdə sizə söz gəlsin!

Dilində bunu deyirdi, amma ürəyində verdiyi pullara hayıfıslanırdı: “Burnundan tökülsün o qaragöz yüzlüklər...”

Müdür Qurbanın mülayim danışığından, qəmgin durmağından anladı ki, incimişdir. Qolundan yapışıb otağın bir küncünə çəkdi, könlünü almaq istədi:

– Elə düşünmə ki, dostum məni güdaza verdi. Xeyr! Bu canımın ölmüşünə, çarə yoxdur. Qaldı, iş babətindən qəm eləmə, birisi gün bir mənə zəng vur!

Birisi gün Qurban özü gəldi müdirin yanına.

Müdür ona ayrı qulluq təklif elədi:

– Gəlsənə, səni göndərəm ayrı Dardanelə, su budkalarından biri-nə?

Müdür bunu dedi, Qurbanın cavabını gözləmədən əlavə etdi:

– Təfavütü nədi, həmin Dardanel boğazıdır, ancaq buradan acı pivə yox, şirin siroplu su ötür...

– Bir şeyin ki, mayası su ola...

– Baxma, bu su çörəkli sudur.

Qurban yeni vəzifəni boynuna götürdü. Əyri küçənin ayağında su satmağa başladı.

İşə girən günü müştərinin ağzını yoxlayanda bildi ki, bu Dardanel o Dardaneldən geri qalmaz. Doğrudur, burada maaş otuz manat askikdir. O da doğrudur ki, siropu ölçüb stəkana tökmək üçün üskükələr qoyublar. Ancaq məsəldir, bir yandan bağlananda, bir yandan açılar. Yayın bürküsü hamını su budkalarına qovur. Adam adam üstə çıxır. Eləsi olur, on stəkan suyu birdən başına çəkir. Belə yerdə üskükə fikir verən kimdi! Pulun artığını sayan, əskiyini yoxlayan nə gəzir?

İlk günlərin təcrübəsi göstərdi ki, azı 3-4 şüşə sirop qənaətə salmaq mümkündür. Şəkərin kilosu filan qədərə gedir, 4 şüşə sirop az şeydirmi?

Ancaq siropu təzədən şəkərə çevirmək olmaz ki!

Qurban aciz deyil, hər şeyi xiridə verməyi bacaran adamdır. Bir axşam sirop şüşələrini balaca qardaşına verib bərk tapşırırdı:

– Tezdən durarsan, bala, dərsi-mərsi də qoy yerə, ağ vedrəni şollar suyu ilə doldurub, apararsan kolxoz bazarına. Hər stəkana bir xörək qaşığı sirop tök, stəkanı altı şahıdan ver kolxozçu qardaşlar içsin, canına dua eləsin.

Balaca qardaş Qurbanın tapşırığına əməl edirdi. Hər ikisi axşam bürüşmüş, əzilmiş, islanmış pulları sağ-sol ciblərindən, yan, qoltuq ciblərindən, köynək, şalvar ciblərindən cəngə ilə göy müşənbəli stolun üstünə tökür, baxıb gülürdülər. Qurban qışqırırdı:

– Can, səni yaradana qurban olum, ay Dardanel.

Balaca qardaş soruşdu:

– Qurban dadaş, sən Dardanel nəyə deyirsən?

Qurban ona əyri baxırdı:

– Beş ildi coğrafiya oxuyursan, hələ Dardanel bilmirsən, ay kora-zehin? Bir də məktəbə ayaq bassan, gönünü soyaram.

Qurbanın arvadı da çervonları düyünçəsinə yığıb Mostorqları gəzir, biləyinə qızıl bilərzik, boynuna mirvari boyunbağı, qoluna sarılıq qolbaq alır. Ancaq ürəyində kiçik bir vahimə var:

– Qurban Dardaneldə nə qədər dayana biləcəkdir! Qonşular, tanışlar böyük bir maraq ilə bu məsələdən danışırlar:

– Qurban yenə Dardaneldədir?

– Hələlik Dardaneldədir!

1940

ŞEİRLƏR

«QIZIL OKTYABR»

Ölkəmizi xandan, bəydən qurtaran,
Nurlu işq ziyasını verən sən.
İnqilab ki, yüksəklərdən yüksək sən,
Qızıl Oktyabr, şərəfli bir adın var.

Meyvələrin bu günlərdə yetişmiş,
Köylü, fəhlə bir-birilə görüşmüş,
Doqquz illik bayramında öpüşmüş,
Bayramına ölkələrdən təbrik var.

Fabrik, zavod istehsalat yüksəlib,
Hər tərəfdə mədəniyyət saçılıb,
Traktorla köylərimiz bəzənib,
Qızıl Oktyabr, şanlı günün var.

Sənin adın titrədir zalımları,
Vaxt arayır qənsərindən qaçmayı,
Məzlum, fəqir ellər sənə yüksəlir,
Bu cahanda sənin şanlı adın var!

“Şəhab”
1926

DƏNİZİN CİNAYƏTİ

Görməyə gəldik səni biz uzaq ölkələrdən,
Aman, ey Qara dəniz! Bu tatlı görkəmlə sən
Ruhları cəzb etməyə, sanki, yarandın, əvət!
Dalğanda nə şətarət... üzündə nə lətafət!
Sahilində bahardan nəşələnən "mələk"lər,
Yağdıraraq nəşələr, qüruba ninni söylər.
Sinəni zinətlədən yelkənli ağ qayıqlar,
Nazənincə bu rəvəşlə çöhrəni nurlandırar.
Ötür pənbə döşündə qızıl taclı vapurlar.
Qəhrəman donanmanın heykəlidir, sanki, var.
Ara-sıra ləpələr seyhə kimi daşaraq,
Sahili qamçılarla döyər xəfifcə ancaq,
Hələ acırsın küçük, talesiz balıqlara,
Oynaşır-oynaşırlar, sonra düşərlər tora.
Sahildə elektrik sütunların kölgəsi,
Qat-qat olur sularda qırmızı qırbac kibi.
Səyyahlar ixtiyarsız, durur baxmağa bayğın,
Seyrə dalır uzaqdan gələnlər yığın-yığın...
Fəqət, ey gecə kibi keçmiş qara dəniz!
Bir cinayəti əlan xatırladaq səndə biz;
Bu suslu mənzərənlə ağır cinayətin var,
Hər kəs unutsa, lakin unutmaz proletar!
Bu dənizdə – qəlbimiz təəssüflərlə doldu.
"Mustafa Sübhi" adlı bir elçimiz yox oldu...
O, bir naləli – Şərqin qızıl fırtına quşu,
Sarsıtmaq istərdi həp zəncirli quruluşu.
Qəlb evimizdə baqi onun məhəbbət izi,
Səni görmək odur ki, narahat etdi bizi...
Ey önümdə suçundan sallanan qara dərya!

Yaxşı yadında saxla – yaxşı yadında saxla!
Xarakteristikanı öz əllərinlə qaraltdın.
Onsuz da, var dərdinə dərin bir yara qatdın.
O silinməzlə ki, kölgəli sinəndədir,
Unutulmaz Sübhiyə ölməz bir nişanədir.
O, bir məzar daşındır, yaşayacaqdır mudam.
Ta yaşayan "Sübhi"lər qoparacaqdır qiyamət.
Onun ayıq fərəhli yüzündəki rəşadət,
Bu dənizdə bir zaman qoparacaq qiyamət,
Dalğaları savrılıb saflanacaq ki bir gün!
İntizar yürekələrə yapılacak son düğün!

Batum, 18 iyun 1928

ŞİMALDAN SƏS

Aprelimiz münasibətilə

Məhbəsim əbədiyyətin məzarı kibi qaranlıqdı,
Dəmir qəfəsimi dəmir divarla hasarlayan
canavar gözlü qartallar

Daima ayıqdı!..

Ağır dəmir

Zəncir

Atəşli ah ilə yanan boğazımı silir,

Üzviyyətim əzilirdi!

Səsim acizliyin kimsəsiz üfüqlərində sönür,

Varlığımın sonu kibi nəfəsim ölgüncəsinə dönür!..

Eşitmədiyim bir səs yucaldı

Qəfəsi yardı,

Qartalların yüzü saraldı.

Qırılan zəncirin tökülən pası

Ki, tərkibindəki çəmişin çürük təməlləri var idi.

Topuğuma vardı.

Bən

Birdən

Əlimdən tutan bir qüvvətin salamı ilə düzəldim

Durdum

Ona yönəldim...

Sordum...

Mühitimi saran səsi.

Sordu adımları

Sarıdı qanadımı,

"Qızıl Azərbaycan!" yazdı.

Məhbəsimi dibindən qazdı,

Gəldim dilə,

Şimalı göstərdi

Və dedi:

Dinlə: –

– Bu qovğaaa... son ən qəəə... ti

Şanlı... biiir... hər b oluudur...

inter...nasionaaalla

İnsanlıq...caaan... buuu...luuur!...

Şimal,

İnternasionallar

Ordusuna qovuşdum.

Əl-ələ tutuşdum...

Salama sarıldığ,

Zəfər bayrağının dalğalı kölgəsi altında

Daşdıq,

Üfüqləri aşdıq...

Ağır addımlarla qoşduq!

Coşduq, ərzin qartal buynuzlu saraylarına yanaşdıq,

Durduq, tağım komandası ilə,

Son və qəhredici təpik vurduq...

Qartallar yerə sərildi,

Qanadları gərildi.

Əsgilik yedi qat yerin dərinliyinə batdı.

Burjuaziyanın həyat mexanizmi yatdı.

Verildi: – qudok

Anılan yeni texnikalı dünyanın

Əsasını marksizm yolu ilə qurduq,

Yaşayışı zəhmətlə yoğurduq.

1929

ANAMIN VƏSİYYƏTİ

Saralırkən 60 yıllık niyaran gözləri,
Həyatdan tok qözlərini yukarı.
Kaldırarak, süzmüşdü:
Son nəfəsi ilə, ölərkən, boğuş səsilə
Demişdi: – Tələbə ol, tələbə...
Gir məktəbə, fəqət... unutma sən,
Kızıl sakkalında mələklər dərgah yapan,
Yazıl, zallı, allı, cəlallı, şəhid babanın
Bir çocuğusan...
Baban gedən yolu, daha kayım addımla getməlisən.

Səslər azaldı, çınqırak çaldı...
Girdik sınıfa. "İctimai müsahibə".
Dərsimizdi:
– "Nə rus, erməni, nə də islam var",
Ancaq var: – Burjuy, proletar
Əzən, əzilən, zəhmət, istismar.
– Tədaim oyandı, anam xatırlandı:
Dinin "ədaləti": – iktisadi ihtiyacdır.
Ruhanilər: – Gözünə kədər kabarlana
Zəhmət surulərinə möhtacdır.
Maddiyyət gündən-günə silkələdi kafamı,
Duyaraq düşünməyə çəkəldi iştaham.
Açıldı önümdə inklabi təsəvvürlərin lentası.
Maddiyyətlə dolu kafamın kasası.
Bənimsədim sınıfı mücadiləni
Okudum bu müadələni: –

"Həyat daimi mübarizədir".
İçimdə bir yürüş, yaşayışı bilməyə
Oyandı, çalkalandı "Ayık ol!" deyə-deyə.
Məsləkimdən eşitdim qurultulu bir xitab: –
Məfkurəvi inkilab, Məfkurəvi inkilab!

1929

MÜXBİR

Əlində qızıldan bir qələmi var,
Masaya söykənib hey yazar-pozar.
Hərdən səssiz olur, dalır, düşünür,
Hərdən çöhrəsində bir sevinc doğar.

Boş vaxtında gedər idarələrə
Gördüyü nöqsanı yazar dəftərə.
Kızıl neştər ilə getdiyi yerə,
Tənqid odu vurub, yandırar-yaxar.

Sosyalizm elinin bir gözətçisi,
Aləmə göstərir yaxşını, pisi,
İnkilab yavrusu, şura pərisi,
Alnında silinməz, şanlı bir vəkər.

Ey şura elinin qənc kontrolu!
Sən ki xoşbəxt oldun, tutdun bu yolu,
Alqışlar, uğurlar sənə, nə mutlu
Tarixə yaraşan adın var ki var!

1929

OÇERKLƏR

ÖZƏK RAPORT VERİR

Yox. Özək buna qətiyyənlə dözə bilməz. Bu kəsir bizi batırır. Komsomol belə düyünlərdə dayanmamışdır. Məntəqənin ən böyük kəndində komsomolçular tısbəgə yürüşü gedə bilməz: 31 komsomolçudan 15-i kolxozdadır. Kolxozçuluğumuz ağızda, dildədir, işə gələndə bitərəflərdən təfavüt görmürük. Partiya və komsomol tapşırıqlarını yaxşı yerinə yetirmək üçün heç kəs özünü bərkə vermir. Üzvü heyətinə arxayındır, heyəti üzvünə...

Kökündən dönüş lazımdır. Başqa özəklər yarışır, komsomolun səsi dünyanı tutub, bizim özək bu səsə qarışa bilməmiş...

Mirzənin iti və təsirli çıxışı Alınçalı kəndinin komsomol özəyi haqqında idi. Bu özəyin işi acınacaqlı halda idi: rəhbərlik xarab olmuş, gənclər işdən soyumuş, aylarla iclas olmur, direktivlər nəinki icra olunur, hətta müzakirə də olunmurdu. Özək otağında bir sükut, hərəkətsizlik! Plakatların rəngi getmişdi. Rəsmlər saralmışdı. Siyasi savad kitabları üzərində əl qalnlığında toz. Katib traktor kursundan hələ də

qayıtmamışdı. Kolxozun hesabdarı komsomol üzvü Mahmud görməmişlik edərək özünə 400 əmək günü yazmışdır. Tamamilə bərabərçilik aparmışdır. Üzvlər onu şəxsi tənqidə tutanda acığı tuturdu. "O, mənim öz işimdir" deyirdi.

Bundan, özək işində olan bu kəsirlərdən istifadəni unutmayan Hacı Rəsul xoda düşmüşdü. O qəlyanını fısqırdaraq, doqqazlarda görünürdü. Boynu o qədər də qınına girməmişdi. O, gümanı gəldiyi adamlara və ən çox qadınlara yanaşaraq, "nəsihət" verərdi:

– Görürsən, kolxoz adamı elə quruda qoyur ha. Kolxoz, kolxoz. Bu da sənin kolxozun, günün 14 şahıya gəlmir. Amma mənə işləyəndə heç olmasa, tör-töküntüdən yeyir, axırda da qəpik-quruş alırdın. Görürsən, kolxozda qalsan günün bir abbasıya düşəcəkdir. Çıx, çıx get, başına bir çarə tap. Hacı əmin bircə ölüm gününü bilmir. Bax sonra özün peşman olacaqsan...

Doğrudur, tülkübaş Hacı'nın tələsinə düşəsi adam az qalmışdı. Hətta arx təmizləyən Dayı Rəsul Hacı'nın "nəsihətini" dinləyərək:

– Sənin kimi canavarların toruna düşəsi halımız yoxdur, – demişdi. Lakin Hacı'nın sözləri təsirsiz də qalmırdı. Manqal başında qızınaraq, "kişi düz deyir" deyərək təsdiqləyən qolçomaq quyruqları da yox deyildi.

Mirzə bu vəziyyəti görürkən gənclik qanı başına vurmuş, qan damarları çarpmışdı. Dincələ bilmirdi. Onu həddindən artıq "yandıran" hesabdar Mahmudun hərəkəti idi. Mahmud qəzetləri oxumamış, yeni qərarlardan, əmək günü haqqındakı yeni tapşırıqlardan xəbəri yoxdu. O, tam bir bərabərlik aparmaqla heç kəsin qəlbinə dəymək istəmir, hər kəs əmək gününün azlığından danışdırsa, Mahmud onun gününü artırmaqda bir çətinlik görmürdü. Hər səhər işə çıxanların hər birinə gün yazır, onun işləyib-ışləmədiyini haqqında düşünməyi yadına salmırdı.

Mirzənin necə acığı tutmasın, o necə əsəbiləşməsin ki, Mahmudun səhvi düşmənlərin, qolçomaqların hərəkətə gəlmələrinə, kolxoz əleyhinə təbliğat aparmalarına imkan yaradırdı?

Mirzəni kəndə katib göndərən komsomolun rayon komitəti kati-
bi:

– Get, səndən kənddə bolşevik mətanəti, revolyusion bolşevik

möhkəmliyi, sinfi ayıqlıq nümunəsi göstərməni gözləyirik, – deyərək onu yola salmışdı.

Mirzə gəldikdən sonra açılan qapalı iclas soyuq otaqda, qarlı gecədə aparılmağına baxmayaraq, uşaqlar hamısı qızıışmış, tərlil-tərli danışmışlardı. Bu iclas komsomol qüvvəsini hərəkətə gətirdi. Özək hücum ştabına döndü.

Rayon komitətinin tapşırıqlarına əsasən işlərin operativ planı düzəldü.

O gündən, iclasdan sonra komsomolçular işə ciddi girişdilər. Yüngül süvari dəstəsi, təşviqatçı, pioner işçisi, briqadalar, məsul nümayəndələr... Hər kəs üzərinə qoyulan planı vaxtında ödəməyə can atırdı. Onlar "filankəs burada deyil, sabah eləyərək, nə tələsirsən? Rəsmi olmasa razılıq vermərəm..." kimi obyektiv bəhanələri eşitmək istəmirlər. Onlar briqadalarda aktiv işləyirdi: budur, 5 günün içində pambıq tapşırıqlarının ödənməsində 27 prozent irəliləmə var. Muzdur Rəşid, Leyli xala və başqaları Mirzəni görüb üzr istəyir, Hacı Rəsulların gizlin hiyləsindən xəbər verirlər. El savad kurslarına töküldü. Kənd müəllimi kəndə radio gətirmək üçün maarif şöbəsilə "əlın çək, yaxam cırdı"ya düşmüşlər. O, radio almayınca kəndə qayıtmayacağını söyləyirdi: "Kənd komsomolu radio istəyir, vəssalam!" Hesabdar Mahmudun səhvlərini düzəltmək üçün Mirzə rayondan bir hesabdar çağırmışdı. Əmək günləri götürəş qaydasına salındı. Əvvəllər bu bərdə kolxozçular arasında "dedi-qodu" düşdüsə də, kolxoz sədri, sovet sədri və Mirzə məsələni müzakirə edib ümumi iclasa keçirdilər. Mirzənin izahatı dinlənildi, götürəş qaydasının bütün kolxozlardakı müvəffəqiyyətindən danışıldı və hökumət tapşırıqları oxundu. Əmək günləri götürəş qaydası quruldu, tənbel, müftəxor və düşmənlərin burnu ovuldu...

Komsomol özəyinin fəaliyyəti kənddə hamının gözüne çarpırdı. Kolxozun irəlində gedən kütləsi özəyin ətrafına toplandı. Yeni partiya sıralarına verilmiş kolxozçuların dalınca kolxozçu gənc qız və oğlanlar komsomola daxil olmağa başladılar.

İndi Alıncalı kəndinə gələn hər bir işdə komsomolun böyük yardımını hiss edirlər. Rayon komitəti və qəzetlərin çağırış və tədbirlərinə Alıncalı kəndi ilk səs ucaldır. "Komsomolçu" kolxozu yeni təsərrüfat ili-

nə keçərkən öz işlərindən raport verir.

Gənc bolşeviklər ştabına göndərilən raportda belə deyilirdi: "Gənclərin quruculuq rolu artır. Partiyamızın pambıq və kollektivləşmə tapşırıqları komsomolun baş məsələsidir. Biz sosializm quruluşunun sürətini artırmağa var qüvvəmizi veririk. Qasım İsmayılov kolxozçularının təcrübələrini götürürük. Sovxozun köməyinə 7 komsomolçu göndərmişik. İşlərimizi yeni qayda ilə qururuq. Biz qalib çıxarıq! "Kim kimi" məsələsi kəndimizdə, partiyanın rəhbərliyi altında, kolxozçular və komsomolun yorulmaz fəaliyyətilə sosializmin lehinə həll olunur. Yeni ildə biz tempimizi daha da artıracağıq."

1931

MÜNƏVVƏRİ DİNLƏYİN!

Uzaqdan, şəhər toxucularının içindən gəlmiş gülərzümlü bir qadın özak katibindən söz aldı. O, çit fabrikası komsomolçularının məktubunu kolxozçu gənclərə oxuyurdu.

– Uşaqlar, 360 dəzgahımıza işçi çatmır. Hələ gələn il dəzgahlar yarı-yarıya artacaqdır. Aşib-daşan Mil düzü, Muğan pambığını toxumaq üçün adamımız azdır. Gənclərdən 32 nəfəri bizə vermənizi xahiş edirik. Biz onları usta edəcəyik. FZS-də oxudacaq, sonra dəzgah başına qoyacağıq.

O, məktubu qatlayaraq, "loru" dildə şəhərin, fabrikanın həyatından danışır, gənclər maraqla soruşurlar:

- Fabrika uzaqdadırmı?
- Neçə ayda toxumağı öyrədirsiniz?
- Sizde komsomolçular çoxdurmu?

Dolu kimi yağan bu suallara nümayəndə iti və müfəssəl cavab verirdi. Kənd komsomolçuları fabrikanın xahişini ödəməyə qərar çıxardı.

Sabah, aydın bir payız səhərində məktəbli və pionerlərin dəf və şey-

pur səsi kəndi bürüdü. Gənc nəslin qaynar və daşqın sevinci Bir May gününü xatırladırdı. Tarla zərbəçilərini və traktorçuları salamlayaraq, uşaq şərqilərilə yürüyən qızıl bir araba 22 nəfər yeni toxucu gənci dəmiryoluna, stansiyaya aparırdı. Onların arasında yalnız bir nəfər qız vardı: Münəvvər! Küpəgirən qarılar Xəvər xalanı çimdiklədilər, dümsüklədilər: "A külbaş, hara buraxırsan qızı? Başına dəysin o oxumaq! Gədələrin arasında!.."

Münəvvər bunları eşidərmə?

O, ağızından süd qoxusu kəsilməmiş mübarizələrin qucağına atılmışdır, ilk məktəbi həyat, müəllimi komsomol özəyidir.

Aprel günəşi Münəvvərin qəlbini həqiqətən alovlandırdı. Münəvvərin inadi qarşısında qoca, qaltaq qarılığın naqqallığı əriməyə bilməzdi. O, komsomol iradəsilə sosializm şəhərinin çağırışına gedirdi.

Ayrılkən təhəssürlə üzündən öpən anasına Münəvvərin cavabı bu idi:

– Ana arxayın ol. Mən bir sənin yox, həm də komsomolun qızıyam. Mən qalib gələcəyəm...

Münəvvər hansı biliklə FZS-ə gəlmişdir?

Məktəb, yüzlərcə yeni gəlmiş uşaqların sevinc və intizar qarışıqlı səsilə guruldayırdı. Hərəsi bir rayon və kənddən gəlmiş bu uşaqları, heç kəs əl verdirib, tanış etmədi. Lakin onlar iki günün içində qaynayıb-qarışaraq, hamısı sirdaş və can-ciyər yoldaşı kimi mehribanlaşdılar. Burada Münəvvər kimi qızların sayı-hesabı yoxdu. Münəvvər ömründə birinci dəfə idi ki, bu çoxluqda uşaq, xüsusən qız görürdü. Ona elə gəlir ki, bu qədər uşağın "haqq-hesabını" saxlamaqdan çətin iş yoxdur. "Yazıq müəllimlər nə gün çəkirlər..." Yeni və maraqlı xəbərə çağıran zəngin səsi uşaqları uzun, təmiz, işıqlı bir salona yığdı. Müəllimlər adları çağıraraq uşaqları siniflərə doldurdular.

Onları səviyyəyə görə qruplaşdırmaq lazım idi. Hərəyə bir 5-ci sinif kitabı verildilər.

– "Üsyan yarat" şeirini oxuyun, başa düşdüyünüzü yazın!"

Birisi kitabı bükərək:

– Biz bunu oxumamışıq, oxuduğumuzdan ver, – dedi.

Münəvvər vəzifəsinə məşğul ikən durub müəllimi çağırdı:

– Müəllim, anlaşılmır! Üsyan yarat! deyə kimə deyir, heç yazılmamışdır?

Uşaqların çoxu ruscadan heç nə bilmirdi. Xəritənin şimalını göstər deyəndə mat qalxdılar. Bu kəsirlər onları ruhdan düşürmədi, düşürə də bilməzdi, əksinə, onlarda təhsilə daha artıq iradə və möhkəmlik oyatdı. Onlar təkcə siniflər, kitab və dəftərlərin içində yox, çit fabrikasının dəzgahları, zərbəçi işçilər, mübarizə və həyat qucağında qaynayaq yeni hərəkətə qoşuldular.

Sosializm istehsalatı belədir.

Böyük ruh yüksəkliylə başlanan iş, plan uğrunda mübarizə, çarpışma həvəslə gedirdi.

Dərs başlanar-başlanmaz FZS məktəbi tələbələri yarışa girişdilər. Yağ-sabun zavodu FZS məktəbinə 20 maddəlik bir müqavilə irəli sürürdü. Çit fabrikası komsomolçuları beşini də əlavə edərək, işə girişdilər. Dərsin keyfiyyəti, zərbəli iş, plan uğrunda!

Proquq, axsamaq, kəsir əleyhinə!

Stalin yoldaşın altı şərtini komsomolçular qələbə bayrağı kimi başda tutdular. Münəvvər bu döyüş və hərəkət ocağında bişir, bərkiyirdi.

Elə bil, heç o günlərdən 9 ay keçməmişdir. Bu müddət nə qədər nəzərə qısa gəlsə, o qədər də uzun və heyratlı gəlir. Bu 9 ay içərisində FZS tələbələri nə qədər dəyişmişlər, onlar özlərini bir əsr irəlində hiss edirlər. Münəvvər "Üsyan yarat!" şeirini başa düşməyi dəqiqələrə güllür, az qalır ki, bu gün "Gənc işçi" qəzetində çap edilmiş "Daha geniş addımlarla!" sərlövhəli məqaləsini müəlliminə göstərib təşəkkür etsin. İndi o daha mühüm bir yığıncaqda əyləşmiş, daha məsuliyyətli vəzifələr qarşısında bulunur. Qırmızı şüarlarla bürünmüş böyük salon komsomolçularla dolmuşdur. Özək katibi tərini silərək, iclası açır. Çöhrəsində ağır və uzun sinfi mübarizə dəhşətlərinin cizgiləri oxunan qocaman bolşevik Arustam əyləşmişdir. Fabrika müdiri, zavqom və bitərəf gənclər, hamı buradadır...

– Komsomol biletlərinin dəyişilməsi iclasını açıq hesab edirəm!

Alqış və gurultularla iclas qarşısına çıxan FZS komsomolçuları Lenin bileti kimi şərəfli bir hədiyyəyə qarşı vədə verməkdə çətinlik çəkirlər. Özək katibi biletləri komsomolçulara təqdimlə çox şeylər

xatırladırdı:

– Yoldaş! Bu biletin üzərindəki şəkli görürsənmi? İliçin adını daşıyan bir polad gənclər təşkilatının üzvü olmaq! Proletar gəncliyi üçün bundan da böyük ad, bundan da böyük şərəf nədir!?. Sən bu şərəflə fəxr edirsən. Bu, sənin haqqın və bu adı yüksəltmək isə sənin vəzifəndir.

Bunu nə ilə ödəyəcəksən? Düzgün və komsomolcasına mübarizə ilə! Stalin yoldaşın sözünü hər an xatırla, texnikaya sahib ol.

Budur, stolun arxasında Xavər xalanın istəkli qızı Münəvvər görünür. O bəziləri kimi söz əzbərləyib gəlməmişdir. O qədər də sakit, soyuqqanlıqla tribunaya çıxmamışdır. Münəvvər indi bir şagird deyil, bəlkə adını alqışlarla qarşılayan auditoriyanın önündə əmr almış bir əsgərdir. Onun inadkar simasında işçi qadınlığının ulduzu parlayır. Səslər kəsilir, hamı onu – komsomol dəstələrinin adlı bir aktivini dinləməyə sakit və hazırdır.

Münəvvər isə bu gün üzərinə düşən vəzifələrin ağırlığı ilə bərabər, nə dərəcədə fərəhli olmasını dərinədən duyur, ona elə gəlir ki, Lenin komsomolu Münəvvərdən çox yeni şeylər tələb edir. Sevinc və həyəcan onu bürümüşdür. Böyük təcrübələrin komandanı bolşevik Arustam ondan nə xahiş edir?

– Münəvvər, bu alqışlar kiçik əllərlə böyük işlər gördüyünü bizə söylədi. Bu bəsdirmi? Əlbət ki, yox. Sən ev qadınlarından 30 nəfərini savadlandı. Komsomolçular üçün atıcılıq dərnəyi yarat, bunu sən bacarsan.

Münəvvər çox danışmadı. Əslən bu, onun xasiyyəti də deyil. O dedi ki hər sözün arxasında iş, mübarizə durduğunu gözəlcə bilir və unutmurdu. Onun sözləri də özü kimi sadə və realdır. Münəvvər uzağa getmədi, mövzu aramadı. Sabah icrasına başlayacağı işləri sanadı:

– “B” sinfində yeddi qız zəifdir, onları hazırlayacağam. Birinci uşaq bağçasına gündə iki saat mürəbbiyəlik edəcəyəm, onlara komsomol ruhu verəcəyəm. Analar arasında Arustam yoldaşın dediklərini yeridəcəyəm. Onları təşkilat içərisinə alıb, köhnə dünyanın qara və çürük iplərini, bağlarını doğrayacağam, onları geriye çəkən hər əngələ bir süngü kimi batacaq, əməkçi qadınları yeni həyata çəkəcəyəm. 17 dəzqahı normadan artıq təmir edəcəyəm. Dərsimdə sosyariş üsulu ilə qabaqcıl

zərbəçi olacağam.

Bu dediklərimi bir Leninqi kimi, sentyabra qədər həyata keçirməyi öhdəmə alıram, 3-cü sex komsomolçularını yarışa çağırıram.

Salondan qopan alqışlar içərisindən eşidildi:

– Münəvvəri dinləyin, cavab verin!

1931

İŞLƏMƏYƏN DİŞLƏMƏZ

“İşləməyən dişləməz” – demişlər. Lakin revolyusiyadan qabaqkı həyatın səhifəsinə baxın, işləyənlərin dişləmədiyini, işləməyənlərin dişlədiyini, hətta didişdirib, cırmaqladığı və söküb-dağıtdığını görəcəksiniz.

Fransızlar bu misalı ayrı cür qoyublar. “İşləməyən dişləməməlidir”, lakin məsələnin qoyuluşu həlli demək deyil. Ancaq proletar revolyusiyası isbat etdi ki, işləməyən dişləməməlidir.

Biz işləmədən dişləmək istəyən və dişləmişlərin dişini qırdıq, əmək hakimiyyətilə onların təpəsini əzdik və əzməkdəyik.

– Bərəkət... torpağına, bərəkət! Gəlimi çox, əməyi azdır. Qara və peyinli yerdir. Bir dəfə su, bir alağ istəyir. Sentyabrda başla, yığ ki, qurtarasan.

Başqa kəndlilər tökülüb köməyə gəlirlər. Pambıq kolu qoz ağacı

kimi budaqlı, qoyun kimi tüklüdür. Qozalar yumaq kimidir...

Mən “Stalin” kolxozçusu Həsən əmilə danışıram. Onunla kəndin başında qabaqlaşdım.

– Sən, bala, görürəm təhkimçisən, kolxozamı gəlibsən?.. Xoş gəlibsən, gedək, – deyə məni aparırdı. Çalılarla çəpərlənmiş böyük ağac-lıqları ötdükcə, o mənim suallarıma cavab verir. Əlindəki ağacı mənə verib. Palçıqdan yerimək olmur, ağacı tutaraq, yanakı keçiririk. Onun səmimi, onun sadə ifadələri məni inandırır.

– ... Yox, bala, nöqsansız olmaz. Kolxoz təzə şeydir. Bir otaqdan o birisinə keçəndə iki ilə qədər yeni mənzilin ağzını düzəldə bilmirsən. Əlbət ki, hələ kolxozda kəsirlər var, ancaq sonra götürürlər.

– Kəsir, Həsən əmi, özbaşına götürülməz. “Allahdan buyruq, ağzıma quyruq” köhnə sözdür. Kəsiri yox etmək üçün kolxoz kütləsi ələ verməli, partiyanın sözünə baxmalı, fəhlələrdən öyrənməli, sənayedə olduğu kimi çalışmalıdır.

Mən Həsən əmi kimi bir çoxları ilə söhbət edirəm. Kənd bolşeviklərinin nüfuzu və fəaliyyətinin böyüklüyünə heyrtlənirəm. Mən onların adresinə bir ağızdan söylənən “işləkdir, başcımızdır, kolxozu quran da, böyüdən də onlardırlar. Yoxsulun atasıdırlar” sözlərini yaxşı xatırlayıram.

Beş il əvvəl qonşu kəndlərdən və rayondan rəhbər işçiləri istəyən Lək kəndində möhkəm bir partiya özəyi görürəm. Nə qədər böyük qalibiyət! Onlar “qol bilmirəm” deyib, geri çəkilən adamlara oxşamırlar. Onların hər biri kəndin rekonstruksiyasını çiyində daşıyır. Ağır məsuliyyət duyur. Əlindəki işə “proletar revolyusiyasının və işçi sinfinin işi” kimi baxmağı bacarır. Ürəkləri işlə döyünür, fikirləri hərəkət, inkişafı uğraşır.

Partiyanın pambıq uğrundakı mübarizəsində kolxoz kəndi bir tam kimi çıxır. Kənd bolşevikləri isə kütlənin başında duraraq, düzgün istiqamət vermək, qüvvələri bölüşdürüb yerləşdirmək, çətinlikləri qavramaqda od kimi tərpənirlər...

Gündən az qalır. Çəpərli tarlada zərbəçi qadınlarla salamlayıram. Pambığın qurusunu alıcı məntəqəsinə təhvil verir, yaşlarını qurutmaq üçün evə daşıyırlar. Kolxoz sektoru 81 prosent planını vermişdir. Ra-

yon partiya konferensiyasına borcsuz getmək istəyirlər. Ağca bacı başda olmaqla, yetim pambıq qozalarını yığıb istidə açdırmağı kolxozçu qadınlar öhdəsinə almışlar. Onlar qozanı badam kimi dənleyirlər.

– Bilirsən, oğlum, buxarının isti havası dəyəcək, bunlar çiçək kimi açılacaq. Sənətimiz nədir, zəhmət çəkmişik, necə yağışa, yelə verək? Axır ki çöldə pambıq qoymayacağıq, vəssalam.

Mən Ağcadan fabrikalarımızın necə “pambıq, pambıq deyə sizi harayladığımı bilirsənmi” deyə soruşdum. O, boğazına sandığı qalın örtüyünü çiyinə atıb, başısağa qozaları qıraraq cavab verir:

– Göz var görmək üçün. Bu il can yandırdıq işlədik, yığdıq, fabrikalar da çox mal çıxartdı. Odu, kolxozdan qabaq 5 arşın parça alanlar, indi top-top alır. Pal-paltarlarımız yaxşıca düzəldi, pambıq sağ əlimizdir.

Biz bu gün “Stalin” kolxozunun gəlirini bölürük. Kolxozun 112 üzvü də kəndin ən uzaq başından belə, qaranlıqda, soyuqda, palçığa baxmayaraq, tökülüb gəlmişlər. Yeni tikilmiş geniş pəncərəli, rəngli məktəb otağı dolmuşdur. Onlar stol başında iclasa hazırlaşanların pıçılısına baxmayaraq, danışib-gülüşürlər.

Salam qələmi stola döyür, səslər kəsilir. Bu əməkçi kəndlilərin, “Stalin” kolxozunun bayrağı altında toplanan kolxozçuların həyatında ilk təcrübədir: onlar illik təsərrüfat fəaliyyətini aynada yenidən görən kimidirlər. Məruzəçi hər mövsümün iş şəraiti və əməyindən danışır:

– 71 hektar, 83 ton pambıq, 4700 manatlıq bostan, iki dəyirman, nar və heyva bağları, baramaçılıq... Kolxozun təsərrüfat fəaliyyəti bu sahələrdə olmuşdur. Kolxozçulara 17 dəfədə 12000 manatlıq sənaye malı, buğda, ərzaq çatmışdır. Zərbəçilər iki dəfə mükafatlandırılmışdır.

Adam məruzəni eşidəndə elə düşünür ki, işlər öz qaydasında getmişdir. Burada bir-iki əməli təklif versək bəsdir və iclas da məruzə ilə qurtaracaqdır. Məruzədən sonra açılan odlu və davamlı mübahisələr göstərdi ki, belə düşünmək yeni kəndi köhnə gözdə görməkdir. Onlar ictimai müştərək təsərrüfatla özlərini yenidən qururlar. İclas adamları

natiqlər kimi çıxırlar.

İskəndər deyir:

– Muzduram, partiya namizədiyəm, kolxozda sədrlik vəzifəsi arzusunda idim, seçmədilər, küsdüm... Partiya özəyi məni başa saldı, səhvimi boynuma alıb kolxoza qayıdıram, bir də məni kolxozdan heç bir qüvvə ayıra bilməz.

İkinci olaraq kolxozçulardan Kazım danışdı:

– Sədr danışdı, heç demədi bir görək o, bizə nə xidmət edib. Qarın məsələsilə iş bitməz, biz oxumaq istəyirik, bizə klub, kino, qəzet verin.

O, unudulmuş bir şeyi xatırlatmaq istəyir:

– Onu deyirəm ki, bizim öz həkimimiz olmalıdır. Addımbaşı Göyçaya qaçırıq. Beydullanın oğlu kolxozumuzun üzvüdür, onu gətirməliyik.

Kolxozçu qadınlardan Xanım söz alır:

– Hərə özündən deyir. Mən də deyirəm, qadınlar az işə çəkilir. Kişilər kooperativdən qadın qaloşu götürmür ki, “əh, bizim arvada qaloş nə yaraşır”, bu köhnəlikdir. Kolxozçu qadın gərək biliklənsin, yeni geyim geysin, yeni həyat tanısın. Mən bəzi kişilərin qulağına çatdırıram...

Bir-birini izləyən 13 natiq təkrarsız mənfəətli, yeni, faydalı təkliflərlə çıxışda bulundu. İclaslarda adət halına keçən kimi biz “əməli təklif komissiyası” seçmədik. Hər kolxozçunun illik yekuna aid dəyərləli sözlərini bir səsə qəbul etdik. Məruzə və çıxışlar, gələcək təsərrüfat ili proqrammasını qarşıda canlandırır. Dairənin əkin və pambıq tapşırıqları əsasilə bu iclasın tarixi bir qərarı çıxdı. Qərar səsələnirdi ki:

“Biz bolşevik əməyilə xüsusiyyətçiliyi, axsaqlığı, özbaşınalığı, təsadüfiliyi aradan götürürük. Sovetlər qurultayının “işləyən alacaq, işləməyən yox” şüarını biz götürəris əsasında yerinə yetirdik. Kolxoza özünə söykənəcək yeri edib, başını dolandırmaq istəyən tənbellərə əmək zərbəsi endirdik. İlk məhsul bölgüsü hamıya göstərdi ki, işləməyən dişləmir.

İşləmədən dişləmək təmayüllərini döydük və döyəcəyik.

Biz, Stalin yoldaşın adilə fəxr edən kolxozçular pambıq əsgərləri-

yik. Biz bu cəbhədə geniş hücum açacağıq. Biz, proletar sənayesini xammal aclığından tamamilə qurtaracağıq. Bu, kolxozumuzun baş planıdır.”

1931

MOLOTOVÇULAR

– Sən aparsan, üzüyünün qaşımı düşər?
– Tülkü-tülküyə buyurur, tülkü də quyruğuna... Öz vəzifəni necə xalqın boynuna yığırsan.

Sənəm xala məcməyidəki çiyidi aradır, arabir də ətrafdakıların işinə qarşır.

Mən onu tanıyırdım. Özünü mənə tanıtdı.

– Biz hələ təzəyik, oğul, – deyirdi, – arı kimi birtəhər uyuşmuşuq. Bilirsiniz, kəndli dediyin qoyun kimi hürkən şeydir.

O, qara, qalın örtüsünü başından açıb sinəsindəki almas kimi tərdamlalarını silərək davam edir:

– Keçən il qolçomaqlar min cürə fırıldaq toxudular. Kolxoza min cürə yalan dedilər. El hürkdü. Mən özüm də avam adamam. Kolxozun xeyrini qanmadım. Ancaq odur, Stalin kolxozundakılar iki il içində polad kimi möhkəmləşibdir. 4000 qoyunları... 200-ə qədər mal-qara... iki traktor, maşınları, avtomobil, məktəb, xəstəxana, bağça... hər şeyləri də onun kimi. Baxırsan, aqlın gedir. Doğrudan da, adlarına layiq yaşayır-

lar.

– Bir az gecikmək, – dedim, – eyib eləməz, Sənəm xala! İşə can yandırsanız, planı ödəsəniz, geri qalmazsınız. Siz də zarafat edəcək adamlar deyilsiniz. Molotovçularsınız. Stalin yoldaşın bir sözü var: bolşevik həvəsilə hər şeyə çatmaq olar və hər şeyi də rədd etmək olar.

Sənəm xala sözümlü kəsərək, məni anladığını bildirmək üçün danışmağa tələsir. Sol əlilə arınmış çiyid kisəsinə söykənərək mənə tərəf ayilir:

– Sənəm xalanı lap avam bilmə, Stalin yoldaş qızıl kimi söz deyib. Necə deyərlər, çobanın könlü olsa təkədən pendir tutar. El gücü, sel gücü. Biz həmişə belə qalmaqcağıq ki. Odur, 540 hektar pambığımız üç gün qabaqdan əkilib qurtarıb.

– Mən dediyimi siz başa düşmədiniz. Kəndlilərin bəzisi kolxoza hökumət malı kimi baxırdı. Odur, dünən dağa qalxanda Əməzək Abbas bir öküzünü saxlayıb ki, “bu özümündür, qatmamışam, göy taxıl da özümündür”, di gəl bunu qandır ki, balam, kolhoz kimindir, özün kimsən? Belələri kolxoza qaldırmazlar. Axsadarlar.

Sənəm xala ahəngini dəyişdirir və bir az da əsəbicəsinə danışıır:

– Belə də kolhozçu olarmı? Xoca səndə, xurcun məndə, qılınıc verib, qınını saxlamaq nədir?

Əhməd əmi Sənəm xalanın yanına gəlir. O baş barmağı ilə qəlyanın küllünü tökür, mənə bir himlə salam verir.

– Ay arvad, yenə nə doğrayırsan qonağa? Çiyidi qurtardın? Axsam iclasda ürəyini boşaldarsan.

– Ürəyimdə nə var, nə boşaldam, nə varsa ağzımdadır, deyirəm. Mənim ürəyim gümüş kimi təmizdir. Qoy ürəyində canavar balalayınlar boşaltsınlar.

Yaz səhəri yaşıllıqların arasından lələlər qızarır. Günəş şüaları altında şəh damlaları muncuq kimi parlayır. Dünən traktor və cüt heyvanlar ilə qaynaşan zəmilər bu gün dincəlidir. Kəndin başında, qızıl bayrağın altında kolhoz idarəsi yerləşmişdir. Kolhozun meydançası kolhozçularla doludur. Qadınlar uzun və ayağa dolaşan tumanlarını yığa-

raq bir-birini basa-basa daha kip oturmağa çalışırlar. Şeypurçu və təbilçilərin arxasında düzülən pionerlər farağat komandası eşitmiş əsgərlər kimi zarafatlaşırlar. Arabir ucadan mahnı oxuyurlar.

Kolhozçular halay qurmuşdur. Halayın ortasından kolhozun qarmon səsi diqqətləri toplayır. Həminin gözü rəqs meydançasına dikilir. Bir təkliflə irəli atılan Sənəm xala su quşu kimi süzür. Ətrafda yığılanlar çirtiq vururlar.

Onlar pambıq əkin planının ödənilməsi bayramını keçirirlər. Bu sevinc minlərcə ürəkdən qopur. Bu sevincdə müəyyən bir qayə oxunur.

Yaşılkeç dağları və sıx bağ-bağçalar arasında yerləşən Kəsəməndi bir kəhər at kimi kişnəyirdi.

1931

BAYRAĞI BƏRK SAXLA

“Komsomol” məktəbi keçici bayrağı asanlıqla almadı. Rəhbərlik dəyişdi, məktəb kökündən silkələndi, komsomolçu Rəşid müdirliyə keçdi. Müəllimlər heyəti özünü topladı, atalar tərpəndi, uşaqlar dərslər ətrafında arı kimi uyuşdu.

Budur, iki ay yay tətildə uşaqların becərdiyi bağça! Ataların köməyiylə qurulan radio aparatı, səhərlər ağzını aləmə tutaraq deyir:

– Eşidin, dinləyin, yoldaşlar, ibrət alın: Aşqabad komsomolçuları adlarına layiq bir məktəb qurdular, məktəbdə bu il 12 qrup açılır.

Sırağün ana qoynundan çıxan körpələr sel kimi axaraq gəlir, getdikcə həvəslənir, həvəsləndikcə gəlirlər. Məktəb böyüklü-kiçikli, müəllimli-tələbəli, qızlı-oğlanlı birləşərək partiyanın tapşırığını müzakirə edirlər.

Yeni qayda ilə işləyib, yeni qayda ilə rəhbərlik et.

Atalar komitetinin Lenin ordenli yorulmaz sədri, 40 illik tərlə və buxarlı əməyin qalib əsgəri Əliman əmi məktəbdə emalatxana qurdu.

Doktor bir diş kabineti təşkil edib, ictimai iş olaraq gününün iki

saatını orada keçirir. “Ulduz” arteli işçiləri istirahət günlərini işləyib tələbələrə 154 cüt ayaqqabı təmir etdilər. Səhər komsomol komitəti, bənəlxalq gənclər günündə parlaq çıxış etdikləri üçün məktəb komsomolçularına 33 dəst yunqşturm bağışladı. “Uşaq dostları cəmiyyəti” 140 uşağın isti yeməyini boynuna aldı. Aşxanada yemək stolu ətrafına gülə-gülə düzülən uşaqlar kommunar balaları kimi bir rəngdə, bir paltarda görünürlər. Sentyabrın 15-də saf bir hava, sağlam günəş şüaları altında fabrika-zavod dairəsinin azyaşlı uşaqları hər tərəfdən axaraq, bir mərkəzə toplanırlar.

Məktəbin böyük, qırmızı darvazası bu sadə və qaynar axını nəhəng kimi udur. Qırmızı və qırılmaz bir zəncir kimi tutuşan böyük uşaq izdihamı şəhər komitetinin önündə coşqun bir sevinclə çalxalanır. Komsomolun dəyərli oğlu və şüşə fabrikasının doğma balası Qurban Qasımov tribunada görünür, məktəb günündə (15 sentyabr) açılan böyük maarif mitinqinin nəzəri Qurbanın dodaqlarına dikilir. Onun alnındakı tər damlları gələcək mübarizə və qələbələrin xəbərçisi kimi ışıdayır. O 1153 nəfərlik “komsomol” məktəb oxucuları adından raport verir:

– Məktəb müəllimlərinin 7 nəfəri (92 prosent) ad almış zərbəçidir.

İctimai tərbiyəni lenincəsinə qurmaq, məktəbin maddi əsasını böyütmək, əmək intizamını bərkitmək, təhsil dəyərini qaldırmaq üçün 5 briqada ayrılmış. Bu briqadalarda 135 nəfər müəllim, tələbə – silahlanmış kultur əsgəri çalışır. Tələbələr 11 istirahət gününü işləyərək qızıl-sənaye nəfinə bağışladılar. Geridə qalanları hazırlamaq üçün iki otaq, 18 komsomol ayrılmış. Dəftər, kitab bir ay əvvəldən hazırlanmış.

Bu il məktəbə 700 nəfər, 60 prosent Azərbaycan qızları, 93 prosent işçi balaları qəbul edilmiş.

Dinlə mübarizə təşkilatı bütün məktəbləri əhatə edir. Bu il məktəbi qurtaranlar fabrikanın mexanik şöbəsinə verilmiş, 7 nəfər yuxarı məktəblərə göndərilmişdir. Zərbəçi pioner briqadası yay mövsümündə 17 otağı rəngləmiş, su kanallarını təmizləmiş, sərgini yenidən qurmuşdur. Məktəb emalatxanası uşaqlara 33 kravat, uşaq yaslisinə 21 beşik vermişdir. 3 nəfər yaxşı zərbəçi Moskvaya səyahətə göndərilmişdir.

Mitinq Qurbanın dodaqlarından tökülən sözləri yox, canlı həqiqətləri dinləyirdi.

Qurban isə dililə yox, bütün mövcudiyətilə danışırdı. Qurbanın açıq və ağ alnından qopan tər damlarını dinləyənlərin marağı silinirdi. Kultur revolyusion qələbələr ilə boy atan Qurbanın bir əsgər andilə bitən nitqi gurultulu alqışlara qarışırdı. Komsomolun keçici bayrağı Qurbana verilərkən sanki bütün mitinq bir səslə deyirdi:

– Bayrağı bərk tut! Bərk saxla!

1931

VOLQANIN QUCAĞINDA

Bu gecə səhər bir saat az yatdı. Tramvaylar əsrin aktiv oğullarını götürmək üçün bir saat tez tərpəndi.

Müxtəlif yerlərdə eyni hədəfə, eyni cəbhəyə hücum başlandı. Qoca Volqa diksindi, qorxdı, sahil ləpələrlə doldu.

7 xətdən hərəkət edən tramvaylar tələsdilər. Bilet soruşmadılar, zəng çalmadılar. Motorun çilovunu buraxdılar; 18 min tələbəni Volqanın ətəyinə tökdülər.

Günəş tez çıxdı, mahnılarla yağrulmuş, poladlarda qaynamış zəncir kimi bir-birini tamamlayan hərəkətləri salamladı.

Volqa körük kimi nəfəs aldı.

Yeni ilin ilk səhəri...

Volqa sosializm kəndinin proleter şəhərinə hazırladığı məhsulu ta uzaqlardan axıdaraq bir hədiyyə kimi yeni ilə təqdim edirdi. Həm də zərbəçi şəhərin polad biləkləri ilə hazırlanmış sənaye malını kəndlilərə paylamaq üçün qucağına yığırdı. Gün qalxdıqca qəhrəmanların hərəkəti itiləşir, isti-isti tərlər qaynayırdı. Volqa isə sanki zərbəçilərin üzünü

yelpələyirdi. Zərbəçilərin təpikləri altında oynayan gəmilər, dalğalar, anbarlar, körpülər - bugünkü hərəkətə heyrandı.

"Furmanov" adasının Qazana baxan tərəfində böyük bir anbar. Burada kolxozçu qadınların əlilə təmizlənmiş kəhrəba kimi buğda... Talibələr çirməklə dizlərinə qədər bata-bata buğda doldururlar. Onların çoxu keçən il bu zaman xırmanda taxıl ələyirdi. Bugünkü iş isə heç də köhnələrə oxşamır. Burada hər damardan qopan hərəkət bir dəstə əşya kimi ruha sancılır, ürək motor kimi çarpır, iti getməyən hər şey insana yad görünür.

Günəş buluda girir, bir qədərdən sonra qalın buludlar içərisindən parlayır. Zərbəçilər elə bil, bunu hiss etmirlər. Onlar tənəffüsə çıxmışlarsa da dərin danışq gedir, müqavilələr imzalanır, hesabat yazılır; briqadaların səsi bir-birinə dəyərək mis kimi cingildəyir: "Gəmi ver", "qab ver", "avtobus getdi", "dayanma, durma", "doldur", "boşalt!".

Bu səslər Volqanın qulağını doldurur: körpülərdən alma, buğda, pambıq, duz tayları böyük sürətlə paraxodlara daşınır. Eyni məqsəd uğrunda iki müxtəlif hərəkət yolun ortasında yığışır, öpüşür, bir-birinə "yorulma" deyirdi.

Hesabdarlar tələsirlər, onlar onluq, yüzlük, minlik xanalarını qoz-qoz oynayan uşaqlar kimi bir saatda ötmüşlər, ildırım kimi döən zərbəçilər işlədiyinə yox, işin qalanına baxır,

Keçmiş yox, gələcəyi düşünür... Zərbəçilərin iradəsindən qopan qısa əmrlər sayəsində Volqa boyu gəmi nəqliyyatı Qazan - Moskva dəmir yolu nəqliyyatı karvanını ötür. Şəhərdə Volqa boynundan gələn bu karvanı görənlər dururlar, arxasını gözləyirlər. Döngələrdə əsasına söykənən kişilər avtobusların keçməsinə gözləyirlər.

Quru və su karvanı revolyusiyanın 14-cü ilinin ilk günüylə yorulmaq bilmir. Saat 3 zəngin çalanda Volqanın qulağından iki üzü yazılı bir sırğa sallandı:

27 000 t. - 28 100 t.

- Hələ, yoldaşlar, soyumayın, - deyə bir komsomolçu rəqəmləri prosentə vurur. 41 briqadadan hər biri borcunu ödəmişdir. Zərbəçilər ordusu yüksək komsomol səsilə: "Borcumuz ödəndi. Planımızı yerinə yetirdik" deyə bağırır.

Qızıl karvanı şəhərə gətirən tramvaylar zirehli vaqonlar kimi axırdı. Şoferlərin cöhrəsindən yağan haləti-ruhiyyə gıqantlar cəsaretini qandırır. Tramvay pəncərələrindən internasional nəğməsi yüksələrək nümayiş edən şəhəri yenidən çulğayır.

İşçi ocaqlarından bayraqlar əsdi. Fabrikada dəzgah dalında çalışan Lenin nişanlı işçilərin qəlbi çarpdı. Universitetlər salama durdu. Məktəblərin pəncərələri açıldı. Kultur əməyin qalib əskərlərini hamı salamladı. Şəhər qırmızı geyindi. 14-cü ili salamlamayan ürək qalmadı.

Moskvada isə Internasional dalğaları ətrafa yayılırdı. Radioalar qalib proletar nəğməsinə Qazana gətirirdi.

1931

ZAVODUN TƏRCÜMEYİ-HALI

Uzun illər bundan qabaq qırmızı və xam misin qazanlı qoxusu Berlin kapitalistlərinin burnuna getmiş, mühəndislər çağırılmış, aparatlar qurulmuş, planlar düzəlmiş, yerlər zəbt olunub, kəndlilər döyülmüş, bazar açılmış, işçilər toplanılmış, qamçılar şartıldamış, yer altlarına lağışlar salınmış, kişilər qazımış, qadınlar daşımış, uşaqlar təmizləmiş. Bu ehtiras və ölüm çəkişmələri – Yasamal dağlarının başındakı meşəlikdə, dayaz bir dərədə – Gədəbəydə – misəridən zavodu doldurmuşdur...

Üç tərəfini bürüyən dərin və uzun sulu mağaralar zavodun qan damarlarıdır. Zavoddan çıxaraq ətrafı dolaşan dəmiryol xətti bir sual kimi bükülmüş və mədənləri zavoda bitişdirmişdir. Bu xəttin ən zərif və səliqəli tərəfi mis "kraliçasının" malikanəsindən çıxandır.

Kraliça qapalı və yumşaq vaqonunda ixtiyarındakı 5000 işçinin tövşüyərək, işlədiyini seyr etməkdən xüsusi bir həzz duyardı...

Mədənin omuzunda yatan qəbiristanlıq, illərboyu davam edən açıq və örtülü işçi qırğınlarının bir şahidi kimi durur. Bu məzarlığın daş-

larında sinif mübarizəsinin dəhşətləri oxunur. Zavod sahiblərinin biyarından qorxaraq qaçan Düzyurt, Qumlu kəndliləri sakit dərələrə, quldurlu meşələrə, yarımcan, xaraba kazarmalara yığışardılar. Zavodun tarixi haqqında mən sözü işçi hərəkatının qoca komandirinə, Hüseyin əmiyə verirəm.

– Bu dərələrin acı bir keçmişi vardır. Oturduğumuz yer Naltökən deyilən bir çökək, İsrafil ağanın qoyun yatağı idi.

Bu otaqların binasını qoyanda yaxşı yadıma gəlir, mən lap sütül cavandım. Biğ yerim təzə tərleyirdi. Gündüzü 4 abbasıya işləyib, gecələr xaraba kazarmalara yığışardıq. Dözmək çətindi. Əlinə beş-üç şahı yolpulu salan, qaçıb qurtarırdı. Bir gün gördüyün bu çökək çökdü. Gurultusu aləmi zəlzələyə saldı. 17 külfət mələr qaldı. Gözüm sataşanda elə bilirəm o, bədbəxt Qeybəlinin sızıltısı gəlir. Can nə bərk olur. İnsan bir tikə çörək üçün nələr çəkir?..

Hüseyin əmi ölmüş bir qəhrəmanın ölməz əməllərindən danışır. Onun bu hadisələr haqqındakı ifadəsi iti olduğu qədər düzgün və mənalıdır.

– Sən, deyəsən, bunları yazırsan?

– Bəs sən nə fikir edirsən, Hüseyin əmi, bu yeniyetmələr bilməsin ki, necə döyüşmək lazımdır? Nələr olub, bu dünyanı əlimizə necə almışıq? Şirin dilli pionerlər döyüşməyi sizdən öyrəşməsə, "həmişə hazırım" deyə bilərmidi?

– Yaz! Yaz! Yaxşı eləyirsən, qələmim olsaydı mən bilərdim necə kitab bağlardım.

Hüseyin əmi özünü ciddiləşdirib yavaş-yavaş deyir:

– Yaz, başdan yaz ki, bu göyləri döyüşə çağıran mis zavodunun hər kərpici bir igidin qan ilə yoğurulub, sümüyülə bərkimişdir.

Sovet quruluşundan qabaq 31 il bu zavodda işləmiş, gözümlə od üfürmüşəm.

O, danışdıqca hiddətlənir, hiddətləndikcə danışır. Boynunda bir nida işarəti kimi çəkilən yaranın yerini göstərir və söyləyir:

– Dustaqda Əliyev çörək verdiyim üçün İlyas bəyin qəzəbinə gəldim. Ona insan demək olmazdı. Gözündən od köpürür, sifəti cəhənnəm kimi işçinin cəlladı idi.

Zavod komsomolu bu gecə hərbi hazırlığını yoxlamaq üçün trevoqa çağırır, biz tələsik özümüzü posta yetirmişik. Hamıda həyəcanlı sevinc var. Qaranlıq döngələrdə eşidilən ayaq tappılıtları, bir-iki dəqiqə sonra bizə qarışan qüvvələrə çevrilir. Çoxumuz yunqşturmlu və yüngül silahlıyıq. Gecənin adını öyrətmək üçün qulağıma pıçıldayan Məhəmmədin səsində hərbi ahəngi var.

– Çaxmaq! Yadında bərk saxla. Çaxmaq!

Hərbi vəziyyət hamını özünə tabe edir. Ruh yüksəkliyimiz kifayət qədərdir.

Lakin hansı cəbhədən, kimə hücum edəcəyimizi bilmirik.

Biz “yayı!” komandası aldıqdan sonra gecənin qaranlığında əriyirik. Bir-birimizi çətin seçirik. Müxtəlif cəhətlərdən açılan güllələr gecənin bağrını dəlir. Nəgəhəni əmrlər alınır. Yürüyür, hücum edir, geri çəkilib: hərbi, tamamilə hərbi adamlarıyıq. Qarşımda bir qaraltının tərpəndiyini hiss edirəm. Silahı çevirib, tərpənmə, deyər hədələyirəm. O məndən də cəld, qorxusuz qalxır. Mənə hücum edəcəsinə “parol, parol, parolu de!” deyir. Mən karıxdığımdan gecənin adını deyirəm. O qolumdan tutub üzümə baxır. Hüseyin əmidir, onun burada, bu qayalıqlarda, keçilərin belə çətin gəzə bildiyi bu yerlərdə komsomolçularla ayaqlaşdığına heç inanmazdım. Danışmağa imkan yoxdur. Lakin Hüseyin əmilə danışmaq həvəsi məni dinc buraxmır. Hansı yoldansa bizi geri qaytarırlar.

Komsomolun trevoqası tam müvəffəqiyyətlə keçmişdir. 9-cu qurultayın tapşırığını zavodun gənc oğulları bir proqram kimi ödəmişlər. Gədəbəy komsomolu Hərbi Komissarlıqdan mükafat bayrağını alır. Lenin komsomolunun sınınmış oğlu Məhəmməd Əlizadə trevoqanın nəticələri haqqında nitq söyləyir, səhnədə alın tərini silərək patrondaşını çıxaran Hüseyin əmini komsomollar əlləri üzərinə qaldırırlar. O bircə dəqiqə danışır:

– Komsomollar! Rəhbərimiz deyən kimi bir qarış yerimizi düşmənmə vermərik, biz bu gün gördük ki, hazırsınız. Onu da bilin ki, bizlər, sizin atalarınız, nə qədər qocalsaq, o qədər cavanıq. Bizdə də komsomol

qəlbi var. Biz sosializmi qurmaq üçün hamımız əsgərik...

Tribunadan düşərkən Hüseyin əminin əlini sıxıram. O gülümsəyir.

Mən deyirəm:

– İnanmazdım ki, komsomollara aid olan bu işdə siz belə iştirak edərsiniz.

Hüseyin əmi ciddi cavab verir:

– Nə üçün biz dediyimizi komsomol yerinə yetirir, komsomol deyənə biz eşitmirik? Biz bolşeviklərin sözü müz sözdü. Komsomolları polad kimi bərkidib böyütməsək, yerimizə qoymazsaq, arxayın ola bilmərik. Bax bu guruldayan ataları, usta və komandirləri əvəz edən komsomolçular olacaq...

Mən Hüseyin əmidən əl çəkmirəm. O zavodun bu günü haqqında mənə danışacağına söz vermişdir. Hüseyin əmi də məni buraxmır:

– Gəl, – deyir, – gedək gözünlə gör, danışmaqla başa gəlməz. Gedək kürə başına, sən orada lap yaxşı yazarsan. Qurban – kürənin hərərətinə, Fətəli – xam külçələrin tökülməsinə, Səfər – ərinmiş misə yığmağa komanda edir.

Hüseyin əmi qaynar və böyük kürənin komandiridir. Kürənin ağzından qopan ərinmiş pul kimi qırmızı mədənin isti işığı onun çöhrəsini dənizlərdən doğan Aya oxşadır. O, çirməkli qollarını iti-iti oynadaraq, vulkan lavalalarını idarə edir. Qazanı qarışdırmaqla çiy külçələri qızğın alovun dəminə verir. Kürənin nazik kranından sallanaraq tökülən maye əridilmiş günəş parçasına bənzəyir. Hərərətdən partlayan qığılcımlar axan ulduzlar kimi iz buraxır. Qəliblər dolur, soyuyur, bərkiiyir, rəngini dəyişir, saatda 142 qəlib xalis mis çıxır.

– Hə, içərisində xörək bişirdiyiniz mis qablar, elə bilirsən, zarafatla yaranır? Yerini damarlarını doğrayırıq.

Hüseyin əmi məni işçilərlə tanış edir:

– Yazandır, – deyir, – gəlib ki, yazsın.

Səfər mənim maraqlı baxmağımın səbəbini anlamışdır:

– Get, – deyir, – kefin nə qədər istəyirsə yaz! Bu kürənin bitməz nağılları var. Misinin də şəklini çək, bizə göndər.

Mən, mislə yox, misə yerin qəlibindən söküb çıxaran qəhrəmanlar-

la daha çox maraqlandığımı söyləyirəm. Onlar birağızdan sözümlü kəsirlər:

– Biz hələ o qədər işləmirik ki, adımıza qəhrəman deyirsən, biz sosializm istehsalına nə qədər çox əmək qoysaq, o qədər xoşbəxt oluruq. Bura öz zavodumuzdur.

Öz əməyimiz, öz məsulumuz, öz əlimiz, öz başımız! Biz zavodun qüvvətini artırmaqla sevinir, yaşayırıq. Zavodumuzun 12 yaşı təzə tamam olur. Əməyimiz çatandan bəri burada yeni bir aləm qurmağa başlamışıq. İşçi klubunu görübsünüz, keşiş çanları çalınan kilsəni pioner klubuna çevirmişik. 61 işçiyə yeni mənzil hazırladıq. Xəstəxanamız hansı şəhərin xəstəxanasından geridədir? Məktəbimizdə işləyənlərdən biri də özün olubsan: dişini təzə dəyişənlərdən 80 yaşlımıza, böyükdən-kiciyə, məmə yeyəndən-pəpə yeyənə qədər hamı oxuyur, hamı öyrənir, hamı yeni tərbiyə alır. Qadınlarımızın halını Şökətdən, Firuzadə, Tamaradan, Fatmadan soruş, mən onların məktəbə getməsi üçün 24-cü ildə min cür nalayiq sözlər eşitdim. Anaları danlamaqdan dilimdə tük bitdi. İndi çıx, Gədəbəyi bir-birinə vur. Muzey üçün bir dənə çadra tapa bilsən, nə deyirsən de. 67 nəfəri Bakı, Tiflis və hətta lap içərilərə oxumağa göndərmişik. Çürük Əlinin oğlu hara, aqronomluq hara. Murad hara, piano hara. Mən ağzımı açanda sözümlü ağzıma təpir, düz demirsən, deyir, dünyanın altıda biri bizimdir. Dünya işçiləri Sovetləri müdafiə edir, QİM budur, pioner belədir. İndinin uşaqları da od kimi şeydir. Bunlar hamısı revolyusiyamızın meyvəsidir.

– Zavod, – deyirəm, – gərək ki, öz planını ödəyə bilmir. Kəsir nədən əmələ gəlir?

Hüseyn əmi nəzərlərini kürədən kəsməyərək izah edir:

– Kəsir deyəndə, sentyabrda 13 prosent kəsirimiz olmuşdur. İndi doldurmuşuq. Belə şeylər hərdən olur. Sən məndən yaxşı bilirsən.

Necə olsa, dərsin var. Stalin yoldaş “yeni qayda ilə işləyin,” deyir.

Doğrudan da, bizlər hələ yeni qaydanı bacarmırıq. Bizim yoldaşlardan çoxu elə düşünür ki, bu söz bircə direktora, ya zavqoma aiddir. Amma demir ki, sosializm hücumuna hər tərəfdən keçmişik, bir tərəfdən yox. Biz gərək öz ailə yaşayışımızı, evimizi, yoldaşlıq əlaqəmizi də

dəyişək. Bu işlər hamısı istehsalata təsir edir.

Bəzi yoldaşlar iş paltarını çıxarılanda hər şeyi yadından çıxarır. Görürsən, axşam min cür havalara uyub səhər işə gələ bilmədi...

Mən Hüseyn əminin dedikləri ilə razıyam. O mənim razılığımı hiss edir və daha da şirin danışır və mənim razılığım ilə kifayətlənir.

1931

MARKSIN DOSTU

Mən oxumaqdan qayıdıram... Anam səfərdən gələnin çantasına göz dikmək xasiyyətini unutmuşdur. O bilir ki, oxumaqdan qayıdarkən kitabdan başqa nə sovqatım ola bilər? Revolyusiya rəhbərlərinin yeni rəsmlərindən gətirmişəm, anam ehtimal ki, onların nə üçün şəkilə salındığını bilmir. Lakin o, evin lüt divarlarını onlarla sevinə-sevinə örtəcəkdir. Evdə az oluram, o, ana qəlbilə məndən inciyir. "Bəsdir. Bir saat da çəkil, oturub bir az dincəl! Dünyanın ağzını sən düzəldəsi deyilsən ki!.." – deyə məni danlayır.

Çox kitab oxuyub və yazmağıma darılır.

– Yaxşı, – deyirəm, – ana, di söhbət elə görək nə deyirsən.

– Nə söhbət eləyim, təzə qaydaları sən bilərsən.

– Mənim sözüm sənə nə ləzzət verəcək?

Gecəni anamla mübahisəsiz söhbət edə bilmədik.

O ağzını açır, oxumuş qızların "çox ağ" elədiyindən, nişanlılarını qoyub başqasına getdiyindən "zadı, südü düz olan adamın belə iş görməyəcəyindən" şikayətli dillə danışır. Bir də görür ki, mən kitab oxuyu-

ram.

– Səbətdən giləs tökülmür ki, – deyir, – qulaq asmırsan, heç asma.

O nə qədər köhnə təsirindədirsə, o qədər də yeniliklərlə maraqlanır. O, yeni gələn hər bir şeyin mahiyyətini arayıb, həqiqətini tapmağa çalışır, hər gün quruluşumuzda gedən dəyişilmələr, irəliləmələr haqqında suallar yığır. Evə qayıdarkən cavab istəyir.

– A Mir Cəlal, bu hökumət bir belə pulu haradan alır, a qadan alım! Bir belə də tikinti olar, bir belə maşın olar, traktor olar?

O, Oktyabr revolyusiyası bayramında kolxozçuların toplanışını görmüş, "tükləri biz-biz olmuşdu."

– Bu qədər ki uşaq oxuyur bunun axırı nə olacaq? Hamı qulluqçu olanda əkib-biçən kim olacaq bəs?

– Bax, ana, – deyirəm, – əkən, biçən o dəmir insanlar, makinalar olacaq, biz yeni quruluşumuzda insanı istismardan qurtardığımız kimi, ağır zəhmətdən də qurtaracaq, onu kulturalaşdıracaq, həyatını yüksəldəcəyik. Məsmə nənə ömründə qaloş görmüşdümü? Ətirli sabunu axtarırsınız. Sən, sənliyinlə kinodan əl çəkmirsən, bunlar hamısı, bax, revolyusiyamızın, zalımları yox etməyimizin meyvəsidir.

Əvvəl bir qarnıyoğunun cibinə tökülən pullar indi hamı əməkçilərin səadətinə, sağlamlıq və mənfəətinə gedir. Odur ki, bizim yüksəlməmiş belə iti gedir.

O, bəzən də Sovet hökumətinin qızılca kimi xəstəlikləri aradan götürdüyündən, uşaqların çoxaldığından bəhs edərək təəccüblənir. Onun bütün maraq və təəccübləri mənim üçün əlverişlidir. Onlar anamı dəyişmək üçün əlimdə imkandır. Suallarına mümkün qədər öz dili ilə cavab verirəm.

Bir gün işdən qayıdarkən qalın paltarının dərin qoltuq cibindən bir kağız parçası çıxartdı. Qəzetdə çıxmış karikaturaları göstərərək soruşdu:

– Bunlar adamdırımı? Günə qaralar niyə bu günə düşmüşlər?

– Baxırsan, ana, bu kooperativ müdiridir, bu da katibidir, birisi qapını basır, camaatı içəri buraxmır, o birisi isə malları qoltuğuna təpib evinə göndərir. Qəzet onları biabir edib. Birinin adı Vəli, o birinin isə

adı Qurbandır.

O, divardan asılan Marksın şəklinə işarə ilə:

– Bu kişi kimdir? Nə üzü nurlu kişidir? – deyir.

Mən Marksı ona tanımaq üçün asan bir yol axtarıram.

– Ana, – deyirəm, – ilk dəfə “Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!..” deyən kişi odur. O, biz yoxsullara anladı ki, istismarçılar yox etməmiş yaxşı yaşaya bilmərik.

Onlar bizi aldaraq qanımızı içirlər, pambıqla başımızı kəsirlər, hər şeyi tikən, yetirən, becərən fəhlə, kəndli ikən, heç bir şeyə əli çatmayan da o idi. Sən ki gözünlə görmüsən, hansı fəhlə tikdiyi böyük binalarda bir gün yaşamış, hansı kəndli öz əməyini özü yemiş?.. O kişi, Karl Marks bizə bunları qandırdı.

Dünyanın yoxsulları onu ürəkləri kimi sevirlər, onun adını hamı hörmətlə çəkir...

– Anam onun adını düz deyə bilmir. Marksa qarşı onda oyanan təvaccöh, rəğbət hələlik mənə bəsdir.

Son zamanlarda uşaqlardan çox anama dərs verirəm. O, yanıma düşüb kinoya gedir. Gənc yoldaşlarım mürgülədiyi halda mənə dümsükləyərək: “Ona bax, gör nə edir, a ciyərin yansı!” deyər, pərdədə görünən mənfi tiplərə nifrət bəsləyir. O gördüyü revolyusiya qəhrəmanları ilə fəxr edir. Məktəblərə, fabrikeyə, zavod gənclərinin şənliklərinə aparıram. “Balacaların çoxbilmişliyini” heyran qalır, onda uşaqlıq marağı oyanır, gəncləşmək istəyir. Demək olar ki, bir neçə ay müddətində mən anamı dəyişdirmişəm, onu geriyyə çəkən iplər qırılmışdır. O, irəliyə, işığa, günəşli bir gələcəyə doğru baxır.

Proletar gəncliyinin qarşısında parlayan yeni, sosializm həyatı, azadlıq aləmi onun qocalmış, işığını itirməkdə olan gözlərinə işıq verir. O, yeni dünyanın yeni insanları cərgəsində görünmək, qalib əmək orduları sırasında görünmək marağı ilə qaynayıb. Ağaran saçlarını gizlətməyə, üzündəki qocalıq cizgilərini təsviyə etməyə çalışır. Sanki o özünü möhkəm tutaraq: “Mundar ölüm, gəlmə, rədd ol! Mən hara, sən hara! Mən yeni bir aləmə atılmışam. Mənim həsrətlər, ahlər, ağrıları altında çürüyən arzularım göyərər, onlar üçün işıq, hava, istilik var, mən yaşamaq istəyirəm. Mənim ağlar, qara günlərimi çıxdıqda ancaq 14 yaşım

var. Mən revolyusiyanın qızıyam, onun qoynunda istədiyim qədər yaşamağam...” – deyir.

Bir gün evə qayıdıram. Görürəm ki, Marksın şəklinin kənarlarına qırmızı lenta çəkilmişdir. Anam proletariatin böyük dahisinə layiqli kimi baxmağa çalışanlar sırasına gedir. Lakin din bağları anamın görüşlərindən hələ də üzülməmişdi. O həyatının çox hissəsini yaşayış qaydı-qayğısı ilə keçirərkən əli ilə çalışmış, qəlbilə göylərə, gözəgörünməz allahların ümidinə bağlanmışdır. O, ehtimal ki, əməkhaqqının bir hissəsini də göylərin yer nümayəndələrinə, fəhlələrə, din xadimlərinə vermiş, dildə də olsa “səadətli” sözlər eşitmişdir. O, göylər, mələklər, axirət, cənnət haqqında müftəxor ağızlardan aldığı dumanlı və qarışıq təsəvvürlərə bir müəyyən şəkil verə bilmir. Bəzən onun beynində yanan yeni həyat alovları öz işıqlı saçlaqlarla qaranlıq təsəvvürləri örtür, yox edəcək hala gətirir.

– Din haqqında bu kişi nə deyir bəs?

Mən bu suala birdən cavab vermərəm. Anamı bu barədəki qəti cavabı mənimsəmək üçün hazırlayıb, tumarlayıram.

Çünki qəti və ehtiyatsız cavab bu yeni “dost” ilə Marksın arasında bir sərnilik əmələ gətirə bilər.

– Dindən xeyir tapan bir yoxsul tanıyırsanmı? – deyər anama sual verirəm və dindən faydalananları sayır və həyatı, dəlillərlə iti-iti üyüdü-rəm, o, bu mülahizələrlə şərikdir. İndi mən başlayıram:

– Tiryək eşidibsənmi?

– Eşitmişəm.

– Necə şeydir?

– Adamı qurudur, qaxa döndərir, öldürür.

– Hə, bax Marks deyir ki, “din camaatın tiryəkidir”, kim dinə tulsə tiryəkə tutulan kimi şeydir. Onun qazandığı mollaların cibində ola-caq. Çox işləyib, az yeyəcək və quruyacaqdır.

Anam Marksın üzünə baxır, onun nə cür “bu başda olduğunu”, “bu mərtəbəyə çatdığını” düşünür.

Mən onun dalınca sadə, fəqət kəsərli sözlər işlədirəm.

– Hələ bir alim deyir ki: dini olanın ağı yoxdur, ağı olanın dini yoxdur! Lenin deyir ki, din burjuaziyanın əlində zəhmətkeşləri əzmək

üçün silahdır.

Anam keçən il ilk oruqluq idi ki, dinin və ona bənzər şeylərin daşını atdı. O öz arzusu üzrə toxucu qadınlara qarışdı. Fabrikanın gurultusu ondakı yeni həyat və quruluş ahənginə olan marağı oxşayır, kollektiv sosializm əməyi prinsiplərini qəbul etmək deyil, tətbiq edənlərin ön sıralarında yürüyür.

Fabrika qapısından girəndə adını qırmızı taxtada görərsiniz. Ona qoca desəniz acığı gəlir.

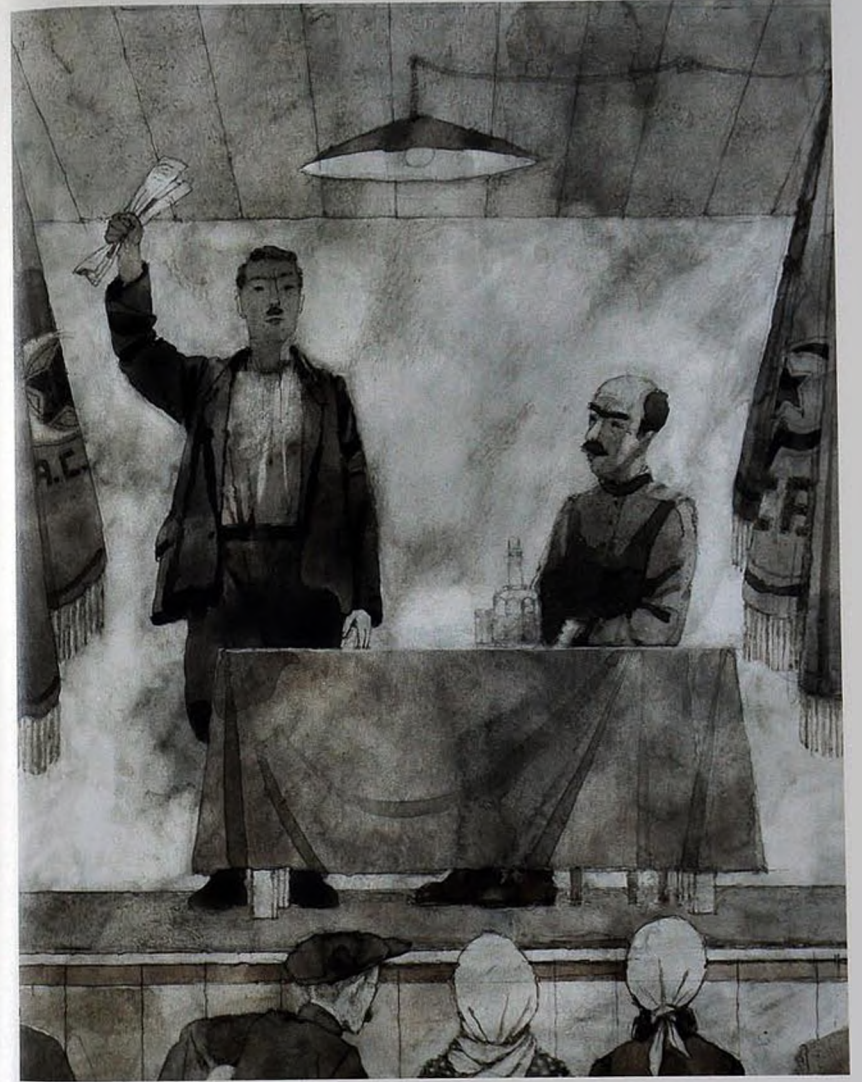
Doğrudan da, fabrikaya gedəndən qiyafəsini dəyişmiş, illərlə oxuyub bişmiş qadınlardan heç də seçilmir.

O, istehsalat planı və partiya tapşırıqlarına istək və ürəklə yanaşdığından, Lenin partiyası sıralarına alındı. Bu, onun ən böyük arzusu və ən yüksək qələbəsidir. Anam yığıncaqlar, söhbətlər arasında Marksdan danışmadan keçməz. Marksa olan ixlasını bərkitmək üçün oxuya bilməsə də, onun gümüş yazılı, cildli kitablarını almışdır.

Bizə gələnlər savadlı yoldaşlara oxudub nəticəsini soruşur və hamısını da sənəndə saxlaya bilir.

Onu işçilər arasında "Marksın dostu" deyə çağırırlar.

1931

ALMAS GƏLDİ

– Pambıqda tərleyirsən, ya yox? Tərleyirsən. Ürəyin yanır, ya yox? Yanır. Yaxşı, pəlçıqlı su içsən yaxşıdır, ya çay? Əlbəttə ki, çay istəyəcəksən. Bir stəkan çay sənə can verər, qan verər, dincəldər. Səni açar... İndi ki belədir niyə olmasın...

Almas xalanın çıxışı vəziyyəti dəyişdi. O, tarlalarda yeməxana təşkili və əhəmiyyəti haqqında inandırıcı danışıq və əl-qolunu ölçərək deyirdi:

– Heç o yan-bu yan, gətir-götür lazım deyil. Bir dənə samovarı lap yerdən çıxararam. Stəkan, qaşiq da hərənin öz torbasında olacaqdır. Düzəldirsən səyyar çayxana. Kolxozun ərzaqlarından da bir az buraxdırsan. Burada nə çətinlik var? Bilmirəm Hümmət kişi niyə qorxur, yaxasını qırağa çəkir?

Hümmət kişi sözünü geri götürdü:

– Mən qol qoymurdum onun üçün ki, elə bilirdim süfrələri birləşdirmək istəyirsən. Yoxsa çayxanaya, yeməxanaya kimin nə sözü. Ondan yaxşı nə var...

Almas xalanın təklifi nəinki qəbul olundu, hətta şarpaşarp alqışlandı. Həmid kişi samovarını səyyar çayxanaya verdi. Hesabdar qəndi, çayı sabahki növbətçiyə tapşırırdı.

Şirvanlı sovetində səyyar çayxana düzəldi.

Qaraqoyunluda vəziyyət belə olmadı. Məsələ böyük mübahisə qopardı. Müzəffər əmi papağını əlinə alaraq yığıncağın tam ortasında üzünü Almas xalaya tutub deyirdi:

– Bacı, gəlmisən bilmirəm şəhərdən, ya rayondan, qərək xoş gəlmisən, gözüm üstə yerin var, amma hesabı qarışdırma. Odur, kooperativçi İsa niyə yatır damda? Bilirsənmi bizim kooperativdə oturanlar naşiddir, noxda mollasıdır. “Normadan çayxanaya çıx” deyəndə, çetvert əvəzinə girvənkə çıxacaq. Sabah da xalqın norması çatmayanda “əlini çək, yaxam qırıldı” başlanacaq, yaxşı olmayacaq, araba gətir mərəkə yüklə... Mən deyirəm hər kəs çay istəyirsə, özü çaynik gətirsin. Vəssalam!

Müzəffərin danışığı komsomolçulara heç xoş gəlmədi. Hamı söz istəyirdi. Özək katibi Müzəffər əmiyə yaxşı cavab verdi. Zərbəçi gündə 250 kilo pambıq yığmaqla, yarışlarda zor gələn Züleyxa səyyar aşxana təşkilini irəli sürürdü. Bu təklif kooperativ işçilərini heç açmadı. Lakin komsomolçu İmran sədrin böyrünü deşirdi ki, tez ol səsə qoy. Müzəffər kişi isə papağı ilə alınının tərini silərək dediyində dururdu.

Səyyar çayxana qurulmaq barədə qərar qəbul olundu.

Bütün bunlar Almas xala Gəldiyevanı rahat edə bilməzdi. O rayonun 171 kolxozunda 136 səyyar çayxana, 23 də yeməxana, heç olmazsa birində də daimi və nümunəvi aşxana təşkil etməyə nail olmalı idi. Bu onun öhdəsinə qoyulan partiya tapşırığı idi. Almas 8 il partiyada, 12 il ictimai işlər qucağında öhdəsinə aldığı vəzifələri ödəməyə adət etmişdi. Vaxtilə mətbəx, ailə, çadra altında kor qız kimi Suraxanı rayon klubuna gələndə, yaşmaq tutub, qadınlar arasında bir kəlmə danışanda pul kimi qızarıb, özünü itirir, dili dolaşırırdı.

İndi isə Suraxanı təşkilatının ən sevimli və aktiv bolşeviklərindənədir. Sabirabadda taxıl hazırlığı işində qalib çıxdı. Səlyanda pambıq əkinində adına layiq çalışdı. İndi Bərdə kolxozlarında səyyar yeməxana təşkilində çətinlikdən qorxacaq idimi? Əlbəttə, yox! O deyirdi:

– Qarnın tox, vaxtında isti bişmiş olsa, tənəffüsdə çay içsən, əlbət ki, yaxşı və çox yığarsan. Nə deyirsən, bir aləm təfavüt var! Tarlada yemək olması xırda iş olsa idi, kolxozçular bu məsələyə bu qədər bərk yanaşmazdılar.

İlk dəfə mandatını rayon təşkilatına göstərəndə, kooperativ sədri biçimsiz dodaqlarını büzərək bir yığın kağız çıxarmış, demişdi:

– Budur, kolxozçular istəmirlər, zor ilə xalqın boğazına xörək tökəcəksən, xala? Elə bilirsən burada oturanların sənə başı yoxdur?

Almas xala buna qarşı demişdi: “Gedərəm yerlərdə özüm danışa-görüm niyə istəmirlər.”

O 7 gün kolxozdan-kolxoza getdi, iclas qurdu, tarlada danışdı, di-vər qəzetini oxudu, müxbirləri dindirdi. Həqiqət başqa cür göründü.

Heç kəs tarlada ictimai yeməkdən boyun qaçırırmırdı, biləks, bunu ciddiyətlə tələb edirdi.

Almas xala öhdəsinə aldığı vəzifənin icrası ilə artıq ehtiram qazan-dı. Onun işindəki xüsusiyyət, qətilik və konkretlikdir. “Baş üstə”, “yax-şı”, “düzəldərik” tonunda olan razılıqlar onu heç təmin etmirdi.

– Baş üstə olunca, ayaq üstə olsun. De görüm, neçə qaşiq verir-sən, aşpazlığı boynuna alırsanmı, sabah tarlada samovar qurulmasa, sə-nin yaxandan tutacağam!

Almas xalanın belədir. Hərənin boynuna bir şey qoyur, hərəni bir cür razı salır, məcbur edir, yola gətirir, sabah görürsən Malbinəsi, Bərgüşad, Şirvanlı kolxozları tarlada ictimai yemək düzəltmişlər.

Bunun işə nə cür təsiri olur?

Bu barədə mən sözü kolxozçu Nüsət yoldaşa verirəm:

– Əvvəllər çox deyirdik, bir şey çıxmırdı. Çiy su içməkdən qarnı-mız ağrıyırdı. Kolxozsoyuz da bu barədə heç bir iş görmürdü. Almas xala gəldi, sağ olsun, yaxşı düzəltdi, indi samovar böyrümüzə qayna-yır, istəyən içir, acanda da kimi salma çay hazırlayır, kimi xörək hazırlayır. 3-4 saat artıq işləyirik. İş günümüz artır, pambığımız yığılır, canımız da ki salamat!

8-ci gün Almas xala rayona qayıtdı. İctimai yemək, çayxana təşkil etdiyi və edilməsi üçün qərar çıxarıldığı kolxozların diləyini öyrənmişdi.

İndi Almas xala bir çox yerdə düzələn ictimai yeməxanaları möhkəmlənməsinə çalışırdı. O bəzi yerlərdə işin uzun sürməyəcəyindən və tez unudulacağından qorxurdu. Lakin yanılırdı. Qurduğu iş möhkəm və davamlı idi. O, ata minəndə kişidən fərqlənmirdi. Onun 50 yaşı olduğuna baxmayaraq, qəlbi, iradəsi, işi gənçdi.

Almas xala indi işini qurtarmaq üzrədir. O, qalib və şad ürəklə Suraxanıya, gündəlik işi başına qayıdacaqdır. Lakin onun adı kolxozçu qadınların dilindən düşmür. Onlar sevinclə gülümsəyərək deyirlər: – Almas xala gəldi!..

1931

AZAD QIZ

Qara çadralı bir qız xəyal kimi süzülərək divar dibindən ötdü. Xəlvət küçələrdən keçib özünü məktəb həyətinə saldı. Dəhlizdə çadrasını açdı, tərini sildi, saçını düzəltdi, sonra küçə qapısından boylandı, dalınca gələn yoxdu, ürəyi sakit oldu.

Çimnaz məktəbə getdiyini gizlədə bilmədi. Axırda bildilər. Evdə qiyamət qopdu. Qohumlar hiddətə gəldi. Ata-ananı namussuz adlandırdılar, qıza azğın dedilər, hədələdilər.

Payızın açıq, mülayim günlərindən biri idi. Əmi gəldi, nənə özündən çıxdı. Çimnazı danlağa tutdular. Onun işığa, elmə, biliyə doğru olan yollarını bağlamaq istədilər. Qız bulud kimi tutuldu, hirsindən ağladı.

Hər şey onu sıxırdı. Başındakı çadra əl-qolunu bağlamışdı, mənəvi yük bir dağ kimi üzərinə çökmüşdü. Bütün aləm ona qaranlıq görünürdü.

Çimnaz bu əsirlik həyatına baxmayaraq, əzilmək, məhv olmaq istəmirdi. Bu ağırlığın tezliklə götürüləcəyinə inanırdı. Elə də oldu.

Böyük Oktyabr Sosialist Revolyusiyası milyonlarla əməkçi xalqı əbədi

olaraq əsirlikdən qurtardığı kimi, gənc Çimnazın da əlindən tutdu. Onu çadradan, danlaqdan, qəm-qüssədən xilas etdi.

O, ilk dəfə çadrasız çölə çıxanda günəşə qovuşduğunu, qaranlıqdan sıxılmış qəlbinin genişləndiyini, işıqla dolduğunu hiss etdi. Qaynayan bir fərəhlə uçduqca uçdu.

Çimnaz Aslanovanın – Bakı əməkçilərinin sevib-əzizlədiyi bu qəhrəman qızın inkişaf yolu böyük revolyusiyamızın, Lenin-Stalin partiyasının azad etdiyi minlərlə əməkçi Azərbaycan qızları üçün nümunədir.

Hələ 1924-cü ildə iyirmi yaşlı Çimnaz ibtidai məktəbi yenidən bitirmişdi. Qadın pedaqogiya məktəbinə girdi.

– Sizin bu məktəbə girməyiniz təsadüfi idi mi? O zaman azərbaycanlı qızlar texniki məktəblərə getmədiyi üçün mü belə etdiniz?

– Yox.

Çimnaz müəllimlik, mürəbbelik işini sevib getmişdi. Onun birinci arzusu oxumaq idisə, ikinci arzusu müəllim olmaqdı. Revolyusiya bütün əməkçilərin arzusunu həqiqətə çevirdi. Çimnaz da arzusuna çatmışdı. O, müəllimlik işinə Azərbaycan qadınlarının ilk ictimai tərbiyə ocağı olan Əli Bayramov klubunda həvəskar Azərbaycan qadınlarına dərs deməklə başladı. Çox çəkmədi, onun müvəffəqiyyətini hamı gördü, o, 48-ci məktəbə müəllim təyin olundu. Uşaqlıqdan bəri bəslədiyi arzularına çatan Çimnaz bir əsgər eşqi ilə sovet balalarının təhsil və tərbiyəsinə girmişdi. Məktəbliləri sevdi. Məktəblilər, ata-analar onu tanıyıb əzizlədi. Məktəbdə bu gənc müəllimin əli ilə ictimai iş tərbiyə işi qaynadı. Maarif orqanlarına cəlb olundu. Hamı, zahirdə sakit və adi görünən qızın iş və mübarizə ehtirasına heyrət etdi. Çimnazın adı dillərə düşdü.

Çimnaz sosializm vətənimizin yeni nəslinə tərbiyə vermək işinin nə qədər şərəfli, həm də məsuliyyətli olduğunu dərk etmişdi. Təhsilini artırmaq üçün Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstitutuna girdi, müəllimlik işindən ayrılmadan oxudu, 1932-ci ildə oranı bitirdi.

Sosializm yarışı Çimnazın metodu olmuşdu. O, tədris işinin ən xırda cəhətlərinə böyük məna verir, yoldaşları ilə yarışdı. Birinci sinifdən oxuduğu uşaqların təhsilini öhdəsinə alıb, son sinfə, məktəbi bitirincəyə qədər onu aparırdı. Onun hər şagirdi kimi, bütün sinif də əlaçı idi.

Bakı əməkçilərinin Çimnaza olan etimadı boş yerə deyildi.

Çimnaz öz arzularını yerinə yetirməyə adət etmişdir. Şagirdlərin bir sinifdə iki il qalmasını yox etməyə söz vermişdi, sözünü yerinə yetirdi, bir staxanovçu ailəsini savadlandırmağa söz vermişdi, savadlandırdı, direktoru olduğu 11-ci məktəbi şəhərin qabaqcıl məktəbi eləməyi öhdəsinə götürmüşdü, elədi də! Ay dolandı, il gəldi, Çimnaz fəvqəladə VIII Sovetlər qurultayına deleqat seçildi.

Bu hadisə Çimnazın qəlbinə parlaq bir şüar kimi yazıldı. İnanmağı gəlmirdi. İnanma bilmirdi ki, ömrünün ən böyük arzusu – Stalin yoldaşla görüşmək arzusu bu qədər tez həqiqət ola biləcəymiş?

Küçəyə çıxmaq, bu xoşbəxtlik müjdəsini aləmə bildirmək istədi. Müəllimlik portfelinə sallaya-sallaya ildırım kimi yeridi, tez evlərinə çatmaq, anasını muştuluqlamaq istəyirdi.

Qəlbində qaynayıb daşan sevincini saxlaya bilmədi, küçə qapısından qışqırdı:

– Ay ana, muştuluğumu ver!

Qoca arvad özünü balkona atdı.

Çimnaz tövsüyə-tövsüyə uca səslə dedi:

– Moskva gedirəm! Rəhbərlə görüşəcəyəm, ay bacılar!

Bütün həyətdəkilər eşitdi. Çimnazın yar-yoldaşı tökülüb gəldi. Evdə böyük bir bayram şənliyi başladı. Çimnazı təbrik edir, kimi onun yaxasından tutub rəhbərə salam göndərir, kimi də yol tədarükünü görürdü.

Çimnaz o günü – ömrünün ən şad, ən parlaq gününü unuda bilirmiydi?

İclasla üç saat qalmışdı. Lakin o dözmürdü. Yoldaşı Bəsti ilə Kremlin böyük iclas salonunda oturub gözləyirdi. Dəqiqələri, saniyələri sayırdı.

– Budur!

– Ay qız, gəldilər!

Böyük dahi öz silahdaşları ilə içəri girəndə Çimnazın ürəyi döyündü.

O sevinclə Stalin yoldaşa baxırdı, elə zənn edirdi ki, bütün dünya

onun sevincinə şərikdir. Sanki Kremlin pəncərələri aləmə işıq salıb, hər şey günəşə tutulub, bütün əməkçi bəşəriyyət ayağa qalxıb kommunizmin dahisinə gurultulu alqışlar yağdırır.

Bu təntənə, bu bayram şənliyində Çimnazın nazik, bulaq suyu kimi duru səsi eşidildi. O, Bakı müəllimlərinin, azad Azərbaycan qadınlarının salamını rəhbərə yetirdi.

O, gözlərini ayırmadan rəhbərə və onun silahdaşlarına baxırdı. Ona elə gəlirdi ki, bu xoşbəxt dəqiqələr uzun sürməyəcək, bu saat iclas bağlanacaqdır, ona görə də gözlərini prezidiumdan ayırmır, ətrafdakıları görmür, heç kəsi eşitmirdi, rəhbərin hər sözü qızıl xətt ilə Çimnazın qəlbinə yazılırdı.

Hələ onu Stalin Konstitusiyasının redaksiya komissiyasına seçəndə aşib-daşan sevincinin həddi-hesabı yox idi. O, tarixin ən böyük sənədini redaktə edən komissiyaya üzvdür. Lenin -Stalin partiyası, Fövqəladə Sovetlər Qurultayı görün Çimnaza nə böyük etimad bəsləyir!

Çimnaz bunu yaxşıca bilir.

– Bütün ömrümü, – deyir, – partiyamızın və xalqımızın etimadını doğrultmaq üçün sərf edəcəyəm. Tərbiyə etdiyim, oxutduğum uşaqlardan Çkalov, Bayduqov kimi qəhrəmanlar yetişdirəcəyəm. Düşmən üstümüzə əl qaldırsa, qələmi silahla əvəz edəcəyəm. Son damla qanıma qədər xalqımı, vətəni və sosializm nailiyyətlərimizi alçaq düşmənlərdən qoruyacağam.

Keçən il Çimnazı natamam orta məktəbə direktor qoydular. 11-ci məktəbdə qeyri-adi bir hərəkət başladı. Müəllimlər özlərini səfərbər hiss etdi, uşaqlar sevindi. Çimnaz xalq müəlliminə layiq bir eşqlə hər bir şagirdin həyatı və tərbiyəsi üçün çalışdı.

6 ay çəkmədi məktəbdə böyük bir irəliləyiş göründü. Əlaçların sayı 88 prosentə çatdı. Şagirlərdə nədənsə öyrənmək, hər bir şeyi bilmək həvəsi artdı. Kimi dərşənkənar əl işinə, kimi şeirə, bəzisi də musiqi öyrənməyə qurşandı. Uşaqlara pianino alındı. Ata-analar arasında ictimai iş canlandı. Analar Çimnazdan danışanda, deyəsən, öz bacılarından, öz qabaqcıl yoldaşlarından danışdılar.

Seçkiyə hazırlıq günlərində dəstə-dəstə evdar qadınlar Çimnazın

məktəbinə gəlir, SSRİ Baş Sovetinə Seçkilərə dair əsasnaməni öyrənirdilər.

İndi Çimnaz Aslanova yeni bir xoşbəxtliklə qarşılanır. Oktyabr rayonunun fəhlə və əməkçiləri, intellektləri onu Baş Sovetə seçilmək üçün kandidat göstərirdilər. Seçkiqabağı iclaslarda seçicilər Çimnazın kandidate olduğunu alqışla qarşılayırlar. Budur, qızıl əsgərlərin ümumi iclasında Çernov yoldaş öz kandidatına olan etimadını bildirir:

– Biz Çimnazı Azərbaycan qadınlarının əsarətdən və cəhalətdən qurtarması uğrunda çarpışan aktiv mübariz kimi tanıyırdıq. O, sosializm vətənimizin ən yaxşı patriotlarındanır. Biz səsimizi Çimnaza verəcəyik.

Çernov yoldaşın sözü Çimnaza etimad bəsləyən minlərlə əməkçilərin sözü idi.

Onu, o iti gözlü, girdə və gülərüzlü müəllimi kim tanımır, kim azıqlamır?

O, şübhəsiz, xalqın etimadını axıra qədər şərəflə doğrulda-caqdır.

1932

SAĞLAM YOLLARDA

Bahar balalarını, yaz çiçəklərini, şirin-şirin meyvələr verən ağacları bəsləyib böyütmək, bilirsinizmi nə qədər yaxşı, müqəddəs, fəxri, sevimli vəzifədir?

Ruqiyyə Abasovanın əmək tarixi tarlalarda, aləmə saf və ətirli yaz havası dağıdan yaşıllıqlarda və bağlarda başlanmışdır. O, ana qoynundan yenicə çıxmış balaca əllərini bağbanlıqda böyütmüşdür.

O zaman 14-15 yaşı vardı. Sağlam və turp kimi qırmızı yanaqlarının günəş qarşısında qabıq qoyması və inci kimi tər tökən sinəsinin qaralıb, təndir qapağına dönməsi onun üçün heç bir təəssüf, hüzn və ruhsuzluq gətirə bilmədi.

– Qızım, namərdə möhtac olmamaq üçün əlacımızı işləməkdir. Başını sal aşağı, çalış!

Doğrudan da Ruqiyyənin gözləri əmək səhnəsində açıldı. O, nə uşaqlıq, nə də gənlik gördü. Ailəni məngənə kimi sıxan və əzib əridən "həyat" və "dolanmaq" dərdi onun gözlərindən od tökürdü. Ruqiyyə hələ 12 yaşında ikən ən ağır çöl işlərini balaca və davamsız çiyində da-

şımağa məcbur oldu.

O, kor deyildi. O, becərdiyi bağlara sahib olan ailənin güzəranını görür və oradakı uşaqların şən yaşayışını seyr edirdi.

Açıq-açıqına ruqiyyələrin qan-təri ilə bəslənən bu uşaqlar da işləyirdimi?

Əsla! Onlar qarpız ağaclarının böyüklüyü və qoz ağacının balacılığı haqqında biri-birinə sual verirlər. Əməkdən xəbərsiz, nərmənazik bəslənilər. Onlara ərzaq daşıyan və xidmət edən Ruqiyyənin başına qab çırpılsa, ayağına qamçı vurulsa belə, "dinməməli", cavab verməməlidir. Bu nə qaydadır, bunu kim qoymuşdur? Bu suallara cavab toplayan Ruqiyyəyə anası öyüd verərdi:

– Qızım, onlar ağadır, xanımdır. Biz onların kəniziyik. Nə etsələr, dözməliyik. Biz yoxsulduq. Borcumuz səbir etməkdir.

Ruqiyyə nəhayət bu günlərə də həsrət qalmalı oldu. Dünya müharibəsi dəhşətləri içərisində onun ailəsi fəlakətə uğradı. O, ümidi gələnlə hər bir şeyini itirdi. Aclıq, həyat qayğısı onu hörmət bəslədiyi bağçalar, tarlalar, su səsləri və sakit ulduzlu gecələrdən də ayırdı. 14-16-cı illərin dəhşəti, 17-18-ci ilin milli qırğınları, ağaların quduz hücumları onu çiçək bəsləməyə qoymadı, kəndi tərk etdi.

İnqilaba qədər Ruqiyyənin həyatı belə olmuşdu.

Klub ağzına qədər dolmuşdur. Otağın hərərətindən tərləməyən yoxdur. Rəngbərəng əl dəsmalları xəfif yaz küləyindən oynayan badam yarpağı kimi tərənir. Qadınlar tərini soyudur.

Qırmızı masanın dalında bir neçə qadın vardır. Bunlar iclasın heyətidir. Ortada özək katibi oturmuşdur. O, karandaşını stola vurduqda, salon kiriyir. Maraqlı bir məsələnin müzakirəsini gözləyir. Məruzəçi isə uzaqdan, böyük yerlərdən gəlməmişdir. O, həmin salonda oturan işçi qadınların sırasından çıxmışdır. Onlardan birisidir, lakin onlardan fərqli xüsusyyətləri çoxdur.

Özək katibi daha gözləməyir, gözləməyin mənası yoxdur. Hamı gəlmişdir.

– Yoldaşlar, 4 nömrəli tikiş fabriki ümumi işçilərinin yığıncığını açıraq. Bilirsiniz ki, yoldaş Ruqiyyə yaxşı zərbəçiliyinə mükafat olaraq, Moskva və Leninqrada gəzməyə getmişdi. O, qayıtmışdır...

Alqışlar onun sözünü ağzında qoydu. Salonu ağzına almış gurtular arasında Ruqiyyə kafedranın dalına keçdi:

– Yoldaşlar! Biz getdik Moskvaya, toxucu fabrikinə. Almaniyadan işçi qadınlar da gəlmişdi. Bizi görüb mat qaldılar. Türk qadını hara, belə işlər hara?

Ruqiyyə ədəbi, kitab dili ilə danışmırdı. O, adi və asan ifadələrlə zərbəçilərin səyahətini təsvir edir. Şuralar İttifaqı mərkəzlərində gördüyü yenilik və quruluş nəhənglərindən çox maraqla danışdı. O, sözünün kəskinliyi və cümlələrin qətilliyi ilə salondakıların nəzər-diqqətini cəlb edə bilmişdi. Onun səsi get-gedə ucaldı, nəzəri hamını əhatə edir, diqqətləri yığırdı.

– İndi, yoldaşlar, sözün qurtararı, mən yuxumda da elə yerləri görə bilməzdim. Yaşasın sosializm, fabrikimiz! Yaşasın azad türk qadınının azad əməyi!..

Ruqiyyəni fabrik daxilində tanımayan və sevməyən işçi qadın yoxdur. Vaxtilə, 5 il əvvəl, o, tikiş fabrikinə gələndə hələ simasında kənd cizgiləri, mövhumata inanmaq, təvəkkülçülük və biliksizlik vardı. Fabriki girəndə ehtiyatlanır, yığıncaqlardan hürkür, dəzgaha qorxa-qorxa yanaşırdı. Onda Ruqiyyənin 32 yaşı vardı. 4 uşaq anası, ömrünün ikinci yarısı başlanarkən tikiş dəzgahının dalına keçmişdi.

Fabrik elə bil Ruqiyyəni yüksəltməyə, gəncləşdirməyə çağırırmış. Hər şeydən əvvəl, Əli Bayramov adına qadınlar klubunda savad aldı. Dəzgah isə ona əyin paltarını kimi tanış və sevincli oldu.

29-cu ildə sosyariş dalğaları fabriki qucağına alarkən Ruqiyyənin müqaviləsi ən əvvəl və qiymətli çıxdı. O yarış sürətində malik olmağı Bakı neft qəhrəmanlarından öyrəndi. Dəzgah dalında oturanda əlini görmək olmayırdı. O, işinin ürəyinə girdi, incəliklərə məna verdi. Hər şeyi plana tabe tutdu. Nəhayət, fabrikin odlu zərbəçiləri sırasına düşdü. Ru-

qiyyə Lenin firqəsi sırasına keçəndən sonra üzərindəki məsuliyyət kimi iş bacarığı və siyasi biliyini də artırdı. İndi Ruqiyyə hər şeydən əvvəl bolşevik firqəsinin məqsədlərini daşıyır, qərarlarını icra edir. Onun hər addımında özək katibinə müraciəti təsadüfi deyil.

– Yoldaş Nurməhəmmədov, özək nə fikirdədir, buna sən nə deyirsən, səhv etməmə ki, istəyirəm sexdə bir sual-cavab yığıncığı aparım?

O, bu yolda arzu etdiyi səngərləri zəbt edərək, çətinlikləri aşaraq irəli gedir, 585 normaya qarşı gündə 700 tikiş verirdi. 4 dəfə mükafatlandırılmışdı. Bu boş yerə və yaxud bir təsadüfə görə deyildi. Ruqiyyənin hər mükafatı bir-birini geridə qoyan bolşevik tempi iş nümunələrinin meyvəsi idi. Keçən ilin yanvarında fabrikdə bir çoxlarının süründüyü və qara lövhədə yatdığı zaman o, planı 119 faiz ödədi. Bu ilin yayında işçilər kurorta göndərildikdən Ruqiyyə:

– Fabrikdə kəsir var. Hara qoyub gedə bilərəm. Mənə eyib olar. Bu il məzuniyyətə çıxmıyacağam, – dedi və getmədi. Ruqiyyə də 25 zərbəçiyə qoşularaq işlədi. Zərbəçi qadınlar fabrikadakı kəsri kökündən baltaladı.

Ruqiyyənin ciddiyyəti sevməkliyi və sönməz həvəsi fabrikin firqə təşkilatına çoxdan bəllidir. Əbəs yerə onu 3-cü smenada sex özək katibliyinə seçməmişdilər. O, rəhbərlik postunu öz bacarıq və işi ilə qazanmışdır. Fabrikin ictimai işlərinin bir qolu həmişə onun çiyindədir. Az HİŞ-sı üzvü, Bakı Şurası üzvü, məsul sığorta nümayəndəsi... təşkilatçısı... rəhbəri, o üzərindəki işin, daşdığı vəzifənin adını da öz adı kimi təmiz və saf saxlamış və saxlamaqdadır.

Fabrikdəki beşillik mübarizə həyatı ona bolşeviklik, zərbəçilik, bacarıq, bilik və təşkilatçılıq vermişdir. Böyük inqilabın qanadı altında böyüyən və göz açan Ruqiyyə Abasovanın bu qələbələri fabrik işçilərinin hamısına tanış və aydındır. Hamı onu sevir, hamı onu tanıyır.

Sosializm istehsalatında ruqiyyələr minlərcədir.

QƏLƏBƏNİN AÇARI

“Toxucu sənayenin zərbəçi briqadası – Qasım İsmayılov kolxozçuları pambıq planını noyabrın 5-nə 100 prosent ödəmişdir. İllik planı 25 prosent artıq yerinə yetirmək üçün tarlalarda hücum gedir. Rayona qızıl bayraq ana südü kimi halaldır...”

Siz, səhərin sərinliyində bu xəbəri qəzet sütunlarında şirin-şirin oxuyub düşünürsünüz:

– Keçən il bundan 4 dəfə az pambıq əkib, dəstə-dəstə köməkçilərlə fevralda da yığıb qurtara bilməyən rayon bu düzlər dolusu əkini nə tez və nə təmiz yığdı? Bu qələbənin açarı haradadır?

Mən sizi rayon kolxozçularının uçuşuna çağırıram. Budur, Kolxozsoyuzun qabağında tarla zərbəçilərinin alayı durur. Rayonun uzaq və yaxın kəndlərindən kollektiv zərbəçi iş təcrübələri mübadiləsi üçün axıb gələn qadın və kişi qəhrəmanların gözlərində, simasında ciddiyyət, alınında qələbə oxunur. Onlar bolşevik əməyinin böyük nəticələrini görmüş, sosializm kəndinin təməlini qoyan, yeniləşən insandırlar. Öz adlarına kollektiv suvarma və becərmə düzəldib, məhsul dəyərini

yüksəldən və kolxozçu gəncliyi plan ətrafında toplayan Lenin komsomolları hücum hazırlayırlar. “Çöldə bir qoza da qalmasın!” şüarı rayon komsomolunun təsərrüfat proqrammasıdır. Aslanın erkək, dişisi olmaz. Kişilərin 50 kilosuna qarşı gündə 60-70 kilo pambıq yığan Xavər və Xeyransaların başı daha da ucadır. Pionerlər salama durmuşlar. Budur, kürsüyə çıxan tərlı və qırmızı çöhrəli Malik danışmaq istəyir:

– “Ağ gün” kolxozu ayın 25-nə illik plandan 28520-yə qarşı 28555 kilo yığmış, yaxşımız 65, zəifimiz 40 kilo yığır. Biz, mübarizəni davam etdiririk.

Borsunlu kolxozçuları adından komsomolçu İslam danışır. O, kənddə partiya tapşırıqlarının sınaqmış təşkilatçılarından, özünü kütləyə sevdirmiş Lenin komsomolunun dəyərlı oğullarındandır.

– Yoldaşlar, – deyir, – 163000 kiloya qarşı, 163640 kilo yığmışıq. 2 gün artıq işləyərek, 7000 kilo əlavə toplamışıq.

Badyaqov 8000 put təmiz pambıq yığıldığını söyləyir... Natiqlərin ağızından rəqəmlər tökülür, bu rəqəmlərin hamısında kəskin mübarizələr oxunur. Lakin bolşeviklər qələbə rəqəmləri eşitməyə alışmışlar. Biz köhnə feodal qalıqlı ölkəmizi ağır sənaye ölkəsinə çeviririk. Kəndlini traktora, SSRİ-ni avtomobilə əyləşdiririk.

Mehralı əlində teleqram danışmaq kürsüsündə görünür. “Mərkəzi Komitə Qasım İsmayılov rayon partiya təşkilatını, komsomolçularını, kolxozçularını və əməkçilərini, ölkəmizin pambıq asılılığından qurtarması yolunda qəhrəmanca mübarizə etdikləri üçün təbrik edir. Yoldaşlar, sürəti əskiltməyin!” Teleqram gurultulu alqışlarla qarşılanır. Bolşevik ştabının təbriki kolxozçularda yeni mübarizə hissi, döyüş ehtirası doğurur. Mehralı gələcək hayındadır. O, sakitliyi bərpa edib, diqqətləri yığır.

– Rayon ayın 4-nə 6564 ton 226 kilo illik planı ödədi. Bu qəhrəmanlıqdır. Qələbəmizdir. Lakin bu qələbədə soyuq iştirak edən yox deyildir. Sarov kimi azarlı, bezarlı və Abas kimi qarınqulu kolxozçularımız vardır. Qələbəmizin açarı haradadır? Bu açarı görmək və götürmək çox asan və vacibdir: bolşevik tempi! Bunun üçün də götürə işin tətbiqini, kütlənin kollektiv əmək qüvvəsinin düzgün təşkilini, intizamlılığı, gələcəyi aydın təsəvvür etməni, qələbəyə etimad bağlamağı bacarmaq la-

zımdır. Biz bu bacarığı hamıdan tələb edirik. Bunsuz hərəkət yoxdur, bunsuz inkişaf yoxdur, bunsuz qızıl bayrağı saxlaya bilmərik.

Qasım İsmayılov kolxozçuları kəskin ehtirasla sosializm əməyinə sarılmışlar. Orada sosializm kəndinin bünövrəsi möhkəm qoyulur. İstehsal qüvvələri dəyişir, əmək məhsuldarlaşır, kollektivləşir, kommunistləşir. Bu əsasda vəhşi, quduz, istismarçı qolçomağın kökü kəsilir. Qasım İsmayılov əməkçiləri bu böyük işləri az vaxtda yaradırlar, çünki onlar azad, kollektiv əməyin gücünü anlamışlar.

1932

SƏSİMİZİ DÜNYA EŞİTSİN!

Kim nə deyir, desin. Qoy pedaqoq "uşaqların keyfiyyətinin tamam ayrı, böyüklərdən başqa" olduğunu isbat üçün gücənsin, qoy saqqalı xınalılar "kiçiklərin böyük işinə qarışmasına" qudursun, qoy Telli xala "zamana uşaqlarının zəti xarablığından" şikayətlənsin...

Fakt faktlığında qalır, 22 milyon yeniyetmələr, çoxmilyonlu pioner və gənclik köhnə dünyanı bolşevik xəttindən topa tutmaqla silahlanır. Bu gəncliyin önündə yeni bir aləm parlayır. Bütün qüvvələr bu nəslin əlində mum kimi yumşalacaq, hər şey yeni tələbə görə, yeni məzmun, yeni şəkil alacaqdır. Qütbdən-qütbə, şərqdən-qərbə qoca dünya, hazır ol! Üzərində sızılıtsız, naləsiz, istismarsız, "qəza"sız, "sən"siz, "mən"siz bir həyat qurmaq üçün böyük işlər ordusu – Kommunist nəsləli gəlir...

Onlar o balacalar qırmızı qalstuklar ilə lələ kimi yanırırlar.

Dünən komsomol özəyi onları haraya çağırırdı, katib stola söykənərək, asta-asta deyirdi:

– Uşaqlar, açıq deyirəm, pambıq işində bizim "Qızıl Şərq" kolxo-

zu quyruqda sürünür, vaxt qurtarır, planımızın 100-dən ancaq 24 pro-sentini yığmışıq. Bu ləkədir, bu komsomol, pioner şəninə yaraşmaz. Düzdür, indiyə qədər yığdıq. Düzdür, amma elə ki, yığdıq, Mürsəl 7 kə-rə işə çıxmadı. Yığanların da çoxu pambığı tökə-tökə yığır. Hamı qoza-nın yekəsinə qaçır. Səliqəsiz iş gördük, belə başısoyuqluğun nəticəsidir ki, indi qızarıq, adımız qara lövhədə, yarışımız pozulur, daha nə istə-yirsiniz? Hər işdə irəli duran kəndimiz axsayır. Gəlin bu gündən sonra özbaşınalığı qırağa qoyaq. Bu qara o qaraya bənzəməz. Tənbəlliklə üzü-müzü qaralda bilmərik. Hamı günü, saati, dəqiqəni buraxmır, istifadə edir, yüksəlir, irəli gedir. Stalin yoldaşın, böyük rəhbərimizin sözünü unudubsunuzmu, sürəti əskiltmək axsamaq deməkdir. Axsayanları isə döyürlər! Özümüzü toplayaraq, partiyamızın şüarından bərk yapısaq: "Bir qoza da düzdə qalması!"

Pionerlər Yəhyanın səsinə birlik və ürəklə səs verdilər. Noyabrın 29-da 36 nəfərlik 3 pioner briqadası zəmilərə dərəcəyə gətirildi.

Qarayazı üfüqlərində gecənin kölgələri əriyir, şərq ağarır, balaca mübariz ürəklər əmək sevincilə döyünür, işin miqdarı və dəyəri uğrun-da döyüşürlər. Qəhrəman keçdiyi sahədə pambıq izi qoymur. O, dəstə-nin ən irəlində gedənlərindəndir. Yarış şərtlərinə görə, təyin edilən "pioner sahəsi" pambıqdan təmizlənilir. Müqavilənin bir şərti pozuldu, sahə 10 günə yox, 7 günə qurtardı. Pioner briqadalarının böyük aktivli-yi rayon komitetində qeyd olundu.

Dekabrın 6-da dairənin acı bağırısaq kimi uzanan daşlı yollarında "ağ qızıl" karvanı yürüyür. Bu karvan keçən karvanlardan bir şeylə fərqlənir: karvanın çilovdarı pionerlərdir: 1670 kilo ən təmiz pambıq yüklənmiş 4 arabanın üzərində pionerlər oxuyurlar.

Dəmiryol xətti bıçaq kimi Ucar stansiyasını yarıb keçir. Qırmızı qapılı böyük anbarlardan sənaye malı tökülür. 4 atlı furqonlar yüklənə-rək kənd kooperativlərinə yönəlir, təchizat məntəqələrinə dağılır.

Pambıq anbarı qarşısında ağ döşüklü nəqliyyatçılar o tərəf-bu tə-rəfə yürüyürlər. Müdir vaxtında vaqon göndərməyən Pambıqbirliyi mü-vəkkilinə acıqlanmışdır. Uzaq kəndlərdən, geniş tarlalardan yığılan pambıq, anbarın qucağına sığmır. Pioner arabalarını təqdim edən Yəh-ya təhvildara deyir:

– 1670 kilo təmiz pambıq Qarayazı pionerlərinin adına yazıl-sın!..

Pambığın yığılmasında yox, həm də əkmə və becərməsində çox xidmət etmiş pionerlər dəstə ilə hazırdırlar. Kolxozçu və əməkçilər on-ların, o, balaca pambıqçılardan fədakarlıq addımlarına alqış oxuyurlar. Bu yeni nəslin böyüklərlə əl-ələ verib sərff etdiyi əmək gələcəkdə böyük qəh-rəmanlıqlara başlanğıcdır. Məntəqə müdiri üzünü pionerlərə tutur:

– Ölkəmiz böyüyür, qələbəni bərkidir. Son qələbə üçün hücum hazırlayırıq. Sizin zahirdə balaca, həqiqətdə böyük qüvvəniz sosializm uğrundakı mübarizəyə qarışmaya bilməzdi. Ölkənin pambıq asılılığın-dan qurtarması üçün çəkdiyiniz əməklər, tökdüyünüz tərlər 5-10 il son-ra bilavasitə idarə edəcəyiniz böyük nəhənglərə bina qoyur. Sizə, kommunist nəslə baxaraq dünyanın milyonlarla proletar uşaqları fəxr edir: odur mənim irəlində gedən dəstəm! Odur mənim sinifdaş ordum! Odur mənim yol yoldaşım, can və dirilik yoldaşım! Odur dünya revol-yusiyasının yeniyetmə qəhrəmanları! – deyirlər. Partiya təşkilatı adın-dan sizi təbrik edirəm. Zərbəçiliyinizi artırınız, qoy sizdən yeni kolxoz nəslə ibrət alsın..

Pionerlər bununla fəxr etməyə haqlıdırlar. Onlar işçi sinfinin işi uğ-runda gənc qüvvələrini verməyə, dincəlmədən çalışmağa hazırdırlar. Bu, onların pedaqoji və tərbiyə prinsipidir. Onlar kolxoz kəndi kimi bir ana-nın qucağında çarpışmada bərkiyirlər. Onlar köhnə kənd sakitlik və ya-vaşlığını templərlə əvəz edir və edəcəklər.

Komsomolçu Yəhya nail olduqları alqışlara qarşı heç bir şey de-mədi. O arabanın üzərinə çıxardığı 14 yaşlı pioner Həmayilə işarə ilə:

– Mən sözü Məsmə xalanın zərbəçi qızı Həmayilə verirəm,– de-yir.

İlk baxışda durğun su kimi sakit və ağır görünən Həmayil sözə başlayır:

– Biz, yoldaşlar, yeni həyat qururuq. Planı ödəyirik. Pambıq pla-nını kəsirdə qoymayacağıq. Bitki günəşdən enerji əmələ kimi, biz gənc pionerlər də, Leninin fikrini tutur və qüvvələnilirik. Qarayazı pionerləri çöldə pambıq qozası qoymayacaq. Uca pioner səsimizlə deyirik: pam-bıq planı kolxozumuzun əsas işi, kəndimizin işə gələcəyi, yüksəkliyidir.

Hökumət eşitsin: biz pambıq uğrunda böyüklərdən geri qalmayacağıq!
Biz kolxozu möhkəmlətmək üçün atalarımıza hər cür kömək edəcəyik.
Pambıq bizim uca səsimizdir. Qoy səsimizi dünya eşitsin. Biz özgə pambığı almayacağıq.

1932

BOY

Günəş sarı tellərini sürüyüb qərbə, uzaq göy dağların ardına aparır. Kölgələr ağaclara dırmanır, tarlaları yiyəsiz buraxıb gələn arabalar, cütçülər alçaq əyri çəpərlərin arasında qaynaşır. Hər şey öz yerini arayır, hər kəs öz yuvasını tapır. Bir saat əvvəl tarlalarda yayılan, sularda əriyən səslər indi qapılarda ucalır. Biri o birisinə, o birisi mala, qadın kişiyə, kişi inəyə qışqırır. Bu səslər hər şeydən əvvəl daşlıqlarda parçalanmış qarmon tellərindən qopan ahəng kimi bir-birinə qarışır.

Bizim qapımızda isə ölüm sükutu vardır. Qaranlıq daxmanın rütubətli döşəməsində uşaq eşələnir, ağlayıb yorulan bu uşaq kirli əlləri ilə yeri cızır, torpaqdan təsəlli arayır.

Çox keçmir, süfrəyə otururuq. Anam üç yaşlı bacıma baxıb deyirdi:

– Günüqara kişi bilirmiş axı, qız olanda dizinə döyürdü ki, bunu kim böyüdəcək, kasıbın pişiyi cüt-cüt doğar.

Beləcə şikayətlərin səhifəsi açıldı, anam ölünün dalınca danışır, mən isə gözlərimi evin hisli dirəklərinə dikərək, marıtlayırdım. O

dizliyimi yamayır, çarıqlarımı təmizləyir; mənim isə 12 saatlıq işdən aldığı yorğunluq gözümü qapayırdı. Mən ölümcül yuxulayırdım.

Ömrün acıları ilə bükülən anam çox şey fikirləşir; çox iş görmək istəyir, lakin heç bir şey etmirdi. Məni Cəbi Hacınin qapısından alıb başqasına vermək istəyir:

– Hamısı birdir, ay oğul, qarnına nökersən!

Şəhərə usta şeyirdliyinə göndərmək istəyir. Orada çoxlarının iki ildə ağı çörəyə çatdığını eşitmişdi.

– Səndən ayrı bir saatım olmasın! – deyə bundan da vaz keçirdi.

– Ana, oxumağa gedim?

Mənim xahişimə anam bir müddət susdu. Sonralar anladım ki, anamın ürəyi məktəbə verməkmiş. Lakin, çörəyimın dərdi buna da mane olmuş.

– Dolan, bala, görək başımıza nə gəlir. Qara günün ömrü az olar.

Beləliklə mənim aqşamlarım ümid və ahlar içində sonür, səhərim həsrətlərlə açılırdı.

Bu, Mustafanın xatirat dəftərçəsindən bir vərəqdır.

Dünənə qədər tumançaq bir yetim, səsi çəpərlərdən uzağa getməyən, adı kənddən qıraqda çəkilməyən Mustafanın bu qədər böyüməsinə, dillərə düşməsinə necə heyran qalmırlar? Bunda onun öz anası da duruxur. Olan şeylərə, gördüklərinə inanmaq istəmir. Bildir deyildimi ki, Bəhmən ("komandirlik oxuyan") əmioğlususu Mustafanın adam olması üçün məsləhətlər görür, məktub yazırdı:

"Mən indi məktəbin 2-ci kursundayam. Gələn il bitirəcəyəm. Heç bir dərdim yoxdur. Bircə sənin kənddə qalmağına, elmdən uzaqlığına yanırım. Sən gənə calış, özünü məktəbə sal. Ananın sözünə baxma, at hər şeyi məktəbə get..."

Bunlar nə birinci və nə də sonuncu dəfə idi. Mustafa bunları çox eşitmiş, alışı, cavabsız buraxmışdı. Belə məktublar əvvəllər onu kədərləndirir, ruhdan salır, böyük təəssüflər oyadırdı. Lakin o bir şeyə, özündəki bacarıq, iradə, mənliyə inanırdı.

O görürdü ki, adamlar, yalnız skamyadan boy atmırlar. Özək iclaslarında kənddəki iş ilə böyüyən gənclərin adını eşidirdi.

Mustafa kolxoza girdi. Kolxozçuların gurultulu mübariz iclasında elin iştirakı və köməyi ilə iş planlaşdırdı. "Bakı soveti" kolxoza möhkəmləşirdi. Bakı işçilərindən Həmid əmi kolxozda daimi işə gəlirdi. Həmid əmi hərəkət komandiri kimi sayılır, hörmətlənirdi.

Nədənsə bu yaz hər şey ildırım sürəti və qılınc kəskinliyi ilə edilir. Hər başlanğıc böyük bir sevincə nəticələnir. Sanki bunlar bal arısı kimi tarlaya, kotana, suya, traktora daraşanlar, keçən il işə çıxan adamlar deyil. Tanrının Pərnisası yuxu yatmır, dan atmamış zəmidə ulaqların üstündə olur. Nədəndir?! Bu sirrin açarı haradadır? Adamları bu rəğbətlə və istəklə əməyə bağlayan nədir?

Bütün bunlara dünənki komsomol iclasındakı məruzəsində raykomun yeni katibi belə cavab verirdi.

– Yoldaşlar, yadınızdadırmı, bildir əkin bundan 2 gün sonra nə biabırçılıqla qurtarmışdı. Bu il rayonumuzun adı qırmızı lövhədədir. Bu nəyin nəticəsidir? Allah bizə kömək etdimi? Yox! Qıraqdan adamı gətirdik? Yox! Planımızı bildirdən azdır? Yox! Bunun səbəbi üzvlərimizin kolxoz əməyini anlaması, varlanmanın yolunu bilməsidir. Çox işləyən çox alaçaqdır. Kolxoz gəlirli işləyəndir. Bax, məsələ bundadır.

Bunu, bu sadə həqiqəti biləndən sonra Lələ Mürsəl, Dul Şərəbanı, axsaq Əhməd, Aşıq Paşa nə üçün işləməsin?

Mustafanın işi az müddətdə özəyin diqqətini cəlb etdi. Onu məsul bir işə briqadirliyə irəli çəkдилər.

– Yox, mən apara bilmərəm, 25 adamın öhdəsindən kim gələcək? Hamısı da məndən iri...

Gülnisə xala heç razı olmurdu:

– Yox, yox qadan alım, azacıq aşım, ağrımaz başım. Nəyimə lazımdır, el ilə üz-göz olum?! Öz köçümüzü sudan çıxarsaq, çoxdur. Gədəm hələ təzəcə qol-qanad açır...

Özək nə Mustafanın qorxusu və nə də anasının etirazı ilə hesablaşa bilirdi. Bəhərcin onu doqqazdan kənara çəkib danlayırdı:

– Sən niyə vəzifədən qorxursan?

– Apara bilmirəm!

– Niyə Möhsün aparır?

– Uşağın sözünə kim baxacaq?

– Sən uşaq deyilsən! Komsomolun aktiv bir üzvüsən! Sənin taylarına bəzən bir kəndin işi tapşırılır! Bir də ki sən tək deyilsən! Səni bu işə çəkən özəl kimi köməyin var! Həmid əmi ilə də danışışam. Xətirini istəyir! Razıdır. Heç darıxmı, işinə başla, biz kömək edəcəyik!"

Doğrudur, komsomolçudur; lakin Mustafa hələ bərkiməmiş, məsum, utancaq üzü yola bir kənd uşağıdır. O, özündəki işləmək bacarığını təşkil etməyi öyrənməli idi. Bu isə ona çətin gəlirdi.

– Başın üçün guya səndən savayı briqadir yoxdur - işləmişəm günümü alacağam!

– O iş deyil, gün yubatmaqdır.

– Səni biz seçmişik, çıxarmağı da bacarıyıq... dayan...

Xırda xala qızıışmışdı. Bir gün zəhmət çəkib, artdığı toxuma Mustafa gün yazmaq istəməyirdi.

– Pis arıtımsan, – deiyirdi, – təzədən bir-bir artmalısan.

Mustafanın bu ağır, lakin haqlı tələbi çoxlarını narazı salmışdı. Onlar indi təkə miqdar deyil, keyfiyyət tələbləri qarşısında bulunurdular. Bu isə hər kəsdən səliqə, diqqət, işə can yandıрмаğı, ürəkdən yanaşmağı tələb edirdi.

Mustafa naryadların formasını dəyişmək fikrində idi. Ona elə gəlirdi ki, işə çıxanlar nə cür işləyəcəyini bilməlidirlər. Bunun üçün isə "bir hektar əkəcəksən!" - demək azdır. Məsələn, bir də necə, hansı toxum ilə nə qədər məsafədə, dərinlikdə, hansı şərtlərlə əkməyi göstərmək

lazımdır.

Belə edildikdə, "bilmədim, deməmişdin, yazılmamışdı" kimi bəhanələr hamısı silinir.

Naryadlara belə bir əlavəyə ilk əvvəl Mustafa cəsəret etmədi. Lakin hər axşam yığıncaqda bu şərtləri daha bərkdən deyib tapşırırdı.

Mustafanın tələbkarlığı, işin ağası kimi tərənməyi, bütün az çalışıb, çox qoparmaq istəyənlərin bəhanəsini kəsdi. O, indi nəzərlərdə briqadirə yox, komandirə bənzəyirdi. O, dediyini etməyə adət etmişdi. Tarla onun üçün bir meydan olmuşdu. Kotanın bir dəqiqə dayanmasına əsəbiləşirdi.

Hər kəsdən əvvəl komsomolçular onun ardınca gedir, onu eşidirdilər. O, bəzən Əhmədə, Teymura iş tapşırırdı. Çoxları Mustafa kimi işləməyi öyrəndi. Çox çəkmədi, bütün rayonda onun briqadası barmaq ilə göstərildi.

O, əkin planını doldurdusa da dayanmadı; qonşulara yoldaş köməyinə getdi. Briqadalarda naryadı dəyişir, adamlara qərribə gələn tapşırıqlar verirdi. Onun sayəsində bütün kolxoz planını hamıdan tez qurtardı. Hər axşam onun işi haqqında doqqazlarda, evlərdə, iclaslarda danışılırdı.

Çırdaxan kolxozu hələ əkini bitirməmişkən Mustafanın pambığı göyəyirdi. O, uzun zəhməti və şərəfli işinin məhsulu olan pambıq toxumlarına bir-bir baxırdı. Yer in damarlarından əmib başını işıqlı dünyaya çıxaran toxumlar sanki öz yaradıcılarına salam verirdi. Mustafa çömələrək çox ehtiyatla onların başındakı kəsəkləri arayırdı. Baxır, sevinir, sevindikcə baxırdı.

Bəhərcin ilə tarlada vağınırkən bir dəstə adam gəldi. Birisi, cavan oğlan gülər üzlə əlini uzadaraq:

– Salam, yoldaş Mustafa! – deyər tanış oldu. Mustafa bunu heç tanımırdı. O, ehtiram ədası ilə ötərgi Mustafanın kefini soruşdu. Sonra öz təcrübəsindən danışmağı xahiş etdi.

Gülnisə xala uzaqdan baxırdı. Birisinin üçayaq üstə durmuş bir

qutu ilə Mustafanı nişanladığını gördü.

– A qadan alim, o, nə qayırır elə?

– Ədə, gözlə! Nə istəyirlər səndən?

Bəhərcin onu kiritdi:

– Qorxma xala, oğlunun şəklini çəkirlər. Bakıdan gəlirlər.

Bu gün Mustafa əkin işindəki qələbəsindən aldığı mükafatı ilə kooperativi evə köçürmüşdü. Gülnisə xala Mustafanın yoldaşlarını da çağırmışdı. Xörək pıçhapıq qaynayır, samavar dəmdə, balaca Gülzar isə göyərti yuyurdu.

Bəhərcin gəldi, oturmamış Gülnisəni çağırdı:

– Hələ bura gəl, bir yaxın gəl, xala, sənə bir şey deyəcəm! - O, ci-bindəki 8 qatlanmış "Gənc İşçi" qəzetini çıxarıb açdı. Böyük bir şəkili ona göstərərək soruşdu: – De görüm bu kimdir?

Gülnisənin gözü oğlunun qəzetdəki gülərkən çəkilmiş şəklinə düşdü. Özünü itirdi. Ona elə gəldi ki, şəhərlər, kəndlər, işçilər, kolxozçular yığılıb deyirlər:

– Bu oğulu doğan xoşbəxtidir.

O, sevincindən qızardı. Bir müddət şəklə baxa-baxa qaldı, dinmədi. Dünyanın ona verildiyini, özünün böyük adamlar cərgəsinə seçildiyini güman etdi. Qəzetəni aldı, oğlunu öpdü, başına basdı.

– Can qara göz bala; anan qurban! Neçə də gülür.

Evdəkilər qəhqəhə ilə güldülər. Lakin Gülnisə xala heç bunu eşitmədi, sevinc dolu qəlbilə adamlara döndü:

– Xoş gəlmisiniz balalarım!

Kəndlərdən, rayonlardan adamlar gəlir, Mustafanın təcrübəsini öyrənmək istəyirdilər. İndi onunla hər kəs, qadın, kişi kommunist, komsomolçu, təhkimçi, kolxozçu, böyük-kiçik maraqlanırdı. Bu hal Mustafanı daha da ciddiləşdirmiş, toplamışdır. Komsomolçular

Mustafanın təcrübəsini başqa rayonlara köçürməyə çalışırdılar. O qəzetlər əfkari-umiyyəni toplamışdı. Aqronomlar bu iş ətrafında günlərlə işləyir, düşünür, mühakimə edir; Mustafanın işini təqdir edirlər. Yaz işi ilə bağlı olan hər bir qəlbə qızıl xətt ilə yazılmışdı:

– Yüksək məhsulun iti silahı!

Mustafa evdə bacısının hesab dərsini öyrədərkən, poçtçu çantasını silkələyərək içəri girdi. O qırmızı, üzəri səliqəli yazılmış paketdə təcili bir məktub gətirmişdi. Mustafa xəttindən tanıdı. Bəhməndəndir. O, yazmışdı:

"Əmoğluma təbriklər..."

Səni qəzetlərdə görürəm, böyük bir təşəbbüsün ustası olmusan, deyirlər... Dünən aqronom yoldaşım danışırdı; sənin işlərinə olduqca böyük qiymət verirlər. Bu iş pambıq planına çox böyük köməklik edir. Bunlar sevindirməkdən əlavə, bilirsənmi mənə nə deyir?

Vaxtilə sənin kənddə, məktəbdən kənardə qaldığına yanırıdım.

İndi anladım ki, oxumaq, təhsil almaq tək cəmə məktəbdə deyil. Əsl oxumaq həyatda imiş. Həyat, adama qalın kitablar, qoçaq müəllimlər, əski abidələr, uzun leksiyalar, mübahisələrin demədiyi həqiqəti deyir. İndi bildim ki, sən oxuyursan, özü də bizim ən doğru, sınınmış kitabımızdan, böyük həyat, mübarizə məktəbindən oxuyursan. Mənə günəş kimi aydındı ki, bizim əməkçilər hökuməti dövründə hər yer, hər sahə, fabrika, kolxoz, idarə, sex, alay, gəmi, yol, məhkəmə adamları yeni dünyanın böyük vəzifələrinə hazırlayan bir məktəbdir. Sən səadət yoluna düşməyi bacardın. Anan da xoşbəxt oldu. Orada, yanında olub adamların sənin təcrübəni necə həvəslə öyrəndiklərini görmədiyimə heyfələnirəm. Vaxtın azsa da mənə məktub yaz... Əlini sıxaram!

Bakı

Sənin Bəhmənin."

Mustafa məktubu anasına oxudu. Gülnisə xala bundan o qədər də təsirlənmədi. Çünki başa düşmədi; əslinə baxsan, o, oğlunun ilk müvəffəqiyyət və alqışlandığını gördükdən sonra bircə şeyi başa düşmüşdü:

– Mustafa, özündən yeni qaydalar çıxardır.

Buna, yalnız buna - o qədər dərin və ürəkdən inanmışdı ki, başqa cəhətlər onun üçün xırda gəlirdi. O, oğlunun adı ilə uçur, fərəhlənir, gənc görünmək və hər yetənə "Mustafanı mən doğmuşam" demək istəyirdi.

Lakin o, Mustafanın 15 yaşlı daha gənc, qüdrətli bir anası olduğunu unudurdu:

– Mustafa Lenin komsomolunun oğludur.

Bunu Gülnisəyə Bəhərcin xatırlatdı.

Azərbaycan Mərkəzi Komsomol Komitəsi Özbəkistandan çağırış aldı. Özbək kolxozçu gəncləri Mustafanı görmək, onu dinləmək istəyirlər. Onlar Mustafanı iyun ayında olası zərbəçi kolxozçular qurultayına çağırırlar...

Gülnisə xala xurcunu hazırladı. Bir gözündə dəyişik, paltar, hətta, iynə-sap qoydu; "səfərdir, bala, lazımlar olar" deyərək o biri gözünü cücə soyutması, yumurta, pendir çörək ilə doldurdu:

– Bax, səni qoyuram gedirsən! Vaqona minəndə ayıq ol! Özünü jüliklərdən gözlə! Tez qayıt! Anana yazığın gəlsin...

Daşkənd - çörəkli Daşkənd.

Vaxtilə rus çarlığının Şərqi səngərinə çevrilən bu qoça şəhər indi heç də "dişləri düşmüş filə" oxşamır. Bahar havası ilə ucan məğrur bir tərnlə bənzəyir. Uzun əbalar, əmmaməli şeyxlər, falçılar, "övlialar" indi artıq görünməz olmuşlar.

Bitmək bilməyən böyük bir düzdə yatmış qoca şəhərin sinəsində qiyaməti qopmuş dünya yenidən bərpa olunub.. Tramvaylar axır, şəhəri bir yerdən başqa yerə daşıyırlar. Adamlar küçələrdə qaynaşırdı, gənclər, gülər üzlü yeniyetmələr dəstələrlə institutlardan, idarələrdən, zavodlardan çıxıb tramvaylara dolur, qaldırımlarda yürüyür, sevinclə qaynayırlardı.

Böyük, təntənəli kultura sarayı yazın zəhmətlərindən çıxan, bolşevik yazı planını qəhrəmanlıqla yerinə yetirən kolxozçu zərbəçilərlə dolmuşdur. Adamlar salonun dibində cücə kimi görünürdülər. İsti hamıya təsir etmişdi, üzləri sərinlədən dəsmallar çinar yarpaqları kimi əsirdi. Natiqlər çıxır, düşür, hər kəs öz mübarizəsindən danışırdı.

Söz Azərbaycanın ən yaxşı komsomolçusu, pambıq qəhrəmanı Mustafaya verildi.

Bu təqdimlə, sanki salon yerindən qopdu. Gurultu qulaqları tutdu. Çoxdan bəri haqqında danışılan, yazılan, şəkil çəkilən Mustafa indi canlı bir həqiqətdi. O, minlərlə mübarizlər, gənc pambıqçılar, cəsəətli nəsil qarşısında dururdu. Fanar kimi işıldayan gözlər Mustafanın uşaq cizgilərini hələ itirməyən sifətinə dikilmişdi. O, tribunaya söykənərək alqışların bitməsini gözləyirdi. İlk sözü ağzından çıxarmaq istədikdə alqışlar yenə siddətləndi və yenə ümumiləşdi.

Buradaca anası gələcəyə böyük etimad ilə qoşan Mustafanın yadına düşdü. Qəlbi hayqırırdı:

– Çəkil Xəzər, dağlar, əyilin, məsafələr qırılsın, Çinli Boluslunun qalın ağacları arasından anam tribunaya baxsın!

Bu ilki toplanışda "Bakı Soveti" kolxozu planını vaxtından qabaq ödədi. Mustafanın briqadası hamıdan çox əmək və mükafat alan briqada idi. O, böyük anası, mürəbbiyəsi Lenin komsomolunun 15 illiyini bir sıra təhüdatla qarşılayırdı:

– Qurultayla yaşamağın, məhsuldar çalışmağın təşkilatçısı olacağam!

Təzə tikilən otağı bu yaxında hazır olacaqdır. Qravat və stol hazırlamışdır. Nazbarı çalmaq üçün bir pəfonon sifariş etmişdir. Gülnisə xala özündən danışan trubadan - "radio deyilən şeydən" gətirtmək istəyir. Gülzar isə mətbəx texnikasına malik olmuşdur; hamıdan ləzzətli xörək bişirir. Mustafa işdən sonra nahar edib, qravata söykəndikdə, bütün ağrı və acılarının töküldüyünü zənn edir. Xüsusən, "Gənc işçi" qəzetini oxuduqca elə bil, beynində yeni şeylər, işləmək üçün yeni

ehtiyat və enerji toplanır, bərkiyir.

Axşamlar qurultaydan mükafat aldığı Lenin kitablarına baxır, anasına danışır.

Qadın Leninin divardakı şəklinə baxır, inandırıcı ifadə ilə deyir:

– Kişi çox başlı adam imiş, cənnətlik olsun...

Mustafa gülür.

1933

ANALAR YARIŞI

Özünü Gəncenin üç verstliyindəki ağaclıq, bağlıq, bağçalıq təpələrdə, "Qızıl qaya"nın munis döşündə hiss ediniz. İstirahət günüdür. Şəhərdən yuxarıya suların mənbəyinə, üzüm bağlarına doğru yollar uzununu şən bir axın başlamışdır. Bağların içi ləzgi toyuna dönmüşdür. Hər tənək dibindən gülüş şaqqıltısı, hər təpə başından musiqi səsi ucəlir. Sanki uzun müharibələrdə basılmaz düşməne çalınan əbədi qələbənin mərasimidir. Sanki günəş, sular, ağaclar, çiçəklər, təbiətin bütün zənginlikləri bu həyat qaliblərinin toyuna çağırılmışlar. Bağlar şaq-şaq şaqquldayır.

Pakizə xala əvvəllər bu şənliyə, hərəkətə tam yabancı idi. Əgər anası Bədirmisə yuxusuna girərək gələcəkdə onun üçün belə şən və qayğısız bir həyat açılacağını söyləsə idi, diksinər, yuxudan ayılaraq:

– Lənət şeytana! – deyərdi.

Lakin bu nə yuxu, nə xəyal, nə arzu və nə də həsrət idi. Canlı bir həqiqətdi.

On iki ayı gecə-gündüz tənəklər dibində tər tökən, günəşdən tez

durub ulduzdan sonra yatan qadının birdən-birə gülməyinin səbəbi nədir?

Bu suala Pakizə xala özü daha ətraflı cavab verir. Ümumiyyətlə, bu haqda söhbət açdıqda o, çox maraqlı danışıq. Ağarmaqda olan və üzünə tökülən saçlarını qulağına yığaraq, danışıq, danışıqca qızır, qızdıqca danışıq:

– Oğlum, mənə kolxoz deyəndə yaxın durmurdum. Öz əlim, öz başım olsun deyirdim... Nə bilim, a qadan alım, bizlər savadsız adamlarıq. Biz gözümüzlə görməsək, inanmırıq. İllah dakı mollalar, kolxozu pisləyirdi, ona görə də biz ürküzdük.

Pakizə xala uzaqdan başladı.

– Bəs nə tevr oldu ki, varlandın? Pakizə xala, onu de! Məsələni başdan başlama!

O, müəlliminə cavab verən bir tələbə kimi, cümləsini yarımçıq buraxdı, uzaq mətləbləri ötürək bu günə, lap indiki məsələnin üzərinə gəldi.

– Varlanmaqımı? Bax, a qurbanın olum, bizlər bağbanıq. Bağımızdan nə gəlsə, odur. Məhsul vaxtı əlimizə pul gəlirdi, qarğıya, tikana, göydaşa, soyuğa, qoruqçuya verəndən sonra dizimizi qucaqlayıb oturdurduq. Yaxşı deyiblər, yaz əkinçi – qış dilənçi. Kolxoz olanda isə iş dəyişir, birlikdə çalışır, birlikdə bəsləyir, birlikdə yığırdıq. Mənim payıma 700 put üzüm gəlib. Özüm də evin qabağında bir çanaq buğda əkmişəm. O da ki, qış ruzumu yetirdi. Bax odur, tövlədəki sarı düyəni də, min il yaşasın, hökumətimiz verib. Sabah, birisigün uşaqların ağarantısı da çıxacaqdır. Doğrusu, kolxozun gəliri bitməz-tükənməz imiş. İşləyənlər üçün kolxoz ana imiş, xəzinə imiş.

Pakizə xala indi kolxozun bucağında xoşbəxt bir həyat yoluna düşmüşdür. O, iki oğlu, Əyyub və Mürsəli komsomolda böyüdür. Qızı Firuzəni isə Lenin məktəbində oxudur. Əyyub mədəni yaşamaq haqqında anasına çox danışırdı. Patefon almağa, evi döşəməyə, stolda yeməyə, Pakizə xala nəinki etiraz etdi, hətta böyük hazırlıq gördü. Onun indi yeganə arzusu – oxumaq, heç olmazsa “qaranı” seçməkdir. Pakizə xala öyrənməyə həvəslidir. Keçən gün qəzetdən çırdığı bir şəkli gətirmişdi:

– Burada, deyəsən, abed eləyirlər. Özünü də bu əlində qaşığı olan arvadı mən görmüşəm. Bir oxu görüm bu nədir?

– Ən yaxşı pambıqçı, Mustafa Məhəmmədovun külfətidir. İşdən sonra nahara oturmuşlar. Görürsünüz, şəhərli kimi dəsgahları var!

Pakizə xala Mustafanın anasını yaxşı tanıyırmış. Hətta kolxozçu qadınlar toplanışında görüşüb, əlini də sıxmışdır.

Son görüşündə Pakizə xala çox təəssüflənirdi:

– Hayıf ki, əlimdə qələmim yoxdur!

O qaynayıb-coşan arzu və fikirlərini tökməyə səhifələr arayırdı. Ona elə gəlir ki, həyat gəncləşir, adamlar yeniləşir, fikirlər genişlənir. Kolxoz kəndinin səhəri açılmış, azad yaşayış tarixi yenicə başlanmışdır. O özünün qızlıq, gəlinliyini xatırlayırdı. Bu xatirələr uzaqda, qaranlıq keçmişin sonsuz dərinliklərində əriyir. Çadra, pərdə, hicab, naməhrəm, mərsiyə, həmzad, cin, cadu... bunları, dünənə qədər Pakizənin qəlbinə hakim olan fikirləri o, çoxdan atmışdır. O özünün bədbəxt gəncliyi ilə Firuzənin ulduz kibi gündən-günə parlayan həyatını müqayisə etdikcə fərəhlənir. Onun fikrincə, bunlar, bütün bu qəzetlər, kitablar azdır. O, tezliklə oxumaq, yazı öyrənmək istəyir. Varlı həyatının iftixar lövhələrini yazmaq, kitablar bağlamaq istəyir. Pakizə xala yalnız kolxozçuluğu, yeni həyat yollarındaki addımları ilə iftixar etməyir. Həm də Əyyub kimi bir oğlun anası olduğuna fərəhlənir.

– Mən yaxşı bilirəm ki, Əyyubun bir anası da Şura hökuməti və kolxozdur. Mən onu ayazda, soyuqda, pis gündə, korluqda böyütməkdə ikən məktəb onu qucağına aldı. Düz 7 il o, hökumətin pansionunda bəsləndi, oxudu, böyüdü. Bütün bizim nəsil, hətta bu kənd tarixində bir nəfər də yoxsul balası, inqilabdan qabaq məktəbdə oxumaq görməmiş, çəkmə geyinməmiş, qalstuk vurmamışdı. Məktəb Əyyubu yetişdirdi. Mənə qalsaydı bir naxırçı olacaqdı. Mən bunların hamısını yaxşıca bilir və qiymətləndirirəm. Nə üçün ancaq bu zaman doğulmadığıma, gələcəyin sahibi olan bu gənclikdən olmadığuma heyifsilənirəm.

Bunları dinləmək mənə çox təbii gəlir. Keçən günlərdə fransız qəzetlərindən birisinin “mülahizəsini” xatırlayıram. Qəzetdə Berlan adlı bir nəfər yazırdı:

“Şuralarda ata-analarla övladlar arasında uçurum, narazılıq, an-

laşılmazlıq vardır.”

Bu ləkənin iftirasına qarşı minlərlə, milyonlarca Pakizələrin şanlı həyatını qoymaq olar.

Pakizə xala savad kursuna davam edir. Kənd şurasının qərarı üzrə bu il bağbanlardan savadsızlıq qovulacaqdır. El savada sarılmışdır. O, axşamlarını kitab, qəzet və dəftərlərlə keçirir. Kino yazılarında hərfələr və sözləri seçə bildiyinə qanad çalıb uçurdu. O, hələlik özü savadlanana qədər məndən bir şey xahiş etmişdi: yeni həyat qurmaq haqqında onun dediklərini yazmağı.

Pakizə xala Kürdəmirli Muxtarın çağırışını alqışladı. O, hazırlaşmışdı. Palazı yığdı, stol və kravat hazırladı. 125 manata aldığı “kurcunu” qravatı silir, təmizləyir, səliqə ilə saxlayır. Əyyub yorğun halda işdən qayıdaraq, əl-üzünü yuyur, soyunur və arxayınılıqla qravata uzananda, Pakizə xalanın çiçəyi çatlayır. Bu onun üçün böyük bir fərəh verir. Evə işıq çəkirmiş, radio çoxdan hazırdır. Özü açıb-bağlamağı da bacarır. Onun fikrincə, indiki anaların mühüm, müqəddəs vəzifələrindən biri də – zərbəçi oğullarına yaxşı baxmaqdır. Mustafanın anası ilə danışanda deyirdi:

– Pərnisə, qədrini bil, oğluna qulluq elə, bişmişini, paltarını, istirahətini...

– Mən vədəmi yerinə yetirirəm. Pakizə xalanın sözlərini elan edirəm. Qoy hamı analar oxusun. Qoy hamı yazsın, danışsınlar, radiolar səslənsin, bolşevik oğul analarının yarışı başlansın.

Mədəni yaşayış qurmaq, mədəni istirahət yaratmaq, savadlanmaq, yeni üsulda bişmiş bişirmək, radionu, pəfonu, elektrik lampalarını, telefonunu işlətməyi bacarmaq uğrunda Pakizə xala kolxoz analarını yarışa çağırır. Onu dinləyin, ona səs verin! Ən yaxşı oğul böyütmək uğrunda yarışın! Qoy ana ilə oğul arasındakı “uçurumdan” bəhs edən Paris fəlcıları boş-boşuna qırıldatsınlar! Bu, nə mehriban anaların sevincinə, nə qəhrəman oğulların döyüşünə mane ola bilməz!

1933

QÜDRƏT NÜMAYİŞİ

– Karl Marks.

Bu adı, geniş və qabarıq köksündə, qələbə ordeni kimi daşıyan gəminiz sularda süzərək arxasınca gümüş iz buraxırdı. Tərk etdiyimiz sahil şəhəri, şamlıqlar, qayıqlar və sarı torpaqlı yamaclar dənizə batırmış kimi, alçalır, kiçilirdi. Oneqa gölünün ortasına çatdığımız zaman quru tamamilə gözdən itdi. Günəş başımız üstündə durub yolumuzu işıqlandırır, kürəyimizi isidir, bizə muştuluq verirdi:

– Az qaldı, bu saat çatacaqsınız!

Sanki günəş qızıl qələm ilə bu sözü atlas qanadlı suların zümrüd sinəsinə yazdı; maraqlı, sevinc, intizar içində çırpınan yolçuları əyləndirmək istəyirdi. Yolları zərif hərəkətləri ilə bəzəyən, qəlbləri incə mahnılarla sərinlədən teleqrafçı qadının, qoca professorun, gənc müəllimin, matrosun, jurnalistin, işçinin, səyyahın, bir sözlə, hamının diqqəti bir tərəfə çevrilmişdi. Adamlar gəminin baş tərəfində sıxlaşıb boylanır, dənizə baxırdı. Onlar sulardamı, sahilə, üfüqdə, ya gəmidən

sallanan uzun kölgələrdəmi nə isə axtarır, nəyi isə görmək istəyirdilər.

– Görünür!

– Qaralan deyilmi?

– Kanala oxşamır. Kömür dağıdır, nədir...

Adamlar danışır, göyərtəyə qalxır, baş tərəfə qaçır, durbinləri çıxarırdılar. Gəmidə böyük bir həyəcan oyanmışdı.

– A yoldaşlar, qabağı kəsməyin!

Yolu vərəvürləyən kapitan durbini gözündən endirərək, qarşıda sıxlaşan adamlara səslənirdi, lakin heç kim onun sözünü eşitmirdi. Kim isə daldan daha bərk qışqırdı:

– Kapitan baxır! Yoldaşlar, kənar dursanız!

Kəndir məhəccərə söykənmiş sarısaç qız tələsik və ciddi səsle gəmiçiyə dedi:

– Kapitan hər gün baxır, yoldaşlar! Biz ömrümüzə bir kərə baxırıq.

Bu sözlər ümumi gülüşlə təsdiqləndi, alqışlandı. Gəmimiz kanalı gördüyündənmi, bizdəki sevinci hiss etdiyindənmi, başına toplanan adamların ağırlığından dincəlmək istəyindənmi, nədənsə daha iti getməyə başladı. Quru hər tərəfdən mehriban qollarını açmış dost kimi bizi əhatə edirdi. Şam ağacları, daşlı yarımadalar, taxta evlər get-gedə bizi qucaqlayırdı.

Budur, Ağdəniz – Baltik kanalının darvazası qarşısında! Bir az aralıda, bu böyük qələbənin təşəbbüskar təşkilatçısı, bütün əməkçilərin xilaskarı dahi Stalinin əzəmətli şəkli görünürdü. Gəmidən qopan alqış səsləri sulara yayıldı. Kanal işçiləri, salama durmuş tabur kimi gəmini qarşılayır, yol açırdılar.

Biz birinci darvazadan keçdik, kanalın ilk şlüzündə dayandıq.

Mən bu kanal haqqında çox şeylər oxumuş, çox şeylər eşitmişdim. İndi heyrat içindəydim. Canilərin, qatillərin, oğruların, xuliqanların, banditlərin, qolçomaqların, aferistlərin, bütün varlığı ilə yıxmağa, dağıtmağa hazır olan adamların əməyə öyrədilmiş əlilə tikilmiş bir nəhəng qarşısında dururdum. Heç bir məqalə və ya kitabın bu nəhəngi hələ tam əzəmətlə təsvir edə bilmədiyini yəqin edirdim.

Yox, deyirəm, qatil əllərin əsəri qanlı və başsız cəsədlər ola bilər. Burada böyük bir qüvvətin təşkilatçılıq, istiqamətləndiricilik qüdrətinin hakimliyi duyulur! Texnika, sənət və quruculuğun son müvəffəqiyyətləri ilə silahlanmış Ağdəniz – Baltik kanalı inşaatının hər daşında, hər qarış taxtasında, torpağında bolşevik təşkilatçılığının müstəsna rolu görülür. İnanırsan ki, insan əməyi, kapitalizm şəraitində yirticılığa sərf olunan insan enerjisi böyük məqsədlər uğrunda təşkil olunduqda ecazlar verərmiş... İnanırsan ki, insanın “məğrur səslənməsi” zamanı çatmışdır.

Gəmidən çıxıb quruluş kombinatı boyunca kanal sahilinə yayılan müxtəlif peşəli, eyni məqsədli səyyahlar gəzirdilər. Kimi boylanıb cilovlanmış suyun ayağını görmək, kimi kəməndlənmiş yerin qan damarını seyr etmək istəyirdi. Gümüş səkilər arasında əkilmiş çiçəklər, aralarındakı daşdan yazılma şüarlar diqqətimizi cəlb edirdi.

İkiyaşlı muzeydə iyirmi əsr bundan əvvəlki əsər və abidələri təhlil və qiymətləndirici elmi işçilər bizi qəbul etdi. Böyük quruluşun maraqlı tarixindən danışdılar. Otaqda cavan Kareliya Avtonom Respublikası tarixindən xəbər verən abidələr, yazılar, başqa bir otaqda kanalın yaranma tarixini, böyük işin ilk günlərini söyləyən şəkillər qoyulmuşdu.

Tarixdə insan yaradıcılığını həmişə bu ehtiyat və səliqə təqib etsə idi, hərfiyyata, arxeoloji mübahisələrə, hər daşın oxunması üzərində baş sındırmalara nə ehtiyac vardı?

Səyyahların imzaladığı dəftərə baxırsan. Burada on bir millətin imzası, minlərlə dost və yad adamların mülahizəsi var.

Bizi kanalın yarım kilometrliyindəki plotinlərdən birinə baxmağa apardılar.

Uzaqdan şose yolu kimi uzun, yastı, geniş təpənin döşünə ağ daşlarla yazılmış şüarları oxuduq. Bu şüarların hər hərfi bir heykəl qədər böyük və əzəmətli idi. Sətri oxuyub, qurtarmaq üçün piyada xeyli yol getmək, ya da paroxod ilə getmək lazımdı. Plotində əsrlər boyu aşib-daşmış, şəhərlər, səhrələr basmış, fəlakətlər törətmiş suyun vəhşi at kimi buxovlandığını gözümüzə gördük. O, insan əlinin qüdrəti ilə güləşmək, bəndini qırıb qaçmaq, aşib-daşmaq, yan-yörəsini basmaq istəyir. Lakin

bunu bacarmır, insan qüvvəsi qarşısında acizdir. O ancaq dəmir və daş divarlara çarparaq, narın, ağ zərrələrini göyə sovura bilir.

Deyirsən ki, bu böyük quruluşda təkcə insanlar dəyişməklə qalmır, əsrlər boyu şimal buzluğu və soyuqlarında bəslənib böyümüş dağ və səhra suları da "laboratoriya"dan, plotindən keçərək, "tövbə" edir, cəmiyyətin böyük ideallarına xidmət üçün ən kiçik işə belə boyun əyəcəyinə and içir.

"Avropanın jandarması" – çar hökumətinin həbs, sürgün, ölüm və fəlakət yuvası etdiyi uzaq şimalda indi məharətli bir bağbanın, təbiətə qələbə çalan insanların ehtiraslı fəaliyyəti hiss olunur.

Məscidsiz, kilsəsiz iyirmiyəşli yeniyetmə cavan bir şəhəri – Murmanskı unutmamaq olmur? Bütün sutkanı gündüz olan bu şəhərdə zənn edirsən ki, heç kəs yatmır, sanki burada yorulmaq nə olduğunu bilmirlər.

Uzaq Şimalda iyirmi il içərisində səkkizmərtəbə binaları, universal mağazaları, böyük kultür müəssisələri olan 108 min nüfusu bir şəhər sizi təəccübə salmasın! Murmansk yalnız iskələ deyil, o balıq və meşə sənayesi, dəri emalatı, gübrə istehsalı ilə bütün dünyada məşhurdur.

Daha maraqlı ikinci şəhər – şimalın yarıçılpaq dağları arasında yenidən salınmış adına layiq sürətlə böyüyən Kirovsk şəhəridir. Bu şəhərin beş yaşı tamam olmamışsa da, qoca şəhərlər ilə yarışa bilər.

Tundralara, tayqalara, şimal stixiyasına qalib gələn insan təbiətin bütün zənginliklərini vəhşi dağlardan, zəlzələli yerlərdən çəkib alır, hər şeyi müasir əməkçilər dilinə tərcümə edir. Burada tələsə-tələsə apatit zavoduna, inşaat işinə, mədənlərə işə gedən işçilər iki-üç il əvvəl əmək və həyat düşməni, cinayətkarlar idilər. Onlar, bolşeviklər tərəfindən təşkil olunaraq, əmək və enerjini sərf edərək, yeni insan olmaq istəyir və olurlar. Çox çəkməz ki, bu gənc şəhər ittifaqımızın başqa qocaman işçi mərkəzləri kimi qəhrəmanlar şəhəri olar!

*Murmansk,
1/VIII - 1935*

XALQIN ÜRƏK SÖZÜ

Böyük Vətən müharibəsi günlərində, sovet xalqının öz doğma yurdunu, öz azadlığını, səadətinə, öz xoşbəxt həyatını qanıqan german faşizmindən müdafiəyə qalxdığı bir gündə istər-istəməz xalqımızın tarixi ənənələri adamın xatırına gəlir. Bu gün cəbhələrdə nemes işğalçıları ilə döyüşən və müstəsna qəhrəmanlıq nümunələri göstərən Kamal Qasımovların, Məzahirlərin və yüzlərcə başqa vətən oğullarının hünərini gördükcə ata-babalarımızın, ümumiyyətlə bütün xalqımızın mübariz və məğrur keçmişini yada düşür.

Azərbaycan xalqının tarixi həmişə həqiqət, ədalət uğrunda mübarizə tarixi olmuşdur. Gənclər və qocalar, qadınlar və kişilər öz ömürlərini, yaşayışlarının məna və məzmununu istilaçılara, zalımlara, zorakılara, xalq əmək və səadətinin qəsbkarlarına qarşı döyüşlərdə görmüşlər.

Bu şərəfli tarixi bizə hər hansı şahiddən daha doğru və daha parlaq bir dil ilə söyləyən el nağıllarımız vardır.

"Koroğlu", "Nəbi", "Dədə Qorqud" və s. kimi qəhrəmanlıq das-

tanlarından başqa bizdə xalis məişət və sevgi temasında yazılmış çox nağıllar var ki, bunların özü Azərbaycan xalqının mənəvi yüksəkliyini, onun ümumbəşər əhəmiyyəti olan çox böyük fədakarlıqlarını göstərən bədii sənədlərdir.

Hər kəsə məlum və məşhur olan "Məlik Məmməd" nağılında xalqın xeyirxahlıq, alıcənablıq duyğuları, səadət üçün çarpışmaq, mənfə qüvvələr ilə ölüm-dirim mübarizəsinə girişmək zərurəti ifadə olunmuşdur. Məlik Məmməd güclü və məğlubedilməz, əbədi bir xalqdır. Quyuda rast gəldiyi ağ divlər, əjdahalar isə həyat düşmənləri, səadət oğrularıdır. Məlik Məmmədin gördüyü gözəl qızlar həmin səadətə özüdür. Ağ qoyunlar ağ gün, qara qoyunlar qara gün timsalıdır.

Meyvəsi gənclik və qüvvət gətirən alma ağacı isə xalqın həmişə həsrətini çəkdiyi və uğrunda yorulmadan mübarizə apardığı müqəddəs məqsədlər, azadlıq, səadət, istiqalyyətdir. Alma ağacının insana cavanlıq gətirən, qocanı gəncləşdirən bir meyvəsi vardır. Məlik Məmmədin atası bu meyvənin yetişməsinə gözləyir. Ancaq hansı haramilərsə bu meyvəyə dadanmışlar, yetişən kimi, onu oğurlayırlar. Alma sahibinə qismət olmur. Ata oğlanlarını növbə ilə gözətçi qoyur. Böyük və ortancıl oğlan yuxulayır, almanı qoruya bilmirlər. Nəhayət, kiçik oğul – Məlik Məmməd bu işin öhdəsindən gəlir. O, heç kəsin fikrinə gəlməyən ağıllı bir tədbir görür. Barmağını kəsib yarasına duz basır ki, gözüne yuxu getməsin. Bu tədbir sayəsində almanı, yəni ailənin səadətini oğurlayan ağ divi tapır. Quyuda onunla pəncə-pəncəyə gəlir. Qırx gün qırx gecə mübarizədən sonra düşməni məğlub edir.

Məlik Məmmədin bu qələbəsi birdən-birə olmur. Ağ divin ətrafında olan bütün qara qüvvələr ona qarşı dururlar. Məlik Məmməd xəyanətə rast gəlir. Onu qaranlıq dünyaya, əjdahalar məskəninə atırlar. Lakin Məlik Məmməd məğlub olmur. Çünki o öz səadətini uğrunda vuruşarkən eyni zamanda məhkum olmuş qızları divlərdən, quşları əjdahalardan xilas edir. Bir sözlə, gəldiyi yerlərə ədalət, əmin-amanlıq gətirir. Xalqın arzu və istəklərinə əməl edir. Xalq onunla fəxr edir. Onun sayəsində mənfə qüvvələrin hücum və təcavüzündən qurtarır.

Nəhayət, Məlik Məmməd bütün düşmənlərini məhv etdikdən sonra, qələbə bayramından ibarət olan toy məclisi düzəldir, xoşbəxt bir hə-

yat qurur.

Eyni motivlər İbrahimin nağılında da vardır. İbrahim də Məlik Məmməd kimi igid, insanpərvər, genişrəkli bir qəhrəmandır. O, hara gedirsə şikayətlər, nalələr, fəryadlar eşidir. Birisinin balasını əlindən almışlar, birisini sevgilisindən ayırmış, bir başqasının var-yoxunu talan etmişlər. İbrahim eşitdiklərinə etinasız qalmır. Məzlumların halına yənir. Onlara əlindən gələn köməyi etmək istəyir. Onun səfər və çıxışlarının başlıca məqsədi bundan ibarətdir.

Bu nağılda qəhrəmanın sevgilisi – əmisi qızı qəfildən yox olur. Vay xəbəri gətirənlər qəhrəmana deyirlər:

- Qızı haramilər aparıb.
- Necə haramilər?
- Burada haramilər dəstəsi var. Şəhərdə nə qədər gözəl qız olsa, aparırlar.
- Bəs o haramilər harada olurlar?
- Bax, o dağın dalında bir bulaq var. O bulaq onların yeridir...

İbrahim bunu və bunun kimi bir çox faciəli, ürək yandıran xəbərləri eşidəndən sonra "ah çəkən" oğlanı da yanına götürüb haramilərin üstünə gedir. "Ah çəkən" oğlan vahiməyə düşür. İbrahim ona təsəlli verib deyir: "Qorxma, gəl, ağ divin canı mənim əlimdədir. Mən elə onu öldürməyə gəlmişəm."

İbrahim dağın ətəyində bir quyu tapır. "Ah çəkən" oğlanı onun başında qoyub özü quyuya enir. Saçlarından asılmış bir qız görür. Qızın ayağının altında bir qızıl cam var. Sağ dabanından iynə boyda deşiblər. Qan cikkə-cikkə bu qızıl camın içində düşür. İbrahim qızın halına yanır. Qızın da İbrahimə heyifi gəlir:

- Amanın bir günüdür, – deyir, – yazıqsan, get. Ağ div səni öldürər.

İbrahim heç bir söz deməyib əyləşdi. Başladı divi gözləməyə. Aradan bir az keçdi, bir də gördü budur, yer titrədi, göy guruldadı, div girdi içəri. İbrahimi görcək bir əlini öz qarnına çəkib yüyürdü onun üstünə. İbrahim cəld tərpnəyib qızıl camdakı qanı götürüb atdı divin gözlərinə. Divin gözləri kor oldu. Yığıldı yerə, başladı çapalamağa. Oğlan onun başını bədənindən ayırıb cəhənnəmə vasil elədi. Qızı dardan açdı, dü-

şürüb yerə qoydu ki, "Sən otur burda!" Keçdi ikinci evə. Gördü, ah çəkən qardaşın qızı əyləşib, bir nahamvar div də başını qoyub onun dizlərinin üstündə yatıb. İbrahim otağa gircək div oyandı. Güləşmə başladı. Düz yeddi gün yeddi gecə gah bu ona, gah o buna güc gəldi. Amma heç birisi yıxa bilmədi. Axırda, səkkizinci günün ikinci çağı idi ki, İbrahim bir "Ya mədəd" deyib divi başının üstünə qaldırıb vurdu yerə!

İbrahimin qəhrəmanlıq və igidliklərlə dolu olan səfəri xoş bir nəticə ilə bitir: İbrahim qızların ikisini də götürüb gəldi quyunun ağzına. Ah çəkən qardaşın qızını verdi özünə. Vəzir oğlunun nişanlısını verdi özünə. Özü də mindi ifritənin qanadının üstünə, gəlib çıxdı öz vilayətlərinə.

Biz "Məlik Məmməd" və "İbrahim" nağıllarında bir çox cəhətdən xarakter və paralel olan epizodları alaıq.

Hər şeydən əvvəl ona diqqət etmək lazımdır ki, Məlik Məmməd də, İbrahim də ümumi bir iş üçün vuruşurlar. Onlar xalqın, əhalinin səadətində mane olan ağ divlər ilə, haramilər ilə, əjdahalar ilə vuruşurlar. Onların şəxsi, xüsusi interesləri bu ümumi iş ilə müəyyən olunur. Ümumi düşmən, həm də onların səadətlərinin, sevgililərinin, ailələrinin düşmənidir. Ona görə də qəhrəmanlar, ilk qələbə ilə kifayətlənmirlər. Onlar öz sevgililərini xilas etməklə qalmırlar. Onlar ağ divin can şüşəsini qırmamış, əjdahanı parçalamamış, tilsimi sındırmamış, xalqdan oğurlanan əmlakı, adamları qaytarmamış qılınclarını qına qoymur, rahat olurlar.

Qəribədir ki, nağıllarımızdakı həmin bu xalq qəhrəmanları öz şadlıq və sevinc günlərini, öz şəxsi həyatlarını da ümumxalq işi ilə bağlayırlar. Onların imkanları olduqda belə, toy etmir, ailə qurmurlar. Xalqın kiçik də olsa bir dərdi, deyintisi onların ürəyini narahat edir. Onlar xalq ilə gülmək istəyirlər. Buna görə də onlar xalqın əzizi olurlar. Buna görə də istər Məlik Məmmədin və istərsə də İbrahimin ideali böyükdür. Onların arzularına dərin məna vermək lazımdır.

Adama cavanlıq verən alma nədir? Nə üçün ələ keçirmir, nə üçün sahibinə qismət olmur?

Bu alma xalqın əməyidir. Ömür boyu çəkilən ağır zəhmətin, tökü-

lən alın tərinin, qabarlı əllərin, ağır illərin məhsuludur. Məlik Məmmədin ailəsi, yəni xalq öz əlinin əməyindən məhrum edilmişdir. Təsadüfi deyil ki, bu ailə yüksək bir ehtiras ilə almadan danışır, onun həsrətini çəkir. Təsadüfi deyil ki, atanın ən igid oğulları alma üçün qarovul çəkilər, yenə nəticə vermir.

Çünki bu almanı – xalq səadətini qəsb etmişlər, yiyələnmiş, mənimləmişlər. Əvvəllər Məlik Məmməd ailəsinin qayğısı, alma oğrusunu tapmaq idi. Bu vəzifəni kiçik oğul yerinə yetirdi. Lakin əsl iş bu müdhiş, bu qüvvətli və amansız oğrunu məhv etməkdə. Ağ div, məlumdur ki, bütün nağıl və əfsanələrimizdə mənfi qüvvələrin ən qəddarı, ən çirkinidir. Bu, demək olar ki, xalqın nifrət və qəzəbindən yaranmış, qəsbkarları, istilaçıları, zorakıları, qatilləri, həyat və səadət düşmənlərini təmsil edən, müasir faşizmi andıran bir obrazdır. Bu qara qüvvə ilə mübarizə etməyin çətin, təhlükəli olduğunu Məlik Məmməd yaxşı bildirdi. Ancaq bu mübarizənin şərəfli və müqəddəs olduğunu da yaxşı bildirdi. Ona görə də qardaşlarının qorxaqlığına gülərək, özü quyuya sallanır, ağ divin yuvasını dağıtmaq kimi böyük bir işə iqdam edir. Bu qəhrəmanlar ümumi xarakterləri etibarilə orta əsr rıtsarlıq, cəngavərlik simalarından ayrılırlar. Rıtsarların başlıca məqsədi ad qoymaq, məşhur olmaq, macəralarda gün keçirmək olurdu. Onların səfərləri və çıxışları bu uğurda idi. Onların vaxtı tənhalıqda keçirdi. Bizim, haqqında bəhs etdiyimiz qəhrəmanlar isə ideal sahibləri idilər. Onların qarşısında aydın və mənə cəhətdən də böyük məqsədlər var idi. Buna görə də onlar xalq ilə bağlı idilər. Onların istər güclü, istərsə zəif tərəflərini xalq ilə olan birlik və rəbitələri ilə, bu rəbitənin möhkəmliyi və ya zəifliyi ilə izah etmək lazımdır. Bu qəhrəmanların nəticə etibarilə qalib çıxmasının da səbəbi xalqdan qüvvət almaları idi. Heç bir nağılda qəhrəmanın igidlik səfərləri tənha keçmir. Bu səfərlərdə qəhrəman, odlar, alovlar içində düşür, divlərin, əjdahaların hücumuna məruz qalır, cinlərin, şeytanların hiyləsinə tutulur, çox çətin vəziyyətə düşür. Belə zamanlarda biz qəhrəmanın çaşdığına, ya özünü itirdiyinə görmürük. Belə çətin vaxtlarda qəhrəman göylərə, dini qüvvələrə də müraciət etmir. Qəhrəman qocalara, qoca kişilərə, ya qarıllara müraciət edir.

"Üç şahzadə nağılı"ndada qəhrəman böyük bir arzuya düşür. Pad-

şahın qızını almaq istəyir. Şahın qızı isə tilsimli və qorxulu bir qaladadır. Həmin qalanın yolu cəsədlər, kəllələr ilə doludur. Çox igidlər bu eşqə düşüblər, ancaq tilsimdə həlak olublar. Bunların heç biri qəhrəmanı qorxutmur. O, nurani bir qocadan məsləhət alır. Qoca ilə hər görüşəndə o, yeni qüvvət alır. Yeni tədbir sahibi olur. Nəhayət, tilsimli qalaya hücum edərək, bütün maneələri rədd edir, bütün keçidlərdən ötürək, qalanı alır, öz məqsədinə nail olur. Qəhrəmanların qələbəsini təmin edən əsas faktor qocaların tədbiri olur. Bunlar düşməyə qarşı mübarizə tədbirləri öyrətməkdən başqa, xalqın yaşayışının da qayğısına qalırlar. Bunlar hamının bilmədiyi, çoxlarının xəbərsiz olduğu şeyləri bilir, lazım olduğu yerdə bildirirlər. "Əmir Aslanın nağılında" belə bir nurani kişi şahın yuxusuna girir. Ona güzəranı olmayan rəiyyətdən xəbər verir. Şah sonsuzluqdan şikayət etdikdə, qoca, şəhərin filan yerində ac qalan bir sənətkar ailəsini ona tanıdır. Şah sabahı gün böyük ehsan tədarükü görür, həmin yerə gedib acıları tapır. Şah bu ailəyə böyük kömək təşkil edir.

Həmişə qəhrəmanlar ilə yaşayan, təsvir olunan bu qocaların kim olduğunu biz onların işi ilə təyin edə bilərik.

Bu qocalar kimlərdir?

Bunlar xalq nümayəndələri, xalqı təcəssüm etdirən simalardır. Bunlar zəngin təcrübə, bilik sahibləridir. Uzaqgörən, təmkinli, tədbirli, səbirli adamlardır. Bunlar dostu da, düşməni də dərhal tanıyırlar. Yolların haradan ayrıldığını, haraya gedib çıxdığını bilirlər. Keçmiş söyləyir, hal-hazırkı qiymətləndirir, gələcəkdən xəbər verirlər. Nağıllarda bu qocalar öz idrakları, ağıllı məsləhətləri sayəsində bütün çətinlikləri yox edir, əlçatmaz məqsədləri ələ gətirirlər. Ona görə də xalqda, kütlə arasında bunlara qarşı böyük hörmət və etimad vardır. Onların görüldüyü yerlərdə məğlubiyyət yoxdur. Ancaq onların sözünü eşitməyənlər basılır, peşmançılığa düşürlər. Əmir Aslanın nağılında xain bir vəzir haqqında söhbət gedir. Bu xain Əmir Aslanın atasına zəhər verib öldürür, özü taxta çıxır. O zamanlar uşaq olan və kimsəsiz olan Əmir Aslan böyüdükdən sonra öz atasının mülkü, səltənəti uğrunda, həm də vəzirin qızına olan məhəbbəti uğrunda mübarizə edir. Düşmən çoxdur, qüvvəlidir. Dövlət, qoşun, silah, məmləkət hamısı düşmən əlindədir. Əmir Aslan təkə öz cəsarəti və rəşadətinə arxalanaraq padşaha qarşı durur. Şahın əmri ilə

Əmir Aslanı mühasirə edib tutmaq istəyirlər. O isə öz gücünə, qolunun qüvvətinə güvənir. Onu hər şeydən artıq ruhlandırın öz haqqı uğrunda mübarizə aparmasıdır. Qəsbkar vəzirin hərbə-zorbasından qorxmur, qılıncını çəkib özünü düşmən qoşununa vurur. Cəsarət və mərdliklə vuruşaraq düşməni məğlub edir və atasının səltənətini ələ keçirir. Burada da Əmir Aslan eldən, xalqdan kömək alır. Tək-tənha böyük bir qoşun ilə vuruşmağa məcbur olduğu, ağır bir vəziyyətdə qaldığı bir zamanda özünün, atasının xeyrixahları köməyə gəlir, başqa bir tərəfdən düşmənin səflərini yarırlar.

"Ağ quş nağılı" şir südü ilə bəslənmiş, meşələrdə, dağlarda, qayalarda böyümüş, sular və quşlar ilə səs-səsə verib dil açmış Şirzad adlı bir qəhrəman haqqındadır. Şirzad şah oğludur. Atasını min nəzir-niyazdan sonra, yeganə övlad olaraq onu tapmışdır. Ancaq xain vəzir, səltənətə yiyələnmək üçün Şirzadın ata-anasını məhv edir. Qundaq körpəsi olan Şirzad isə ancaq bir təsadüf üzündən çöldə salamaq qalır.

Çöllər, meşə heyvanları Şirzadın fəlakətinə acımış kimi, onu himayə edib böyüdürlər. Şirzad həddi-bülüğa çatır-çatmaz xainlər və onların cinayəti haqqında xəbər tutur, intiqam fikrinə düşür. Yalnız öz igidliyi, cəsarəti və hünəri sayəsində padşahlığı qəsbkarlardan alır. Ancaq özü hünər dalınca düşdüyündən taxta oturmur, şahlığı əmisinə tapşır.

Əmisi bir gün oğlanlarının hünərini yoxlamaq istəyir. Hamısını hüzuruna çağırır deyir:

– Siz hamınız özünüzü igid hesab edirsiniz. Mən bir şərt qoyaram. Kim mənim atımın ayağının dəydiyi yerdən mənim görmədiyim bir şey gətirərsə, o, əsl igiddir.

Şahın bu şərtindən sonra böyük oğul səfərə çıxıb qiymətli bir ləl gətirir. Halbuki padşahın xəzinəsində bu ləldən çoxdur. İkinci oğul da belə olur. Şirzad isə gedir, tilsimlər sındırır, divlər öldürür, özündən yanan bir çırağ gətirir. Şahın axtardığı da bu imiş.

Şirzad xalq fantaziyasının yaratdığı gözəl bir qəhrəmandır. Ona görə də o, həmişə müqəddəs arzular uğrunda çarpışır. Həyatını, ömrünü bu yolda qoyur. Şahlıq rütbəsinə çatmaq, özünü mənsəb sahibi etmək üçün deyil, həqiqəti, ədaləti müdafiə etmək üçün vuruşur. Şirzadın

tapıb gətirdiyi "özündən yanan" çıraq isə xalqın uzun əsrlər çox axtardığı, az tapdığı həmin həyat həqiqəti idi. Bütün şərəfli adamlarımız, bütün qəhrəmanlarımız bu həqiqət uğrunda çarpışmışlar. Bu həqiqətin əsl yolları xalqın əsl, həqiqi oğullarıdır.

Bu nağılda da Şirzad xalq müdrikliyinin köməyiylə iş görür. Onun üzərində həmişə ağ bir quş uçur. Bu, güclü bir tale kimi Şirzadı qələbədən-qələbəyə aparır. Şirzad bu quşun səsinə dinləyib, sözünü eşitdikcə basılmaz olur. Əksinə, ağ quşun sözünə əməl etmədikdə məğlub və pərişan olur. Şirzad səhv etdikdə belə ağ quş öz kölgəsini onun başından çəkmir. Onun səhvlərini göstərir, haraya, hansı yol ilə getməli olduğunu söyləyir.

Bu nağılda xalqın öz qəhrəmanını himayə edib izləməsi bir də ondan görünür ki, Şirzad hər yerdə ürəyiaçıq, qonaqçıl kişilərə rast gəlir. O, bunların hamısından sədaqət, köməklilik və hədsiz hörmət görür. Bu kişiler qorxulu yerləri, qorxulu qüvvələri ona göstərib saqındırırlar. Şirzad isə sanki qəsdən bu yerlərə, qara qüvvələrin üstünə gedir. O, xalqı bu qüvvələrdən xilas etmək uğrunda vətənin, vətəndaşlarının əmin-amanlıqda yaşaması üçün xidmət edir. Nağıldakı təsvirlərdən (geniş və məhsullu çöllər, Muğan durnası, bol və dadlı meyvələr...) məlumdur ki, əhvalat Azərbaycan mühitində gedir. Şirzada bu mühit ana qucağı kimi doğma və əzizdir. Burada onun bütün səfərləri şadlıq, qalibiyyət və xoşbəxtliklə keçir.

Xalq nağıllarındakı qəhrəmanların qüvvəti hər şeydən əvvəl onların təmiz, müqəddəs ideallarındadır. Qalibiyyətin də səbəbi budur. Xalq da ancaq buna görə onların böyük obrazını, xəyalını əsrlər boyu zehmində və ürəyində yaşadır.

Xalq nağıllarımızda mühüm yer tutan məsələlərdən biri də istilaplara qarşı mübarizə məsələsidir. Bəzi nağıllarda bu tema müstəqil olaraq qoyulur. Bəzilərində isə epizodik bir hadisə kimi, qəhrəmanın sevgi macərəsi ilə, taleyi ilə bağlı verilir.

Bu temada olan nağıllarda, qəsbkarlara qarşı son dərəcə yüksək xalq qəzəbi, kin və nifrət hissi ifadə olunur.

İstilaçı nə qədər güclü, nə qədər qüvvətli olur-olsun, onun ən zəif və ən xəstə bir cəhəti vardır. O da istilaçı, qəsbkar olmasıdır. O, nə qə-

dər qəddar, nə qədər qansız, amansız olur-olsun, xalq onunla mübarizədə yeni-yeni qüvvələr tapır.

Bu cəhətdən "Qara vəzirin nağılı" maraqlıdır. Burada Sənubər adlı gözəl və şahzadə qızdan, onun uğrunda gedən mübarizədən danışılır. Tarix boyu istilada məşhur olan Lemsə (nemes) padşahının oğlu qoşun yığıb gəlir ki, Sənubəri mən alacağam. Nə Sənubər ona getmək istəyir, nə də şah, nemes padşahı ilə üz-üzə gəlmək istəyir. Nemes qoşunları isə tökülüşüb gəlir, ölkəni istila etmək istəyirlər. Sənubərin atası bu barədə məsləhət, məşvərət məclisi çağırır. Pəhləvanlar, sərkərdələr isə nemes qoşunlarına qarşı vuruşmağa hazırdırlar. Şah, bu qorxulu düşməni məğlub edən sərkərdəyə hədiyyə vəd edir və deyir ki: "Kim lemsə padşahının qoşununu sındırırsa, qızım Sənubəri də ona verəcəyəm". Bəbir adlı cəsur bir pəhləvan irəli yeriyib bu vəzifəni öhdəsinə götürür. Şah Bəbir pəhləvana qoşun, sursat verib düşmənin qabağına göndərir. Bəbir pəhləvan düz bir ay nemes qoşunları ilə vuruşur. Axırda düşməni məğlub edib qovur, vətəni təhlükədən qurtarır. Şah da vədəsini yerinə yetirir, Sənubəri Bəbirə verib dəsgahlı toy məclisi qurur.

Hadisədən məlumdur ki, bu toy, əslində bir bayramdır, böyük bir xalq bayramıdır. Çünki, xalq, istilanın başını əzmişdir, yurdu təhlükədən qurtarmışdır.

Bu gün böyük sovet xalqımız qudurğan german-faşist işğalçılarına qarşı müqəddəs vətən müharibəsi apardığı bir gündə, xalqımızın bütün tarix boyu öz azadlığı, öz müstəqilliyi, öz səadəti uğrunda apardığı mübarizələr daha parlaqlığı ilə nəzərimizdə canlanır. Bu gün cəbhələrdə igidcəsinə vuruşan, düşmənin tankını dağıdan, təyyarəsini salan, topunu susduran, sıralarını yaran qızıl əsgərlərin arslan cəsarətini gördükdə xalqımızın Babək, Koroğlu, Nəbi, Şirzad, Əmir Aslan, Bəbir və s. kimi böyük oğulları yada düşür. Hal-hazırda vətən müharibəsinin qızıl döyüşçüsü indi vətəni qorumaq işində tarixləri heyrtləndirən qəhrəmanlıq nümunələri göstərir.

Bütün sovet xalqları ilə birlikdə Azərbaycan xalqı da öz igid oğullarını şanlı sovet vətənimizin müdafiəsinə silahlandırmışdır. Bizim əsgərlərimiz top, tüfəng, tank və təyyarədən başqa, daha qüvvətli bir silaha malikdirlər. O silah da əsgərlərimizin, vətən oğullarının öz ana

sovet vətənlərinə, öz torpaqlarına, öz xalqlarına əbədi bağlı olmalarıdır. Vətənin məhəbbəti ilə böyüyüb bəslənmələri, azadlıq və bəşəriyyətin səadət nəğmələri ilə böyümələridir. Xalqımızın bütün tarixi əsgərlərimiz üçün ilham və rəşadət mənbəyidir. Arxası böyük sosialist vətəndə, üzü cəbhəyə durub vuruşan mərd döyüşçülərimiz Çapayevlər, Frunzelərlə yanaşı olaraq, xalq qəhrəmanlarımızı da öz cərgələrində təsəvvür edirlər. Onlar Koroğlunun Misri qılıncını havada oynayan, Nəbinin vəfalı aynasını səslənən, Çapayevin atını ildırım kimi düşmən üstünə cuman görürlər. Xalqımızın tarixindəki bütün müqəddəs və şərəfli döyüş səhnələri hər dəqiqə əsgərlərimizin təsəvvüründə və xəyalındadır. Ona görə də qızıl əsgər hücum edəndə bütün bir xalq, bu xalqın min illik tarixini, əzəmətini, döyüş ənənələrini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, incəsənətini özü ilə bərabər görür. O, bunları qorumaq üçün düşmən üstünə şığıyır. Quduz düşmənin bütün çıxışlarını, bütün fəndgirliklərini mərdanəlik, möhkəmliklə dəf və rədd edir. Vətən müharibəsi döyüşçülərinin hər birinə aydındır ki, bu gün azadlığımızı, yurdumuzu, qələbəmizi qorumaq, düşməni məhv etmək uğrunda hər bir fədakarlıq sənətə və əbədiyyətə layiqdir. Düşmən əzildikdən, vətən təhlükədən qurtarıldıqdan sonra bu fədakar oğulların, qızların hər birinin adına yeni-yeni dastanlar yaradılacaqdır. Vətən qəhrəmanları haqqında mahnılar isə həmişə xalqın ürək mahnısı olmuşdur.

1941

İSRAFİL

Qızıl alma

Ana "Məlik Məmməd" nağılını demişdi ki, uşaq yuxulasın. Uşağın isə başı yastıqda, gözləri səqfdə idi. Hərdən vacib şeyi xatırlamış kimi, qalxır, balkonda məşğul olan anasını çağırır, soruşurdu:

- Məlik Məmmədin də misri qılıncı var idimi?
- Neçə yaşında idi?
- Koroğlu basar, Məlik Məmməd?

Anası bəzən hirsələnir, uşağa acıqlanırdı ki, "yat, səhər tezdən duracaqsan!" Bəzən də sual xoşuna gələndə başa salırdı:

- Nə Koroğlu basar, nə Məlik Məmməd. Dost dostu basmaz. İki-si də ağ divi, xanı, paşanı basar!

Uşaq nə sualdan, nə cavabdan doyur. Anası lamparı söndürüb yatandan sonra da, İsrafil ayıq-sayıq baxır. Məlik Məmmədi düşünürdü. Hər gün oğrunun zavalına gələn qırmızı almalar, yuxuya qalib ağ divi görə bilməyən böyük və ortancıl qardaşlar, barmağına duz basan Məlik Məmməd İsrafilin xəyalında bir mənzərə kimi dururdu! İsrafil quyuya,

odlar, alovlar içinə tək sallanan Məlik Məmmədin halına acıyırdı. Ağ divi öldürdüyünü düşünəndə isə ixtiyarsız bir təbəssümlə sevinir, yerinin içində qılınc vuran kimi əl-qolunu oynadırdı.

Səhər gün dağlara yayılanda, əkinçilər tarlalara gedəndə İsrafil yaraq-yasaqlı həyətdə, küçədə görmək olardı. Onun qarğıdan Qıratı, taxtadan yonma Misri qılıncı, kürəyində zoğaldan aynalı, əlində başına giliz taxılmış yemişan ağacı – dəmir əsası, başında əyrisinə qoyduğu Səttar xan papağı var idi. Yaraq-yasağını sahmanda görəndə min bir həvəslə səslənib küçədən-küçəyə, həyətdən-həyətdə çapır, mahnı oxuyurdu:

*Eşit, sənə nişan verim Qıratı,
Əbrişim ipəkdən yalı gərəkdir.
Bir mina boyunlu, uca sağrılı,
Beş kilo dəmirdən nahı gərəkdir.*

*Bir alma dırnaqlı, hündür boyunlu,
Meydana girəndə yüz min oyunlu.
Dəyirman misilli, ac qurt yeyimli,
Hər səfərdə qarmı dolu gərəkdir.*

*Qaranlıq gecədə yol çaşırmayan,
Düşmən qabağında ər düşürməyən,
Üstündə əl-ayaq yığıdırmayan,
Koroğlunun atı dəli gərəkdir.*

İsrafil mahnı oxuyub at oynadır, xəyalında vuruşmalı düşmən axtarırdı. Bağların, bağçaların içinə girir, çəpərdən vurub keçirdi. Həyətlərdəki sarı armudun, heyvanın, çardaqdan sallanan üzüm tənəyinin meyvəsini ağ divdən qorumaq həvəsində idi. Bilirdi ki, Məlik Məmmədin qırmızı almasına göz dikən ağ div, bu meyvələrə də tamah sala bilər. Ancaq İsrafil də Məlik Məmməd kimi yarasına duz basmağa, quyuya sallanmağa, ağ divi parçalamağa hazır idi. Ağ div isə qorxudanmı, nədənsə, görünmürdü. Ona görə də bağçanın meyvəsi oğurlanırdı.

Kür

Böyük qardaşı Ziyad tarla işinə gedəndə uşağı da özü ilə aparırdı. İsrafil həm “həyətdən-bağçadan yığıdırmaq”, həm də yavaş-yavaş zəmiyə alışdırmaq istəyirdi. İsrafil zəmiyə gələn kimi kəpənək qovalamağa başlar, gülləri aralayıb quş yuvası axtarırdı. Qardaşı çağırır danlardı. Bir müddət başını aşağı salıb dinməzdi. Qarşısındakı gülə bəzakli bir kəpənək qondumu, uşaq yenə sənətinə başlardı. İsrafil yalnız bir yerdə – Kür qırağında sakit dayana bilirdi. Gözünü bu böyük və sakit çaya dikib baxdıqca baxardı. O, “bir dünya” bulanıq suyun haradan gəldiyini, haraya getdiyini, kimin zəmilərini sulayacağını düşünərdi. Ağaclardan yarpaq qırılıb suya atar, dalınca baxardı. Yarpaq uzaqlaşdıqca, o özü də sahil boyu Kür aşağı yüyürər, özü də sakit suyun yolu ilə getmək istərdi. Kürün suyu İsrafil məşğul edən əyləncələrdən idi. Gah qol zorunu yoxlayıb, daşını o taya aşırmaq istər, gah dəmir əsası ilə suyun axarına müqavimət göstərərdi. Kağızdan paroxod qayırar, tilov salıb balıq axtarırdı.

Kür də mülayim bir at kimi uşaq ilə oynardı. Qapanlıya yaxın yerlərdə heç bir zaman daşmaz, heç bir zaman nərə çəkməz, heç bir zaman da azalmazdı. İsrafil əvvəllər bu axıb gedən suyun havaxt isə bağlanmış bir göldən açılıb buraxıldığını güman edərdi. Amma bunun sonu yox idi. Heç bir göldə bu qədər su olmaz. Heç bir gölün dəhnəsi il on iki ay açıq qalmaz. Göydən tökülən sumudur? Göydən bu qədər yağış tökülsə, kəndi su basar.

İsrafil bu suallarına cavab tapmadıqda Kürə yaxınlaşar, ovuqlayır doyunca su içərdi.

Səhər

İsrafil 6-7 yaşlarına çatanda anası evi yığıdırıb səhərə köçdü. Gəncədə (Kirovabad) çit fabrikasında işə girdi. İsrafil anasına qoşulub fabrikaya gedir, qəribə-qəribə şeylərə rast gəlirdi. O, heç vaxt bu qə-

dər adamı bir yerdə görməmişdi. Fabrikanın geniş darvazasından içəriyə doluşan adamlar, səssiz axan Kürün suyunu yada salırdı. Anası İsrafilin əlindən tutub özü ilə aparar, yanında əyləşdirərdi. Ancaq uşağın qərarı gəlmirdi. O, içərisinə düşdüyü gurultulu həyata qarışmaq istəyirdi. Fəhlələr kimi maşınlara yanaşmaq, işləmək istəyirdi. Uzun otaqlar boyu böyük dəzgahlar işləyirdi. Bir fəhlə xırda bir işgil ilə bu yekəlikdə dəzgahı dayandırır, ya hərəkətə gətirirdi. Bu hal İsrafilə heyran qoyurdu. O da əlində belə qüvvət istəyirdi. O da bu qüdrətin sahibi olmaq istəyirdi. İstəyirdi ki, maşınlar, dəzgahlar onun da sözünə baxsınlar. "Get" deyəndə yerisinlər, "dur" deyəndə dursunlar. Anası başa salırdı ki: "Sənin gücün çatmaz. Sən oxumalısan!"

Şəhərə köçəndən bir həftə sonra İsrafil 5-ci məktəbə verdilər. Uşaq sevinclə dərəcə gedib qayıdır, dərslərini hazırladıqdan sonra anasına danışırdı. Müəllimin yazdığı əla nömrəni qardaşı Hidayətə göstərirdi, dəftərinin üzünə səliqə ilə cild çəkirdi. Anası Mehdiqulu müəllimin yanına gəlib oğlu haqqında soruşanda, razılıq elədilər:

– Zehinli uşaqdır, – dedilər. – Yoldaşlarından seçilir. Dərsi tez götürür. Amma dəcəldir. Bir yerdə durmur, sakitliyi yoxdur. Məktəb çalısacaqdır ki, onun qaynayan meyil və həvəsi yaxşı vərdişlərə sərf olunsun.

İsrafil dərəcədən sonra evə qayıdır, anasının, qardaşının işdə olduğunu görüb küçəyə qaçardı. Bir abbası verib "kukuşkaya" oturur, şəhər ilə vağzal arasında gəzərdi. Konduktor bu balaca müsafirə biletdə vermək istəmirdi. İsrafil ona deyirdi:

– Boyum çıxmır, yaşım çoxdur, əmi!

Bir dəfə İsrafil velosipedçidən onu velosipedə mindirməyi xahiş etmişdi. Velosipedçi də onu tərkinə mindirib gəzdirmişdi. Anası bu işlərdən xəbər tutanda uşağı danlayırdı.

Küçədən əsgərlər keçəndə İsrafil qaça-qaça onları yola salar, rəsmi vəziyyət alıb "komanda" verərdi: "Bir-iki, sol, bir-iki! Olmadı!"

Əsgərlər gülümsər, komandir onun xatirinə dəyməzdi. Tənəffüs vaxtında İsrafil öz sinif yoldaşlarını yığıb manqa düzəldər, geri-geri çəkilib düz dayanar, yumruqlarını düyər, başını şax tutar, ucadan səslə-

nərdi.

Deyəsən, pis komandirlik eləmir. Mehdiqulu müəllim uşaqlardan soruşdu, hamısı bəyəndilər, İsrafil özlərinə sinifkom seçdilər.

Arzu

İsrafil ibtidai məktəbi bitirib əlaçı vəsiqəsi alanda anası sevinmiş, sonbeşiyini bağrına basıb demişdi:

– Atan bu gününü görmədi, bala. Əvəzində özüm sənə xələt alaçağam. Sənə bir dəst paltar tikdirəcəyəm.

Bacısı Şücaət ana nisgilini eşidəndə ürəyi yanmışdı. İsrafilin əlindən tutub parça mağazasına, sonra dərzi yanına aparmışdı.

İsrafil nə təzə paltarını ilə, nə şirni, nə gəzmək ilə maraqlanırdı:

– Ana, – deyirdi, – mənə hərbi məktəbə göndər!

Gülsüm oğlunun xahişini yerə salmazdı:

– Bala, yorulmusan, hələ otur yayı dincəl. Payıza dönəndə yəznə-nə deyərəm, böyük məktəblərə oxumağa düzəldər. Sənin nə vaxtıdır, indidən hərbiçisi olasan!

İsrafilin qoca dayısı var idi. Kənddə yaşar, kolxozun atlarını otarardı. Uşağın hərbi təhsil şövqinə düşdüyünü eşidəndə acığı tutmuşdu. Şəhərə yolu düşəndə bacısı evinə gəlirdi. Deyəsən, İsrafilə danlamağa gəlmişdi:

– Qırışmal, – dedi, – sənət tapmısan özünə? Hərbi iş nədi. Hərbi iş bizlərə yaraşmaz. Get oxu incinar ol, doktor ol. Ətək-ətək donluq al. Yoxsa vayenni nədi! Ovçu kimi çiyinə tufəng salmaqdan nə olsun!

İsrafil dedi:

– Bəs Nəbi nəyə salırdı?

– Nəbi komandir idi!

– Mən də komandir olacağam. Əvvəl əsgər, sonra komandir!

Dayısı İsrafilin inadını görüb anasını danladı:

– Sən niyə nəsihət eləmirsən? Sən niyə buna bir özgə sənət seçmirsən?

Gülsüm oğlunu çox sevirdi, heç xatirinə dəyməzdi.

– Könül sevən göyçəkdi, – dedi, – a Göyüş. Hərbiyə həvəsi var, qoy getsin. Alnına nə yazılıb, o olacaq, ürəyini niyə sındırırsan!

İsrafil hərbi məktəbə göndərilmək üçün bu gecə oturub yazdığı və səliqə ilə üzünü ağartdığı ərizəni katibəyə verdi. Katibə oxuyub gülümsündü: “Qəbul işi çoxdan qurtarıb. Bir də sənəni neçə yaşın var ki? Uşaqları götürümlər!..”

İsrafil ürəyində dedi: “Bu nə danışıq!” Katibə və onu uşaq hesab eləyən sarı qız ilə heç danışmaq istəmədi. İstədi qayıtsın. Bir az fikirləşdi. Çıxıb getmədi. Qapıda divara söykənib kimi, nəyi isə gözləyirdi. Adamların birinci otağa tərəf üz tutduğunu görəndə bildi ki, komissar gəlmişdir.

Komissar sağlam, cantaraq, güləşqabaq bir kişi idi. Plaşını soyunmamış adamların şikayətini soruşurdu:

– Buyurun, bizə dair nə işiniz var, deyin!

İsrafil hamıdan məxfi, hamıdan çətin bir iş üçün gəlmiş kimi, ərizəsini axıra saxladı. Adamlar bir-bir komissardan cavab alıb çıxır, İsrafil isə komissarın şikayətə baxmağından ləzzət alırdı. Birdən komissar üzünü ona tutub soruşdu:

– Bacıoğlu, gəl görüm!

İsrafil irəli yeriyib dörd qatlanmış kağızı açdı, komissarın qabağınə qoydu:

– Ərizəm var, yoldaş komissar, məni hərbiyyə məktəbinə göndərin.

Komissar dinmədi, başını aşağı salıb ərizəni oxudu.

– İndi sən oxuyursan, ya yox?

– Texnikum qurtarmışam.

– Bir-iki ay gərək gözləyəsən. Gözlə, özüm çağıracağam.

Komissarın cavabı İsrafilə sevindirdi. Fərəhindən qızardı. Ürəyində dedi: “Deyəsən, götürəcəklər!” Ümidini yəqinləşdirmək üçün bir də so-

ruşdu:

– Yəni, yoldaş komissar, ümid olum da? Hərbi məktəbə məni də göndərərsiniz!?

Komissar gülümsədi:

– Niyə ümid olursan? Hərbiyə gedənlərin nəyi səndən artıqdır? Əsl sənəni yerindir. Get, arxayın ol, komissariyə işləyəndə çağıraram, gələrsən.

İsrafil hərbi komissarlıqdan çıxıb yüyürərək özünü evə saldı. Bacısı Şücaət həyətdə paltar sərirədi: muştuluqlayırımı kimi tez, həyəcanlı və qayım bir səslə dedi:

– Komissar söz verdi. Məni hərbiyə göndərəcəklər!

Bacısının cavabını gözləməyib içəri getdi. Anasını qucaqlayıb üzündən öpdü:

– Ana, – dedi, – lap özü ilə danışdım. Komissar nə yaxşı adam imiş, Əliyev! Mənə deyir, hərbiyə sən də getməyəcəksən, kim gedəcək. Hazırlaş, özüm çağıraram!

Gülsüm arvad oğlunun sevincindən fərəhləndi:

– Əlbəttə ki, oğul zirək olandan sonra hamısı xatirini istəyəcək!

Ana öyüdü

Gün o gün oldu ki, ana, bacı, qardaş, yoldaş İsrafilə orduya yola salası oldular. Günəşli bir payız axşamı idi. Sərnişin qatarı, başdan-başa çağırışçılar ilə dolmuşdu. Gənclər, öz qohum-əqrəbaları ilə vidalaşırdılar. Bəziləri kioskda qəzet, bəziləri papiros, alma, üzüm alıb vaqona çıxır, yerini sahmanlayırdı. Bəziləri pəncərədən boylanıb yoldaşları ilə söhbət edir, bəziləri vağzalın ağzında dayanıb adamlarına nə isə tapşırırdı. Qohumlar, yoldaşlar İsrafilə əhatə etmişdilər. Son dəqiqələr idi. Qatar onu götürüb gedəcək, qoca Qafqazın geniş və səfalı bir yerində, dağ döşündə, sərin və şirin bulaqlar kənarında düşürüb deyəcəkdi: “Başla, döyüşçülük öyrən!”

Birinci zəng çalınandan sonra yola salanlar ayrıldılar. Gənclər vaqonlara doluşdular. Qardaşlar, bacılar və yoldaşlar İsrafil ilə əl verib

öpüşdülər, ayrıldılar. Ancaq bir qadın, bunu, bu yeniyetmə oğlanı doğub böyüdən Gülsüm Əkbər qızı İsrafil ilə tez və asan ayrıla bilmədi.

İxtiyarsız, qadının qolları açıldı. İsrafil südəmər uşaq kimi ananın qucağına yaslandı. Başını o şəfqət və mehribanlıq mənbəyinin çiyinə qoydu. Sanki, umuzundan onun ürəyini, qəlbinin vurğularını dinləyirdi. Sanki bu vurğularda o, anasının son, vacib həyat tapşırıqlarını alırdı. Ana qəlbinin səsi nə qədər həzin, nə qədər munisdir. Nə qədər güclü, nə qədər mənalı, nə qədər davamlıdır.

Ana qısa barmaqlı bərk əllərini balasının, yaraşıqlı oğlunun enli kürəklərinə qoymuşdu. Gücü çatdığı qədər sıxır, onu bağrına basır, sanki qəlbinə, ürəyinə salmaq istəyirdi. "Budur, dünən-sırağagün bələkdə saxladığım, südəmər balam, İsrafil balam nə tez böyüdü, nə tez boy atdı, nə tez igidlərə qarışdı. Məndən ayrılır. Əsgər oğlum, hərbiyə gedən oğlum, ev-əşiyimin yaraşığı, sonbeşiyim..."

Ananın qəlbinə titrədən məhəbbət iki damla göz yaşılı olub yanaqlarından aşağı inci kimi yuvarlandı. Bunu İsrafil də hiss elədi:

– Ana, – dedi, – sən ağlasan mən heç nə edə bilmərəm. Mən səni deyib gedirəm!

Bu sözünmə, yoxsa Gülsümün sinəsində çoxdan oynayan, ancaq indi bir od, bir atəş olub yanan hissini təsiri iləmi qadın qollarını İsrafilin kürəklərindən çəkdi. Oğlunun çiyinlərindən möhkəm tutdu. Onun düz gözlərinin içinə baxdı:

– İsrafil, – dedi, – bala, gedirsən! Uzaq səfərə gedirsən!

Bunu deyib dayandı. Bu dəqiqədə ikinci zəng çalındı. Bu zəng hamını təlaşa saldı. Hamı vaqonlarda öz yerlərini tapdı. Yalnız İsrafil ilə anası, öz ana-bala məhəbbətlərini bölüşür, şirin-şirin danışırdılar. Onlar elə bir təmkin, elə bir inamla qabaq-qabağa durmuşdular ki, deyirsən bütün qatardakılar, bütün vağzal camaatı bunlara baxır. Hamı onları izləyir, hər kəs onların qəlb çırpıntılarını dinləmək, sözlərini eşitmək, baxışlarında, duruşlarındakı mənanı anlamaq istəyir.

Gülsüm xəyalını da nəzərləri kimi üfüqlərə atdı, iti bir qırlanğic cevlanı ilə ələmi dolanıb qayıtdı, oğlunun o qara və işıqlı gözlərində dayandı. Sözüünü təkrar etdi:

– İsrafil, bala, gedirsən! Get, səni Stalina tapşırıdım. Sən onun oğlu-

san. Oğul, get üzünü düşməyə sarı çevir, arxanı çevirmə! Get, igid ol, ciyərlə ol! Vətən yolunda vuruş, südüm sənə halal olsun! Ananı yaddan çıxartma. Harada olsan kağızın gəlsin. Özünə yaxşı bax, cavanlığa salma. Soyunub soyuq suda çimmə! Əynini qalın eylə. Nə kəm-kəsirin olsa, xəbər ver, çatdıraram. Komandirlərin də sözünə bax! Qoy səni yaxşı öyrətsin!..

Ananın sözləri İsrafilə sarsıtdı. Onun ağrı, ləkə, sızıltı görməmiş gənc ürəyi kövrələn kimi oldu:

– Ana, – dedi, – bağışla, hələ mən sənə layiqli oğulluq etməmişəm. Həmişə zəhmətim, əziyyətim dəyib. Gedirəm, səni arxayın salıb gedirəm ki, adına layiq döyüşəcəyəm. Mən Lenin ordeni almamış qayıtmayacağam! Vətənin düşmənlərini şalğam kimi qırıb tökəcəyəm. Gedirəm, sənə qabağında and içirəm ki, Koroğluya, Babəkə layiq işləyəcəyəm!

İsrafil bunları deyəndə anası bir də onu qucaqladı.

Artıq vaxt idi, Hidayət anasına deyirdi, "bəsdir, vaqon yolları!" Qatarın hərəkətinə lap az qalmışdı. İsrafil bunu hiss edirdi. Ancaq anasına heç nə deyə bilmirdi. "Qoy, deyirdi, anadır, ürəyi var, arzusu var..."

Qatar hərəkət edən kimi vaqonda əsgərlərin mahnısı başlamışdı. İsrafil uzun müddət anası ilə olan son görüşü unuda bilmirdi. Ana qucağının istisi ilə yanır, şəfqəti ilə ruhlanırdı.

"Polad necə bərkidi"

İsrafilin olduğu hissə vətənin ucsuz-bucaqsız, yallı-yaşılıqlı, bağlı-bağatlı düzlərindən birində yerləşmişdi. Yamacdan bəri aşanda ipləri çarpazlaşmış əsgər çadırları görünürdü. Onlar görkəmli bir yerdə gözetçilər kimi durmuşdu. Göyə sarı bir cida boyu uzanmış al bayraq, havada qızıl quş kimi qanad çalır, sanki yaz səhərinin bütün feyzlərini gətirən güclü günəşə qovuşmaq istəyirdi.

Həmin bu zaman İsrafil olan vızvod yamacda təlim keçirdi. Tərəflər bir-birinə hücum edir, pulemyot atəşini tufəng, tufəngi bomba, bom-

banı süngü əvəz edirdi. İsrafil qan-tər içində iri əsgər addımları ataraq “düşməni” öz mövqeyində yaxalayır, süngü oynadırdı. Alıcı quş kimi hədəfinin üstünü kəsirdi. İsrafilin cəld, ciddi hərəkəti, mübarizə alovu saçan gözləri, günəşdən parıldaayan süngüsü qarşıdakının bağını yıır, taqətdən salırdı.

Təlimdən sonra “düşmən” əsgərləri şikayətə gəlmişdilər:

– Yoldaş komandir, – deyirdilər. – Məmmədovunku təlim deyil. O doğrudan-doğru vuruşur. Yayınmasaydıq, bizi süngüyə taxacaq idi. Siz ona tapşırın!

Komandir İsrafilin üzünə baxır, əsgərlərə deyirdi:

– Təlim ki, həqiqi döyüşdən seçildi, xeyri az olar. İsrafilin o xasiyyəti mənim xoşuma gəlir. Onun zirək silah oynatmağı sizi qorxutmasın. Siz də onun kimi tərpinin ki, vura bilməsin. Ancaq qorxmaq nahaqdır. İsrafil vurmalı yerini yaxşı bilir.

İsrafil əsgəri həyat rejiminə fikir verəndə görürdü ki, bunların bəzisini anası da vaxtilə demişdi:

– Səhər tezdən durmaq adamı diribaş edər. Su igidin canıdır. Hər azar təmizlikdən qorxar.

İsrafil günarəsi, istirahət vaxtı dəsmalını götürər, sərin bulaq sularının axıb birikdiyi dərəyə enərdi. Bu yerlər həyatın mənbəyidir. Günəş, su, torpaq, hava!

Kəndlilər, yerin-göyün həqiqi ağası olan bu zəhmət adamları, torpağın şirəsinə çəkiirlər. Onun məhsulu ilə yaşayırlar, yaşadırlar. Əməyin qüdrətli əli torpağın hər qarışında görünür. Şumlanmış torpaqlar, xalça kimi naxışlı zəmilər, göyərmiş ləklər, hamısı, hamısı sovet kəndlisinin, kolxozçusunun həyata xidmət kitabı kimi oxunur. Kəndli fəhləni, fəhlə kəndlini, kənd şəhəri, şəhər kəndi təmin edir. Böyük və mehriban atanın 180 milyonluq sovet ailəsi belədir. Bu ailə milyonlarla əl-ələ tutmuş, həyatı, əməyi, hissi, fikri ilə birləşmiş, 70 arxa keçmişdən başlayaraq 70 arxa gələcəyə qədər ata-babaların, nəvə-nəticələrin bütün yaxşı əməllərini təmsil edən bir cəmiyyətdir. Bunların gücü, birlikdə, məhəbbətdədir. Əsgər də bu ailənin gözətçisi, igididir, vuran əlidir. İsrafil haqlı bir şərəf hissi ilə ayağa qalxar, gənc və girdə sifətini işıqlandıran təbəssüm ilə ətrafını seyr edərdi.

Saf və təmiz üfüqlər, azadlıq hissi ilə yanan geniş düzlər, həyatın sirlərini pıçıldaşan dərə suları, döyüşçülərə mahnı oxuyan quşlar, ətir səpən otlar, çiçəklər, yollar, izlər, bu bağın nemətləri ilə yaşayan kəndlər, şəhərlər hamısı, hamısı İsrafilin həyat, döyüş və gələcək eşqini alovlandırdı.

Böyük Vətən müharibəsi başlananda, İsrafil sıravı döyüşçü deyildi. Komandanlıq onun döyüş məharətinə, istedadına, ləyaqətinə qiymət qoymuş, serjant adı vermişdi.

Faşist Germaniyasının Sovetlər ölkəsinə hücumunu İsrafil alovlu bir qəzəblə qarşıladı.

Yayın isti günlərindən biri idi. İsrafilin əsgərləri laqərdə siyasi məşğələdə idilər. Bir döyüşçü gəlib məşğələni aparan siyasi rəhbərə kağız verdi. Siyasi rəhbər əsgərləri radio dinləməyə apardı.

İsrafil Molotov yoldaşı mikrofon qabağında biləndə “yəqin ki, mühüm bir hadisə var”, – deyə düşündü. Bütün əsgərlər bir-birinə yaxın dayanıb diqqətlə dinləyirdilər. Sovet dövlətinin başçısı faşist hiyləgərlərinin son, qanlı macərəsini aləmə xəbər verir. Vətən üfüqlərində qaralan təhlükəni göstərir, hamını – döyüşçüləri, siyasi işçiləri, fəhlələri, kolxozçuları, ziyalıları, bütün xalqı səfərbərliyə, silaha sarılmağa çağırır.

Hirsindən İsrafilin rəngi qızardı, silahı ovcunda elə sıxdı ki, az qaldı barmaqlarından qan dama: “Deməli, kor şeytan indi də bizə dolaşır. Müqavilə-zad hamısı hiylə imiş! Yaxşı, a quduz, baxarıq. Baxarıq, görək kim kimin anasını ağlar qoyur. O yanda dişin şirəyə batıb, fransızlar səni qudurublar, gəl, sovet torpağında çox sənin kimilərin papağı boş qalıb!”

İsrafil köksünü oynadan qəzəb və hiddət hissini gizlədə bilmədi. Siyasi rəhbərdən söz alıb tribunaya çıxdı:

– Qardaşlar, – dedi, – məslək, silah qardaşlarım. Hitlerin qudurğanlığına bizim ancaq bir cavabımız var!

Bunu dedi: əlindəki avtomatını havaya qaldırdı. Onun par-par pa-

rıldayan silahı, tunc kimi qabaran igid biləkləri, qəzəbli siması hamını döyüşə, irəliyə, vətən torpağını müdafiəyə çağırdı. Ürəklərdən qopan gurultulu ura səsləri, yaylın atəşi kimi havanı yardı. Vətən oğullarının fədakarlıq duyğularını müqəddəs bir ana kimi həyəcana gətirən xalqımıza, atalara, analara, balalara yetirdi.

İsrafil igidlər kimi dedi, igidlər kimi də elədi. Atışma başlanan gündən davaya girdi. Hər yerdə, hər səfərdə düşmənin başına odlar, alovlar yağdırdı.

Müharibə indi artıq İsrail üçün adi bir məşğələ, sənət olmuşdu. Səngərlərdə, yürüşlərdə, hücumlarda, mürəkkəb döyüş tədbirlərində, kəşfiyyatda o qədər cəld, möhkəm idi ki, əsgərlərdən tutmuş komandirə, komissara qədər hamı onu tanımışdı. Hissəyə mühüm bir vəzifə tapşırılarda, çətin bir işə başlamaq, adam seçmək lazım gələndə komandir onun üzünə baxıb deyirdi: "Bunu, İsraildən yaxşı kim bacarar? Əlbəttə ki, gərək Məmmədov getsin!"

İsrafil dərhal "hazırım!" deyib irəli çıxırdı. Müharibədir. Hər dəqiqəsində min məna var. Hər addımda insanın gözü görmədiyi şeylər görünür, qulağı eşitmədiyi şeylər eşidir. Hər döyüş səfərindən qalib çıxdıqca, adam duyğularını, təsəvvürlərini demək, söyləmək, bir kitab qədər danışmaq istəyir. Ancaq buna vaxt hansı? İsrail ancaq anasına, bacı-qardaşına qısa məktublar yazır, sağ-salamat vuruşduğunu xəbər verir, ailəsinin halını soruşurdu: "Nə qədər ki, – deyirdi, – bizim, biz qızıl əsgərlərin canı sağdır, dincliyinizə, səadətinizə zaval yoxdur. Ürəyiniz rahat olsun. Fikir-zad çəkməyin. Nə qədər qurban versək də, faşistləri qırıb tərək edəcəyik. Mən özüm şimal-qərb cəbhəsindəyəm. Bu cəbhədən yazılan xəbərləri oxuyun. Mənim barəmdə yazmamış olmazlar."

Oktyabr Revolyusiyasının XXIV ildönümü günündə, qızğın döyüş şəraitində İsrail böyük dahinin Moskvadan bütün dünyaya yayılan səsini eşitdi, nitqini dinlədi. Vətənə vurulan zərbələri eşidəndə, faşist cəlladların cinayətlərini göstərən faktları biləndə yaralı aslan kimi tər-pəndi, gözlərindən qəzəb qılgıncımları yağdı. Üzünü şimala, Stalinə tərəf çevirib ürək sözünü dedi: "And içirəm! Dahi! Böyüklüyünə and içirəm ki, sən deyənə edəcəyəm. Xalqımıza vurulan zərbənin intiqamını alacağam. İşğalçılara aman verməyəcəyəm!"

Elə bu zamanlar döyüşdə nümunə göstərdiyinə görə, komandir dəstə qabağında İsrailə təşəkkür elan edirdi. İsrail üzünü siyasi rəhbərə tutub dedi:

"Yoldaş komissar, komsomol mənə az əmək çəkməyib. İndi mən bu gün də partiya sıralarına daxil olmayıb, haçan olacağam! Xahiş edirəm, mənim ərizəmi müzakirə edəsiniz!"

İsrafil Oktyabr Revolyusiyasının ildönümündə partiyaya qəbul etdilər. Bu, onun həvəsini, səyini qat-qat artırdı. İndi o, sadəcə döyüşçü deyil, kommunist döyüşçü idi.

Qardaşlar

İsrafil anasından ayrılmışdı. Ancaq özünü həmişə ana vətənin qucağında, vətən eşqi ilə xoşbəxt və rahat hiss edirdi. O, Qapanlı kəndindən uzaqda idi. Rusiyanın dərnlərində Pustinka kəndi yaxınlığında idi. Bu kəndin əhalisi də öz yerliləri kimi, öz yerliləri qədər ona yaxın, doğma idilər.

İsrafil qardaşlarından, Sayaddan, Hidayətdən uzaqda idi. Ancaq burada onun yeni qardaşları var idi. Kalmık balası Erdia Muşayev, gü-nəşli Gürcüstanın oğlu Oxanaşvili, belarusiyalı İlya Kovalyov, rus oğlu Yeqorov onun qardaşdan yaxın döyüş yoldaşlarıdır. Ordu həyatı bu adamlar arasındakı dostluğu daha da möhkəmlətməmişdir. Onların hər biri qardaş xalqın da incəsənətindən öz milli musiqi və mahnılarından aldığı qədər ləzzət alır. Raddoda Azərbaycan musiqisi verildəndə Muşayev İsraili axtarıb tapırdı. Oxanaşvili Şota Rustavelidən söhbət açanda İsrail Tariyeli, Aftandili vəsf edən misralar oxuyurdu. Yeqorov Koroğlu, Nizami haqqında İsraildən çox şeylər soruşurdu.

İsrafilə elə gəlirdi ki, bu adamlar onunla bir doğulub, bir böyüyüb, bir bəslənmişlər. Ona elə gəlirdi ki, müharibə qurtarsa, döyüşçülər evlərinə qayıtmalı olsa, bu adamların hərəsi bir tərəfə getməyəcək, bunlar qətiyyənlə ayrılmaqcaqlar, ayrılı bilməyəcəklər. "Nə təhər ola bilər ki, mən Muşayev ilə görüşməyim, Oxanaşvilinin duzlu söhbətlərini eşitməyim, Yeqorov ilə zarafatlaşmayım?" İsrail hiss edirdi ki, bu adamları yal-

niz əsgərlik birləşdirmir. Bunları millətlərin müqəddəs Stalin dostluğu, xalqlar qardaşlığı birləşdirir. Buna görə də yaman gündə, çətin dəqiqələrdə Muşayev özündən əvvəl İsrafil düşünür, onun qayğısına qalırdı. Oxanaşvili Yeqorovu, Yeqorov Muşayevi qoruyurdu. Dostlar arasında alovlanan bu məhəbbət isə onların hamısını qoruyurdu.

İsrafil döyüşə girəndə strateji plana, sahmanlı silaha, canlı qüvvələrə bel bağladığı qədər də silahdaşlarının məhəbbətinə bel bağlardı. Bir də görərdin göz gəzdirdi, yoldaşlarını bir nəzərlə aradı və yavaşcadan onların adını çəkdi. "Muşayev hanı, Yeqorov, sən də yaxın gəl, Oxanaşvilini də çağır!"

Ehtimal ki, İsrafilin bu adamlar ilə vacib bir söhbəti yox idi. Ehtimal ki, onlara heç bir söz deməyəcəkdi də.

Ancaq onlar ilə yanaşı dayanmaq İsrafilin ürəyinə xüsusi bir rahatlıq verirdi. Onlar söz düşəndə vədələşir, düşməne çalınacaq son qələbədən sonra bir-birinin evinə gedəcəklərinə, bir-birinin sevinclərində, xeyir işlərində iştirak edəcəklərinə söz verirdilər. Oxanaşvili and içib barmağını silkirdi ki, "dava qurtarsın, faşizm yox olsun, sizi buraxan kimdi, düz Tbilisiyə aparacağam. Kaxetiya çaxırı içərsiniz, Rustaveli teatrına gedərsiniz, bizim uşaqlar ilə tanış olarsınız, hərənizə də bir yeşik mandarin verib evinizə yola salaram!"

Muşayev kalmık ağartısından, Yeqorov rus arağından, İsrafil Kirovabad üzümündən, qonaqpərust xalqından, səfalı yaylaqlarından söhbət salırdı.

Axırda da döyüşçülərinə tapşırırdı:

– Bu söhbətlərin vaxtı deyil. İndi bizim qəlbimizi kin parçalayır, düşməndən intiqam almaq indi bizim üçün hər şeydir. Bu intiqamı başa gətirməsək, dostluğumuzun da, döyüşçülüyümüzün də nəticəsi görünməz olar.

Vətənimizə canavar soxulub. Bu vəhşini gəbərtməmiş, rahatlıq edə bilərikmi?

Gələcək sülh, gələcək dinclik, rahatlıq və səadətimiz həmişəlik olsun deyə, biz hələlik çətinliyə dözməliyik. Bu gün biz əsgərik. Gəlin elə əsgər olaq ki, bir-birimizi də, ailəmizi də, vətənimizi də sevindirək! Məncə, hər şeyin yaxşısı olmaq gərək! Əsgərin yaxşısı da qəhrəman deməkdir. Vətən bizim hər birimizi belə görmək istəyir!

Pustinka kəndi vətənimizin içərilərinə doğru gedən mühüm bir keçidin üstündə idi. Faşistlər çoxdan bəri bu mövqeləri tutmaq, şərqə doğru yerimək üçün can atırdılar. Onların tankları da, aeroplanları da, piyadaları da neçə dəfə burada özünü yoxlamışdı. Bir addım belə, irəli gedə bilməmişdi. Çünki, bu yeri İsrafil Məmmədov qoruyurdu, mövqelər bərkidilmiş, keçidlərin hər biri alınmaz qalaya çevrilmişdi. İsrafilin başında 20 nəfərə yaxın əsgəri var idi. Bunların hər biri ifa etdiyi vəzifənin böyüklüyünü, mühümlüyünü gözəlcə bilirdi. Hər biri vətən yolunda candan, qandan keçən adam idi. Nə qədər ki, havalər mötədil idi, yer donmamışdı, təbiət də döyüşçülərimizə kömək edirdi. Ətrafda olan bataqlıqlar, gölməçələr düşmənin işinə mane olurdu. Dekabr ayında şaxtalar başlandıqdan sonra yer bərkidi, yerləş asanlaşdı. Görünür, faşistlər bunu nəzərə almışdılar. Uzun aylar bir kənd qabağında oturub heç bir iş görə bilməyən, vəziyyətindən hirslənən nemes zabiti bu gün havanın açıqlığından istifadə ilə hər yanı durbinləmişdi. Qabaqda istehkam, ya ordu əlaməti görmədikdə öz adamlarının üstünə qışqırırmışdı: "Sizin kəşfiyyatınız mənim başıma dəysin. Yol açıq imiş. Nə durmusunuz!?"

Axşamı və bütün gecəni lazımı hazırlıq gördükdən sonra şaxtalı dekabr səhərində qəfildən hücumə keçmişdilər.

Heç bir vaxt əsgərlər döyüşdə olduğu qədər özlərini bir-birlərinə yaxın hesab etmirlər. Burada vəzifədən, işdən başqa, insanı bir-birinə qovuşduran şey məhəbbətdir, yoldaşlıq, qardaşlıq, birlik, həyat məhəbbətidir. Faşistlərin hücumunu hər bir əsgər öz mövqeyində, vəzifə başında qarşıladı.

Ancaq İsrafil bu hücumə tamam yeni bir qayda ilə cavab verirdi.

Əsgərlər ancaq öz vəzifələrini düşünür, öz atəşlərinin təsir dairəsini görürdülərsə, İsrafil döyüşün ümumi vəziyyətini və nəticəsini düşünürdü. Onu düşündürən bu idi ki, hissə polkdan çox aralıdır. Hissənin topu yoxdur. Faşistlər arxaya keçmək cidd-cəhdi edə bilərlər. Bərabər olmayan qüvvələrin döyüşü uzun çəkə bilər. Ona görə İsrafil hələlik Pustinka mövqeyinin müdafiəsində nə polku, nə də arxadan gələsi köməyi nəzərdə tutur. O, real imkanlar ilə iş görmək, bunlardan ən çox

fyaldalanmaq istəyirdi. O, əsgərlərinə tapşırırdı ki, "Məqsəd tüfəng atmaq deyil, məqsəd vuruşmaqdır. Burada ən azı bir gülləyə bir faşist yıxmaq lazımdır. Mən əmr etməmiş atmayın!"

Belə davada dözmək, özünü saxlamaq çox çətinidir. Top güllələri div kimi nərə çəkir, ilan kimi mələyə-mələyə gəlir. Güllə yağış kimi yağır. Səngərlərdə – hər addımda torpaq vulkan kimi partlamaq istəyir. Belə yerdə silah sahibi olanın əl saxlamağı bacarması şərtidir. İsrafilin əsgərləri komandirlərinə, onun mətanətinə almışlar. "Yəqin, İsrafilin bir fikri var", – deyər əllər tətikdə dayanmışlar. Komandirin səsinə, əmrinə müntəzirdirlər. Bu davada İsrafil çox qənaətlə dinir, az danışır. O, faşistləri lap yaxına buraxır. Bəzən öz sükutu ilə elə mənəzərə yaradır ki, düşmən qarşıda heç bir şey olmadığına inanıb ayağa qalxır, sıra ilə yürüş başlayır. İsrafilə də bu lazımdır. Faşistləri yaylın atəşi ilə biçib tökür, bir dəqiqədə düşmənin hərəkətini dayandırır. Səngərindən aralanmış faşist soldatlarının ölüm məqamında necə özünü itirdiyini, oda atılmış ilan kimi, necə o yan-bu yana çırpındığını görmək olurdu. İsrafil sərrast atəş ilə elələrini "rahatlayırdı." "Yat, – deyirdi, – yat yerə! Qışın soyuğunda nə atılıb-düşürsən." Vəziyyəti belə görən faşist komandanlığı varından-yoxundan çıxmağı, bütün qüvvələrini töküb Pustinka mövqeyini tutmağı, sovet şəhərlərini birləşdirən dəmiryol xətinə çıxmağı qərara almışdı. Odur ki, İsrafilin döyüşçüləri düşməni biçdikcə dalısı gəlirdi. Faşist dəstələri bir-birinin meyitini ayaqlayaraq yeriyirdilər.

Bu gün faşistlərin üç quduz hücumu dəf olundu. İsrafilin döyüşçülərindən də çox ölən, yaralanan var idi. Qalanlar onların da vəzifəsini ifa edirdilər.

Faşistlər meydanda saysız-hesabsız ölü qoyub öz mövqelərinə çəkildilər. Bir qədər susdular. Bununla onlar, guya hücumdan əl çəkdiklərini qələmə vermək, bizimkiləri çaş salmaq istəyirdilər. Həm də hissəmizin atəş gücünə bələd olmuşdular. Faşistlərin bu hiylə və matəm sükutu uzun çəkmədi. Dördüncü dəfə yürüş başladılar. Bu dəfə Hitlerin kefli soldatları sıx sıralarla, tam ayaq üstə saymazayana yeriyir, önlərlərin üstündən ötürdülər. İsrafilin döyüşçülərindən ancaq səkkiz nəfər soldat qalmışdı, onların da içində yaralılar var idi. Heç bir əsgər mətanətini, döyüş əzmini itirməmişdi. İsrafil buna arxalanaraq səngərə yat-

dı. Çapayev gözü və qəzəbi ilə düşmənin hərəkətinə diqqət elədi, faşistləri 30-40 addımlığa buraxıb avtomatına "qoyma!" dedi. Qızıl güllələri ilə düşmən səflərini darmadağın elədi. Yaralı əsgərlər silahları növbə ilə doldurub İsrafilə verirdilər. O da arasıkəsilmədən yağdırırdı. Faşistlər tab gətirə bilməyib qaçmağa üz qoydular. İsrafil bir Koroğlu nərsəsi çəkdi: "Yoldaşlar! Faşist əclafı qırın!"

Qaraquş kimi düşmən üstünə cumdu. İlk qarşılaşdığı üç nəfər faşisti nizəyə taxıb kənara atdı. Qalanlar vaveyla çəkərək özlərini istehkama atdılar. Bayaq bağıraraq gələn soldatlar, nalə çəkərək qaçır, yıxılır, sızıldayaraq ölürdülər. Kimisi sürünərək, kimisi soxulcan kimi qıvrılaraq dığırlandı özünü səngərə atmaq istəyirdi. Ancaq bu da onlara qismət olmurdu.

9 saatdan yuxarı davam edən tarixi və qızgın vuruşma, faşistlərin məğlubiyyəti ilə bitdi. Faşist istehkamlarını matəm, ölüm sükutu bürüdü. Döyüş meydanını yoxladıqda yalnız İsrafilin əli ilə 73 nəfər faşistin məhv edildiyi məlum oldu. Bunların üçü zabit idi. İsrafil döyüşçülərin əlini sıxaraq razılıq edir, faşistlərdən alınan silahları – tüfəng və pulemyotları göstərib deyirdi:

– Bəli, səhərdən öz silahları ilə əclafın özlərini qıraraq!

Muşayev səhərdən bəri gedən gərgin döyüşün təsirindən sanki, indi ayılırdı. Xüsusi bir sevinc və qürur hissi ilə deyirdi:

– Sizin rəşadətinizə heyranam, yoldaş komandir!

İsrafil də indi söhbətdən xüsusi bir həzz duyurdu:

– Deməli, sovet əsgərləri silahına əməlli-başlı yiyələnəndən sonra məğlub olmamış, möcüz göstərmiş. Bir də, yoldaşlar, bizi ruhlandıran, biləyimizə qüvvət, qəlbimizə qətiyyət verən bir şey var. Axı bu böyüküklükdə Vətənin sənə arxa olduğunu biləndən sonra, Stalin planı ilə döyüşə gedəndən sonra adam özünü dağ kimi hiss edir. Əlbəttə ki, Stalin yolu ilə gedən qalib gələcək. Buna nə söz!

Qəhrəman

Teleqraflar, radiolar, qəzetlər, məktublar İsrafil Məmmədovun göstərdiyi şücaət xəbərini vətənə gətirəndə hamıdan artıq həyəcan ke-

çirən Ələkbər qızı Gülsüm, İsrafil öz südü ilə bəsləyən, əməyi ilə böyüdən ana olmuşdu.

Eyni həyəcan hissini İsrafilin atası, xalqımızın atası, Vətən müharibəsinin böyük sərkərdəsi Stalin keçirmişdi. Atanın da, ananın da həyəcanı sovet dövlətinin tədbirində göründü. Sovet dövləti İsrafilə Lenin ordeni və Qızıl Ulduz nişanı verməklə onu Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adlandırdı.

İsrafilin ailəsinə böyük şənlik üz vermişdi. İndiyə qədər Qapanlı kəndindən kənarında tanınmayan kəndli qadın Gülsümü hamı görmək, hamı tanımaq, hamı onun sözünü eşitmək istəyirdi. İsrafilin təhsil aldığı, yaşadığı, ordu sıralarına yola düşdüyü şəhər, Azərbaycanın ikinci sənaye mərkəzi olan Kirovabad şəhəri qəhrəmanın şərəfinə ümuməhəlinin mitinqini çağırmışdı. Camaat şəhər meydanında dəniz kimi ləpələnirdi.

Minlərlə göz tribunaya, qəhrəman haqqında danışacaq natiqlərə dikilmişdi. Gülsüm ömründə birinci dəfə idi ki, belə böyük izdiham qarşısında tribunaya qalxdı. Cəbhədən başlamış buraya qədər, İsrafilin gördüyü işlərdən başlamış, camaatın, xalqın qələbə sevincinə qədər olan hər şey onun gözünün qabağında xüsusi bir mənə alırdı. O, iftixar hissi ilə irəli yeriyib sözünü söylədi:

– Eşitmişəm, mənim oğlum igidlik eləyib, qəhrəman olub. Davaya gedəndə dedim, oğul, səni Stalinə verirəm. Onun yolunda qulluq elə!..

Ana burada üzünü yuxarıya, sanki günəşin durub baxdığı üfəqə tutub sanki nitqini dinləyən oğluna xitab etdi:

– Sağ ol, var ol! İsrafil, südüm sənə halal olsun! Üzün ağ olsun! Stalinin yanında məni başıuca eylədin. İsrafil, qadan alım, qəhrəmanlığın mübarək! Leninin nişanını döşünə tax! Oğul, Stalin deyən kimi: faşistləri qır, tərək elə! Qoy xalqın yaxası qurtarsın. İsrafil, anan sənə qurban olsun, hər gün səndən xəbər tuturam, adını eşitdikcə, ürəyim dağ boyda olur. Vur! Vuran əllərin var olsun!

Gülsüm arvadın dedikləri bir qadının sözü deyildi. Bu sözlər böyük ananın, ana vətənin sözləri idi. Bu nitq qəhrəman oğullar, Babəklər, Koroğlular, Nəbilər böyüdən, böyük və tarixi işlər görən bir xalqın

sözü idi. Böyük ata Stalin də İsrafilin rəşadətinə “mərhəba!” dedi. Ümumittifaq ağsaqqalı Kalinin qəhrəmanın döşünə Lenin nişanı taxaraq “sağ ol!” dedi.

Ordu komandiri general-leytenant Kuroçkin öz silahını Məmmədova bağışlayaraq əlini sıxdı.

Vətən, bütün xalq, böyükdən kiçiyə qədər bir ağızdan İsrafilə təşəkkür edir. Şairlər, ədiblər, aşıqlar onun adına mahnılar, dastanlar yazırlar.

İsrafilin yerliləri qəhrəmanın adı ilə öhdələrinə yeni vəzifələr götürürlər. İsrafilin qardaşı Hidayət qardaşı kimi qəhrəman olmaq arzusu ilə ordu sıralarına gedir. Rəssamlar o sağlam, yaraşıqlı gəncin şəklini çəkib yayırlar.

Vətənin qayğı və təşəkkürünə, xalqın öz oğluna etdiyi bu mehribanlıq və diqqətə İsrafilin bir cavabı oldu. O, cəbhədə, təntənəli şəraitdə Vətənə, xalqa, böyük ataya, əziz anaya üz tutaraq belə dedi:

– Nə qədər ki sağam, faşist əclafı amansızcasına əzəcəyəm!

İsrafil indi də həmişəki kimi vəzifə başında, döyüşdədir. O, vətənimizə soxulan qəsbkarları qırmaqdadır. O, bütün cəbhə əsgərlərinə nümunədir.

İsrafil yalnız əsgərlərə yox, hamımıza, yeni yetişən gəncliyə, komсомolçulara, pionerlərə, bütün yeniyetmələrə nümunədir. Gənclərdən hər kəs soruşsa ki, necə inkişaf etməli, necə böyüyüb qəhrəman olmalı? Bu suala cavabımız belədir:

– İsrafilin getdiyi yolu tut! İsrafil kimi ol!

1942

QARDAŞLAR

(Döyüşən orduda)

İki ay əvvəl Sovet İnformasiya Bürosunun məlumatında adı çəkilən Babayev Mahmud budur, həmin bu arıq, zirək oğlandır. O, Kürdəmir rayonundandır. Yayın istisində üç ay vəhşi faşistlərə qarşı vuruşmuşdur. Axırncı kəşfiyyat çıxışında dörd yoldaşı ilə bərabər 11 nəfər faşisti əhatə etmiş, üçünü öldürmüş, səkkizini əsir tutmuşdur. Yaralandıqda belə, döyüş meydanını tərk etməmiş, 12 saat vuruşmuşdur. Babayev iki ay xəstəxanada yatıb sağalmış və təkrar öz hissəsinə döyüşə qayıtmışdır. Babayev deyir:

– Mən cəbhəyə gələndən sonra oğlum olub. Qayıdanda, Krımı düşməndən təmizləyib qayıdanda ad qoyacağam: Qələbə!

Əli Bayramlıdan olan gənc, kiçik leytenant Ağaxan hələ döyüşə girməmişdir. Ancaq o, diqqətəlayiq komandirdir. İlk görüşündə öz şəhərliliyi, sevinci və səmimi təbəssümü ilə sizi valeh edəcəkdir. Təzə, davamlı, yaraşlıq komandir libasını elə səliqə ilə geyinir ki, deyərsən bu oğlan davaya yox, toya gedir. Orduya könüllü gəlmişdir. Ağaxanın cavan simasında parlayan xalq və vətən eşqini, gözlərində oynayan hünər qığıl-

cımlarını hər kəs görə bilər. O, cəbhədə tam, dolğun bir həyatla yaşayır. Mədəniyyətdən, musiqidən, şeirdən danışır. Gələcək ideallarını deyir. Onun coşqun gənclik hissləri heç bir zaman indiki qədər alovlanmamışdır. Ürəyi böyük və təmiz arzularla doludur. Anasına yazdığı məktubda iftixarını gizlədə bilmir:

– Ana, – deyir, – oğlunun 19 yaşı var, indidən Qızıl Ordu komandiridir. Ana, mən nə qədər bəxtiyaram!

Ağaxan ilə görüşəndə və ayrılarda bir şey düşünürsən:

– Düşmənin təpəsini əzən, igidlik göstərən qəhrəmanlıq nişanları alan belələridir. Belə oğul analarına eşq olsun!

Döyüşçülərin sevimlisi zabratlı qara və ortaboy oğlanı heç bir vaxt unutmaram. O, texnikanın həkimidir. Maşınları müalicə edir. Onun adı Bundur. Hərbi hünərdən başqa gözəl incəsənət qabiliyyəti də vardır. Soyuq nə qədər bərk, iş nə qədər ağır olursa-olsun Bun mahından korluq çəkən deyil. Bun, incə hiss sahibi olduğu qədər də möhkəm əzələ, güclü bilək sahibidir. Maşının dilini, işin fəndini ovcunun içi kimi bilir: “Ay maşın, – deyir, – rəngindən bilirəm ki, haran ağrıdır.”

Ucaboy, qırmızısiqət, irigözlü, enlikürək komandir Çeçenidze xalis Gürcüstan oğludur. Olduğu hissədə böyük hörmət sahibidir. O, döyüşçülərinin həyatı ilə yaşayır. Ağaxanda gördüyünüz xüsusiyyətləri Çeçenidzedə də görə bilərsiniz. Ancaq bu, daha çox təcrübə görmüş, həyat keçirmiş, bərk ayaqda nəyə çəkib, düşmən üstünə cuman bir komandirdir.

Kapitan Danilin hələ 20-25 il əvvəl, vətəndaş müharibəsi səngərlərində böyüyüb bərkimiş mahir hərbi ustasıdır. Onun yaşı 45-dən yuxarıdır. Sanki günəşdə yanmış, soyuqlarda bərkimiş qaramtul çöhrəsində bir ata təkmini, işinə, gələcəyinə möhkəm inam vardır. O az qala yaşının hər iki ilində bir döyüş görmüşdür. Bu döyüşlərin hamısına etimadla girmiş, qaliblə çıxmışdır. Düşmən ilə vuruşmaq onun üçün ən adi və ən sevimli peşədir. Onun bir xasiyyəti də var: döyüşçülərini də özü kimi istər, hər döyüşçü onu təmin etməz. Birində naşılıq, yavaşlıq gördümü, onunla ciddi məşğul olur. Onun fikrincə, daraqlarda səf-səf duran patronlar kimi əsgər də bir-birinə oxşamalı, bir-birindən seçmə olmalıdır. Danilin döyüşçüləri deyirlər:

– Yoldaş komandır, sizinlə ölümə də getmək xoşdur.

Danilin razılığını bildirir:

– Mən də sizə bel bağlamışam. Demək, bir-birimizin qələbəsini təmin edəcəyik.

Danilin Bakıda böyümüşdür. Bu şəhərin adamı həyəcansız gəzə bilmir. O, əlini döyüşçülərinə, cəmisini bir neçə saat sonra döyüşə girəcək olan qızıl əsgərlərə tutub deyir:

– Bakı bunlara arxayın olsun. Bizim nə qədər ki canımız sağdır, nə qədər ki nəfəsimiz gəlir, vətənimizin ürəyi fərəhlə çarpacaqdır. Bakının sinəminə kimi polad qalası vardır.

Danilin onu alqışlayan döyüşçülərə üz tutub, sanki əsgəri andını təkrar edir:

– Döyüşçü yoldaşlar, hücum! Murdar faşist həşəratını məhv etməyə gedək! Gedək, qardaşlar!

Danilin səsində də, sözündə də bir inam, əzəmət və vüsət vardır. Bu, böyük bir xalqın əzəmətidir. Gördüyün, dinlədiyən bir adam, bir şəxs deyildir. Ölməz bir xalqdır. Bu həmin rus xalqıdır ki, bəşəriyyətə Lenin, Tolstoy, Qorki kimi adamlar vermişdir. Bu həmin rus xalqıdır ki, tarixini, azadlıq uğrunda mübarizədə keçirmişdir. Bu həmin rus xalqıdır ki, dünyada birinci dəfə olaraq sosialist revolyusiyası bayrağını qaldırmışdır. Bu xalqa zaval yoxdur. Bu xalqın oğlunun iftixar etməyə haqqı vardır.

Ancaq indi Danilin yalnız bir rus deyildir. O, indi Qafqaz ordusu əsgəridir. Xalqlar ailəsində onun səsinin təsiri, biləyinin gücü qat-qat artmışdır. Xalqlar dostluğu hər bir qızıl əsgər kimi onun da köksünü müqəddəs ideallarla doldurmuşdur. O, Qafqaz ordusu sıralarında azərbaycanlılar, gürcülər, ləzgilər, avarlar, çeçenlər, inquşlarla birlikdə hücum edir. O, Sovet Qafqazının məğrur, cəsur oğulları ilə qardaş Krımı qurtarmağa gedir. Danilini, Babayevi, Çeçenidzeni və başqalarını görəndə, minlərlə eyni ruhlu, eyni məqsədli, eyni yol yolçularını görəndə bir şey, ancaq bir şey düşünürsən: düşmən üstünə bütün Qafqaz yeriyir. Ağsaçlı Kazbek, qoca Elbrus, Şahdağ, Qoşqar, Kəpəz yeriyir. Bu igid ölkə, Kür və Araz qılıncını çəkərək, Xəzər sinəsini qarşıya verərək yeriyir. Bu yerləş Qafqazın düşmən üzərinə ən amansız yerləş olacaqdır. Çün-

ki tarixdə heç bir vaxt Qafqaz indiki qədər sıx birləşməmişdir.

Qızıl Ordu Qafqazın bütün qüvvət və qüdrətinin təcəssümüdür. Qafqazın başəyməz uca dağları buradadır. Kür, təmkinli dağlar, dərələr, düzlərin həyatı olan azadlıq havası buradadır. Arxası yer görməz mərd igidlər, istiqanlı, at sürən, qılınc vuran, yağlı qıran koroğlular, babəklər, tariyəllər, davudlar, aftandillər buradadır.

Bu orduda tariximizin parlaq sücaət ənənələri, hazırkı həyatımızın azadlıq, səadət, birlik sevgisi, gələcək eşqi və etimadı vardır.

Bunu hər bir əsgərdə duymaq olar. Bunu hər bir döyüşdə görmək olar. Bunu hər bir kəsdən eşitmək olar. Belə orduya qarşı duran düşmən, dünyanın ən alçaq, ən rəzil dəstəsidir. Vay bu faşist quldur dəstəsinin halına!

Qızıl Ordunun döyüşçüləri, dünyanın ən şərəfli əsgəridirlər.

1943

QƏZƏB MAŞINLARI

*Abbas deyər bu sözləri sərindən,
Arxı vurdur, suyun gəlsin dərindən,
El yığılsa, dağ oynadar yerindən,
Söz bir olsa, zərbi kərən sındırar.*

Aşıq Abbas Tufarqanlı

Fikir

Tambov kolxozçuları Qızıl Orduya kömək işinin yeni formasını tapdılar. "Tambov kolxozçusu" adlı tank dəstəsi yaratmaq üçün iki həftədə 40 milyon manat nağd pul yığdılar.

Tambovluların bu təşəbbüsü böyük ölkəmizin bütün vətənpərvərlərinə timsal oldu. Az bir müddət içində oblastlarda genişlənən bu vətənpərvərlik hərəkatının ilk nəticələrini gördük. Qorki oblastının kolxozçuları zəmanənin böyük pilotunun xatirəsinə döyüş maşınları dəstəsi yaratmağı vacib saydılar. Valeri Çkalov adına təyyarələr eskadriyası üçün 60 milyon manat pul verdilər. İvanov oblastı kolxozçuları tank dəstəsi üçün 60 milyon, Moskva kolxozçuları "Moskva kolxozçusu" tank dəstəsi üçün 75 milyon manat yığdılar.

Doğrudan da bu gün Qızıl Orduya kömək etmək ideyasının necə böyük və düşmən üçün necə zəhmli qüvvəyə çevrildiyini – xalq pulu ilə, sovet vətənpərvərlərinin yığdığı artıq pul ilə yaradılan maşınlar aydın göstərir.

Hər gün tank və təyyarə dəstəsi yaratmaq üçün milyonlarla pul verildiyini qəzetlərdən bilirik.

Bunlar, bu pullar sadəcə vəsait deyildir. Böyük və fədakar bir xalqın öz doğma ordusuna qayğı və məhəbbət duyğularıdır. Saratovlu Qolovati bu duyğu ilə yaşayır. O, sovet vətəninin həqiqi oğlu, iki nəfər qızıl əsgərin ləyaqətli atasıdır. O, alın təri ilə, əlinin əməyi ilə qazanıb yığdığı yüz min manatı bu gün üçün ən vacib yerə – döyüş maşınlarının yaradılmasına verdi. Müharibədən əvvəl bizim atalarımız artıq pullarını başqa arzu ilə yığardılar. Onlar oğul toyuna hazırlaşar, yeni evlər tikdirər, otaqlarına qəşəng və bahalı ev şeyləri alardılar.

Qolovati və onun kimilər çox yaxşı başa düşürlər ki, indi bizim toyumuz ilə taleyimiz birdir. Hamımız bir bayrama – faşizmə çalacağımız son qələbə gününə hazırlarıq. Hər şey bu gün üçündür, hər bir şənliyimiz bu gündən asılıdır.

Səadət

Tambovlu yoldaşların təşəbbüsü, ordenli respublikamızda xüsusi bir sevinc və ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Dərhal "Azərbaycan kolxozçusu" tank dəstəsi yaradılmasına minlərcə kolxozçular milyonlar verdilər.

Qolovatinın arzusu indi həqiqət olmuşdur. Kolxozçuların vəsaiti polad maşınlarla çevrilmişdir. İndi "Tambov kolxozçusu", "Moskva kolxozçusu", "Çelyabinsk kolxozçusu" tank dəstələri artıq döyüşə girmişlər. Bu maşınlar şir kimi Qərbə tərəf şığıyır. Vətən torpağımızı murdar heyvanlardan təmizləyirlər. Dünən Mozdok, Nalçik, Kotelnikovo, bu gün Kursk, Voronej azad olundu. Sabah Kırım, Ukrayna azad ediləcəkdir. Qızıl Ordunun bu tarixi xilaskarlığı epopeyasında sovet kəndlilərinin əməyi və vətənpərəstliyi görkəmli yer tutacaqdır.

Ağdamda, Hüsü Hacıyev adına kolxozda 75 yaşlı bir qadın var. Onun adı Səadətdir. Bir oğlunu orduya yola salmışdır. Qızı və ikinci oğlu ilə bərabər özü də kolxozda yorulmadan çalışır. Səadət "Azərbaycan kolxozçusu" tank dəstəsinə 50 min manat vermişdir.

Səadət dünyagörmüş, ağbirçək, dağ ürəkli bir anadır. O, tanka pul verəndə hamının qəlbini oynadan, hamının ürəyindən olan bir arzunu demişdir. O, öz arzusuna inanır. Bunu dərin bir etiqadla rəhbərə, Stalin yoldaşa yazmışdır: "Mən 75 yaşında olsam da, bilirəm ki, Hitlerdən çox yaşayacağam, oğullarımız qalib gələcək və bir qəhrəman kimi evlərinə qayıdacaqlar. Biz yaxşı kolxoz qonaqlığı düzəldəcəyik və o zaman xatırlayacaqlar ki, mən qoca qarı da düşmənləri məhv etməyə kömək etmişəm..."

Səadətın arzusu milyonların arzusudur. Eyni fikri iki əsgər anası, Yevlax rayonunda Marks adına kolxozun üzvü Arəstə Hüseynova başqa sözlərlə deyir. Arəstə də Səadət kimi tank dəstəsinə 50 min manat vermişdir. O, deyir:

– Mən qələbə günümüz, böyük bayramımız üçün çalışıram! Böyük arzum budur ki, qələbə günümüzü görüm. Balalarım ilə birlikdə şənlilik keçirim!

Yetmiş yaşlı kolxozçu qadın Qızınbarı Hüseynova kürdəmirlidir. Tank dəstəsinə 15 min manat vermiş, qocaları yarışa çağırmışdır. Qızınbarı qələbəmiz, səadətimiz yolunda hər şeydən keçən adamdır. O, bütün kolxozçular qarşısında böyük bir ana məhəbbəti ilə əsgərlərimizi yad edərək deyir:

– Canımız da, malımız da Qızıl Orduya qurbandır!

Biz şəxsən bu anaları tanımasaq da, onların səsinə eşidir, onların ürək çırpıntısını duyur, böyük arzularına şərik oluruq.

Tarixdə qan tökməkdə ad çıxarmış Topal Teymur öz qərarlarını çox sayıq qarovulçulara mühafizə etdirirdi. Bir gün gözünü açanda nəbələd, pərişan və həyəcanlı bir qadının qapıda durduğunu görür. Heyran qalır: "Buralara quş səkə bilmir, bu qədər mühafizə şəbəkəsini sən necə keçib gəlmisən?" deyər soruşur. Qadının cavabı qısa olur:

– Mən anayam! – deyir. – Analıq qüvvəsinə qarşı çıxan hər şey məğlubdur. Mən səndən oğlumu istəyirəm!

Teymur aciz qalır ana tərəfindən məğlub edilir!

Adlarını çəkdiyimiz Səadət, Arəstə, Qızınbarı zəmanəmizin qabaqcıl qadınları, vətənin analarıdır. Onların arzusu güclüdür, müqəddəsdir və həqiqətdir. Onlar Hitlerə ölüm arzulayırlar. Bu arzuları ilə polad və dəhşətli maşınlar yaradıb hitlerçi köpəkləri qırmağa göndərirlər. Analar Məlik Məmməd kimi igid oğullarını zəmanənin ağ divini öldürməyə, dünyanı Hitlerin şərindən xilas etməyə göndərirlər. Analar oğulları, oğullar anaları üçün çarpışırlar. Bu yolun yolçularına, ulduzlaşan sovet maşınlarını yaradanlara, bu maşınlar ilə hücum gedən əsgərlərə uğur və eşq olsun!

Dağlar sultanı

Hücum keçən Qızıl Orduya kömək indi sovet adamlarının ümumi fikridir. Ona görə də "Azərbaycan kolxozçusu" tank və təyyarə dəstəsi yaratmaq təşəbbüsündə heç kəs geri qalmaq istəmir. Bir məsəl var: "Bir özündən deyəndə, bir də yoldaşlarından de!"

Qolovaty yoldaşın ardınca gedərək, yüz min, iki yüz min manat verən kolxozçular çox oldular. Keşlə rayonu "Oktyabrın XIX ildönümü" adına kolxoz sədri Məmmədəğa Əliyev daha artıq səxavət göstərdi. O, tank dəstəsi nəfinə 305 min manat nağd pul verdi. Məmmədəğa kommunistdir. Qızıl Ordumuzun azadlıq, səadət və gələcəyi uğrunda vuruşduğunu gözəl bilir. Onun sözü budur:

– Qoy mənim verdiyim pul düşmənin tamamilə darmadağın edil-məsini sürətləndirmək üçün Qızıl Ordumuza yeni döyüş maşınları versin. Onun qüdrət və qüvvətini daha da artırınsın!

Əliyev Məmməd isə 350 min manat vermişdir.

Bunları dünənə qədər çoxumuz tanımırıdıq. Vətən yolunda atdığı bu addım onları bizə tanıdır və sevdilir. Biz belə kolxozçularımızla, cəbhəçilərimizə nəinki təkə məhsul, ərzaq, həm də silah – müasir texnikanın yetirdiyi mürəkkəb və möhkəm silah verən sovet kəndlilərimizlə fəxr edirik. Xındırstanlı Əsgərov Rüstəm yüz min manat, sumqayıtlı Vəli Səfərov yüz on altı min vermişdir. Kirov rayonu, Hüsü Hacıyev kolxozunun sədri Xoşi Ələkbərov yüz iyirmi bir min manat vermişdir.

Hər gün qəzetlərdə bu kimi vətənpərvər adamların adlarını görmək olar. Bunlar elə adamlarıdır ki, arxada olsalar da, cəbhə ilə yaşayırlar. Canları qızıl əsgərin yanındadır. Bunlar istəyirlər ki, minlər ilə polad maşınlar yaradıb faşist qoşunlarını əzsinslər, dünyanı hitlerizm bəlasından qurtarmaqda şəxsən mərdlik, qəhrəmanlıq nümunələri göstərsinlər.

Bu ümumxalq təşəbbüsçüləri siyahısında biz ancaq kolxoz sədrələrini, oxumuşları deyil, azyaşlı pionerdən tutmuş, Saleh Əli oğlu Hüseyinov kimi 110 yaşlı qocalaracan rast gəlirik.

Murtuz Osman oğlu tank və təyyarə dəstəsi nəfinə min manat vermişdir. Murtuz Qax rayonundandır. 70 yaşı var, sənəti çobanlıqdır. Murtuzun ürəyində hitlerizmə nifrət daha artıqdır. Murtuz, doğrudur, məktəb görməyib, kitab oxuya bilmir. Ancaq o, həyatda nəyin ən zəruri olduğunu bilir. Bilir ki, Hitler azadlığın düşmənidir. Onun adı gələndə Murtuz kişi əsəbiləşir. Onun, dünyanı qan çanağına döndərən canavarın başını çomaq ilə əzmək istəyir. Lakin anlayır ki, indiki dava – çomaq davası deyildir. Haradansa gəlmiş bir əsgər söhbətərası demişdi: “İndiki davada tank, təyyarə çox iş görür.” Əsgərin sözü Murtuzun qulağında qalmışdı. Hətta Murtuz bir az məyus kimi də olmuşdu. Düşünüb görmüşdü ki, tank qayıra bilməz, indiki silahlara nabeləddir... “Azərbaycan kolxozçusu” adına tank dəstəsi yaratmaq təşəbbüsünü eşidəndə Murtuz ferma müdirinin yanına gedib soruşmuşdu:

– Bu tank ki, deyirsiz, harada qayırlır?
– Zavodda!
– Bəs kolxozçular haradan alıb dəstə düzəldirlər?
– Zavoddan! Puluna minnət. Kolxozçu yığıb verir, həmin pula tank qayırlırlar!

Murtuz tank dəstəsi nəfinə min manat verəndən sonra gözü yollarda idi. O, traktor səsi eşidən kimi öz pulu ilə qayırlmış tankın gəldiyini güman edirdi. O, düşünürdü ki, tank mənim öz malımdır, yolda görsəm işarə verib saxladacağam. O yan-bu yanına, poladına lap əl vurub, baxacağam. İçində kim oturubsa görüşəcəyəm. Alnından öpüb yola salacağam və deyəcəyəm:

– Zəhmət bəhrəsindən alınan min manat hədəz getməsin, öldürdüyün faşistləri say görəək manata neçəsi düşür...

Murtuzun buna haqqı vardır. Faşizm azadlığın düşmənidir. Murtuz isə əsirlik həyatına bir gün də dözə bilməz. Azərbaycanın bu dilbər dağları, yaşıl tarlaları, cingildəyən dərələri, çağlayan suları hamısı onun – dağlar sultanıdır. Azad vətənin azad oğulları, azad təbiəti, azad həyatı var. Bunu qorumaqdan daha müqəddəs nədir?

Bu böyük vəzifəni görənlərdə artıq-əskik adam yoxdur.

Murtuz Osman oğlunu heç kəsdən əskik görməyin!

Balaların köməyi

Bədir İbrahimov bu ildən məktəbə gedir. Onun dərslər həvəsi ilə yaşayan vaxtıdır. Müəllim onun üçün dünyada ən çox bilən adamdır. Bədir uşaqları yuxusunda görür...

Dünən kolxozçuların tank almaq üçün pul verdiyini evlərində eşitmiş, atasından soruşmuşdu:

– Ata, bizim də tankımız olacaq?

– Bəli, yoldaş Bədir, biz özümüzə tank alırıq.

Atasının zarafatına cavabı uşağı sevindirmişdisə də, artıq şey soruşmamışdı. Bilirdi ki, çox söz danışanda atasının acığı tutur.

– Ədə, – deyir, – dilotu yeməmişən ki, qoysana bir hovur dincələk!

Məktəbə gələndə Bədir burada da həmin söhbəti eşitdi. Uşaqların tank üçün pul verib adlarını yazdırdığını görəndə pul üçün evə qaçmaq istədi. Müəllim qoymadı:

– Bədir, – dedi, – sabah gətirərsən, eybi yoxdur!

Minlər, on minlərlə öz tayları, yaşlıları ilə birlikdə Bədir də tank nəfinə bir çervon verdi. O, əvvəl elə bildi ki, tank məktəblərinə gələcək, odur ki, soruşdu:

– Müəllim, tankımızı bəs kim sürəcək?

– Bala, nə çoxdu orduda cavanlarımız. Siz burada oxumaq, yazmaq öyrənirsiniz, əsgərlərimiz də top-tüfəng atmaq, tank sürmək öyrənir.

Müəllim Bədirin suallarından xoşlanır. Bir ata kimi onun başını sıgallayır:

– Görürəm, – deyir, – Bədir, sən tankçı olmaq istəyirsən.

Səkkiz yaşlı uşağın həvəsi sadəcə uşaq marağı deyildir. Bədir və onun yaşlılarının çoxu vətənimizin faşizm ilə apardığı müqəddəs müharibədən xəbərdardır. Bunlar həmin uşaqlardır ki, öz təşəbbüsləri ilə qızıl əsgərlərə hədiyyə yığb göndərirlər. Əsgərlərə məktub yazıb əhval soruşurlar. Bunlar sənəglərdə vuruşan, müasir hərbin bütün ağırlıqlarını öz çiyində daşıyan qəhrəman döyüşçülərin balalarıdır. Bunların, bu balaca vətəndaşların tank yaratmaq üçün vəsait yığdığını eşidən hər bir qızıl əsgər, şübhəsiz, sevinc həyəcanı keçirəcəkdir. Bütün qüdrəti ilə düşmən üstünə şığıyacaqdır.

Bədirin pulu, bütün kolxozçuların pulu ilə birlikdə tanka çevriləcəkdir. Ehtimal ki, müəllim uşağın marağını nəzərə alıb tank dəstəsinə tamaşaya da aparacaqdır. Ancaq faşizm ilə vuruşmaq şəxsən Bədirə qismət olmayacaqdır, Bədir böyüyüb əsgər olana qədər dünyada faşizmin izi-tozu da qalmayacaq, kitabçalarda yalnız nifrətlə xatırlanacaqdır. Bu əhvalat tarixdə əbədi qalacaqdır: 1943-cü ildə kolxozçular döyüş məşinı almaq üçün vəsait yığanda balalar da iştirak etdilər. Ehtimal ki, o zaman bu hadisəni danışan tarixçini çox heyərlə dinləyəcəklər. O isə məsələni təfsilatilə deyəcək:

– Vətənpərvərlik duyğusu, hətta, uşaqların qəlbində elə bir kök salmışdı ki, 7-8 yaşlı məktəblilər dəftər-qələm üçün atalarından aldığı pulu tank dəstəsi nəfinə verirdilər. Onlar – ana qucağından yenicə ayrılan balalar da “vətən, vətən” deyirdilər!.. Vətən adı və onunla bağlanmış Bədirin yaşlılarının adı şərəf duyan adamların qəlbində, zehində, qalın və mənalı kitablarda həmişə yaşayacaqdır.

Stalin yoldaş sovet uşaqlarının vətənpərvərliyinə, onların qələbəmiz üçün çalışmasına böyük əhəmiyyət verir. Rəhbərin pioner Rza Rzaevə göndərdiyi teleqram bütün məktəblilərin sevincinə səbəb olmuşdur. Böyük rəhbər, ata qayğısı və mehribanlığı ilə uşaqlara deyir: “Gənc yoldaşlar, Qızıl Ordunun qayğısına qaldığınıza görə Sizə təşəkkür edirəm. Sizə cənsağlığı, dərstdə və ictimai işdə müvəffəqiyyət arzu edirəm...”

Atamız və böyük müəllimimizin bu sözləri tək Rza, Tanya, Alma üçün yox, ürəyi vətən hissi ilə döyünən hamı sovet uşaqlarının işinə verilmiş yüksək qiymətdir. Milyonlarla gənc, yeni nəsil Stalinin tükənməz

ata qayğısı və tərbiyəsi ilə böyüyür. Onlar zamanın və tarixin ən xoşbəxt nəslə olduqları ilə fəxr edirlər.

Yer yeriyəndə

“Azərbaycan kolxozçuları” adlanan tank dəstəsinin, nizamlı əsgərlər kimi düzülərək cəbhəyə doğru yollanması gününə az qalmışdır. “Moskva kolxozçusu”, “Tambov kolxozçusu”, “Qazaxıstan kolxozçusu”... yüzlərlə belə dəstələr cərgəsində Azərbaycan kolxozçularının tank dəstəsi də şir kimi düşmən üstünə cumacaqdır. Bu gün cəbhələrdə düşməni məhv edən və qabağına qatib qovan qəhrəman əsgərlərimizin, döyüş məşinlərimizin dalınca yeni, zirehli aslanlarımız yüyürəcəkdir. O gün radiolar Sovet İnformasiya Bürosunun yeni şad xəbərini aləmə elan edəcəkdir.

Xalqın vəsaiti ilə yaradılmış tanklar, təyyarələr Qərbə doğru hərəkət edəndə elə bir mənzərə açılacaq ki, deyəcəksən, bütün yer yeriyyir. Doğrudan da, bu, sovet torpağı yeriyyəcek. Faşist cəlladlardan intiqam almaq üçün həyəcana gələn vətənimiz öz sonsuz gücü ilə nemes işğalçılarından getdikcə təmizlənəcək, tamamilə təmizlənəcəkdir. Hitlerçi canavarlar bu xalq əzəməti, güc və qüdrəti qarşısında aciz qalacaqlar. Bu, gün kimi həqiqətdir. Qızıl Ordu zərbələrinin nə kimi “dada” malik olduğunu düşmən indi hər zamankından daha möhkəm duyur, şil-küt olmuş soldatlarını və zabitlərini fəlakətdən qurtarmağa can atır.

Milyonlarla kolxozçular, zəhmətkeşlər, məktəblilər düşmən üstünə göndərdikləri qəzəb məşinlərindən, bu məşinləri idarə edən mərd əsgərlərimizdən bir şeyi tələb edirlər:

– Nemes işğalçılarını əzin, məhv edin! Torpağımızı qəsbkarlardan qurtarın!

Qəhrəman Qızıl Ordunun komandir və döyüşçüləri bu arzunu, şübhəsiz, yerinə yetirəcəklər. Çünki, onlara böyük Stalin sərkərdəlik etməkdədir! Çünki, haqq, ədalət bizimlədir!

1943

AVROPADAN MƏKTUB

Əziz atam, anam! Qohumlar, dostlar, yoldaşlar!

Süvari alayımız səf-səf durub and içəndə, qılınclar havada bərq vuranda deyirdim: "Süngüm qələm olaydı, ürəyimdəkini Bakının üfüqlərinə yazaydım" İndi, budur, ağır qələbə döyüşündən sonra istirahətdəyəm, Karpat dağının ətəyində sizə məktub yazıram. Alayımız düşməni qova-qova sərhədi keçdi. Müzəffər ordumuz indi yaralı vəhşini öz mağarasında əzir.

Bizim üçün, torpağını sevən və onun yolunda canından keçən qızıl əsgərlər üçün bundan sevincli nə ola bilər? İki gün əvvəl bizə dahi Stalinin təşəkkür məktubunu verdilər. Biz bu qiymətli vəsiqənin axırındakı imzaya həyəcanla baxırdıq. Böyük sərkərdəmizin hərərətli sözlərində sizin hər birinizin, bütün xalqımızın, vətənimizin səsini eşidirik.

Stalin! Dünyada bizim üçün əziz və müqəddəs nə varsa bu adda toplanmışdır. Stalin adı ilə döyüşə girən əsgərlərimizin rəşadət və qəhrəmanlığına təəcüb etməyin! Çünki? böyük sərkərdənin adı qələbə ilhamımızın mənbəyidir.

Biz bu ada arxalanaraq hücum edirik. Vətən həmişə zehnimizdə-

dir. Mavi Xəzərin sahillərində tarixi mətanəti və təmkini ilə dayanan Bakının buruq səslərinin, zavod fitlərinin gurultusu qulağımızdadır! Vətənimizin qəlb döyüntülərini eşidirik. Bu səs bizim uzaqvruran toplarımızın, ulduznişan tanklarımızın, təyyarələrimizin səsi ilə bir ahəngdədir! Qarşımızda bizi hücumə aparan komandiri görürüksə, arxamızda da qolu çirməkli Bakı fəhləsini duyuruq. Biz duyuruq ki, cəbhəçilərə ərzaq və sursat verən yoldaşlarımız bizimlə çiyin-çiyinə vuruşur, faşizmin nəfəsini kəsməyə çalışırlar.

Əzizlərim! Faşist canavarlarının ölümünə az qalmışdır! Növbəti məktubumuzu Avropanın göbəyindən gözləyin! Vay Berlinin halına!

Azad olmuş Ukrayna torpaqlarında analar, atalar bizi qucaqlayıb övlad kimi öpür, yumruqlarını göyə qaldırır Almaniyanı göstərir: "İntiqam!" – deyər bizim üzümüzə baxırdılar. Onların gözlərində qəzəb və şikayət vardı. Biz and içib və onlara söz verdik ki, düşməne daha amansız olacağıq! Biz yanan şəhərlərimizin, dağılan xanımanlarımızın, öldürülən vətəndaşlarımızın, təhqir olunan analarımızın intiqamını almamış evə dönməyəcəyik! Qoy bütün dünya tarixində bir ibrət dərsi qalsın! Qoy Hitleri və hitlerçiləri doğan analar, onları böyüdən mürəbbilər, müəllimlər bəşəriyyət qarşısında utansınlar və layiqli cəzalarına çatsınlar!

Əziz atam və anam!

Böyük sərkərdəmiz bizi yüksək bir məqama çatdırmış, öhdəmizə şərəfli bir vəzifə qoymuşdur: biz indi yalnız öz torpağımızı deyil, bütün əzilən millətləri faşist əsarətindən qurtarmağa gedirik. Biz Avropa xalqlarına azadlıq aparırıq. Bu xilaskar ordunun sıralarında Azərbaycanın qəhrəman oğulları çoxdur. Biz arxamızla, igid respublikamızla fəxr edirik. Siz də, cəbhəyə oğul göndərən ata-analar da, öz övladlarınızın hünəri ilə fəxr etməyə haqlısınız.

Bu iftixar hissi ilə biz silaha sarılmışıq, bu iftixar hissi ilə torpağımızı təmizləmişik. Bu hiss ilə də Berlinə daxil olacağıq!

Vətənimizin düşməndən təmizlənməsi günündə hamı bir-biri ilə görüşür, bayramlaşır. Biz də bütün sevinc və şənliklərinizdə uzaqdan, qəlbən iştirak edirik.

Əlinizi öpürəm. Oğlunuz ƏDHƏM.

1944

VƏTƏN QƏHRƏMANI

(Xəzərin qoynunda)

Lənkəranı bol məhsulu, əla çayı, ətirli limon və portağalı ilə tərifləyirlər. Ancaq bu sahil şəhərin mənzərəsindən, təbii gözəlliklərindən az deyirlər.

Baharın günəşli günlərində yaşıl köynəyini geymiş, lalə-mərcanını və çiçək-mirvarisini taxmış Talış dağları, Xəzəri seyrə gələn gəlinlər kimi, heyran-heyran gülümsərlər. Bu dağlar ətəklərini dənizə, durna gözü kimi duru, gah göl kimi sakit, gah da şələlə kimi çılğın sulara qədər sallamışdır. Uşaqlar bu sahilə yalnız üzməyi deyil, həm də təbiəti sevməyi, böyük torpağın, havanın və günəşin ahəngdar yaranmış böyük bir nemət kimi insana bağışladığı hissədən ləzzət almağı öyrənirlər. 7-8 yaşlı uşaqların istər-istəməz ürəyi tərənər, içəridən, hansı hissələrdən-sə doğub dilə gələn sözlər şirin həyat mahnıları olub musiqi kimi səslənir:

*Lənkəran dağları qoşadır, qoşa,
Ətəyi lələdir, döşü bənövşə
Bir yanı deryadır, bir yanı meşə...*

Bərəkətli Lənkəran torpağında doğulub böyüyən uşaqların biri də Əhəd kişinin oğlu Həzidir. Həzi sahildən, sular və bağlardan doymazdı. Atası evdən çıxanda dönə-dönə tapşırırdı:

- Bala, suyun imanı olmaz, ha! Məbada-məbada çiməndə uzağa gedəsən! Yoldaşlarından ayrılma!

- Adamı utandırılar axı... Onlar getsin, mən qalım...

Uşağın cavabı kişini acıqlandırardı:

- Kəs səsini! İndidən mənə iyidlik eləməyinə bax! Lazım deyil o cür qabağa düşmək! Getmə, heç çimməyə də qoymuram, otur yerində!

Ana əlini ağzına qoyub uşağa baxar, sükut işarəsi verərdi: "Adam atasının qabağında dinməz!" Həzi sahilə buraxılmayacağını düşünəndə bulud kimi tutular, çəkilib bir tərəfdə dayanardı. Nuşu atadan uşağın vəsatətini edərdi. Bir saat oynamağına izin aldığı xəbər verəndə Həzinin çöhrəsi çiçək kimi açılardı. Uşaq quş kimi atılıb bayaq həyətdən çıxardı!..

Uşağın əyləncə həvəsi uzun sürmədi. Günün birində o da yoldaşları kimi kitab, dəftər, yazı-pozu həvəsinə düşdü. Məktəblilərin ağzından eşitdiyi bu sözləri atasına oxuyub yalvarırdı:

*Ay dədə, dur, get, mənə çox şeylər al,
Bir dənə çanta, bir-iki dəftər al...*

O zaman uşaq oxutmaq valideyn üçün o qədər də asan iş deyildi. Xüsusilə Əhəd kişi kimi kasıb bir adamın oğluna məktəb qapıları bağlı idi. Ancaq Əhəd kişi də arzu-kam axtaran adam idi. "Var-yoxdan çıxsam da, gərək Həzini oxudam" demişdi. Həzidə oxumağa oynamaqdan da artıq həvəs göründü. Az bir zamanda o, Bakı hərbiyyə məktəbində ləyaqətli tələbələrdən biri oldu.

Silah və təlim

Cavan sovet respublikasının paytaxtı Bakı Həzi üçün yeni bir aləm idi. Ümumi bir əzəmət və gurultu, adi bir rayon şəhərindən ilk dəfə bu-

raya düşən gəncin təsəvvürlərinə hakim olmuşdu. Ona elə gəlirdi ki, burada hər şey təzə və qəribədir. Göyün bir qatına qalxan binaları, meşə kimi sıx görünən mədənləri, süzüb gedən maşınları, ulduz kimi yerə səpilən işıqları, küçə, yerə və binalara sığmayan adamları, pəncərələrdən qalxan musiqi səslərini, bunların hamısını, hamısını öyrənmək lazımdır.

Məktəb həyatı daha maraqlıdır. Bir tərəfdən şiddətli və rəsmi görünən intizam, o biri tərəfdən hər tələbənin ehtiyaclarını ödəyən ailə, ata-ana mehribanlığı...

Həzi təlimdə özünü vuruşan əsgər kimi göstərirdi. Hər şeydən əvvəl əlinə aldığı silahın bütün xüsusiyyətini araşdırır, onu bir vintinə kimi öyrənməmiş əl çəkməzdi. Atışma və ya süngü döyüşünə çıxanda Həzi cəldliyi və fəndgirliyi ilə hərifin gözünün odunu alardı, özünü yığışdırmağa macal verməzdi. Ona görə də çoxları onunla qabaqlaşmaq istəməzdi:

– Onunku məşq deyil, vuruşmaqdır, – deyərlərdi.

Döyüşçülük məharəti və hərbi istedadı sayəsində Həzi qızıl komandirlik məktəbini əla qiymətlə bitirdi. Təhsilini mükəmməlləşdirmək üçün Leninqrada getdi. Təhsilini bitirdikdən sonra Həzi Aslanov Ukrayna və Xarkov hərbi okruqunda işləyirdi. Burada gecə-gündüz təlim keçir, kiçik komandir vəzifəsində çalışaraq orduya gəlmiş gəncləri say ilə öyrədirdi. İkinci Dünya müharibəsi başlanan zaman artıq Həzi yetişmiş və hissələrdə tanınmış bir komandir idi. 1941-ci ildə Aslanov Qızıl Ordunun kapitanı idi.

Qızıl paytaxt

Hitlerin faşist qoşunları vətənimizə basqın edən zaman Aslanov Tarnopolda batalyon komandiri idi. Düşmən ilə üz-üzə gəldikcə hitlərçilərə aman vermir, qırıb-çatırdı. 41-ci ilin yay və payız günləri ordularımızın və əsgərlərimizin ağır günləri idi. Qəflətən üstümüzə basqı edən xain, hiyləgər və güclü düşmənin arasıkəsilməyən zərbələrini rədd etmək üçün bütün qüvvələr səfərbərliyə alınmışdı. Qızıl Ordu öz qüvvə-

lərini toplamaq, vaxt və fürsət qazanmaq üçün geri çəkilən zamanlar Aslanov mahir bir komandir kimi öz əsgərlərini təhlükədən qoruyurdu. "Gülləni boşa atmayın!" Əsgərlərə tapşırırdı ki, hər güllə azı bir faşisti yıxmalıdır.

Aslanov əsgər üçün, xüsusilə rəşadətli bir komandir üçün xoş olmayan bu geri çəkilmənin dayandırılmasını aramsız gözləyirdi, gözlənilən gün gəlib çatdı. Aslanovun hissəsi Moskva ətrafında faşistlərin hücumunu dayandırmağa getməli oldu. Sovet vətəninin paytaxtı Qızıl Moskva təhlükə altında idi.

Smolenskdən sonra Hitler generallarının qarət iştahası lap artmışdı. Onlar bu gün-sabah Moskvada qələbə nümayişi edəcəklərinə əmin idilər. Durbini əllərinə alıb baxır, Moskvanı, Kremli, uca binaları görmək istəyirdilər. Hətta Hitler dünyaya səs salmışdı. Lovğalıqla qəzetçiləri yığıb guya təslim olan Moskvanı təsvir etməyə gətirirdi. Moskvanın qəhrəman müdafiəçiləri hitlerçilərin iştahasını damağında qoydular. Hitler qoşunlarına Moskva yaxınlığında elə bir zərbə vuruldu ki, faşistlər nəinki Moskvanı, hətta Berlini də yadlarından çıxararı oldular.

Aslanov öz igid tankçıları ilə irəli soxulan faşistləri basıb-əzir, əldən qurtaranı güllə ilə yerə sərirdi. Döyüşün şiddətli çağında bir nişanlı alman zabitanın irəli soxulduğunu, öz soldatlarına ruh verməyə çalışdığını görən Həzi sərrast güllə ilə hərfi yerə sərirdi. Başsız qalan bəndit dəstəsini darmadağın dağıtdı. Aslanovun hissəsinə əmr olundu ki, mühasirəyə düşən qırx sovet avtomaşını xilas etsin. İgid Aslanov öz tankçılarını alıb alman zirehlilərinin mühasirəsini yardı, düşməni qüvvələrini dağıtdı. Sovet maşınlarını və əsgərlərini xilas etdi.

Moskva uğrunda gedən döyüşlərdə faşistlərin quduzluğu qat-qat artmışdı. Onlar, uzun müddət ac qalmış, nəhayət yağlı bir tikə görən canavar kimi, özlərini qılınca çırpıdılar. Sanki onlar bu dörd-beş ayı və qanları ilə suladıqları bu uzun yolu, Rusiya çöllərini ancaq bura üçün, ancaq Moskva üçün gəlmişdilər. "Moskvanın sahibi var! Moskvanın Stalin xətti var! Berlin xuliqanlarının, Avropanı ayaq altına alan kobud və qansız faşist soldatlarının qızıl paytaxta soxulmasına kim dözə bilər? Böyükdən kiçiyə qədər bizim hamımız qırılmamış belə şey ola bilməz..." Həzi xəyalında bunu düşünərkən qoşun böyüyündən əmr gəldi. Bu əmr hər

bir sovet əsgərinin qeyrət və vətənpərvərlik duyğularını çağırırdı: "Yoldaşlar, düşməni sovet paytaxtına buraxmayacağıq! Bundan sonra geri-yə yol yoxdur! Yolumuz irəliyədir! Faşist quldurlarını məhv etməyə doğru irəli!"

Aslanovun ağır tankı pələng kimi hər şeyi basıb-keçir, faşist dəstələrini tırtılları altına alaraq məhv edirdi. Tankçılar öz qəhrəman komandirlərinin dalınca, sağa, sola cumur, düşmənin bütün yollarını kəsib ətrafa atəş səpirdilər.

Bu elə bir döyüş idi ki, tarixdə mislini göstərən yox idi. Avropanı marş ilə keçmiş Hitler generalları heç vaxt başlarına belə bir bəla gələcəyini gözləməmişdilər. Birdən-birə yerin, göyün hər tərəfindən elə bil qoşun qaynadı, elə bil daşlar tanka, ağaclar topa, torpaqlar əsgərə çevrilib qəsbkarlara divan tutmağa başladı. Moskva müdafiəçiləri hitlerçi qoşunlara elə bir zərbə vurdular ki, Hitler bütün qışı çalışdı, özünü doğrulda bilmədi. Vurulan yara o qədər ağır və tutarlı idi ki, faşist canavarı aylarla inildəyə-inildəyə səhraları gəzdi. Dişini qıcıyaraq intiqama firsət aradı. Moskvanın qəhrəman döyüşçüləri vətən, uğrundakı rəşadətlərinə görə təltif edildilər. Azərbaycan oğlu Həzi Aslanov "Qızıl Ulduz" ordeni aldı.

Həzi hökumətin yüksək mükafatına nail olduğunu eşidəndə nə qədər sevinmişdi...

İnsan bir yaman, bir də yaxşı günündə ətrafına baxar, qohum-əqrəbani, dost-aşnanı axtarar. Bu, Həzinin əziz günlərindən biri idi. Hökumət nümayəndəsi onun döşünə orden taxıb, əlini sıxanda anası, arvadı, orden ilə maraqlanan balaca oğlu Tofiq yadına düşdü. Öz sevincini ailəsinə bildirməyi, onları da özü kimi sevindirməyi əsgəri borc bildi. Həmin gün, şaxtalı dekabr axşamında əlinə qələm aldı, vətənə, qısa, hərarətli bir məktub yazdı. "Qoy, – dedi, – ailəmiz yeni ili mənsiz qarşılasa da, mənim sevincim, mənim təbrik məktubumla qarşılasın."

Cənubda

1942-ci ilin əvvəllərində Aslanovu cənubda, faşist işğalçılarına qarşı döyüşün ön sıralarında görürdük. Onu indi hər bir əsgər Moskva mü-

dafiəsinin qəhrəmanı kimi tanıyır. Hamı onun işindən, sözündən, tədbirindən öyrənməyə çalışır. Aslanov burada düşmənin sayca çox və güclü qüvvəsilə qabaqlaşmalıdır. Bu, onu qorxutmur, əksinə, qəzəb və müharibə ehtirasını artırır. Həzi nərə çəkən düşmən toplarına, sel kimi guruldayan tanklara baxır, ürəyində deyirdi: "Daha keçmiş ola! Vahiməyə salası adam yoxdur. Kənardan nərildəmə, yaxına gəl!" Faşist tanklarını yaxına buraxan Həzi birdən dörd yandan od yağdırır, tələyə düşmüş canavarın yolunu kəsir və nəfəsini kəsməyincə əl çəkmirdi. Almanlar qoşunlarımızın qoruduğu böyük və mühüm bir sahəyə bir tank diviziyası, bir piyada diviziyası yeritmək, bir həmlə ilə müdafiə xəttimizi tutmaq istəyirdi. Həzi düşmənin niyyətini və hiyləsini duymuşdu. Tankçılarını əmrə hazır vəziyyətə gətirdi. Düşmən ilə qabaqlaşanda zəhmli və qəzəbli səs ilə qışqırdı: "Alman işğalçılarına atəş! Vurun, yoldaşlar!" Ulduznişan sovet tankları düşmən üstünə yeriyəndə aləmi gurltu bürüdü. Sanki yer yeriyir, göy səslənirdi. Qabaqda sürətlə gedən igid komandirin tankı idi. Faşist tankçıları, meydanı təhlükəli görüb çəkildilər. Həzi xaraba evlər kimi susan qırıq faşist tanklarını və dalısına baxmadan qaçanları görüb gülümsəyir, düşməni təqib edirdi. Bu döyüşdə almanların tank diviziyası, rumınların piyada diviziyası məhv edildi.

Döyüşdən sonra cəsur tankçılar maşınlardan çıxır, öz əziz komandirlərinin üzünə baxırdılar. Aslanov müvəffəqiyyətli döyüşə görə onlara təşəkkür edir və deyirdi:

– Uşaqlar, almanlara hər gün belə dərs vermək lazımdır. Qoy bilsinlər ki, sovet cənubunda, Moskvada olduğu kimi, köksümüzdən qala var. Bu qış onların əhədini kəsək gərək!

Aslanov adi vaxtlarda nə qədər mülayim və sakit görünürdüsə, döyüş məqamında o qədər ciddi, acıqlı və çevik olurdu. Onun düşməne olan nifrəti sifətində, düyülən qaşlarında, qəti və kəsərli baxışlarında duyulurdu. Bir dəfə avtomatçılarımızın apardığı rumın əsirlərini görüb dişini qıcadı, yeriyib onları dayandırmaq, soruşmaq istəyirdi: "Ay axmaq, sən nə gəzirsən buralarda? Ukrayna çöllərində nəyin qalıb? Sovet xalqına nə vermişən ala bilmirsən? Öz torpağını alman təpiyinin altına verib, Şərqə doğru nə cumulursan?"

Həzi yaxşı bilirdi ki, faşist nökrələrinin bu mənalı suallara cavabı yoxdur. Cavab gözləmək lazım da deyil. Onları ziyançı həşərat kimi məhv etmək lazımdır. Ancaq “əsirdilər” deyə hirsini boğdu, kəsici nəzərlərini ruminlardan yayındırdı.

Stalinqrad dastanı

Stalinqrad! Həzi bu sözü həyəcənsiz deyə bilmir. Deyəsən lap dünən idi. Qızıl əsgər klubunda bayram keçirən kiçik komandirlərə gösərdiyi qırmızı cildli bir kitabı iftixarla əlində qaldıraraq soruşurdu:

– Oxumusunuzmu! “Xleb”, Stalin yoldaşın 18-ci ildə Saritsını müdafiəsindən danışır. Hərbiyyəliyə vacib kitabdır.

Dünənki kimi görünən bu xoş müsəmirə axşamından beş il keçir. Həzi kiçik komandirlərin o kitabı oxuyub-oxumadıklarını bilmir. Ancaq onu bilir ki, həmin tarixi şəhərin müdafiəsi bütün sovet xalqının şərafət vəzifəsi olmuşdur. Sürət və amansızlıqla inkişaf edən cahən hərbinin bütün zahiri və batini bağları Avropanı, Asiyanı dolaşaraq gəlib burada, arxasını məğrur və təmkinli Volqaya söykəyən igid şəhərdə bənd alır.

Hitler qoşunlarının aylardan bəri qabıqdan çıxaraq Şərqə – Stalinqrada can atmasının səbəbi nədir? Keçən il sovet paytaxtının iştahası ilə quduran faşistlərin dişini sındırıldı. Lenin şəhərinə soxulmaq istəyənlərin yolu kəsildi. İndi işğalçı qoşunları nəyin bahasına olsa Stalinqrada çatmaq istəyirlər. Arxadakı qabaqdakının meyitini basıb keçir, üçüncüsü də onun meyitini ayaqlayır. Hitlerin qanlı macərələrinə inanan və uyan yüz minlərlə soldat və zabit, tufandan qopmuş payız yarpaqları kimi, biri-birinin üstünə tökülür.

Gecə-gündüz, istiyə, soyuğa baxmadan, havadan ölüm yağmasına baxmadan irəliyə cəhd edən on minlərlə atlı-piyada, sağlam-xəstə, rütbəli-cərgəvi dəstələr, şikarəti duymuş canavar sürülərini andırır.

Bu vəhşi və çılğın yerləşin mənası hər kəsə aydın olmasa da Aslanova aydındır. O, bilir ki, əsrimizin sarı divi – aləmə, insanlığa bələlər gətirən Hitler indi Stalinqrad xülyası ilə yaşayır. Ayılarda bu şəhəri xə-

ritədə, yatanda isə yuxuda görür. Dəqiqəbaşı sarayında qiyamət qoparı: “Nə oldu, Stalinqrad hələ də alınmadı?” Qara niyyətləri sarı divə rahatlıq vermir. O, bu payız Stalinqrada çatmaq, beləliklə, sovet vətəni cənub–şimal deyə ikiyə bölmək, Moskva ilə cənubun əlaqəsini kəsmək, qızıl paytaxtı mühasirəyə salmaq istəyir. Böyük Volqa çayına çıxmaq, Kaspiyə enmək istəyir.

Sentyabrın 27-də Ribbentrop deyirdi:

“Şimali və cənubi Rusiyanı birləşdirən mərkəz olan bu şəhər alınan kimi biz ölkənin əsas yollarına, Volqaya hakim olacağıq. Bizim ən təhlükəli düşmənimizə elə zərbə vurulacaq ki, bir də ayağa qalxa bilməsin.”

Açıq bir payız sabahı idi. Aslanov döyüşçülərinə əmr verib Stalinqrada doğru gedəndə əvvəlki yoldaşlarının çoxu ilə vidalaşmış, anasına məktub yazmışdı ki, “Stalinqrad hadisələrini yaxşı izləyin!”

Böyük şəhərin ətrafında misli görünməmiş tarixi bir vuruşmaya hazırlıq gedirdi. Ana torpağın hər tərəfindən sovet qüvvələri sürət və nizamlı axışib gəlirdi. Bu həmin qüvvələr idi ki, sovet ölkəsi böyük təhlükəni rəf eləmək üçün səfərbərliyə almışdı. Bu həmin qüvvələr idi ki, Hitler casusları hesaba almamışdılar. Bu həmin qüvvələr idi ki, bütün sovet xalqı onların hücum dəqiqələrini gözləyirdi.

Stalinqradda isə vəziyyət gərgin idi. Düşmən qanı bahasına irəliləyir, kəndləri, şəhərləri dağıdır, yerdən, göydən od tökür, gündə bir addım da olsa yerimək üçün var-yoxdan çıxırdı. Artıq düşmən şəhərə soxulmuşdu. Küçə vuruşmaları gedirdi.

Hazırlıq bitdi. Böyük Stalin hücum əmrini verdi.

O gündən sonrakı hər bir saat Stalinqrad müdafiəçilərinin həyatında qızıl hərflərlə yazılacaqdır. Qızıl Ordu hissələri hitlerçilərin arxasını kəsərək Stalinqrada soxulmuş alman qoşunlarının taleyini həll edirdilər. Şimal və cənubdan hücum edən, düşməni sıxışdırıb arxasından ayıran sovet bahadırlarının birləşdiyi gün – uzun və ağır mübarizələrdən sonrakı qələbənin ləzzəti heç bir döyüşçünün yadından çıxmaz! Düşmənin mühasirəyə alındığı gün, dahi sərkərdəmizin əmiri yerinə yetirilən gün qızıl əsgərlər bir-birini sevinclə qucaqlayıb təbrik edirdilər. Hitlerin seçmə generaları gözünü açıb özünü mühasirədə gö-

rəndə az qala ağllarını itirmişdilər. Quduzcasına müqavimət göstərir, sovet mühasirəsindən çıxmaq istəyirdilər. Mühasirə isə gün-gündən sıxlaşırdı. Gündə minlərlə hitlerçi cəhənnəmə vasil olurdu.

Podpolkovnik Aslanov öz hissəsi ilə vuruşmanın ən şiddətli çağlarında cəbhənin ön xətlərində vuruşurdu. Orduda onu tilsimlər yaran cəngavər kimi tanıyırdılar. Çətinlik məqamında general ona müraciət edərdi. O da həmişə etimadı doğruldardı.

Aslanovun batalyonuna əmr edilmişdi ki, çaydan keçmək istəyən düşmənin qabağını saxlasın! Almanlar burada bir kəndi tutmuş, atəş xəttinə 20-yə qədər tankvuran top, minaatanlar, pulemyotlar düzmuşdü. Aslanov düşündü ki, düşmənin qabağını almaq azdır, onu bu əlverişli yerdən qovub çıxarmaq lazımdır. Hitlerçilər topların çoxunu kəndin önündəki təpələrə düzmüşdülər. Şərq tərəfə uzanan geniş düzənliyi buradan açıq görmək və nişana almaq olurdu. Odur ki, bu yerlərdən keçmək çətin və təhlükəli idi.

Aslanov, tankçılarını yanına çağırıb öz qərarını dedi:

- Yarıb keçmək lazımdır!
- Yarıb keçərik!

Qoşun hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edildi. Piyadalar cənəhdən hücum elədi. Aslanovun tankçılarından bir neçəsi hərdən kəndin qabağına gəlir, düşməni gülləyə basırdı. Tankçıların əsas hissəsi isə düşmənin arxasına keçmişdi. Almanların başı piyadalara qarışmışdı. Onlar arxaya keçən tankçılardan xəbərsiz idilər. İgid tankçılar qəfildən gəlib təpəyə çatdılar. Kəndin küçələrinə girib düşməni qırmağa başladılar. Aslanov lap qabaqda gedirdi. Düşməni özünə gəlməyə qoymayan tankçılar bu döyüşdə də cəsur komandirlərini izləyirdilər.

Düşmən məhv edildi. Kənd təmizləndi. Hərəkətdə olan qüvvələrimiz təpələrdən yağan atəşdən xilas oldular. Günü qələbə ilə tamamlayan ulduznişan məşinlər nəhə çəkib cəbhə xəttində düşməne meydan oxuyanda Aslanov qabaqda gedən və atəşi ilə havanı titrədən tankın içində idi. Döyüşün hər dəqiqəsində o, vəziyyəti diqqətlə öyrənir, hissənin hərəkətinə istiqamət verirdi.

Həzi düşməni məğlub etməyi kifayət saymırdı, onu məhv etməyə çalışırdı. “Bu gün, – deyirdi, – daş, divar dibinə təpilib qorunan və qa-

bağımızdan qaçan faşist sabah silahını işə salmağa fürsət axtaracaqdır. Murdar həşəratın kökünü kəsməliyik!” Ona görə də Həzi döyüşdə asan, yaxud hazır cığırla getməyə alıxmamışdı. O düşməni çətinliyə salmağı, bu şəraitdə onu vuruşmağa məcbur etməyi bacarırdı. O, müstəsna istedad və hərbi məharəti ilə əvvəlcədən düşmənin nə niyyətdə olduğunu təyin edə bilirdi. Hərifə qarşı elə bir taktika qəbul edirdi ki, faşistlərin plan və hazırlıqları boşa çıxırdı.

Bir dəfə düşmənin gözlənilən əks-hücumunu dəf etmək Aslanova tapşırılmışdı. Aslanov düşməni B məntəqəsindən qovub çıxartmaqda piyadalara kömək etməli, onların yolunu təmizləməli idi. O, döyüşə ciddi hazırlıq gördü. Əvvəlcə məşinlərinin əlverişli yerə gətirdi, döyüşə hazır saxladı. Düşmənin buralara 70-80 qədər tank yeritdiyini öyrənəndən sonra Həzi bütün gecəni yatmadı. Qoşun bölmələri arasında əlaqəni yoxlayır, döyüşçülərinin mövqeyini gəzir, düşmən haqqında olan məlumatı öyrənir, münasib tədbirlər görürdü. İgid komandir hiss etmişdi ki, almanların qəsdı nədir və haradan vurmaq istəyirlər.

Tankçılarına tapşırıq verərək deyirdi:

– Baxın, almanlar buraya, qərb tərəfimizdəki bu dərəyə tank yığacaqlar, piyadamızın arxasına keçməyə çalışacaqlar. Biz bu yerdə hərifin qabağını kəsməliyik!

Aslanov döyüşçülərinə əmr etdi ki, tanklarını müəyyən edilmiş xəttə gətirsinlər. Piyadaların yolunu təmizləməli olan toplar da həmin yerə gətirildi. Dərəni atəş altında saxlamalı olan rotalar solda yerləşdirildi.

Həssas komandirin zənni tamamilə doğru çıxdı. Sübh açıldıqda almanların 50 tankı dərəyə yeridi. Bu gərgin və ciddi vaxt idi. Burada hər saniyə insandan məharət, dözümlük, tədbir istəyirdi. Aslanovun döyüşçüləri də şücaətli komandirləri kimi hünərli və igid əsgərlərdir. Onlar sakitliklə düşmən tanklarının yaxınlaşmasını gözləyirdilər. Ağır tank rotasının birdən başlanan sığırdığı atəşi faşist tanklarını qayıtmağa məcbur etdi. Hitlerçilər üzlerini hücum üçün dayanan sovet tanklarına tərəf çevirdilər. Bu zaman o biri rotamızın şiddətli atəşi banditləri çəşbaş saldı. Düşmən məşinləri hər iki tərəfdən şiddətli atəş arasına alındı, çəkkic və zindan arasında hitlerçilər pərən-pərən düşdülər, qırğını bərk gö-

rüb geri oturdular. Bu döyüş onlara çox baha tamam oldu, meydanda 17 tank qoyub getdilər.

Aslanov bilirdi ki, yaralı canavar daha da quduzlaşacaqdır, bu saat dişini itiləyib haradansa irəli soxulmağa cəhd edəcəkdir. Komandır, tankların buradan, düşməne məlum olan bu mövqelərdən çıxarılmasına əmr verdi. Düşməne cinahdan ani bir yara vurmaq üçün fənd işlətdi.

Bu dəfə də komandirin niyyəti doğru çıxdı. Hitlerçilər uzaqdan tanklarımızın arxasına keçməyə çalışırdılar. İgid tankçılarımızın düşməne nəgahani hücumu burada da düşmənin planını puça çıxartdı. Almanlar gözləmədikləri yerdən dolu kimi yağan top və mina atəşinə məruz qalib qırıldılar.

Aslanovun tankçısı, kiçik leytenant Simonov öz əziz komandirləri haqqında belə deyirdi:

“Komandirimiz zahirən sakit və sadə bir adamdır. Ancaq döyüşdə, təhlükəli dəqiqələrdə onu yaxından görənlər nə qədər igid, cəsur və zirək olduğunu bilirlər...”

Faşist tankları yenidən kəndə yaxınlaşanda şər qarışırdı. Yadımda deyil, onlar on, ya on ikinci dəfə idi ki, hücum edirdilər. Bir-birindən aralı gələn tanklar kəndə soxulmaq istəyirdilər. Qırxdan artıq düşmən tankı gördük. Komandirin əmri qısa idi:

– İrəli! Hücum! Mən nə etsəm, siz də onu edin!

Biz qarşımızda Aslanovun tankını görürdük. Onun maşını cəsərlə irəliləyərək düşməni əzir, qırırdı. Bu hücum son dərəcə qəzəbli və cəsarətli hücum idi.

Almanlar tablaya bilmədilər. Bizim cəsarətli hücumumuz onları vahiməyə saldı. Bu döyüş nəticəsində düşmənin bir sıra istinad nöqtəsinə tutduq, yeni və daha geniş bir sahədə hücum üçün yol açdıq...”

Simonovun dedikləri qəhrəman komandirin ancaq bir hücumunu xarakterizə edir. Şanlı Stalinqrad uğrundakı vuruşmalarda Aslanovun hissəsi neçə-neçə belə qələbə qazanmışdı. Bu hissə hücumun bir ayı müddətinə almanların 45 tankını, 9 mina batareyasını, 14 tankvuran və 12 səhra topunu, 42 taxta-torpaq atəş nöqtəsini, 150 avtomobilini məhv etmiş, 2000-ə qədər hitlerçini qırılmış, 700-ü əsir tutmuşdu. Aslanovun hissəsi düşməndən 125 yuq maşını, 12 minik maşını, 30 motosiklet, 89

araba yük, bir anbar döyüş sursatı, bir anbar ərzaq, libas və sair hərbi ləvazimat qənimət almışdı.

Həzi Aslanov “Pravda” qəzetində yazdığı məqaləsində öz döyüş müvəffəqiyyətlərinin səbəbini təvazökarlıqla izah edir:

“Almanlara cinahdan zərbə endirmək mənim adətimdir. Bu taktika mənim komandam altında vuruşan bölməyə müvəffəqiyyət qazandırır. Mənim əsgərlərim bu taktikanı yaxşı mənimsəmişlər, müvəffəqiyyətlə tətbiq edirlər...” Dahi marşalımız Stalin yoldaşın sərkərdəliyi sayəsində, Aslanovun və milyonlarla onun kimi igid, namuslu sovet döyüşçülərinin qeyrəti və hünəri sayəsində şanlı Stalinqrad uğrunda gedən döyüşlər tam qələbəmizlə bitdi.

Cəllad Hitlerin fırlıdağı 300 mindən artıq alman qanının bahasına tamam oldu. Tarixə əsrin ən böyük şərəf və hünər dastanını yazan şəhərimizin hər tərəfində qızıl bayraqlar dalğalandığı zaman Almaniya, faşist banditlərinin idarə etdiyi imperialist Almaniya matəmə büründü!

Hitlerizmin təpəsinə elə bir güllə vuruldu ki, bu canavar daha heç bir zaman doğrulub özünə gələ bilməyəcək.

1942-ci ilin axırı və 43-cü ilin əvvəlində bütün dünyada dostun da, düşmənin də ağzında bu söhbət, sovet qoşunlarının ecazkar Stalinqrad qəhrəmanlıq dastanı, vətən torpağının basılmaz və yenilməz gücü, qüdrəti haqqında olan söhbətlər gəzirdi.

Qoy bütün dünya bilsin ki, ölkəmiz böyük vətəndaşlar vətənidir!

Dünənə qədər adi bir sovet komandiri olan lənkəranlı Əhəd kişinin, Nuşu arvadın oğlu Həzi müqəddəs vətən davasının qəhrəmanı kimi bütün dünyada tanındı. Sovet vətənimiz ləyaqətli oğlunu, ən yüksək mükafatla təbrik etdi: dekabrın iyirmi ikisində Ümumittifaq ağsaqqalı Kalinin yoldaş yeni bir fərman imzaladı:

Həzi Aslanova... Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilsin!

Sevinc və iftixar

Bu xəbər Nuşuya, hər gün, hər daqiqə oğlunun intizarını çəkən anaya gəlib çatanda qadın bilmədi nə etsin! “Həzi! Bala! Boyuna qur-

ban!”

Bu sözlər onun ürəyindən və dilindən necə qopdusa özü də bil-mədi. Ayağa qalxdı. Bütün qüvvəti ilə səslənmək, aləmə car çəkmək istədi.

Özü də hiss etmədən köksü dağlar qüruru ilə qalxdı, başını uca tutdu, gözlərinə yeni və alovlu bir nur gəlmişdi.

Qəhrəmanın arvadı, onun həyat və qəlb yoldaşı Xavərin sevinci ananından az deyildi. Onlar bir-birilə qucaqlaşmış, öpüşəndə, bir-birinə gözyaşlıqları verəndə balaca Tofiq kənarında dayanıb baxırdı. Ana da, nənə də birdən xoşbəxt balanın üstünə cumdular, onu bir alma kimi götürüb az qala yemək istədilər. O gün evdə şənlik, bayram, ziyafət dəsgahı vardı. Həzinin dost-aşnası tökülüb gəlmişdilər. Qəhrəmanın ailəsini təbrik edirdilər.

– Xavər, yaz! Bizim dilimizdən də Həziyə mübarək de!

Bir başqası xahiş edirdi:

– Xavər, qəhrəmanımızın şəklini istə, camaat görsün!

Üçüncü bir kişi deyirdi:

– Adresi mənə verin, teleqram vuracağıq! Başımızı ucaldı! Var ol, ay Nuşu xala! Halal olsun sənə!

Çox çəkmədən bu şənlik məhləyə, daha sonra bütün şəhərə keçdi. Öz yerliləri, Həzi Aslanovun Vətən qarşısındakı xidməti ilə bütün lən-kəranlılar iftixarla danışdılar.

Aslanov yalnız bir ailənin, bir şəhərin yox, bütün xalqımızın fəxridir! O, babəklər, koroğlular böyütmüş qəhrəman Azərbaycan xalqının ləyaqətli oğludur. Həzi xalqa xas olan gözəl və nəcib ənənələrlə böyütmüş bir qəhrəmandır! O, təvazökar bir gəncdir. Çox iş görüb, az danışmağa adət etmişdir. O, vətən qarşısında əsgərin məsuliyyətini və şərəfini hələ uşaq yaşlarından anlamışdır. Ömrünü işə vermiş və anasının ümidlərini həmişə doğrultmuşdu. Həzi haralarda olur-olsun, döyüşü, hansı şəraitdə olur-olsun doğma vətəni, istəklili ailəsi, əziz oğlu ilə əlaqəni kəsmir. O, bunlar üçün və bunlar uğrunda vuruşur!

İstər geniş Kuban düzlərində, Ukrayna çöllərində, istər Moskva ətrafında vuruşanda Həzi gözəl bilirdi ki, doğma vətənimiz, ordenli Azərbaycanı, günəşli Lənkəranı müdafiə edir. O, Molotov yoldaşın fa-

şist cəlladlarının cinayətlərini açan notalarını diqqətlə oxumuşdu. Hitlerçilərin azərbaycanlı qızıl əsgərlərə necə vəhşi divan tutduğunu bilirdi. Həzi gözü ilə görmüşdü ki, faşistlər ayaq basdıqları yerə taun, ölüm, zülm, əsarət və aclıq gətirirlər. O, ürəyində and içmişdi ki, “nə qədər sağam, faşist qırmaqdən, qan intiqamından doymayacağıq!”

Həzidə öz xalqına məxsus gözəl mərdlik sifətləri vardır. O, fikir və niyyətlərində qətidir. Sözündə möhkəmdir, dönməz iradə sahibidir. Tərəddüd onun əhvali-ruhiyyəsinə yaddır. O, sovet silahını əlinə alıb ulduznişan maşınlarla oturmağa düşmən üstünə şığıyan bir qartala dönmür. O, elə müqəddəs və vacib bir vəzifəyə gedir ki, hər şey, onun üçün əziz olan hər şey və hər kəs onu qələbəyə müşayiət edir. O, arxasını çoxmilyonlu və sühl sevən xalqına söykəyərək işğalçıları qırmağa gedir. O, hər dəqiqə ana vətənin mehriban, şəfəverici nəvazişlərini duyaraq mətanətini artırır. Qızıl Ordunun yüzlərlə şan-şöhrət qazanmış qəhrəmanları ilə tanış olaraq onlardan nümunə götürür. O, xalqımızın tarixini dərinləndirən öyrənir. Öz adını ölməz vətən qəhrəmanlarının adı kimi əbədləşdirir. O, orduda Stalin nizam və qaydalarının nümunəsini göstərir. O, geniş ürəkli bir qəhrəman kimi həmişə döyüş müvəffəqiyyətini öz rəşadəti ilə yox, döyüşçülərinin igidliyi ilə izaha çalışır. Hər bir döyüşçünü doğma qardaşı kimi sevir, qayğısını çəkir!

O öz ömürlük və ürək sevincini qısa bir məktubda anasına bildirir:

“Əziz anam, salam!

Bu gün mənim bayramımdır. Mənə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildiyindən xəbər tutdum. Səni inandırırım ki, alman işğalçıları darmadağın edərkən bu adı şərəflə doğruldacağıq!”

Ana isə öz övladı ilə fəxr edir, qısa və həyəcanlı məktubunda deyir:

“Oğul, sən həm öz ananı, həm də bütün xalqımızı sevindirdin. Var ol!”

Ana üçün, zəhmət, əziyyət çəkib bala böyüdən analar üçün bundan da böyük səadət olarmı? Həzi indi Nuşunun yanında deyil. Ana çox istərdi ki, bu sevincli günlərdə oğlu ilə üz-üzə otursun. Bu iki ildə onun başına gələnləri bir-bir eşitsin. Onun faşistlərə necə divan tutdu-

ğunu oğlunun öz dilindən eşitsin. Kalinin yoldaşın Həziyə verdiyi “Qızıl Ulduz” nişanına və Lenin ordeninə baxsın, qəhrəmanı bağrına bas-sın!

Lakin Həzinin buna, ailə istirahəti, ana nəvazişlərinə hələ vaxtı yoxdur. Qızıl komandirdir, hər gün və hər dəqiqə dəstə-dəstə qoşunlar onun əmri, onun planı, göstərişi ilə yeriyib alman işğalçıları qırır, qovur, əsir tutur, torpağımızı təmizləyir.

İndi Nuşu Həzinin əvəzinə balaca Tofiq ünsiyyət bağlamışdır. Bu onyaşlı uşaq onun nəzərində gələcəyin qəhrəmanıdır. Mehriban nənə onun hər addımını izləyir, onun dillərindən ləzzət alır, atasına məktub yazdırır. Tofiq də böyük vətənin kiçik vətəndaşıdır. O, pioner yoldaşları ilə yarışa girmişdir. Ona “qəhrəman” balası deyirlər. Tofiq atasının harada və necə döyüşdüyünü görməsə də, söhbətlərdən bilir ki, atası tankçıdır. Vətəndə cəbhəyə kömək, tank dəstəsi yaratmaq uğrunda xalq hərəkəti dalğalananda biz həmin bu balaca vətəndaşı da böyük təşəbbüsün iştirakçısı görürük. O, “pioner” adına düzələn tank dəstəsinə 1000 manat pul verir. O, sevinir və güman edir ki, atası bu pullarla alınan tanka oturacaq, tankın böyründə, qızıl ulduzun kənarında bütün pionerlərin, o cümlədən oğlu Tofiqin adını oxuyacaq, “mərhəbə!” deyəcəkdir...

Xalqın cavabı

Vətən qəhrəmanı Aslanovun rəşadəti yalnız ailədə, yalnız şəhərdə yox, bütün respublikada ümumi bir ruh yüksəkliyi oyatmışdır. Həzi Aslanov Azərbaycan bolşeviklərinin rəhbəri Mir Cəfər Bağırov yoldaşdan təbrik məktubu aldı. Azərbaycan xalqı Bağırovun dili ilə öz sevimli qəhrəmanını alqışlayıb deyirdi:

“Sizin əsgəri qoçaqlığınız və düşməne qalib gəlmək bacarığınız azərbaycanlı döyüşçülər və komandirlər üçün, Qızıl Ordu əsgərləri üçün nümunə olacaqdır. Qoy sizin zəhmli məşinləriniz Azərbaycan xalqının və qardaş sovet xalqlarının azad və xoşbəxt yaşayışına qəsd edən hitlerçi quldur dəstələrini gələcəkdə də əzsinsin!” Həzi bu məktubda ana vətənin, doğma Azərbaycan xalqının razılıq səsini eşidirdi. Həyəcandan

döyünən qəlbində deyirdi: “Belə xalq üçün, belə vətən üçün ölümə də getmək xoşdur.”

Qara dəniz flotçularından bir dəstəsi qəhrəmanın anasına təşəkkür məktubu yazıb, and içirdilər ki, vətən düşmənlərini Qara dəniz sularında boğacağıq! Qızıl flotçular dediklərini yerinə yetirdilər: Ali Baş Komandanın dahi sərkərdəliyi sayəsində işğalçıları qovub Novorossiyskdən çıxardılar.

Qəhrəmanın vətəninə Həzini alqışlamaq üçün xalq yığınağı oldu. Şəhər teatrı ağzına qədər dolu idi. Qəhrəmana təşəkkür etməyə gələnlər bir-bir tribunaya qalxıb düşürdülər. Onlar vətən qoruyucularına, Aslanov kimi igidlərə minnətdar olduqlarını deyir, arxada yeni və parlaq iş nümunələri göstərməyə söz verirdilər. Fəhlələr, kolxozçular, ziyalılar hər kəs öz cəbhəsində Aslanov kimi namusla, fədakarlıqla işləməyə cəhd edirlər. Azərbaycan xalqının rəşadətli oğlu, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanov indi Stalin qvardiyaçıları sırasındadır. Polkovnikdir. Bu saat o yorulmadan, dayanmadan, dincəlmədən alman işğalçıları qırır-çatır, vətənimizə soxulmuş qəsbkarlara divan tutur. O bütün qüvvə və bacarığını, bütün hərbi biliyini, komandirlik məharətini torpaqlarımızın azad olması işinə vermişdir. Onun vətəndaşlarından hər kəs Həzini görmək, söhbət etmək, onun polad və hünərli əlini sıxıb təbrik etmək istəyir.

SNAYPER

Dağların ətəklərindən başlayıb ucsuz-bucaqsız düzlərə qədər uzanan iki böyük dağ silsiləsinin arasında yerləşmiş Şirvan mahalı çoxdan məşhurdur. Bu yer Azərbaycanın qədim mədəniyyət ocaqlarından biridir. Bu yer Şirvanşahlar paytaxtıdır. Bu yer mahnlarda çağırılan Şirvan gözəlləriniin yurduudur. Bu yer Xaqani, Seyid Əzim, Sabir kimi nəhəng şairlər məskənidir. Bu yer elin söz qoşduğu şirin nar, qızıl alma vətənidir:

*Şirvanın şirin narı,
Turş narı – şirin narı.
Öz yarınız sizin olsun,
Göndərin bizim yarı.*

*Şirvanın yollarında,
Gül oldum kollarında.
Bir cüt bazubənd olaydım
Yarımın qollarında.*

*Şirvanda şahım qaldı,
Ağladım, ahım qaldı,
Düzəndə durna gördüm,
Onda tamahım qaldı.*

Salamabad – Şirvan mahalı, Ağdaş rayonunun balaca bir kəndidir. İlyas burada doğulmuş, şirin uşaqlıq günlərini də burada keçirmişdir. Kəndli İsmayıl kişi öz sonbeşiyi, dörd qardaşın ən kiçiyi olan İlyası xüsusilə əzizlərdi. Onu yanına salıb çölə, tarlaya aparardı. İşlətməyə yox, gəzdirməyə aparardı. Xəyalında tutardı ki: “Mən kotanla, əkinlə məşğulam. Qoy uşaq çölün təmiz havasında oynasın, qoruxdan çiçək toplasın, quşların səsinə dinləsin, dağları, daşları seyr eləsin.”

İsmayıl kişinin özü geniş tarlaların və çöllərin açıq üfüqlərində böyümüşdü. O, təbiət mənzərələrinə məftun idi, ancaq kasıblıqdan başı ayılmamışdı. Ömründə beş gün, ya beş ay başını qaldırıb, bu sirli təbiətin gözəlliklərini doyunca seyr etməmişdi. O özünə müyəssər olmayan səadətli oğlu üçün arzulayırdı. İlyas kotanın dibindən kənara getməyəndə, atası qolundan tutub aparar, zəmidə bitən, qol-budaq atan uca palıd ağacının dibində əyləşdirərdi:

– Otur, – deyərdi, – həm dincəl, həm tamaşa elə! Kotan dalınca niyə yeriyib özünü yorursan?!

Ancaq, deyəsən, uşağın qərarı gəlmirdi. O, həmişə gəzmək, qaçmaq, atılıb-düşmək, bəzən də lap böyükklərin işi ilə məşğul olmaq istədi.

Məktəb həyatı İlyas üçün yeni bir aləm oldu. Yazı öyrənmək, kitab oxumaq həvəsi ilə alovlanan uşaq ilk dərs ilində öz bacarığını göstərdi. Yuxarı siniflərə keçdikcə, İlyasın tələbi artırdı. Onun həvəsi burada lazımınca təmin olunmurdu. Dərs otağında, məktəb həyatında o darıxırdı. Sürətlə böyüyən, inkişaf edən uşağa hətta küçələr, kənd çox balaca görünürdü. İlyas qalstuk taxıb pioner dəstəsində məşq edir, şərqilər oxuyur, pionerlərlə tənəzzöhə çıxır, açıq havada faydalı müsahibələr dinləyirdi. Bunların hamısı ona az görünürdü. Onda yerə-göyə sığmayan bir ənginlik, bir vüsət, bir geniş fəza həvəsi yanırdı. Beşinci sinifdən sonra o özünü saxlaya bilmədi. Yaşlılar, böyükklər kimi çöl, əkin işlərinə

getmək istədi. 1932-ci ildə 15 yaşlı İlyas Salamabadda gedən mübarizələri görür, duyurdu. O, uşaq ağı ilə bilirdi ki, köhnə əkinçilik üsulu batıb gedir, batıb getməlidir. O hiss edirdi ki, buna razı olmayanlar vardır. Görürdü ki, hampalar əl-ələ verib kolxozu lağa qoyur, yoxsullara gül-mək istəyirlər. İlyas da məhz bu günlər tarlada çalışır və istəyirdi ki, kolxozun adı çıxsın. İstəyirdi ki, onun iştirak etdiyi kolxoza zəif deməsinlər. İstəyirdi ki, keçici bayraq onun işlədiyi sahədə yellənsin. İstəmirdi ki, kölgə kimi həmişə səssiz-sədasız qalsın. 90 kilo pambıq yığdığına görə briqadir onu mükafatlandırdı. O gün İlyasın yadındadır. O, ilk dəfə idi ki, böyük kişilər, kəndlilər, kolxozçular arasında seçilirdi. İlyas arzu edirdi ki, atası İsmayıl da bu kəndlilərin arasında görünəydi. O, istərdi ki, anası Mərziyə baxaydı, gəlib oğlunun qolundan tutaydı, əlini kürəyinə vuraydı, tay-tuş qadınlardan belə sözlər eşidə idi: "Tanrı saxlasın, qoçaq uşaqdır!"

Təəssüf ki, bu zaman İlyasın nə atası, nə anası sağ idi. Onların əvəzinə kolxoz rəhbərləri İlyasın əməyinə qiymət verir, ona "mərhəbə" deyərdilər. Onlar İlyasa, doğrudan da, atalıq elədilər.

– Bala, – dedilər, – sağlam, cavan oğlansan, pambığı havaxt istəsən yığa bilərsən. Gəl sən texnikuma gir, oxu, sənət sahibi ol. Bizə baxma, biz uşaq olan vaxtlar oxumaq yox idi. Sən sovet balasısan. Hökumət xərc töküüb, məktəb açıb, niyə oxumuyasan, niyə avam qalasan?

İlyas onların məsləhətindən çıxmıdı. Ağdaş pedaqoji texnikumuna daxil oldu.

İlyas bu sənəti təsadüfi seçməmişdi. Müəllim olmaq onun böyük arzusu idi. Çünki o, müəllimi hamıdan əziz və hörmətli tutardı. Həmişə təmiz geyinib səliqəli işləyən, həmişə mehriban danışıb, faydalı sözlər deyən, hər şeydən başı çıxan, hər kitabın dilini bilən müəllim, İlyasın nəzərində dünyanın ən xoşbəxt adamı idi. O duyub-düşündüyü nə ki xoş və gözəl şeylər varsa, hamısını müəllimlik sənəti ilə birləşdirərdi. Cirkın və ürək bulandıran şeyləri müəllimdən çox-çox uzaq sayırdı. Ona elə gəlirdi ki, yalnız məktəblilər yox, dünyada hamı müəllimə hörmət

edir. Müəllim gələndə hamı ayağa qalxır, hamı özünü yığırdır, sözü-nü düşünüb sonra danışıb. Ona elə gəlirdi ki, hər kəs müəllim olmaq istəyir, başqa sənətə gedənlərin hamısı əvvəl bunu arzu edir, yalnız müəllim ola bilmədiklərindən başqa sənətə gedirlər...

İlyas öz arzusunə nail olmaq üçün, özünü dərsə vermişdi. Sınıf məşğələləri bitəndən sonra onu kitabxanada, qıraət-xanada, dərnəkdə, yaxud ağac kölgəsində əlində kitab əyləşən görərdin. O, xalq nağıllarını, Koroğlu dastanını, Azərbaycan şairlərinin əsərlərini həvəslə oxuyardı. Şirvan torpağının yetirdiyi böyük Sabir, Seyid Əzim, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət ona müəllimlərin müəllimi kimi böyük və əzəmətli görünərdi. Odur ki, onların sözlərini dəftərində yazar, döyüş və sevgi qoşmalarını əzbərlər, hərdən Şirvan dağlarında, əlini qulağına qoyub səslənərdi:

*Məni binadan bəslədi
Dağlar qoynunda-qoynunda.
Tülək tərənlar səslədi
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

*Dolanda igid yaşımə
Yağı çıxdı savaşıma.
Dəlilər gəldi başımə
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

*Səfər elədim hər yana,
Şahları gətirdim canə.
Qır atım gəldi cövlana
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

İlyas Ağdaşa gətirilən "Çapayev" filminə ilk dəfə tamaşa edənlərdən biri idi. Birinci dəfə idi ki, İlyas vətən yolunda can qoyan belə bir qəhrəmanın sərgüzəştini öz gözü ilə görürdü. İlyas "Çapayev"ə şirin bir kitaba vurulan kimi, məftun oldu. Bir demədi, iki demədi, dönə-dönə tamaşasına getdi. Adamları başına yığıb döyüşə aparan, adi vaxtında

sadə, zarafatlı bir yoldaş, təhlükəli vaxtlarda qəzəbli və cəsur sərkərdə, döyüşdə şığıyan qartal, çaxan ildırım olan Çapay, İlyasın gözü qarşısında idi. Elə bir igidin, düşmən gülləsindən yaralanması, sularda məhv olması gənc İlyasın ürəyində dərin bir hüznə yarıdırdı. Mümkün olsaydı, İlyas yaraqlanıb ağların qabağına çıxar, Çapayın qanını istərdi. Nə edəsən ki, tarixdir, olub-keçmişdir...

İlyas 1937-ci ildə komsomol sıralarına daxil oldu. Onun pedaqoji məktəbində ictimai işlərdəki fəaliyyəti daha da artdı. Osoviaxim işlərini ona tapşırıdılar. İlyas məktəb binasında bir tir düzəltmişdi. Üç "faşist" nişana qoyub deşik-deşik etmişdi. Məktəblilər balaca ov tüfəngini alıb tuşqullayanda, "faşist" in əndamına baxıb soruşurdular:

– Ay İlyas, harasından vurum, onun sağ yeri yoxdur ha!

İlyas atəş əmri verirdi:

– Vur, – deyirdi, – faşistə nə qədər güllə vursan yeridir. Hələ ki gözləri baxır, başarırsan, lap bəbəyinə at!

Məktəbdəki komsomol təşkilatı İlyasa ilk mübarizə vərdişi verdi. İlyas burada Leninin, Stalinin əsərlərini oxuyur, leninçi gənclərin vəzifələrini öyrənirdi. Leninin III komsomol qurultayındakı nitqi elmi-siyasi hazırlığın, bilik almağın zərurətini öyrədirdi.

Kitablar bu gənc tələbənin ən səmimi, ən sevimli yoldaşı olmuşdu. O, yalnız siyasi ədəbiyyatı yox, inqilab qəhrəmanlarının həyatını təsvir edən əsərləri də əlindən yerə qoymurdu. Bir gün İlyas "Polad necə bərkidi" romanını oxuyub bitirdi, kitabı ağır-ağır бүkdü, bir müddət dinmədi. Sanki bu şirin və xoş döyüş səhifələrinin bitdiyinə təəssüf edir, sanki, bu əhvalatın məbədini arayırdı. Birdən xəyalının dərinlərindən bir səs gəlirdi:

"Polad belə bərkiyirmiş! Pavel Korçaqın, amansız və güclü düşmən ilə vuruşub qalib gələn, gənc qəlbini bayraq edib irəliyə, döyüşlərə gedən komsomolçu indi hardadır? O, sosializm ölkəsinin nemətlərindən faydalanırmı? Axı bu nemətlərdə onun haqqı çoxdur. Axı vətən yolunda o ömrünü vermişdir, axı o, qəhrəmandır!"

Burada Nikolay Ostrovski İlyasın xatirinə gəlir. İlyas, belə qəhrəmanlar yetirən bir təşkilatdandır. Onun fəxr etməyə haqqı var. İlyas xəyala dalır: "İnsafsız ölüm... Kolya bu illərdə sağ-salamat olmalı idi. O,

vətəndaş müharibəsi günlərindən xatirə danışmaq üçün lap buraya, Ağdaşa gəlməli idi. Biz Azərbaycan gəncləri də o böyük komsomolçunun xələtindən çıxardıq. Biz onun əlini sıxıb and içər, Korçaqın yolunu qəbul edərdik... Bəlkə də, Kolya əvvəlki rəşadəti, əvvəlki döyüş həvəsi ilə qabağa düşüb bizi döyüşə, vətən davası cəbhələrinə aparardı..."

1938-ci ildə İlyas illər boyu həsrətini çəkdiyi arzuya nail olmuşdu. Pedaqoji məktəbini bitirmiş, müəllimlik diplomu almış, Gülöyşə kəndinə müəllim təyin olunmuşdu. Bu il, deyəsən, İlyasın həyatında uşaqlıq dövrünün bitdiyi, yeni və böyük hadisələrin başladığı il idi. Gülöyşə kəndliləri təmiz geyinmiş, cavanca bir oğlanın kəndə yeni müəllim gəldiyini eşidib maraqlanmışdılar. Çox çəkmədi ki, bu oğlan kəndin bütün işlərində görünməyə, seçilməyə başladı. "İlyas müəllim" sözü dillərdə gəzirdi. 3-4-cü sinfin uşaqları İlyas müəllimin dərslərini vaxtında öyrənir, sözüne qulaq asır, hərəkətini təqlid edirdilər. İlyas uşaq olduğu zaman müəlliminə necə baxırdısa, gülöyşəli uşaqlar da öz müəllimlərinə elə baxırdılar. İlyas onlara təkcə dəftər, kitab, yazı, hesab və qıraətdən bəhs etmirdi, geyinmələrinə, duruş-oturuşlarına, yoldaşlıq əlaqələrinə, danışmalarına da fikir verirdi. İlyas yaxşı müəllimdə gördüyü təsir gücünə inanmışdı. Ona görə də hər şeyi özü etmək, hər işi özü görmək istəyirdi. O, gələcək vətəndaşlarını təmiz və saf qəlbli, əmək və biliyi sevən yüksək zövq sahibi etmək, zəmanəyə, sovet dövrünə ləyaqətli vətəndaşlar etmək arzusunda idi. Uşaqlardan hörmət və məhəbbət gördükcə, onun işə həvəsi, vəzifəyə eşqi daha da alovlanırdı. Gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə vurub həmişə məktəb və şagirdləri düşünürdü.

İlyasın həyata, mübarizəyə atıldığı payız günləri dünyada təhlükəli hadisələr başlanmışdı. Almaniya faşistləri Polşaya hücum etmişdilər. Berlində odlanan barıtın tüstüsü, qoxusu aləmə yayılır, ölkələri, vətəndaşları ayağa qaldırırdı. Hər yerdə hazırlıq gedirdi, hamı silahlarını silir, ehtiyatını yoxlayır, qorxulu saatları gözləyirdi. İlyas bu günlərdə Osoviaxim məşğələlərini daha da qüvvətləndirirdi. İdman dərslərində uşaqlara əsgəri yerləş və əsgəri salam öyrədirdi.

Dekabrın 15-də İlyası orduya çağırdılar.

Artıq həvəskarlıq günləri bitdi. İlyas bir mütəxəssis olaraq müharibə-döyüş sənətinə yiyələnməyə başladı.

İlyas nə qədər ki vətəndaşlıq işində idi, əsgərlik sənətinə ancaq kənardan baxırdı, elə bilirdi ki, bu, adi bir işdir, 5-10 günün içində nizam qaydalarını da, müdafiəni də, hücumu da, süvari, piyada, matros işini də başa vurmaq olar. Bir döyüşçü kimi hazırlaşmaq vaxtı gəlib çatanda İlyas gördü ki, hərbi peşə özü ayrı bir aləm, geniş və mürəkkəb bir orqanizm imiş. Bircə tufəng nədir, onun tarixindən başlamış, ayrı-ayrı burğularına qədər görək hamısını biləsən, gərək çöldə, qarda-yağışda, suda-quruda onunla rəftarı bacarasan. Gərək gecə vaxtı gözüyumulu onu söküb-tökəsən, qaranlıqdaca iki dəqiqədə təzədən qurub, işə salasan. Bu mürəkkəblik gənc İlyası qorxutmurdu. Əksinə, hər yeni məlumat onun həvəsini oxşayır, marağını artırırdı. İlyas öz-özünə demişdi: "Çünki oldun dəyirmançı, çağır gəlsin dən Koroğlu!" Ürəyində tutmuşdu ki: "Mən komandirdən danlaq eşitməyəcəyəm. Elə tərپəşəcəyəm ki, komandır adımı çəksə, yaxşılığa çəksin, yamanlığa yox!"

İlyas dediyinin üstündə durdu da.

1939-cu ilin yayında Qızıl Ordu sıralarında İlyasın ilk təlim və möhkəmlilik vərdişləri yoxlanırdı. Hissə istiyə, quma, toza baxmayaraq uzun və davamlı piyada yürüşə başlamışdı. Aylarla yol gedir, az fasilə ilə dincəldikdən sonra cənubdan şimala doğru irəliləyirdi. İlyas məktəb skamyasında coğrafiya müəllimindən eşidib unuttuğu, bəlkə də heç eşitmədiyi şəhərləri gəzir, külək kimi ötürdü. 1940-cı ildə o, yoldaşlarına: "Ukraynanı, Belorusiyanı, Latviya, Litva, Estoniyanı və nəhayət, bir sıra başqa yerləri piyada gəzməmişəm" deyə yazanda onlar inanmaq istəmədilər: "İlyas, – deyirdilər, – dəmir çarıq geyib, dəmir əsa götürüb, piyadaca dünya səyahətinə çıxıb."

Bu yürüşlər kəndlilərin piyada yoluna, ya məktəblilərin ekskursiyasına bənzəmirdi. Burada nizam, qayda və sağlamlıq şərtlərini müharibə tələbi hər şeyə hakimdir. Müəyyən məsafədən sonra mütləq dincəlməli, yeməli, içməlisən. Həkimlər səninlə bərabər gedirlər. Sənin şikayətini gözləmir. Bir-bir əsgərlərə baxır, rənginə, halına, libasına, yerisinə fikir verirlər. Çantasında bir misqal artıq yük olanda alırlar. Gö-

rürsən ki, iş düzgün və qanuni təşkil edildikdə insan qüdrəti birə beş artır, yorğunluq üz vermir, nisbətən canı zəif olanlar belə, həvəsdən düşməzlər. İlyas bu yürüşlərdə vətənimizin böyüklüyünü, zənginliyini görür, fərahlanırdı. Fərahinin bir səbəbi də o idi ki, bu yerlərdə 72 millətdən adamlar var idi. İlyas bunların hamısından doğma qardaş-bacı ehtiramı, dost qayğısı görürdü.

İlyasın bu günləri yürüşlərdə, taktiki təlimdə, gəzətçilik xidmətində keçirdi. O, həmişə tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra komandirinin qarşısında iftixarla dayanıb raport verir, yeni əmrlər gözləyirdi. Çox zaman komandır onu sıra qabağına çıxarır, əsgərlərin qarşısında ona təşəkkür elan edib deyirdi:

– Döyüşçü İsmayilov İlyas çoxlarınıza nümunə ola bilər!

1941-ci ilin mayında İlyasgilin bölüyü Finlandiya sərhədinə yaxın bir yerdə, uca və cavan görünən qələmə ağacları ilə sıx meşənin talasında dayanırdı. İlyas bu zaman leytenant Maxrovun gəzətçi snayperi idi. Orduda bu vəzifə hər əsgərə tapşırılmır, hər istəyən snayper ola bilmir.

Uşaqlıqdan, deyəsən, Nizaminin hikmətli bir sözü İlyasın yadındadır: "Pis papaqçı olmaqdan, yaxşı palan tikən ol!" Hər sənəti tutursan tut, öz peşəndə birinci ol!

Atıcılıq, nişançılıq meyli də İlyasda yeni deyildi. O, hələ böyük Nizaminin "Yeddi gözəl" əsərini, orada Bəhrəmin ov sərgüzəştini oxuyanda insanın məharətinə valeh olmuşdu. Bəhrəm öz oxu ilə ceyranın ayağını başına tikmişdi. Əvvəl bir ox ilə heyvanın başını zədələmişdi, heyvan ayağını qaldıraraq başını qaşığında Bəhrəm sərrast ox ilə ayağı başına tikmişdi.

İndi, XX əsrdə nə ox var, nə ceyranların ayağını başına tikən lazımdır. İndinin dəsgahı başqadır. İlyasın əlində kaman-giruhə əvəzinə, dil açib sahibi ilə danışan, düşmən görəndə div kimi nərə çəkib, əjdaha kimi ağzından odlar yağdıran beşaçılan vardır. İlyas silahı canı qədər əzizləyir, onu elə təmiz, elə səliqəylə saxlayır ki, baxanda zavoddan bu saat çıxdığını güman edirsən. O güzgü kimi par-par parıldayır, dəmiri

göyərçin, ağacı kəhrəbə rəngindədir. İlyas ilk gündən atıcılıqda seçilmişdi. Uzanmış halda, dizi üstə, ayaq üstə atanda da, havaya atanda da, onun biləkləri, barmaqları möhkəmliyini saxlayırdı. Atəş vəziyyətində İlyasa baxanlar tufəngi onun vücudundan ayıra bilmirdilər, sanki bu, silah deyil, o mütənasib boylu gəncin vücudunun ayrılmaz bir hissəsidir. Atəş vəziyyətində İlyasın yar-yaraşığı daha da artırdı: əzələləri qabarır, əsəbləri gərginləşirdi. Gənc və bədirlənmiş çöhrəsi silahı kimi qızarırdı. Hərəkətləri itiləşir, qətiləşirdi. Əlləri elə cəld tərənirdi ki, görmək olmurdu. İlyasın qara və mülayim gözləri bu hallarda qəzəbindən alovlanırdı. Nəzəri uzaqlara dikilirdi. Seçilən hədəfi güllədən qabaq yandırmaq istəyirdi. İlyas güllələri bir-birinin üstünə mindirir, əla nişan vururdu. Rota komandiri buna görə İlyası leytenant gözetçi snayper təyin etmişdi. Leytenant bu gənc azərbaycanlı əsgərlə tanış olandan, onun haqqında komandirinin qısa tərifini eşidəndən sonra arxasını dağa söykəmiş kimi, arxayın idi.

İlyasın əsgəri xidməti elə vaxta təsadüf etmişdi ki, təlim ilə döyüş, dinclik ilə müharibə arasında fərq və fasilə yox idi. Rota bu gün vuruşurdu, səhər asayışda olurdu, bir müddət sonra yenə cəbhəyə gedir, sonra yenə arxaya düşürdü. Bu vəziyyətlə də İlyas Bessarabiyadan tutmuş Vıborqa qədər gəzməmişdi.

Hamının xatırladığı və bütün ömrü boyu unuda bilməyəcəyi gün, tarixdə ən müdhiş cinayət baş verdiyi gün, faşistlərin sovet vətəninə basqın etdiyi gün gəlib çatdı. İyunun 22-si sakit və günəşli bir gün idi. Şimal meşəsinin uzun və nazik yarpaqlı ağacları, sanki, bir şey dınlmaq üçün hərəkətsiz dayanıb qalmışdı. Çöllər, zəmilər, qışı sovmuş maral kimi yatıb bahar günəşində qızınır, quşlar bir-birinə sirlə xəbərlər vermək üçün səssizcə budaqdan-budağa uçuşurdular. Təbiətin özündə mənalı bir sükut sezilirdi. Ancaq qızıl döyüşçülər buraya mübarizə ehtirası ilə gəlmişdilər. Molotov yoldaşın tarixi nitqini eşitdikdən sonra hər bir əsgər bütün gücü və iqtidarı ilə, azğın düşmən üstünə cumulmağa hazırdı.

Leytenant Maxrov İlyasa: "Səngərlərini hazırla!" deyərək əmr verdi.

Gün çoxdan əyilmişdi. Kölgələr uzanmağa, günəş şüalarının təsiri azalmağa, havaya dərin bir sərinlik çökməyə başlamışdı. Sakit meşə,

tarixi bir şahid kimi dayanıb indicə orduların toqquşacağına, yerin-göyün odlar, alovlarla dolacağına tamaşa etmək istəyirdi. Çox çəkmədi ki, qarşidan, Finlandiya sərhədindəki meşədən həmhəmə eşidildi, düşmən hücumu hazırlaşdı. Hətta səstutanlar düşmən zabitinin öz əsgərlərinə "gəlin patron aparın!" – deyərək əmr də eşitmişdilər. Bu xəbərdən 25-30 dəqiqə sonra, düşmən əsgərləri yürüşə başlayan kimi sovet topları dilləndi. Ağ finlər hələ iki il bundan əvvəl bu topların zərbəsinə bələd idilər. Onlar həyatlarında baş vermiş müdhiş bir faciəni xatırlayan kimi oldular, top səsinə eşidəndə pərən-pərən düşdülər. Yalnız zabitlər əllərində tapança o yan-bu yana qaçıb fin əsgərlərinin başını bir yerə yığmaq istəyirdilər. Düşmən hissələri müdafiə xəttimizin zəif tərəflərini axtarmaq üçün gah o yandan, gah bu yandan soxulmağa cəhd edirdilər. Ancaq qızıl döyüşçülər onların hücumunu dayandırdılar. Düşmən yürüşə yüzlərlə, minlərlə gəlir, qayıdanda isə on bir, beş bir, pərəkəndə dəstələrlə qaçır. İlyas sərrast atəş ilə fin zabitlərini bir-bir dənələyirdi. Qabaq dəstələri əzişdirildəndən sonra düşmən arxadan yeni qüvvələr almış, hücum planını yenidən qurmuşdu...

İyulun 29-da sübhün dumanı hələ düzlərdən çəkilməmiş, otlar üzərində inci şəh dənələri işıldayan zamanda sel kimi axıb gələn sərxoş düşmən soldatları ayaq üstə atəş açır, bəzən də nədənsə, qaban kimi bərk qışqırırdılar. Bu dəqiqədə İlyas səngərindən çıxıb hamar bir yerə uzanmışdı. O, ilk atəşi ilə düşmən zabitini vurub yerə aşırı. Zabitin kaskası on addım kənara dığırlandı. Snayperin dodaqlarında bir təbəssüm oynadı. Bu yerdə, nədənsə, Nizami Bəhrəminin gur ovlamağı İlyasın xəyalına gəldi. O öz-özünə dedi: "Bəhrəm ceyran ovlayırdı, mən isə donuz vururam. Ceyran məsum heyvandır, fin donuzu isə quduz vəhşidir. O hara, bu hara!"

İlyas komanda mövqeyinə keçən ikinci zabitini də aşırı.

Zabitlərini bir-bir itirən düşmən, deyəsən, İlyasın mövqeyini bilməmişdi. Bir neçə pulemyot snayperin üstünə od yağdırmağa başladı. İlyas uzandıqı yerdə sakitcə dayanıb düşmənin zənnini yayındırırdı.

Snayperin məhv olduğunu güman edən düşmən zabitləri qorxudan xilas olmuş kimi, əl-qol açıb komanda verməyə başladılar. İlyas dirsəyini yerə verib silahına "Qoyma!" deyəndə, çürük alça ağacından tökülən kimi, düşmən zabitləri bir-bir böyür-böyürə yıxıldılar. İlyas serjantları da dənledi. Özlərini başsız görən fin əsgərləri qayıdıb meşəyə təpildilər. Bu vuruşmada İlyas 35 güllə ilə 11 fin zabitini və serjantını məhv etmişdi.

Düşmən indi ayrı hiylə düşünmüşdü. O "kukuşka" deyilən snayperlərini uca ağacların başına dırmaşdırır, oradan bizim komissar və komandirlərimizi nişana qoydururdu. İlyas kukuşkaları məhv etmək əmrini alıb vzwod komandiri ilə bərabər irəli yeridi. Onlar münasib mövqə seçib otun içinə yıxıldılar. Düşmən onları gülləyə basdı. İlyasın şinelinin qolundan güllə dəydi. Dərhal qəhrəmanlar yerlərini dəyişdilər. İlyas otlar arasından baxıb ağac başındakı "qarğaları" bəllədi, atəş açmağa icazə istədi. İlyasın tüfəngi dillənəndə ağaclardan tappılı ilə yerə düşən fin snayperləri gah səssiz, gah da nalə çəkib öldürdülər. İlyas "kukuşkaları" dənləyirdi, qızıl əsgərlər isə meşədən çıxıb, sovet torpağına tərəf boylanan fin əsgərlərini məhv edirdilər. Düşmən qızıl döyüşçülərin zərbəsinə davam gətirmədi, var-yoxunu qoyub qaçdı. Əsgərlər qənimətləri yığışdıranda İlyas komandirə dedi: "Yoldaş komandir, əmr edin, o patronlardan mənə versinlər. Düşməni öz patronu ilə qırmağın ayrı hüsnü var."

Komandir İlyasın xahişini yerinə yetirdi.

Batalyon komissarı Taran İlyasın yanına gəlib onun əlini sıxır, döyüş meydanında göstərdiyi rəşadətə görə ona təşəkkür edir və düşmən üzərində son qələbə əldə edilənə qədər daha bir çox hücumlardan, imtahanlardan çıxmaq lazım gələcəyini söyləyirdi. Döyüş meydanı, nə qədər qanlı və müdhiş hadisələr məkanı olsa da, insan həyatı üçün nə qədər təhlükəli olsa da, yenə çox qəribə yerdir. İlyas bu meydana girəndə tarlada, pambıq işində, məktəbdə, dərstdə, komsomollar arasında, bağda-bağçada olduğu kimi, özünü rahat, arxayın, şən hiss edir, ona elə gəlir ki, buradakı vuruşma deyil, adi bir dövlət tapşırığıdır. Bu işi tez görmək lazımdır. İlyas həmişə bu tapşırığı axıra qədər yerinə yetirəcəyinə əmindir.

Bir dəfə İlyasın serjant yoldaşı döyüşə çıxanda əsgərlərindən birinə belə tapşırırdı: "Mən ölsəm, dəstənin komandirliyini sən aparacaqsan!" İlyas bunu eşitdikdə zarafata saldı: "Ölüm nədi, əşi, ölməli o qədər həşərat var ki, görmürsən sürü ilə tökülüşüb gəlirlər. Biz ölməyə gəlməmişik, öldürməyə gəlmişik!"

Bu inam İlyasın təbiətindədir. O, bəzən şiddətli atışma vaxtı ayağa qalxıb yerini dəyişir. Komandir ona acıqlanır ki: "Yoxsa, gülləni sapağın daşı sayırsan? O, qəhrəman-zad tanımaz. Qorunmaq özü döyüşün ilk şərtidir!"

İlyas komandirə söz qaytarmaz:

– Baş üstə, – deyir, – yoldaş komandir, qorunmaq döyüş şərtidir. Ancaq sərxoş adamın gülləsi mənə dəyməz.

Hissələrimiz sərhədi qorumaqda, mövqelərini möhkəmləndirməkdə davam edirdilər. Zərbələrdən başı gicəllənmiş düşmən sıx meşələrin harasında isə burnu ilə yer eşərək, sovet sərhədində keçid üçün asan, müdafiəsiz yer axtarırdı. İlyas bu axşam səngərindəcə, kağızı tüfənginin qundağı üstünə qoyaraq evlərinə məktub yazırdı. O bilirdi ki, qardaşı nigarandır. Bilirdi ki, Ballı, gənc sevgilisi, səmimi kənd qızının ürəyi bir tikədir, o, dünyanın qarışdığını, qanlı vuruşmaları eşidib İlyas üçün narahat olacaqdır. İlyas çoxdan bəri süngü ilə əvəz etdiyi, bir az da yadırgadığı qələmi barmaqları arasında bərk sıxaraq, sərin şimal axşamının, başlanmaqda olan ağ gecənin alatoran işığında yazırdı. Yazırdı ki: "Ballı, əzizim, bilirəm, intizar çəkirsən. Nahaq! Mən döyüşdəyəm. Torpağımıza soxulan donuzları məhv edirəm. Kefim sazdır. Hissəmiz öz mövqeyində möhkəmdir. Arxayın ol, öluncəyə qədər vətən torpağını qoruyacağam... Ötən gün bir döyüşdən çıxdıq ki, yazan olsa, böyük bir kitab olar. Vaxt tapanda müfəssəl danışaram. Hələlik, sağ olun! Qohumlara, dostlara salam de! Mənə tez-tez məktub yaz!"

İlyasdan məsafəcə çox uzaqlarda, Ağdaş rayonunun bir kəndində, klubun mədəni-kütləvi işləri ilə məşğul olan Ballı doğrudan da, İlyas üçün narahat idi. Nə qədər ki əsgərlikdə idi, Ballı onun arxada,

təhlükəsiz yerlərdə olduğunu bilib təsəlli tapır, bu gün-sabah məzuniyyətə gələcəyinə ümid edib, onu layiqincə qarşılamağa hazırlaşır.

Alman faşistlərinin fitnəsi başlanandan sonra Ballı İlyasın döyüşə getdiyini yaqın etdi, xəyalında dedi: "O durmaz! O, bir saat da dözməz! Qabağa yeriəcək!"

Hələ bir dəfə də onu yuxuda, qızıl səhər çağında, şəfaqlar qabağında dayanan, gülümsəyən, Ballıya baxıb vidalaşan görmüşdü. Bu da narahatlığını artırırmışdı.

Vətən müharibəsi başlanandan iyirmi gün sonra İlyasdan aldığı məktub Ballının ürəyini sakit elədi. O, sevgilisinin səsinə sanki, öz qulağı ilə eşitdi. Onu ev-əşiyində, müəllimliyində, lap öz yanında hiss etdi. Məhəbbətin, deyirlər, tükənməz bir qüdrəti var. Bu qüdrət həmişə Ballının işində görünür. O kənddə nəki maarif, mədəniyyət tədbirləri varsa, hamısında İlyasın adını çəkirlər. Ballı o quzu kimi mülayim və şən uşaqları görəndə öz sevgilisini xatırlayır. Uşaqlar gənc və mehriban müəllimlərini unutmamışdılar. Məktəbdə səs salıb ona məktub və bağlamalar göndərməyi qərara almışdılar. Kimi meyvə gətirir, kimi səliqə ilə yazdığı dəftərini, kimi təzəcə yazdığı şeiri göndərmək istəyirdi. Çoxları da yüngül olsun deyə, İlyasa tikməli ipək yaylıqlar hazırlamışdılar...

Bir gün səhər tezdən Ballı kluba gedirdi. Kəndin başında ağzını camaata tutub danışan radiodan nə isə eşitdi, yerindəcə xırp dayandı. Yuxu idimi, xəyal idimi, xəbər idimi? Yox, odur, özüdür. Həqiqəti danışır. Radiolar Sovet Məlumat Bürosunun məlumatını verirdilər. İlyasdan danışmışdılar. İsmayilov İlyasdan, əsgər İlyasdan, Azərbaycan oğlundan danışmışdılar. Ballı əziz yoldaşının qəhrəmanlığını, hünərini, Sovet hökumətinin ona olan qayğısını, İlyasın Lenin ordeni ilə təltif edilməsini eşidəndə sevincindən yeriyə bilmədi, danışa bilmədi. Nə etmək lazım idi? Kimə xəbər vermək, necə xəbər vermək? Ballı kluba sarı yüyürmək istəyirdi ki, kəlağaylarını yelləyərkə ötən kənd qızları onu qabaqladılar:

- Gözün aydın, Ballı, İlyas qəhrəman olub!
- Başacan olsun, ay qız, yoldaşına Lenin nişanı veriblər!
- O igid yaşasın ki, faşistləri qırıb tökür!
- Kolxoz bilirmi? Məktəbin xəbəri varmı?

Ballı onu qarşılayanlara cavab verməyə, təşəkkür etməyə söz də

tapmırdı. Deyirdilər, kolxoz heyəti İlyasın şərəfinə məktəbdə bir şənlik gecəsi düzəldir. Guya bütün salamabadlılar öz yetirmələrinə məktub düzəldəcəklər.

Ballı öz-özünə "El məndən qabağa düşsə, ayıb olar" deyib, haman axşam masanın dalısında əyləşdi, sevgilisinə müfəssəl bir məktub yazmağa başladı. Ürəyini oynadan bütün sevinci, fərəhi ifadə etməyə söz axtardı. Neçə-neçə şeirdən, bayatıdan parçalar xatırladı. İlyasın qəhrəmanlıq xəbərini necə eşitmişdisə, başdan-ayağa kağızda nağıl elədi. Axırda da üzr istədi: "Bilirəm, - dedi, - sənin uzun kağız oxumağa vaxtın yoxdur. Nə edim! Bu gün mənim sinəm dolmuşdu. Bunları sənə deməyim, kimə deyim? Bunları yazıram, elə bilirəm qabaq-qabağa oturmuşam, səninlə söhbət edirəm. Döşündə Lenin nişanı görürəm. Əzizim, qəhrəman yoldaşım, başımı uca elədin. Sevincimi necə deyim! Özün bilməmiş deyilsən!"

Lenin ordenini və hökumətin fərmanını İlyasa səngərdə verdilər. Həmin gün partiya təşkilatı, komsomolun yetirdiyi qızıl snayperi öz sıralarına qəbul etdi. Bu qayğı və etirama nail olandan sonra İlyasın həvəsi birə-min artdı. O, komissarın qarşısında əsgəri salam vəziyyəti alıb coşqun və titrək bir səslə, sanki, hərbi andı təkrar edərək deyirdi: "Yoldaş komissar, mən partiyanın oğluyam, canım, qanım vətənin və Stalinindir! Mən ən təhlükəli meydanlara getməyə hazırım, hökumətimizin ata qayğıkeşliyi məni ömrüm boyu borclu edir. Mən müqəddəs vəzifəmə and içirəm ki, etimadınızı doğruldacağam!"

Cəbhə şəraitində hər şey, dəqiqə və saniyə ilə ölçülür. İyirmi dəqiqə bundan əvvəl halay vurub İlyasın andını dinləyən igidlər - komandirlər, komissarlar, əsgərlər, bu dəqiqədə od-alov içində atışmada idilər. Düşmənin təyyarələri, tanklarla yanaşı irəliləyən dəstələri, hissələrini zinin arxasına keçməyə, onları mühasirəyə almağa çalışırdı. Hər qızıl əsgər bir aslana dönmüş, əjdaha kimi hücum çəkib gələn düşmən maşınlarına köksünü gərmişdi. Bombalar, yanğın materialı və sadəcə güllə ilə sıradan çıxarılan düşmən tanklarının sayı hər dəqiqə artırdı. La-

kin düşmən qırğından daha da susayır, qudurur, yeni-yeni hissələrlə irəli soxulmağa can atırdı. İlyas bu dəqiqələrdə hər faşisti yox, komanda verən, qabaqcıllıq edənləri bir-bir aşırırdı. Onu vzvod komandirinə müavin qoydular. O, hissənin çəkilməsini təmin üçün düşmənin qabağını saxlamağı öhdəsinə götürmüşdü. Axıra qədər vuruşdu. Öz vzvodundan itki vermədən döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirdi.

Avqustun 25-də, müdafiə vuruşmalarından birində İlyasın lap qabağında yerə düşən top gülləsi parçalandı. Toz, duman çəkilib aralıq aydınlaşanda şəfqət bacılarından birinin yüyürdüyünü gördülər. İlyas əvvəlcə ətrafında kiminsə yaralandığını güman edib baxındı. Şəfqət bacısı onun üzünə heyrətlə baxıb deyirdi:

– Nə qayırırsan, yoldaş döyüşçü, bu, yaxşı işdirmi?

İlyas yenə ətrafına baxınıb, yeriməkdə davam etdi.

– Siz kimi axtarırsınız?

Şəfqət bacısı İlyası dayandırıb ayağını göstərdi. İlyas qanlı çəkməsinə baxdı, ayağını tərpadəndə çəkməsinin içinə dolan qanı hiss edib dayandı.

İlyasın yaraları sarınıb qurtarmamış, düşmən silahları təkrar guruldamağa başladı. Sanki düşmən bütün var-yoxunu müharibə meydanına tökmüşdü. Yaralı qəhrəmanı məhv etmək üçün topçular, pulemyotçular ancaq bir nöqtəyə atəş yağdırırdılar. Barmağına güllə dəyəndə İlyasın əsəbləri sim kimi səsləndi. Şəfqət bacıları qəhrəmanı cəld meydana çıxarıb hərbi xəstəxanaya gətirdilər. Orada İlyasın yaralarını sarıdılar. Onu Leninqrada göndərdilər.

İlyas bu şəhəri görməyi çox arzuları. O, Lenin şəhərinin tarixi mübarizə ənənələrini illər uzununu məktəblərdə oxumuşdu. Ancaq qəza ilə gətirdi ki, İlyas bu gözəl şəhərə yaralı bir xəstə kimi daxil oldu. Ancaq xəstəlik hər şeyi söndürsə də, məhəbbəti, insan qəlbində alovlanan arzuları söndürə bilmir. İlyas “təcili yardım” maşınında axşam, hava qaralıqlaşanda şəhərə gəldi. O, feldşerin, şəfqət bacılarının təkidinə qulaq asmadan hər dəqiqə maşının pəncərəsindən boylanır, küçələrin ətrafında boy atan uca, əzəmətli binalara baxır, burada böyük Leninin əks-inqilabçıları məğlub etdiyi tarixi günləri xəyalına gətirirdi. Nədənsə bu günlər də o zamana bənzəyir. Düzdür, indi sentyabr ayıdır. Ancaq

Oktyabr günlərinin ruhu sezilir. O zaman dahi Leninin və Stalinin döyüşüb yaratdığı yeni dünya, indi də eyni qəhrəmanlıqla müdafiə olunur.

Yaralar qəhrəmana heç bir şey edə bilmədi. Ən gözəl həkim olan gənclik onun yaralarını da, yorğunluğunu da bir şəfa təri ilə qurtardı. Cəbhədən, qızgın vuruşmalardan, isti və bürkülü yay günlərindən, rütubətli, gərgin səngər şəraitindən sonra xəstəxananın sakit, dinc həyatı, təcrübəli həkimlər, doğma bacılardan da artıq mehriban olan şəfqət bacıları, yanaşı yatan qardaşlar, silahdaşlar, kitab müəllimləri, müsahibələr, əsəb rahatlığı üçün günaşırı vannalar, eyvanda başmaq seyri... Zahirən adama elə gəlir ki, hansı bir xainin əli ilə ələmə vurulan yanğın sönmüş, yer altlarına qoyulan dinamitlər açılıb dağılmış, gurultu, partlayış bitib qurtarmış, aləm dinclik sükutuna dalmışdı. Bizim döyüşçülər adlarına layiq adamlardır. Onlar həmişə cəbhəni, vuruşma meydanını düşünürlər. Onlar görürlər ki, yanğın sönməmişdir. Hitlerçilərin bütün dünyada alışırdığı müharibə yanğını günü-gündən yayılır, şiddətlənir. Bizim döyüşçülər mübarizə və qələbə hissi ilə yaşayırlar. Yaralı olsalar da, ruhən cəbhədədirlər. Müalicə günləri bir il keçir. Hər gün həkimin ətəyindən tutub soruşurlar: “Doktor, haçan buraxılıram?”, “Doktor, mən hissəmə qayıtmalıyam, başağrısı üçün ləngiyə bilmərəm”.

Bir ay müalicədən, sağalıb dincələndən sonra İlyası komandanlığın ixtiyarına göndərdilər. İlyas Leninqrad xəstəxanasından çıxanda, həkimlərdən, dostlarından, şəfqət bacılarından ayrılanda onlara təşəkkür etdi: “Sağlıq olsun, – dedi, – biz azərbaycanlıyıq, xələtli qalmarıq. Hörmətinizin əvəzini çıxaram. Sağlıq olsun.”

Batalyon komissarı onu mətbuatdan tanıyırdı:

– İlyas, – dedi, – gəl səni flota göndərək. Piyada olmaq bəsindir. Bir az da hər bə gəmilərimizdə vuruş! Orada snayperlərə ehtiyac vardır.

– Hara göndərirsiniz, canla-başla xidmətə hazırım!

İlyas əvvəl şimalda, Baltik flotunda qalacağını güman etmişdi. Komandanlıq isə onun səhhətinə, təbiətinə müvafiq bir xidmət yeri seçmiş-

di: onu öz vətəmində, hərbi qulluqda çalışmağa göndərməyi qət etmişdi. Maşına oturanda İlyasın ürəyi elə bir fərəh, elə bir iftixar hissi ilə döyünürdü ki, onu təsvir etmək çətindir. İki il əvvəl evdən ayrılıb davaya gedən, vətən və xalq yolunda qəhrəmanlıq göstərən yüksək mükafat alan bir qəhrəmanın ailəsinə dönməsi mənzərəsi özü-özlüyündə bir poeziyadır. İlyas bir kəndli balası, seçilməz, sırası bir əsgər kimi getmişdi. İndi isə İlyas böyük sovet vətəninə adlı-sanlı qəhrəmanı kimi qayıdırdı. İlyas Azərbaycan balasıdır. Onun hər işində və əzmində dərin bir səmimiyyət və sədaqət hakimdir. Əsgərliyə getdiyi günlərin səmimiyyəti ilə də bu saat hər bir dostuna, müəllim yoldaşına, şagirdinə rast gəlmək, ürəyindəki sevinc ilə onları qarşılamaq istəyirdi.

Sevgilisinin gəlməsi xəbərini Ballı klubda eşitdi və dərhal qalxıb yollara yüyürdü. O, maşından çıxanlar arasında bir matros gördü. "İlyasın yoldaşlarından olacaq", – deyərək zənn etdi. Nəzəri maşında, İlyasın çıxmalı olduğu qapıda ikən, həmin matrosun ona tərəf irəlilədiyini gördü.

Bu ki İlyasdır! Budur! Nə böyümüş, nə qızarmış, nə tanınmaz olmuşdur!

Vətəninə gəlişi İlyasın vətəndaşlarına bir bayram oldu. Uşaqlar böyüyə, kəndli, qulluqçu, müəllim, tələbə – hamı dəstə-dəstə onun görüşünə gəlir, hamı onu təbrik edir, hamı onun döyüş şücaəti ilə maraqlanırdı.

İlyas həmkəndlilərinin xahişinə əməl edərək, Ağdaş rayon zəhmətkeşlərinin yığıncağında müfəssəl, maraqlı bir söhbət elədi.

Söhbətin sonunda bu sözləri dedi:

– Unutmayaq ki, Vətən müharibəsinin cəbhə xətti hər bir vətəndaşın öz postundan, öz iş yerindən keçir. Bu tarixi günlərdə kolxozçunun tarlada fədakarlığı, traktorda, xırmanda, bağbanlıqda gördüyü müstəsna iş özü bir qəhrəmanlıqdır.

Ağdaşda İsmayılovcular zvenoları yarandı. Qəhrəmanın adı yüzlərlə gənci ilhamlandırdı. Bakı komsomolçuları və maarifçiləri İlyası neft şəhərinə qonaq çağırdılar.

İlyas onlar üçün bir də ona görə əziz idi ki, o, həmişə, hər yerdə müəllimlik adını, bu adın şərəfini uca tutmuş, onun təmizliyini, saflığı-

nı, müqəddəsliyini saxlamışdır, həmişə, hər yerdə özünü vətənə qurban verməyə hazır olmuşdur, həmişə, hər yerdə təhlükəyə cəsarətlə baxmış, ölümə həyat ilə qələbə çalmış, düşmən üstünə qəzəb ildırımları yağdırmışdır...

İlyas indi dincəlir, yaxın gələcəkdə yenə də cəbhədə sərrast atəşinə davam edəcəkdir. İlyas da, onun vətəndaşları, onun dostları və silah yoldaşları da əmindirlər ki, torpağımıza soxulmuş hər bir faşist sovet snayperinin atəşilə məhv ediləcəkdir.

Faşizm kabusunun uçulub-dağıldığı günlərdə salamabadlılar, ağdaşlılar, bakılılar, leninqradlılar, moskvahlılar, kiyevlilər, odessalılar – böyük sovet xalqı öz qəhrəmanları ilə birlikdə son qələbə bayramını keçirəcəklər. Bütün dünya sovet adamlarının qalibiyyətinə, şənliyinə heyran qalacaqdır!

1944

QAFQAZA MƏKTUB

Biz çox uzaqda, Azərbaycandan minlərlə kilometr aralı bir məsafədəyik. Ancaq vətəndəyik. Uzaq Şərqi döyüşçüləri arasındaydıq. Bakı nefti ilə, Donbass kömürü ilə, Ukrayna çörəyi ilə tanındığı kimi, Sovet Şərqi də öz şanlı döyüş tarixi ilə məşhurdur. Bu ucsuz-bucaqsız meşələri qılınc kimi kəsib ötən düz yollar, Komsomolsk kimi gənc şəhərlər, Amur üzərində qartal kimi qanad gərib duran nəhəng körpülər, Volqayev günlərinin şanlı abidəsi Xasan gölü, Xanka gölü, Xalxin-Qol döyüşləri Uzaq Şərqi igidlərinin vətənə xidmətini göstərməyə kafidir. Buranın hər addımında mübarizə, qəhrəmanlıq, insan əməyinin ecazkar qüdrəti görünür.

Ona görə də burada hərbi təlim görmək, ixtisas almaq, əyani məktəb keçmək kimidir.

Həmidov Həmid Göyçayda aqronom idi. Sənəti traktor ilə, torpaq ilə uğraşmaq idi. Buraya gələndən sonra ən yaxşı snayper olmuşdur. Silahı qələmdən yüngül və yaxşı işlədir. Naxçıvanlı müəllim Bəktəşi, tə-

ləbə Nadir Əliyev, kirovabadlı şofer Səmədov Məmməd təlim əlaçısıdır. Bəktəşini siyasi rəhbər müavini keçirdilər. O, komandanlığın qayğı və etibarına cavab olaraq öz hissələrində siyasi-hərbi hazırlıq uğrunda yarış hərəkatı başladı. Tankçılar dəstəsində ağızdan Əziz Əzizovu tanımayan yoxdur. Əzizov savadlı, zirək, vəzifəsini bilən oğlandır. Onun şairliyi də var. Gənclik hissələrini misralara salıb yoldaşlarına oxuyar. Bəzən o sevinclərini ailəsinə, Qarabağda qoyub gəldiyi atasına da bildirmək istər. Bir də görürsən, komandır tənəffüs verdi. Əsgərlər keçib yaşıllıqda oturdular. Kimi papiros bükdü, kimi su içməyə, kimi çiçək yığmağa getdi. Əziz də əlində gödək qələm ağac altına çəkildi, bir neçə misra qaraladı. "Qafqaza məktub" adlı şeirində Əziz sənət və incəlik cəhətdən xam olsa da, səmimi vətəndaşlıq duyğularını çoban bayatısı kimi çəğirir, kəndlərinə çatdırmaq istəyir:

*İstəram qoyunlar artsın, kökəlsin,
Vətən torpağından bol məhsul gəlsin.
İstəram dan üzü qalxsin obalar,
Çalışsın hər kəs ki, qolunda güc var.
Sən də yaxşı işlə, ey mənim atam!
O yerlərin eşqi qoymayırsan yatam.*

Hava topçusu Paşayev Səməd, radist Ağamirov, Əzizin duyğularına şərikdir. Onlar təklif edirlər ki, "Qafqaza məktub" a əlavələr olsun, analara, atalara öz işimizdən də yazılsın.

Eyni tələbi ikinci bir əsgər şair ödəyir. Qonaqov Mövlud qubalıdır, mətbuat işçisidir. O öz təlim müvəffəqiyyətlərindən danışandan sonra, sanki bütün vətən, bütün xalq qarşısında dayanaraq, əsgər andını şeir ilə təkrar edir:

*Dahimiz Stalinin sözlərinə and olsun,
Vətənin dağlarına, düzlərinə and olsun.
Ailəmə, xalqıma budur son sözüüm mənim:
Əgər namərd çıxarsamı, kor olsun gözüüm mənim...*

Məmmədov İdris sərhəd keşiyində durur. Tunc rəngli sifətində kəskin cizgilər vardır. Baxışında, duruşunda gələcəyə etimad, qalib olmaq etiqađı duyulur. Yaşıl təpələrdə, sıx meşələrdə, tayqalardan keçən sərhəd xəttində o, özünü Azərbaycanca, doğma kəndlərində duyur. Onun da anasına, ailəsinə deməli sözü var:

“Mənim adımdan vətənə salam yetirin. Deyin xatircəm olsunlar. Bir aylıq yol gəlmişik, gəzməyə, keyfə gəlməmişik. Silahı öyrənirik. Uzaq Şərq qəhrəmanlarından dərs alırıq. Nə qədər ki canımız sağdır, bu yerlərdən arxayın ola bilərsiniz. Əlimizdə silah gecəli-gündüzlü sərhəd boyunda dayanmaq bizə ləzzət verir. Çünki, biz vətəndaşlarımızın istirahətini qoruyuruq. Yuxusuz qalaraq ailələrimizin rahat yatmasını təmin edirik. Mən sənətimlə fəxr edirəm.”

Əhmədov Yarməmməd orduya gələndə bitərəf idi. İndi kommunistdir. Üç qardaşı Qərb cəbhəsində faşistlərlə vuruşur, özünü isə Stalin yoldaşın 130 nömrəli əmrini yerinə yetirir, silahı əla öyrənir.

Astaradan gəlmiş Babayev Məlik, tovuzlu Nəbiyev Hümmət, Masallı rayonundan olan Əliyev İsa, zakatalalı Cəlilov İsa da təlim əlaçısıdır. Döyüşçülər arasında mayor Ağayevin xüsusi hörməti vardır. Bu, ortaboy, nazik, zirək, həm də təvazökar bir oğlandır. 9-10 yaşlarından hərbi təhsil ilə maraqlanmışdır. İndi Ağayev polk komandiridir. Komandanlıqdan dəfələrlə təşəkkür almışdır. Ağayevə uzaqşərqli demək olar. O, bir neçə ildir burada xidmət edir. Hətta Bakıya, anasına məktub yazıb yanına çağırır. Ağayevin döşündə igidlik medallarından başqa, gözəl bir nişan parlayır. Bu nişanı ayrı yerlərdə çətin görmək olar. Bu, Xasan gölü döyüşlərində igidlik göstərənlərə verilmişdir. Əsgərlər dinc saatlarda mayorun başına toplanır, onun xatirələrini eşitmək istəyirlər. Üzünə baxsan “dünənki uşaqdır” deyərsən. 1912-ci ildə doğulmuşdur. Ancaq ağıl yaşda deyil, başdadır. Ağayev böyük və ibrətli mübarizə məktəbi keçmiş, ağır imtahanlardan çıxmış bir qızıl komandiridir. O nə qədər tələbkar olsa da, əsgərləri o qədər üzüyoladır. Heç biri istəməz ki, Ağayevin əmrindən çıxsın. Onlar bilirlər ki, Ağayev hər bir döyüşçünü qəhrəmanlığa hazırlayır.

Mikayılov Allahverən 1929-cu ildə Lənkəranın Kələxan kəndində çoban idi. İndi adlı-sanlı bir kapitandır. Divizyon komandiridir. Onun

divizyonu polkda ən qabaqcıl divizyondur. Mikayılov da, Ağayev də, hissə komissarı İbrahimov da, bütün komandirlər və siyasi işçilər də döyüşçülərin qayğısı ilə yaşayır, onların müvəffəqiyyəti ilə sevinirlər. Bütün səylərini hər bir əsgərin nümunəvi döyüşçü olmasına sərf edirlər.

Azərbaycan gəncləri hər yerdə igid, istiqanlı olmaları ilə məşhurdur. Onlar şeirsiz, mahnısız yaşaya bilməzlər. Çalılı-çağırmağa adət etmişlər. Uzaq Şərqin azadlıq hissi verən geniş ovlaqları, yaşıl təpələr, saf göylər, daşqın çaylar Azərbaycan mahnısı eşidir. Bəlkə də bütün tarixi boyu birinci dəfə olaraq Vladivostok şəhəri “Çahargah” eşidir. Həssas qəlbin zəngin aləmini təsvir edən xoş havaları dinlədikcə sovet şərqilərinin birlik, qardaşlıq duyğuları cuşa gəlir. İndi onların çoxu “Çahargah” və şikəstə dinləmək istəyir, qəhrəman Azərbaycan xalqının tarixini öyrənmək, Azərbaycan dilini öyrənmək istəyir. Bu isə Uzaq Şərqdə öz doğma vətənlərini qoruyan Azərbaycan balalarına xoşdur. Onlar öz gündəlik hərbi-siyasi hazırlıq işlərində, gələcək döyüşlərdə öz babalarına – babəklərə, koroğlulara layiq olmaq istəyirlər. Onlar istəyirlər ki, Koroğlu dedikdə Azərbaycan əsgəri xatırlandığı kimi, Azərbaycan əsgəri dedikdə Koroğlu yada düşsün. Əsgərlərdən Qafqaza gələn məktubların qısa məzmunu budur. Minlərlə məktubun xətti, üslubu başqa-başqa olsa da, mənası, məqsədi birdir.

Uzaq Şərq
1944

GİL-GİL ÇAY

Səhərin gözü yenidən açılındı, qış günəşi qızıl saçlarını silkərək başını Xəzərin soyuq sularından qalxızanda Təzəşəhərin uca zavod boruları səslənirdi. Sıqnal gözləyirmiş kimi, küçələrə tökülən adamların, maşınların səsi və hərəkəti get-gedə çoxalırdı. Papirosunu tüstüləyərkən işə gedən dəstə-dəstə fəhlələrin addım səsləri bir mərkəzə, istehsalat, tikinti yerlərinə doğru uzaqlaşır və sönürdü. Bir az sonra küçələr boşalır, sahələrdə isə ahəngdar zəhmət həyatı qaynayırdı.

Bir-birinin dalınca gedən üç minik maşını sahələr arasından, küçələrdən baş yola çıxdı. Kənardan baxan bunların bir istiqamətə yollandığını güman edərdi. Belə olmadı, maşınlar sanki fikirləşmək üçün yol ağzında bir qədər yavaşdılar. Qabaqdakı örtülü "Villis" yoldaşlarından aralandı, baş yolu vurub düz keçdi. Nasosnu vağzalına tərəf yol aldı, kərpic zavodu binaları arasında gözdən itdi. "Pobeda" Bakıya yollandı. Sürməyi rəngi solmuş köhnə "EM" isə Quba yolunu tutub sürətini artırdı. Bu maşında inşaat trestinin rəis müavini Munisov Munis gedirdi.

Axşam Fazilov öz yanındakı müxtəsər müşavirədə Moskvadan aldığı teleqramı oxudu. Əlavə zavodlar tikintisinə ciddi hazırlıq tədbirlərini danışdı. Lazım olan fəhlə ehtiyacını ödəmək üçün hələlik kənara ümid bəsləməkdənsə trest daxilində bir qədər sıxlaşmağı vacib bildi. Fəhlə qüvvəsindən əzəmi dərəcədə istifadə etmək, mexanikləşdirməni gücləndirmək, bütün artıq əlləri aşkara çıxarıb trestin sərəncamına göndərməyi müəssisə başçılarına tapşırıran bir əmr imzalamaqla kifayətlənmədi.

– Özüm, – dedi, – sovxozu gedirəm. Məhsul mövsümü qurtarıb, oradan adam gətirmək mümkün olacağına şübhə etmirəm. Yəhya Qaradağa, daş mədəninə, Munis də çinçıl zavoduna – Gil-gil çaya getsin. Nə mümkünsə eləmək lazımdır. O biri gün səhər buradaca yığışaq!

Munisov Gil-gil çay zavodundan xəbərdar idi.

– Orada, – dedi, – bir elə qüvvə yoxdur. Bir ay deyil, onlardan səkkiz adam alıb polad inşaatına vermişik.

– Baxma, sayca az olsa da, orada bacarıqlı qüvvə var. Stepnoy olan yerə mən tamamilə arxayınam. O öz işinin doğrudan da ağasıdır. Sən Stepnoya de, bir tədbir görəcək.

Stepnoyun adı gələndə Munisov dinmədi. Çünki onu tanıyırdı, işgüzarlığına bələd idi.

Munisov Gil-gil çaya bircə dəfə getmişdi. Ancaq zavod direktoru mexanik Stepnoy haqqında çox eşitmişdi. Stepnoy müharibəyə buradan getmişdi. 1944-cü ilin axırında, qayıdanda da köhnə işinə təyin olunmuşdu. Əvvəl zavodda mexanik idi. Fazilov trestə gələndə kimi onu tanımış, irəli çəkmiş, zavod direktoru qoymuşdu. Stepnoy yalnız direktor kimi yox, bir şəxsiyyət olaraq da tanınan adam idi. O, Vətən müharibəsində hünərli tankçılardan olmuşdu. Sonralar yaralandığına görə tankdan ayrılmağa məcbur olmuşdu. "Məcbur olmuşdu", çünki, o, tankını qardaş kimi sevirmiş. Onun maşınına məhəbbəti haqqında əfsanəvi söhbətlər danışmışdılar. 45-ci ilin payızında zavoda verilən bir traktoru götürmək üçün maşın təmiri zavoduna getmişdi. Burada Stepnoy icazənaməni göstərərək zavod həyatına girən kimi, dayanıb heyran-heyran baxmışdı. Bu geniş və hasarlı həyətdə müxtəlif möhürlü yüzlərlə maşın dayanmışdı. Stepnoy dəli kimi birdən maşınların arasına cum-

muşdu. O, burada öz maşını, 4 yerdən yaralanmış tankı tapmışdı. Kişi əzizini bağına basan kimi, tankı qucaqlamış, öpmüş, ixtiyarsız ağlamışdı. Kənardan baxanlara Stepnoyun bu hərəkəti təəccüblü və təsirli idi. Ancaq Stepnoyun qəlbi bu dəqiqədə tamam başqa hiss ilə, ağır günlərin alovlu hissləri ilə yaşayırdı. O zaman, tank döyüşünün hərətli dəqiqələrində Stepnoyu bu maşını, Sovet fəhləsinin əlindən çıxan bu etibarlı silahı qoruyurdu. Stepnoy da sovet fəhləsinə və sovet vətəninə bu maşını ilə qoruyurdu. Üstünə bomba, od, güllə, mərmə, daş yağsa da, maşın nərildəyərək irəli cumur, ağır və zəhmli təkərləri ilə düşmənləri əzib töküdü. O zaman bu zəhmli qala Stepnoy üçün hər şey – həyat, qələbə, səadət demək idi. Necə öpməsin, necə əzizləməsin ki, maşın onun etibarını itirmədi, sahibi kimi yaralansa da, düşməni sıradan çıxarmamış meydandan çıxmadı...

Stepnoyun əlacı olsa, bu qartal rəngli nəhəng cəsəmətli maşını alıb gətirər, otaqlarının birində saxlar, həmişə onun tozunu silər, onun zi-rehələrində müqəddəs günlərin xatirələrini yazar, övladına, dostlarına, həmvətənlərinə – gələcəyin adamlarına oxudardı...

Doğrudur, Stepnoy trestə az gəlirdi. Ancaq onun haqqında çox söhbət gədirdi. Munisov onu bir dəfə oktyabr bayramı nümayişində rayon zəhmətkeşlərinin mitinqində danışan görmüşdü. O, hərbi geyimli, ortaboy, yumrutəhər, itibaxışlı, cəld, xırda addımlı, itiyərişli, sağlam adam idi. Fazilov neçə dəfə onu trestə, öz yanına gətirmək istəmişdi. Munisov razı olmamışdı ki, zavoda münasib adam tapmamış tərpətməyə...

Maşın Nasosnu parkına yaxınlaşanda Munisov yol üstündə dayanıb, əli çamadanlı bir qız gördü və maşını saxlatdırıb, soruşdu:

– Ay qız, sən Stepnoyun qızı deyilsənmi?

Qız atası ilə iftixar edən uşaqlara məxsus bir sevinc qarışıqlı utancaqlıqla gülümsəyərək:

– Bəli! – dedi.

– Otur!

Qız cəld çamadanını götürüb maşına oturdu.

– Adın nədir?

– Qalya!

Trestin cəbhəçi uşaqlarına verdiyi paltar, çəkmə və dərs ləvazimatını bir dəfə Munisov Gil-gil çaya özü aparıb paylamışdı. Qalyanı da anasının yanında bir parça uşaq görmüşdü. İndi isə döşündə komsomol nişanı gəzdirən Qalya boy atıb cavan bir qız olmuşdu.

– Sən hara, bura hara, Qalya?

– Evimizə getməyə maşın gözləyirdim.

– Bəs oxumursanmı?

– Oxuyuram, bayram münasibətilə gedirəm.

– Bayram ki srağagün keçdi.

– Biz idmançılar nümayişində iştirak edirdik. Bayramı şəhərdə olmuşam, əvəzinə bizi üç gün istirahətə buraxıblar.

– Bir gün şəhərdə...

Munisov "itirmisən" demək istəyirdi, sözünü dəyişdi.

– Bir gün də şəhərdə dincəlmisən, eləmi?

Qalya duruxan kimi oldu.

– Bəli, – dedi. – Paltar tikdirirdim, bir gün ləngiməli oldum.

– Harada oxuyursan?

– Dəmiryol texnikumunda.

– Təzəşəhərdə dəmiryolçular bizə çox lazımdır, tez ol qurtar!

– Mən ali məktəb qurtarmamış işləməyəcəyəm!

– Əlbət ki, iş həmişə var, oxu, yaxşı məsləhətdir.

Munisov bir yerə gedəndə idarədən, otaqdan uzaq olmağına sevinər, yollarda diqqətli müşahidə aparardı. İndi Qalya ilə bəhəm olmaq buna mane olurdusa da, nəzərini təbiətdən ayırmırdı. Hava duru, yolun hər tərəfi açıqlıq idi. Göz işlədikcə görünən göy Xəzərin intəhasız üfüqləri insanda sərbəstlik və əbədiyyət hissini çağırırdı. Sol tərəfdə sıralanan dağlar lap çıpaq idi. Bollu axar su ilə bu yerlərin təbiətini necə dəyişmək və bu dağlara əlvan don geydirmək olardı.

Maşın yamaclara yayılmış böyük kəndin yanından keçəndə mal otaran bir uşaq əlindəki kitabı qaldırdı. İşarə verib qabaqda yolun təmir olduğunu dedi.

Dönüb kənardan, təkərlərin təzəcə iz saldığı yerdən getmək lazım oldu. Su kəməri idarəsinin gözetçi nöqtələrindən birinin qabağında iki adam dayanmışdı. Biri qoca, biri də ortayaşlı adam idi. Munisov onla-

ra yanaşıb salam verdi. Yamacdakı kəndin adını soruşdu:

– Zorat, – dedilər.

– Bəlkə burada iş axtaran adam ola? Bizə işçi lazımdır.

Ortayaşlı adam bir söz demədi. Qoca maraqlandı.

– Nə işdir elə?

– Bizdə hər iş var, tək işləyən olsun!

Qoca bir maşına, bir Munisova baxdı, dodaqlarında təəssüflü bir təbəssüm oynadı.

– Bilirsiniz, – dedi, – oğul. Əslinə baxsan biz özümüz də işçi axtarıyıq. Kolxozun təkcə 15 min qoyunu var. Bunun yazı yox, qışı yox, həmişə otaranı, baxanı, sağanı, qırxanı lazımdır. Bir yandan taxılımız, dirliyimiz, haradan olacaq artıq adam. Sizə düz xəbər verməyiblər. Buralarda bekar adam tapılmaz, nahaq yerə heç zəhmət çəkib axtarmayın.

Munisov ağzını doldurub demək istədi ki:

– Bəs siz niyə burada dayanıbsınız?

Qoca ona macal vermədi:

– Bizim şəhərə gedəsi naxoşumuz var, telefon ilə fermadan maşın istəmişik, onu gözləyirik.

Munisov xudahafizləşib yoluna davam etdi. Həmişə fikrində səslənən bir sözü ucadan təkrar etdi: adam, adam, adam!

Qıza tərəf dönüb izah etdi:

– Qalya, adam çatmır. Böyük tikintiləri başlamışıq, adamımız çatmır.

– Atamın da işçisi azdır.

Munisov əli ilə rədd işarəsi verib dedi:

– Xahiş eləyirəm indidən təbliğat aparmayasan. Ay qız, sən nə bil-din ki, mən atandan fəhlə istəyəcəyəm?

Qalya “baş üstə”, deyib susdu.

Maşın süzüb getməkdə idi. Bir tərəfdən dəniz, bir tərəfdən dağ silsiləsi ilə örtülən qum çölünün axırlarında yaşlılıqlar çoxalır. Son həftənin şıdırığı yağışları və onun dalınca gələn günəşli günlər torpağa həyat verib baharı yada salırdı. Beşbarmaq dağın qotik stillə tikilmiş binalara oxşayan çıpaq qayaları zümrüd qış göylərinə doğru ucalırdı. Qayanın altında kəndlilər məskən salmışlar. Teleqraf dirəkləri, su

kəməri, şose yolu, bir az aşağıdan gəlib-gedən qatarlar bu dağların əsrlik sükutunu çoxdan pozmuşdu. Addımabaşı dəmir qurğu quran, motor qoyan, yer ölçən mühəndislər, aqronomlar kəşfiyyat aparırlar. Biri neft, biri mädən, biri tikinti ləvazimatı, biri tarixi abidələr axtarır. Vaxtilə çıpaqdır deyə diqqətlərdən uzaq olan dağların torpağı indi atım-atım olur. Qoca torpaq indi silahlı, hərəs və yorulmaz insanlardan heç nəyi gizlədə bilmir.

Maşın silsilə dağın son və alçaq təpəsinə dırmaşanda zavod dəmiryolunda cıncıl ilə yüklənmiş vaqonlara parovoz qoşurdular. Munisov maşından düşdü. Şoferə tapşırı ki, Qalyanı evlərinə aparsın. Özü yamac ilə aşağıya, zavoda endi.

Munisovu daha çox maraqlandıran zavodun tikilməkdə olan təzə korpusu idi. Bu yerlərdə ən uca bina olan korpus göyün bir qatına qalxsa da, hələ taxta çəpəri sökülməmişdi. Munisov pilləkənlərdən qalxmaq istəyəndə Stepnoy iş libasında özünü yetirdi. Geyindiyi sırınma gödəkçə onu daha da gödək və yumru göstərirdi. Uzaqdan adama elə gəlirdi ki, o, ayaq ilə yox, təkər ilə yeriyir.

– Xoş gəlmişsiniz, – dedi, – yoldaş Munisov. Deyəsən, revizor kimi xəlvəti gəlirsiniz. İdarədən düz ötmüsünüz.

– Sizin idarəniz bura deyilmi?

– Yaxşı deyirsiniz. Mənim idarəm maşın, təkər dibi, şaqha-şaqın içidir. Əvvəldən mənimki gurultu ilə gəlib, qulaqlarımda da elə bil, hücumqabağı top atəşi səslənir.

– O özü xoşbəxtlikdir, atışma səni həmişə ayıq saxlayacaqdır.

Munisov zavodun damına çıxıb motor yerlərinə, elevatorlara baxıb soruşur. Stepnoy hər sexinin nə vaxt və nə cür başa gəldiyini danışırdı. Arada öz tələblərini də əlavə edirdi. Munisov dolu bunkerləri relslər üzərində sürərək gətirən bir fəhləni dayandırdı, əl verdi:

– Salam, İbrahim, əlcəyin hanı bəs?

– Soyuq yoxdur, yoldaş Munisov.

– Qış günüdür, əlin dəmirə yapışar.

– Öyrəşmişik, cəbhədə 40 dərəcə şaxta görmüşəm.

Munisov əlcəklərini çıxarıb ona tərəf uzatdı:

– Geyin, əllərini qoru!

İbrahim almaq istəmədi.

– Sağ olun, yoldaş Munisov, əlcəyimə nə gəlib, çox sağ olun.

Munisov dönüb çınqıl mədəninin dairəsinə, zavod ilə mədən arasındakı məsafəyə baxdı, əli ilə havada bir yarım dairə çəkdi:

– Fedya! – dedi. – Siz nəhaq yerə materialı bu qədər hərləyib gətirirsiniz. Buna artıq vaxt, zəhmət, vəsait gedir. Sağ əl ilə sol qulağı göstərmək lazım deyil! Səmərələşdirmək olmazmı?

Stepnoy dönüb mədənin lap dərinlərə enən mağaralarına, oradan çıxaraq burula-burula motorlar yanına gələn dəmiryollara baxdı.

– Ayrı yol yoxdur, yoldaş Munisov!

– Yol yoxdur, amma tapmaq olar.

Munisov tərənin başını göstərdi.

– Oradaca zavod tərəfə tunel açıla bilməzmi?

Munisov sualının cavabını gözləmədən davam etdi:

– Onsuz da qazıntı dərinlərə gedib. Tuneli açarsan, material düz zavodun ağızına verilir. Gör yolun nə qədər qısalar. Nəyə gərəkdir bu qədər hərlənmək?

Stepnoy bir az diqqətlə baxdı:

– Mümkün işdir, amma!

– Amması yoxdur. Burada Qoşqar-zad yoxdur, balaca bir qum tərəsinə dəlməyə nə var?

Munisov rəyini əmrə çevirdi:

– Eləmək lazımdır!

Stepnoy cəld yüyürüb tərənin başında dayandı. Gözəyarı tələb olunan işi ölçüb-biçir, tunel açmağın əməli tədbirlərini görür, xəyalında deyirdi: “Onca günlük iş var, yol isə yarıdan çox qısadır!”

Munisov motorları yoxlayıb aşağı keçdi. Bir xeyli dayanıb mədəndən gələn materialın keçdiyi prosesə diqqətlə baxdı. Dəmir ələklərin ikisini ustaya göstərib: “Dəyişmək lazımdır”, – dedi. Rəls deşən bir fəhlənin gözlüyünü aldı. Həvəslə rəls üzərində oturub işlədi. Qalxanda soruşdu:

– Bacara bilirəmmi?

Fəhlə hiss etdi ki, özü atəş iynəsini düz tutmurmuş.

Munisov vaqonların yanına gəldi. Ələnib seçilmiş, yuyulub quru-

dulmuş, inci dənələri kimi təmiz və parıltılı Gil-gil çay çınqılını ovucuna alıb həvəslə sovurdu. Muncuq kimi səsdən xoşlanıb bir də sovurdu:

– Fyodor Markoviç, – dedi, – bilirsənmi ki, sən burada böyük iş görürsən?

Stepnoy başını aşağı saldı:

– Lazımlı işdir, ancaq bir böyüklüyü yoxdur.

– Yoxsa, tank sürmək fərəhlidir?

Munisov yersiz də olsa, Stepnoyu danışdırmaq üçün verdiyi bu suala cavab gözlədi. Stepnoy irəli yeriyib əli ilə çınqılı tərətədi:

– Munis, – dedi, – mən tankı da bu gün üçün...

Qayıdıb bütün yamacı əhatə edən və dağlara şənlik, həyat verən zavodu, inşaatı, gurultusu gələn elektrik stansiyasını, yola düşməkdə olan qatarı göstərdi:

– Tankı da bu gün üçün, bunlar üçün sürmüşəm. Bu işləri bir-birindən ayırmaq çətindir.

– Heç mümkün deyil! O zaman qoruyurduq, indi qururuq.

– Təzəşəhər nəhənglərinin bünövrəsində sənin əlinin əməyi var. Bu çınqılı indi inşaat aləmində dəmirə tay tutanlar var. Təsəvvür elə ki, bunu biz satın almalı olsaq, işimiz necə müşkülə düşərdi.

Munisov bunu dedi və xoş bir razılıq və məmnuniyyət hissi ilə müsahibinin çiyinlərindən tutub sıxdı və kəsmə ifadə ilə dedi:

– Də-mir-be-ton...

Stepnoy qımıldanmasa da:

– Yox, – deyirdi, – yoldaş Munisov siz məndən möhkəmsiniz.

Munisov qarşısındakı gödək adamın inşaat işinə nə böyük kömək göstərdiyini düşünürdü. Stepnoyun əllərini ilk dəfə ovucuna alanda Munisov duymuşdu ki, barmaqlarının çoxu yoxdur. Döşündəki sarı-qırmızı cızıqlar, üzündəki çapıq, biləyində yara yeri, onun kim bilir, neçə dəfə ölümü məğlub etdiyini söyləyirdi. Stepnoy yaralanıb arxaya göndərilən kimi, inşaatçılar onu Biləcəri vağzalında qarşılayıb gətirmişdilər. Şərəfinə bir məclis də qurmuşdular. Munisov igid tankçının söhbətini ilk dəfə orada, partkom katibinin evində eşitmiş, tanış olmuşdu. O, adda-budda barmaqlarını bir-bir yumaraq keçdiyi döyüş yollarını iftixarla sayırdı:

– Xarkov mənim, Kiyev mənimdir. Qomel mənim, Jitomir mənimdir. Dansiq mənim, Varşava mənimdir.

Munisov o günü yadına saldı, demək istədi ki, “dostum, indi təvazö göstərirsən. Amma gün olacaq ki, eləcə barmaqlarını yumub sayacaqsan: bu zavodun bünövrəsində mənim əlim var. Bu fabrikanın dəmir-betonu, bunun daş betonu, bunun çınqıl-betonu... Burada mənim də payım var...

Say, qardaş, say! Bizim zəmanədə sən saymasan da, zəhməti sayan var!..

Xəyalında dediyi bu sözləri Munisov dilinə gətirməyi nədənsə lazım bilmədi.

Aşağıya – zavodun su anbarına tərəf endi. Stepnoy bələdçilik elədi.

– Oradan yox! Yandan gəlin!

Munisov diqqət edəndə qabaqda kiçik bir dərə gördü. Bu dərəni ötmək üçün 150-170 metr yana burulmaq, dayaz yerdən keçmək lazım idi.

Munisov onun dalınca gedə-gedə danışdı:

– Xatirinə dəyməsin, Fedya, tankçılığına sözüüm yox, şöhrətini də eşitmişəm. Amma izin ver bir inşaatçı kimi səni tənqid edim.

Stepnoy qollarını yana açdı.

– Hazıram, – dedi, – yoldaş Munisov, hazıram! Bilirəm, tənqidsiz əl çəkən deyilsiniz.

Munisov dərənin yaxınına gəlib dayandı.

– Hər dəfə 150 addım o yana və o qədər də bu yana gedincə, buradan bir körpücük tikə bilərikmi?

– Tikmək olar, ancaq...

– Ancağı yoxdur. Sənə burada beş-altı rels, beş-altı lay da qum ələyən dəmir qol lazımdır. Tunel açanda sənin yolun gödələcək, relsin artıq qalacaq, götür uc-uca cala olsun körpü! Düz deyirəm, ya yox?

Stepnoy dinmədi. Dayanıb dərəyə baxdı, baxdı:

– Qardaş, – dedi, – gələn dəfə bu körpüdən keçəcəksən!..

Aşağı enəndə Stepnoy Munisova bir hovuz göstərdi:

– Suyumuz, – dedi, – azdır. Zavoddan çıxan palçıqlı suyu bura-

da durulduram. Sonra təkrar təzyiq ilə yuxarıya, zavoda verirəm.

Uzaqdan gölə oxşayan hovuzda suyun hərəkət istiqaməti görünürdü.

Munisov əlini Stepnoyun kürəyinə qoydu:

– Əqilli işdir.

Daha aşağıda dəmiryol ağzında nasos budkasının yanında dayan, əlində nə isə parça naxışlayan qarayanız qadın onlara salam verdi. Stepnoy yavaşcadan Munisova dedi:

– Bu qadın motorun növbəsini çəkir. Həm də işçilər üçün dirrik əkirəm, qaroulunu bu çəkir. Zavoddan çıxan su havayı getmir. Qubadan keçən il gətirdiyim ağacların hərəsi 25 santım qol-budaq atmışdır. Deyirəm, qoy heç olmasa fəhlə yorulanda daldalanmağa kölgəlik olsun, deməsinlər, buradakıların zövqü yoxdur...

Onlar qayıdıb yamaca sarı gəldilər. Gün əyilmiş, fəhlələr tənəffüsə çıxmışdılar. Stepnoy qonağı evinə aparmaq istəyirdi. Munisov razı olmadı. Munisov çınqıl dağının kənarına gəldi, ətrafı seyr edib soruşdu:

– Ehtiyatı yoxlamısanmı?

– Bəli, 18 metr dərinliyəcən mədəndir?

– Mədənin miqyası fərz olunduğundan artıqdır.

– Deməli, 10-15 il bəsimizdir!

– Tikintinin həcmi böyüsə, on il ancaq görər.

– Həcm, əlbət ki, böyüyəcək. Müharibə dünənə qurtarıb. İlbəil işi böyüdəcəyik. Təzə mədən axtarmaq lazımdır, təzə...

– Siz mənə adam verin, bir nəfər torpaşunas verin. Mən bu çılpacaq dağlardan nə desəniz taparam!

Munisov səsini dəyişdi:

– Deyəsən, gəlirsən mətləb üstünə.

Fedyanın qolundan tutub geriyə, idarəyə tərəf döndü:

– Bilirsən, – dedi, – sənin yanına niyə gəlmişəm?

Sualı deyib onun üzünə baxdı. Mexanikin yanmış üzündə kiçilmiş gözləri işıldadı:

– Niyə gəlmisənsə, xoş gəlmisən!

– Qalya sənə deməyibmi?

– Qalya Bakıdadır.
– Bakıda deyil, gətirmişəm. Özü də söz verib səninlə mübarizədə mənə kömək etsin!

Stepnoy ciddiyyətini pozmadı:

– Gərək mübarizəni öyrənsin də!

Munisov simasına ciddiyyət verərək gəlişinin məqsədini demək istədi:

– “Pravda”-nı oxumusanmı?

– Oxumuşam. “Müəssisəni idarə haqqında”-kı məqaləni deyirsənizsə, oxumuşam.

– Biz də bacarıq, bacarıq ki, idarə işi daha gözəl qurulsun, özü də az xərc götürsün.

Stepnoy dayanıb yenə barmaqları ilə saymağa başladı:

– Munis, bunu mənə demə, mən çox adam ilə az iş yox, az adam ilə çox iş görənəm. Mən qoymaram bir saat zəhmət vaxtı hədəf getsin. İki normaçının birini istədiniz, göndərdim. Sentyabrda yadındadır, bir briqada verdim. Daş mədəninə göndərdiniz. Mən işimi onlarsız da aşırıram.

Munisov “Pravda”-nı çıxarıb barmağı ilə işarə etdiyi yeri Fedyanın gözü qabağına tutdu. Stepnoy qalın komandır səsilə ucadan oxudu:

“Kiçik sexə olan – təqsimat bürosu lazım deyil, bir təqsimatçı usta bəsdir, texniki büro lazım deyil, bir texnoloq bəsdir. Zəhmət və maaş bürosu lazım deyil, bir nəfər norma qoyan bəsdir...”

Fedya özündən əlavə etdi:

– Əlbət ki, bəsdir!

Munisov soruşdu:

– Necədir?

– Gözəldir.

Munisov qəzeti alıb qatladı:

– Mətləb budur, Fedya, Moskvadan tapşırıq var. Yanvarın birindən “nəhəngin” (inşaatçılar truba zavodunu çox zaman belə adlandırırlar) yanında iki zavod da tikiləsidir: beton zavodu, sement zavodu. Vaxt az, tələb çoxdur. Trest bu işin öhdəsindən gəlməsə, hamımız biabır olarıq. Özümüz layihə vermişik, işimizin xatirinə xahiş etmişik, o kişilər də

təsdiq ediblər. Şəhərləri gəzib ləvazimat axtarmaqdansa... Təsəvvür et, bir tikintiyə ki gündə 400-500 vaqon ləvazimat gələ, satın almaqla, idarələrin qapısına düşməklə öhdəsindən gəlməkmə olar? Öz inşaat bazamız möhkəm olsa, yaxşı deyilmi?

– Gərək möhkəm olsun!

– Ay sağ ol! Bu da bizdən tələb olunur.

Munisov səsinə daha səmimi və mehribanlıq ahəngi verərək tez-tez danışdı:

– Dünən adam üçün güman gələn yerləri saymışıq. Əmək ehtiyatları idarəsi, komsomol səfərbərliyi... Fazilov kəndə, sovxozda getdi. Sənin adını da hamıdan qabaq özü çəkdi. Çəkdi və dedi: “Mənim dilimdən xahiş eləyin. Heç olmasa 10-15 nəfər verər. Götürsün, işə az təsir eləyən yerlərdən götürsün. Onun adamları hazır, ixtisaslı inşaat fəhləsidir. Stepnoyun on fəhləsi 50 təzə fəhlənin işini görər.

Stepnoy dedi:

– Mənim zavodumu siz, deyəsən, təcrübə sexinə çevirəcəksiniz!

– Yaxın yerdən umarlar, Fedya!

Müsahiblər gedib kontorun qabağına çatmışdılar. Stepnoyu qapıda gözləyənlər var idi. Ancaq heç kəs yaxın gəlmirdi. Kənardakılar onların söhbətindəki ciddiyyəti seçməmiş deyildilər. Stepnoy Munisova bir cavab vermədi. Sanki bu sözlərin kifayət olmadığını güman edib məbədini gözləyirdi. Bir şey xatırlamış kimi başını qaldırdı:

– Gəl içəri görək!

Onlar otağa girdilər. Stepnoy qapıdakıları yola salıb imzalanmalı kağızları aldı. Qol çəkib bir-bir qaytardı. Munisov divardakı cədvəllərə, diaqramlara baxırdı. Fedya təklif etdi:

– Əyləşin!

Onlar üz-üzə oturanda Munisov sanki söhbətinin davamına münasib şərait tapdı.

– İşçi qüvvəsi üçün üç yerə adam gedib. Şərtləmişik ki, heç kəs boş qayıtməsın. Mənə fəhlə verdin, – verməsən, vermədin – gedəsi deyiləm, çörəyimi sənin boynuna salmalı olacağam. Kefinə bax!

Stepnoy güldü:

– Görürəm axı, ayda-ildə bir yolun düşür, bir stəkan çayımızı da

dadmırsan!..

Stepnoy sifətini ciddiləşdirib qələmi əlinə aldı:

– Ancaq, – dedi, – bir yerə gümanım gəlir. Səkkiz nəfərlik təmir-mexaniki briqadam var, harada bir işləmə oldu göndərirəm. Gecələr də onlardan növbətçi qoyuram. Əlacım ona qalır ki, həmin briqadanı siza təslim eliyəm. Növbəni də özüm çəkəm, maşınları mən ayrı adama etibar eləyə bilmərəm!

Munisov razı olmadı.

– Sənin işin ağır olar.

Stepnoy əli ilə arxayınlıq işarəsi verdi:

– Mən elə işləri çox aşırıbmışam!

– Bəlkə bir-iki nəfərini saxlayasınız.

– Yox, o briqadanı bütünlüklə verirəm. İşi görürsən, qoy iş olsun.

Ona siz arxayın bir qüvvə kimi baxa bilərsiniz. Cəbhədə belə dəstəyə “zərbəçi” qrup deyirdilər. Onlar ilə təzə zavodlarını qurarsan... Elə ki işin yoluna düşdü, xahiş eləyirəm adamlarımı özümə qaytarasan! Stan-siyanı böyütmək fikrim var. 7-8 nəfər də fəhlə verə bilərəm. Sən mənə bir on gün möhlət ver. Bir yaxşı təklif elədin axı! Tuneli açıdırsam fəhləni azaldacağam. Gələn ay bəlkə 10 nəfər də verə bildim.

Munisov razılıq etdi. Ancaq Stepnoyun öhdəsindəki işləri təsəvvürünə gətirmək istəyirdi ki, direktor özü barmaqlarını qatlayıb saydı:

– Həm direktoram, həm mexanik, həm elektrostansiya naçalniki, indi də biri artdı: təmir-mexaniki briqada!

– Fedya, xahiş edirəm sən mənə bu dəfə idarə müdiri kimi yox, bir kommunist kimi qəbul edəsən... Mən səninlə məsləhətə gəlmişəm. Əgər bu adamların getməyi sənin işini ləngidəcəksə, sən inciyəcəksənsə, onda nə faydası!?

Munisov qəsdən sözü bu yerə gətirdi. Ona görə gətirmədi ki, Stepnoydan plan barəsində əlavə əmniyyət alsın. Yox! Ona görə bu sözü dedi ki, Stepnoyun məsələyə olan əlaqəsini üzə vursun, onu danışırsın. Çünki Stepnoy bu tədbiri işçilərə də deməli idi. Stepnoy isə bugünkü xahişinə əməl olunduğuna görə razı qalan rəis müavinini ürəyində, ehtimal ki, zavod planının ödənməsi haqqında bir nigarançılıq törəyə bilər gümanı ilə təsirləndi. Ona elə gəldi ki, arada olan danışıqlar

Munisova belə bir ehtimal üçün əsas verdi. Qələmini yerə qoydu. Təyyarə hissəsindən düzəltdiyi yazı cihazının hissələrini əlinə alıb bərk və əsəbi bir şəkildə sıxaraq səsinə ucaltdı:

– Yoldaş müavin, – dedi, – arxayın ol. Mən cavabdeh olmuşam, olacağam! Bilmirsən...

O, əsəbiləşən kimi ayağa qalxardı.

– Munis, yoxsa mənə tanımamısan?

Stepnoy şəhadət barmağını boğazına çəkdi:

– Fyodor Markoviç Stepnoy, – dedi, – vəzifə başında baş verməyə hazır olub və olacaqdır. Mənim üçün birdir, o cəbhə, bu cəbhə, qorxursan mən borclu qalam?

Munisov da ayağa qalxdı:

– Fedya, – dedi, – sən mənə sözümü kənara yozma! Sənə arxayın olmasam yanına gəlməzdim. Mən sənin özün üçün, işin ağırlığını deyirdim. Gəl!

Munisov keçib Fedyanın qolundan yapışdı:

– Gəl, – dedi, – mən bu gün sizə getməli oldum!

1946

YENİ KƏNDİN ADAMLARI

1. Kolxoz işinin mahir ustası

Mən sözümlü deyən kimi raykom katibi ayağa qalxdı:

– Bu gün müşavirə çağırmışam, – dedi, – Rüstəm dayı buradadır. Kənar otağın qapısını açıb baxdı və işarə ilə bir nəfəri çağırdı.

Ucaboy, boğazlı çəkmə, komandir şineli geymiş bir adam içəri girib, salam verdi. Qəzetlərdə adı iri hərflərlə yazılan, kəndlilərin isə sadəcə Rüstəm dayı çağırıldığı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Səfərəliyev rayonu Füzuli kəndində “Qırmızı Oktyabr” kolxozunun sədri, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı Rüstəm Əliyev bu idi. Rüstəm əslən Kirovabadın dağ kəndlilərindəndir. Cavanlığını ağır zəhmət və əziyyətdə keçirmişdi. Muzdurlar arasında böyük hörməti var idi. Qolçomaqlar ilə dik danışan, onların tufeyli sifətini açıq deyən Rüstəm maraqlı mübarizə yolu keçmişdir. 1929-30-cu illərdə Azərbaycanda kolxoz hərəkatı genişləndəndə Rüstəm Sünnülər kəndində idi. O, partiyanın çağırışına səs verənlərdən oldu:

– Kolxoz yolu – əsl bizim yolumuzdur. Sovet hökuməti sayəsində təsərrüfat sahibi olan zəhmətkeş kəndlilərin yoludur. Ay camaat, nə durmusunuz!

Rüstəm Əliyev kəndin yoxsul və ortabablarını başına yığıb balaca bir kolxoz düzəltdi. Ancaq ona böyük ad verdi: “Qırmızı Oktyabr” kolxozu.

Qırmızı Oktyabr adı kəndlilərə çoxdan məlum və çox əziz idi. Oktyabr inqilabı onları bəy-mülkədar zülmündən xilas etmiş, onlara torpaq, su, sərvət, həyat və əmək imkanı vermişdi. Onlar əziz balalarının adını “Oktyabr” qoyurdular. İndi budur, Rüstəm camaatın qabağına düşüb kolxoz qurur.

“Oktyabr” kolxozuna kim getməz? Rüstəmin təşəbbüsü və kəndlilərin həvəslə bu işə qol qoymaları qolçomaqlar üçün nəgəhani oldu, həm də çox ağır gəldi. Əsrlər boyu hesab-nəsəbi ilə fəxr edən, çiynində tüfəng, belində xəncər, əlində qamçı bütün mahalda at oynadan, yeridiyi yerdən bac-xərac istəyən yapıncılı bəylər “ayrım gədəsinin başını quş başı kimi üzməyə” and içirdilər.

Rüstəm Əliyev güman edildiyindən güclü çıxdı. Yalnız əkin-biçin işini deyil, yalnız muzdurlara başçılıq etməyi, doqquzda daş üstünə qalxıb nitq söyləməyi deyil, silah oynatmığı, kənd yoxsullarını nizami qoşun kimi düşmən üstünə aparmağı da bacarırdı. Kənddə sinif mübarizəsi hərbi şəkil almışdı. Qolçomaqlar kolxozun əkin-tikinə mane olmaq üçün silahlanıb meşələrə dolmuşdular. Rüstəm Əliyev də “meşələri müzür-həşəratdan” təmizləmək üçün tüfəng-qatar götürdü. Gündüz tarla üstündə briqadalara naryad verir, şəhərdən aldığı tapşırıq, təlimatı üzvlərə başa salır, toxum ölçür, təmirdən çıxmış alətləri təhvil alırdı. Gecə isə adamlarını başına yığıb kəndi, kolxozu qoruyurdu.

Qolçomaqlar Rüstəmə sifariş göndəridilər:

– Adın Rüstəm olsa da, özün heç nəşən! Gəl daşı ətəyindən tök, kolxoz yolundan qayıt! Camaat da sənə baxır!

Rüstəm düşmənlərə, onların xam xəyalına güldürdü:

– Mən özüm bəlkə də heçəm. Bunun kolxoz işinə nə dəxli var? Kolxoz zəhmətkeş kəndli yoludur. Kolxoz yolunu bizə Sovet hökuməti

göstərib. Bu yolda öldü var, döndü yoxdur. Kim ağ gün istəyir kolxoza gəlsin. Kim birlik istəyir, kim mədəniyyət istəyir, kim ictimaiyyət istəyir, kim yeni həyat istəyir, kolxoza gəlsin! Düşmənlər bizi qorxuda bilməz! Bizi o yekəlikdə Nikolay qorxuda bilmədi. Çar hökuməti kimi əjdahanı yıxan inqilabın işinə dərinin quldurları mane ola bilməzlər.

Məşələrdə qolçomaqların yuvasını dağıdaraq Rüstəm gələcək planlarını qurur, üzvləri başa salırdı:

– Yoldaşlar! Biz kolxozu qurduq, indi də gərək bərkidək! Partiyamız kolxozu təşkilat-təsərrüfatça möhkəmlətməyi tələb edir. Yəni dost və düşmən görsün ki, kolxoz təsərrüfatı həqiqi inkişaf yoludur. Sabah deməsinlər ki, keçmişdə bu kənd 100 ton məhsul alırdı, indi az alır. Gərək ələmə sübut edək ki, kolxoz məhsulu təklək dövründən yüz qat artıq olur. Bunu gərək isbat eləyək! Hökumətimiz bizdən heç bir kömək əsirgəmir. Handa bir əla toxum bizdə, bərəkətli torpaq bizdə, əla traktor, maşın bizdə, su bizdə. İndi iş bizim özümüzə qalıb! Qeyrət lazımdır!

Rüstəmin adamları da özü kimi kolxoz işinə can yandırirdilər. O zamanlar bu kənddə uşaqdan-böyüyə hamını həyəcanlı bir əzmlə çalışsan görərdin. Dəstə-dəstə atlıları tarladan iclasa, iclasdan şəhərə, kolxozçular yürüşünə, oradan yarış üçün müqavilə bağlamağa gələn qonaq qabağına, Bezençuk kolxozçularını qarşılamağa gedən, yeni təsərrüfat üsulu haqqında məsləhət üçün aqronom axtaran görərdin. Kənddə heç bir dövrdə çalışmaq həvəsi bu qədər coşqunluqla qaynamamışdı, heç vaxt adamlar indiki kimi ictimailik duyğusu ilə birləşməmişdi. Kənd adamları öz zəhmətlərinin, işlərinin, torpaqlarının ağası olduqlarını görüb çalışır, çalışmaqdan həzz alırdılar. Bir adamı bika görməzdin. Hamı tarlada, suda, bağda, bağçada, məntəqədə özünə gün, ağ gün qazanmaqda idi.

Çox çəkmədi ki, “Qırmızı Oktyabr” kolxozu Kirovabad mahalında məşhur təsərrüfatlardan oldu. Güclü sovet traktorları zəmilərdə aslan kimi nərildəyəndə Rüstəm başladığı işin böyüklüyünü duydu. Hiss etdi ki, yox, mənə yer lazımdır! Mənə əkin yeri lazımdır! Torpaq azlıq edir!

– Yeri kimdən almaq olar?

Qonşu kəndlərin hamısı Rüstəmin kəndi kimi kolxoz yoluna düşürdülər. Stalin yoldaşın fəhləni maşına, kəndlini traktora əyləşdirmək haqqındakı tapşırığı həqiqətə çevrilirdi. Sovet traktorları bir saatda cövlan vurub zəmiləri qaraltdıqca, mexanikləşdirilmiş əkinçilik üçün böyük və geniş sahələrin lüzumunu hamı dərinədən dərk edirdi. Qonşu kolxozlar Rüstəmin xatirini istəsələr, hörmətini saxlasalar da, ona yer verməzdilər və istəmək də yaxşı olmazdı.

Rüstəm deyirdi:

– Yoldaşlar, biz məşələrdən torpaq almalıyıq! Ayrı çarəmiz yoxdur!

Kolxoz briqadaları əldə külüng, mişar, ip, kərki qocaman məşənin canına düşdülər. Ağacları kəsmək, tikanları və kötökləri çıxartmaq, kol-kosu qırmaq, torpağı təmizləmək nə qədər çətin, əzablı bir iş idi. Bu, xalis ağaclıq meşə deyildi. Şoranda bitən və bir-birinə dolaşan yolğun kolları hər yeri basmışdı. Keçilməsi çətin olan çəpərlilikləri, çeyillilikləri qarış-qarış təmizləmək, əkinə yarar hala salmaq lazım idi. “Qırmızı Oktyabr” kolxozunun adamları sinfi düşməndən qorxmadıqları kimi, vəhşi təbiətdən də qorxmədilər. Əvvəl 127 hektar yer sahibi olan kolxozun indi 5200 hektar əkin yeri var. Bu yerin 70 faizi kollektiv zəhmət gücünə məşəlik, şoranlıq, tikanlıqdan alınmışdır.

İndi Rüstəm Əliyev kəndin bir tərəfində axar sular başında dayanıb iftixarla bu yerlərdəki pambıq, taxıl, yonca, dirlik zəmilərinə, cavan meyvə bağlarına baxır. Qanlı vuruşmalar nəticəsində xilas etdiyi məskənləri seyr edən igid bir komandır kimi ürək rahatlığı ilə baxır və deyir:

– Bu yerin məhsuluna da söz yoxdur. Torpaqda xəzəllər çürüyüb xalis gübrə kimi bir şey olub!

Rüstəmin kolxozu bostançılıqda da mühüm iş görür. Kirovabad fəhlələrinə dirrik məhsulu verməyi Rüstəm vacib vəzifə sayır:

– O kişilər, – deyir, – bizə sənaye malı verir, biz də əlimizdən gələni gərək eləyək axı!

Kolxoz torpaqlarında yalnız əla pambıq, buğda və ya meyvə ağac-

ları göyermirdi. Aylar, illər keçdikcə bir də görürdün yeni, gözəl və ya-
raşqlı bir bina yüksəldi.

- Bu nədir?
- 7 illik məktəb!
- Bu nədir?
- Kolxoz idarəsidir!
- Bu nədir?
- Dəyirman!
- Səhiyyə məntəqəsi!
- Bəs bu nədir?
- Klubdur, hamamdır, pambıq qurudan yerdir.

Rüstəm Əliyevin şəhər bağlarına bənzər plan və səliqə ilə saldığı
istirahət parkı, cavan şamağacları, fəvvarəli hovuzu, dəmir çəpərləri ilə
yoldan ötəni çağırır. Parkın iki yerində dünya xilaskarlarının – Lenin
və Stalinin heykəlləri dayanmaqdadır. Parka su kəməri çəkilməmişdir. Dinc
vaxtlarında kolxozçular şamağaclarının kölgəsində əyləşir, Rüstəm ki-
şinin təşəbbüsünü tərifləyirlər.

Kolxoz idarəsi məktəb ilə üz-üzədir. Rüstəm bir gün müəllimləri
çağıraraq soruşdu:

- Kəndin adı xoşuma gəlmir. "Sünnülər" əyyamı çoxdan keçib
axı!

Müəllimlər də razı oldular. Kənd camaatı kəndə yeni bir ad –
Azərbaycanın dahi "qəlb şairi" Füzulinin adını verməyi hökumətdən
xahiş etdi. Hökumətin bu haqdakı qərarı şeir və şair sevənlərin ürəyini
tərpətdi. Ağsaqqal bir kişi papağını çıxarıb Rüstəmə işarə elədi:

- Bu yerdə insaf deyil şairin qəzəli oxunmasın!
- Bizim radio niyə dillənmiş?

Rüstəm klub müdirinə tərəf döndü. Ordudan yenidən qayıtmış,
döşündə qırmızı lent gəzdirən oğlan da Rüstəmin üzünə baxdı:

- Yoldaş Rüstəm, radioda orkestr çalğısı verirlər.
- Patefona nə gəlib?
- Bu saat!

Böyük şairin qəlbədən gələn, qəlbə girən sözlərini incə səs dalğala-

rında göylərə yayan musiqi kəndlilərin sevincinə qanad verirdi.

İndi Füzuli kəndində yeddiillik məktəb, ləyaqətli qiraətxana, ra-
dio məntəqəsi vardır. Daxma və qarğı evlərdən nişanə yoxdur. Rüstəm
çoxdan çalışdığı elektrik işıqı üçün hazırlıq işini qurtarmışdır.

Füzuli kəndində indi azad və məhsuldar kollektiv əməyinin bəh-
rəsi ildən-ilə artmaqdadır. Adamlar burada öz işlərinin ustası və ağası
kimi işləyirlər.

1947-ci il "Qırmızı Oktyabr" kolxozunun parlaq qələbə illərin-
dən biri olmuşdur. Kolxoz pambıq planını 230 faiz ödəmiş, plandan ar-
tıq dövlətə 100 ton taxıl vermiş, barama, qoyunçuluq, qaramal və s.
təsərrüfat işləri sürətlə inkişaf etdirilmişdir. Burada il-ildən yaxşı gəlir,
usta əllərin işlədiyi torpaq səxavətlə məhsul verir.

- Nədir bu inkişafın səbəbi?

Böyük Vətən müharibəsi qələbəmiz ilə qurtarandan, vətənimizdə
dinc quruculuq dövrü başlandıqdan sonra yeni beşilliyin vaxtından əvvəl
yerinə yetirilməsi uğrunda hər yerdə geniş xalq hərəkatı başlanmışdı. Rüs-
təm Əliyev həmişəki kimi mərkəzi və yerli qəzetləri diqqətlə izləyirdi. Uk-
rayna, Belorusiya kolxozçularının dahi rəhbərə yazdıqları öhdəkarlıq
məktubu Rüstəmi həvəsə gətirdi:

- Biz niyə durub baxırıq? Bu işin şərəfi niyə gərək bizə də düşmə-
sin?

Rüstəm kommunist yoldaşları ilə söhbət elədi:

- A Mikayıl, – dedi, – sən cəbhədə çox iş görmüsən, var olasan.
Mən də arxada başardığımı eləmişəm. İndi sənə də, mənim də cəbhəm
buradır, bax bu gördüyün tarladır! Gəlin biz də rəhbərə öhdəkarlıq mək-
tubu yazaq!

Mikayıl bir az fikirləşdi:

- Yazmaq asandır, gücümüz çatarmı?

- Niyə çatmır! Hektardan altmış verən səksən də verər! Cürət
də bir kişilikdir, nə deyirsən?!

Onlar bu fikirdə ikən bütün respublika kolxozçuları adından rəh-
bərə yazılan məktubun kolxozlarda müzakirəyə göndərildiyini eşitdi-
lər. Bütün Azərbaycan kolxozçuları adından yazılan bu məzmunlu və

məsuliyyətli məktub Rüstəm düşünəndən daha geniş, daha müfəssəl idi. Bu məktubu minlərlə kolxozçular imzalayırdı. Məktub Rüstəmin tikdirdiyi kolxoz klubunda oxundu. Onu bir komsomolçu oxuyurdu. O, tribunada dayanıb, bu məsul öhdəkarlıq sənədini oxuyur, kolxozçular diqqətlə qulaq asırdılar. Klubun baş tərəfində böyük rəhbərin əzəmətli şəkli asılmışdı.

“Ulu rəhbərimizə, dahi rəhbərimizə söz veririk!” Bunu oxuyub komsomolçu zalda əyləşənlərə baxdı. Zaldakıların hamısı nəzərlərini böyük rəhbərə tərəf çevirmişdi. Hamının fikrini, zəhnini məşğul edən bir duyğu idi:

– Böyük rəhbər, sən bizi istismarçılardan xilas etdin. Sən vətənimizi sosializmin alınmaz qalasına çevirdin. Sən bizim gözüümüzü açdın. Əlimizdən tutub mədəni həyata gətirdin, sən bizi faşizm təhlükəsindən qurtardın! Həyatımız, səadətimiz, sevincimiz, bu xoş günümüz sənə əziz adına bağlıdır! Sənə adınla adlanan yeni beşillik plan yolunda canımızı da əsirgəmərik!

Hamı bir duyğu ilə, bir arzu və bir əzmlə qələm götürüb məktubu imzaladı.

Rüstəm hamıdan qabaq əlinə qələm aldı. O da komsomolçu kimi çevrilib rəhbərə baxdı. Ona elə gəldi ki, rəhbər bu saat bütün iclası, adamları görür, hər kəsə diqqət yetirir. Rüstəm ani bir cəldliklə məktuba imza atıb geri çəkildi:

– Buyurun, yoldaşlar, qol qoyun!

Rüstəm məktubu imzalayandan sonra fikri tarlalara, briqadalara, iş sahələrinə getdi. Əsgəri and içib cəbhəyə gedənlər kimi tələsdi. Tələsdi ki, adamlarını başına yığsın. Boynundakı öhdəkarlıq məsuliyyətini bir də adamların başına yetirsin və desin:

– Rəhbər qarşısında imtahan veririk ha!

– İmtahan!

– İmtahan!

Məktub imzalayanların hamısı zəhnindəki bu fikir ilə işlərinə getdi:

– İmtahan!

Bu məktub Rüstəmin ömründə imzaladığı ən məsul kağızlardan idi. Ona elə gəlirdi ki, bu məktubdan bütün ölkə, bütün xalq xəbər tutmuşdur. Fəhlədən alimə, kəndlidən torpaq nazirliyi işçilərinə qədər hamı oxuyub bilmişdir ki, Füzuli kəndində filan kolxoz sədri Rüstəm də and içib rəhbərə öhdəkarlıq edir. 1947-ci ildə boynuna filan qədər məsul verməyi götürür...

Rüstəmə elə gəlir ki, bunu bilənlərin hamısı birdən-birə qayıdıb onun üzünə baxır. Moskvadan, Leninqraddan, daha uzaqlardan, Uzaq Şərqi şəhərlərindən, Şimal qütbündən, Baltik sahillərindən hamı ona üz tutub baxır. Azərbaycanın Füzuli kəndindəki kolxoz fəallarının üzünə, lap Rüstəmin üzünə baxırlar. Dənizlər, dağlar, şəhərlər, yollar, düzlər, tarlalar arxasından, min kilometrə məsafə arxasından bir adamı görmək mümkün olmasa da, baxırlar. Rüstəmə elə gəlir ki, yox, onlar məhz görürlər və gördükləri üçün də baxır, mənalı baxırlar. Sanki onlar deyirlər:

– Rüstəm, rəhbərə söz vermişən!

Bu adamlar, sovet vətəninin adlı-sanlı adamları kolxoz ustasının gözündə canlanırlar. Bu adamlar rəhbər qarşısında öhdəkarlıq edib imtahan vermişlər. Dünyada bu adamların görmədiyini hansı nəhəng iş var? Qütbləri açan, inqilablar yaradan, yeri-göyü fəth edən, faşizmi yıxan bunlar deyilmə? Rəhbərə öhdəkarlıq məktubu yazan hər kəsdə bu adamların hünəri olmalıdır. Mənim gücüm çatacaqmı?

Rüstəm bu öhdəkarlığın məna və məsuliyyətini bildiyi üçün həmin axşamın səhəri tezdən tarlaya qaçmışdı:

– Yoldaşlar, – demişdi. – Biz imtahana girmişik. Böyük imtahana girmişik! Bu il bizim işləməyimizə gərək fələk də heyran qala! Çünki biz rəhbərə söz vermişik!

Sanki Rüstəmin və Rüstəm kimi yüz minlərcə fədakar kolxoz fəallarının təşəbbüsünü Sovet hökuməti qabaqlamaq istəyirdi. Kənd təsərrüfatı cəbhəsindəki qabaqcıllara Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı vermək, orden və medallarla təltif etmə qaydaları haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1947-ci il 29 mart tarixli tarixi Fərmanı çap olunanda Rüstəmin kolxozçuları özlərini lap yığışdırdılar. Onlar bir-bir

qəzet axtarırdılar. Hər kəs Fərmanı cırıb götürür: "Nameyi-ə'malım əlimdə olsun", – deyər Fərmanın şərtlərini sətir-sətir oxuyub altına cızıq çəkir, öyrənmək istəyirdi. Rüstəm kolxozunda bu Fərmanın geniş izahını təşkil etdi. Rayondan təşviqatçı çağırıb mühazirə qoydu. Axırda özü bir-bir kolxoz üzvlərindən soruşdu:

– Yoxdur ki? Qəhrəmanlıq şərtlərini bilməyən yoxdur ki?

– Yoxdur!

– Di, uğur olsun, yarış meydanıdır. Sizin üzünüz ağ olsun ki, bizim də üzümüz ağ olsun!

Rüstəm kolxozun, əkin işinin texniki ehtiyaclarını qışdan hazırladı. Adamların hər birinin vəzifəsini müəyyən etdi. Briqadalarda əsgəri intizam yaratdı. Ali Sovetin Fərmanı kolxozlarda yarışın ümumi təşkilatçısı oldu.

1947-ci ildə Rüstəmin kolxozunda işdən qalan, yorulmuş deyən olmadı. Hamıdan tez mənzilini tərk edən günəş, kolxozçuları tarlada, su üstündə, traktorda, zəmidə görərdi. Onlar qaranlıqlaşmamış, daha doğrusu, gündəlik iş normalarını bitirməmiş qayıtmazdılar. Bir də görərdin gecə vaxtı kənd üstündə şaqqıldayıb gülənlərin səsi gəlir. Qadınlar tanıyardılar: "Sudan qayıdırlar."

Bir də görərdin dan yeri sökülməmiş, səhərin gözü açılmamış gəniş zəmilərdən bir aşıq qoşması yüksəlir:

*Ətir, gül, bənəfsə, reyhan gözələ,
Ay qabaq, qaşları kaman gözələ.
Könüldən keçəni qanan gözələ,
Qaş ilə, göz ilə işarət olur!*

*Zülfü gərdəmində əsən zamanda,
Rəqiblə aranı kəsən zamanda,
Yar yardan inciyib-küsen zamanda
Asta eşidilən şikayət olur!*

*Yar yardan inciməz rəqib sözündən,
Bir xəta çıxmasa yarın özündən.
Nə zaman ki, kənar getsə gözündən,
Əsl məhşər qopar, qiyamat olur!*

Bu qoşmanı həyat hasarına söykənən uzunsaçlı qız, cavan traktorçunun "Səsinə qurban, Səlim! Səlim, huy!" – deyən istəklisi eşidəndə sərin gecə havasının mənəli sükutunda Səlimin səsinə bir səadət, bir sevinc çırpıntısı duyurdu.

Cavanlar hamısı belə idi. Dillərdə nə mahnı çağırırsalar, fikirləri, əlləri böyük bir iş ilə məşğul idi. Onlar Ali Sovet Fərmanının şərtlərini bir dəqiqə yaddan çıxarmır, günləri sayır, hərgünkü işlərini ölçüb-biçirdilər. Onlar bilirdilər ki, haqq-hesab günü yaxınlaşır. İşə qiymət qoyulanda heç kəsin qaş-gözünə baxmırlar. Zəhmət və zəhmət məhsulu ilə səadət ölçüləcək. Qəhrəmanlıq işə veriləcək!..

– Qələbə öz-özünə gəlmir. Onu fəth etmək lazımdır!

Rüstəm böyük rəhbərin bu kəlamını hamıya – qocaya da, cavana da misal çəkər, təkrar edərdi. Adamlar bu sözün dərin mənasını dərk etdikcə, işə daha çox səy və əzm ilə girişirdilər. Rüstəm onlara deyərdi:

– Qardaş, Ali Sovetin Fərmanı aydın göstərir ki, hər kəs öz taleyinin ağasıdır! Daha burada siyahı-miyahı məsələsi yoxdur. Xətir, hörmət, tərəfkeşlik-filan kimi keçmiş adətlərə yer qalmır. Ancaq qulağınızda qalın.

– Qələbə öz-özünə gəlmir, onu qazanmaq lazımdır!

Rüstəm iyirmi ilin pambıqçısı, torpağın anasıdır. O, zəmidən əyilib bir ovuc torpaq götürür, kimyəgər kimi təhlilə başlayır. Onun ixtiyarında aparat, maşın, laboratoriya yoxdur. Bunların hamısını onun zəngin təcrübəsi və sərraf gözü əvəz edir. O, torpağa diqqətlə baxaraq danışıq:

– Bu torpağın gücü nədir, nə yetirər, bu necə su, necə əkin, necə qulluq götürür!..

O, pambıq işinin incəliklərini öz adamlarına öyrətməkdən bir müəllim zövqü duyur. Ali Sovetin Fərmanını 10 manqanın hamısında dö-

nə-dönə izah etdirirdi. Bu Fərman kolxozçularda iş min qat həvəsi artırırdı. İndi adamlar əmək gününə düşən pul və məhsuldan çox, dövlət mükafatı ilə maraqlanırdılar. Həminin hər şeydən əvvəl öyrəndiyi Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı üçün yazılan şərtlər idi:

– Necəsən, gücün çatırmı? – deyə düşünürdülər. Rüstəm də onların ürəyindəkini deyirdi:

– Atalar deyib “halva demək ilə ağız şirin olmaz, un gərək, yağ gərək!”

– Yüksək məhsul götürmək istəyirsinizmi? Yerə çox gübrə verin! Torpağı daşdan, çör-çöpdən təmizləmək lazımdır. Qardaş, torpağa da canlı kimi baxmalısınız. Bərk sürüb çarmaq istədiyin atın üstünə iki çuval yük qoy, ayaqlarına da ip dola, qaça bilərmi? Əlbəttə, yox! Səni vaxtında mənzilə yetirərmi? Keyr, əsla! Bəs nə lazımdır? Lazımdır atın yükü təkcə sən olasan, özünün də əl-qolu açıq, kefi kök olsun! Atın kefini kök eləyən arpadır. Yerini də kefini kök eləyən gübrədir! Mən gübrə deyəndə üçillik şirəli peyin deyirəm. Daşlı, qumlu arpa atın dişini qıran kimi, pis gübrə də torpağın gözünü doldurur, onu kor eləyir.

Rüstəmin kolxozçulara bir mühüm tapşırığı da vaxt məsələsidir:

– A yoldaşlar, atalar deyib hər iş vaxtında. Armud çiçəkləyəndə taxılı sulamadın, vaxtını ötürdün, deməli, uduzdun! Sünbüldən çox dən istəməyə haqqın olmayacaq. Sənin sünbülün südəcər uşaq kimi sısqa olacaq. Birinci şum mütləq gərək payızda ola. Payızın ilkində şum olan yer “quzuluyur”, kəltənlər kirəc kimi yağışda həll olunur, torpaq yuyulmuşaq olur.

Rüstəm dayı toxum haqqında həminin dediyinə yeni şeylər əlavə edir: əkinçilərin həmişə dediyi “cins, təmiz toxum”, səliqəli əkinin dərinliyi, səpin şərtləri Rüstəm üçün azdır. O öz elminə inanan cəsarətli aqronom qətiyyəti ilə deyir:

– Yüksək məhsul üçün bu kifayət deyil. Hər yerin xasiyyətinə görə toxumu cürbəcür dərinlikdə səpmək lazımdır. Bir də, səpmək ilə iş bitmir. Səpib qayıdıb evdə rahat olmaq olmaz. İlk dəfə cücərən bitkilər ilə, o zərif canlılar ilə məşğul olmaq gərəkdir!

Rüstəm kişi səpin gündən zəmini nəzarətsiz qoymaq istəmir.

Bəzən əkinə təmir etmək lazımdır.

– Rüstəm dayı, o nə deməkdir?

– Bəli, əkilmiş yeri təmir etmək olar və lazımdır!

– Yerini nəyini təmir edirsiniz?

– Biz cücərmə vaxtını, sürəti və keyfiyyətini cücərmədən qabaq yoxlayırıq. Zəminin bitməyən, seyrək düşən, toxumu qurda-quşa qismət olan hissəsini tapıb o saat təzədən əkirik, necə deyərlər, təmir edirik.

– Bu ucsuz-bucaqsız tarlalarda pambığın pis cücərmiş xarab yerini necə tapırsınız?

Rüstəm kişi bu suala da atalar sözü ilə cavab verir:

– Axtaran tapar!

Rüstəmin pambıq işində öz üsulu, öz vərdişi vardır. Onun fikrinə, toxum torpağa salınan gündən zəminin keşiyində durmaq lazımdır:

– Biz, – deyir, – pambıq kolunun dibini kartof kolu kimi doldururuq. Biz qoymuruq torpaq bitkini sıxsın. Həm də yeri pambıq üçün çox nəm saxlayır. Suvarmanı da şırım və hopdurma üsulu ilə elə aparırıq ki, hamı kollar ədalət ilə, bir dərəcədə su içə bilsin. Pambığa suyu selləmə buraxmaq düz deyil! Belə su tarlanı yuyub, toxumu yerindən didərgin salar.

Kolxoz sədri tarla qırağında bitən ot-ələfi məhv etməyi də adamlarına bərk tapşırır. Həmin ələfiyyat əkin içinə toxum salır, əlaq göyərdir. Əkin mərzə gərək su arxı kimi bitkidən tərtəmiz olsun.

Rüstəm Əliyevin ustalıqı çoxlarına nümunə olmuşdur. Mənzillər bir-birilə yarışa girərək bu qaydada əkin işini təşkil edir və qalib gəlirlər.

Rüstəm müharibədən əvvəl üç il dalbadal Moskva Kənd Təsərrüfatı Sərgisinə getmişdir. Öz məhsulu ilə diplom, 10 min manat mükafat, bir maşın almışdır. Rüstəm Əliyev orada Sovet İttifaqının hər tərəfindən gələnlərə cins pambıq nümunəsini, məhsuldarlıq cədvəlini göstərir, izah edirdi. O, Moskvadan nə öyrəndiyini böyük bir həvə və iftixarla danışır. Vətənimizin paytaxtı onun işinin, zəhmətinin, kolxozda xidmətinin qiymət və əhəmiyyətini ona bir daha başa salmışdır. Dün-

yanın hər yerindən tamaşaçılar gələn o böyük sərgidə Rüstəm kimləri görməmişdir?!

Partiya və hökumət rəhbərləri, vətənin adlı-sanlı adamları, alimlər, fəhlələr, generallar, təyyarəçilər gülər üzlə Rüstəmin pavilyonuna yaxınlaşıb Azərbaycan dilində "Salam" deyir, tanış olur və onun əlini sıxır, təcrübəsi ilə maraqlanır, müvəffəqiyyət arzulayıb ötürdülər.

Rüstəm Moskvada özünü əziz qonaqlar qarşılayan ev sahibi kimi duyur, başını uca tutur, qəlbində deyirdi:

– Bunlara layiq mətah gətirmək hər oğulun hünəri deyil!

Rüstəm yüksək məhsul diaqramını ildən-ilə artırma bilirdi. O zaman hektardan 32,5 sentner pambıq vermək hünər sayılmışdı. İndi həmin Rüstəm hektardan 85-90 sentner verir, yüzün də iddiasındadır. O günləri yada salanda, sanki Rüstəm uzaq keçmişini xatırlayır:

– Təcrübə belədir, – deyir. – İldən-ilə ustalaşırısan. Ustalaşdıqca məhsulun çoxalır. İndi bizdə elə dul arvad var ki, pambıq işində zəhməti ilə yaxşıca varlanmışdır. Məhsuldan, ərzaqdan əlavə 10 camışın pulunu alır...

Rüstəm bunu sevinclə, bir az da ucadan deyir:

– Təklil dövründə özgənin camışını otaranlar, indi kolxoz sayəsində ildə on camışın pulunu alırlar. Kollektiv əməyin gücünə baxırırmı?..

Rüstəm özü kimi adamlarını da işgüzar öyrətmişdir. Keçmişdə kəndlilərin çubuq çəkib qiybət qırdığı doqqazlar, möminlərin hədis eşitdiyi həyətlər indi yoxdur. Azad zəhmətin yeni üsulları ilə təşkili sayəsində böyükdən kiçiyə hər kəs işini, vəzifəsini bilir və icra edir. Kimsə taleyindən şikayətlənib göyə baxmır, salavatdan səadət gözləmir. İndi kənd adamları püxtə təsərrüfat sahibləri olmuşlar. Onlar dəqiqənin də qədər qiymətini bilirlər. Zəhmət onların hər birinə şan-şöhrət yolu olmuşdur. Yoldaş-yoldaşdan, qardaş-qardaşdan irəli getmək istəyir. Yarış həvəsi hamıya ilham və qüvvət verir. Hər kəs bildirki, dünənki qayda və normaları vurub ötməyə çalışır. Bir briqadada, manqada ləngimə duyuldu mu, bütün diqqətlər oraya çevrilir. Kolxozun bir manqasında işin zəifləməsi sabah bütün kolxozun işlərində əks olunacaqdır. Bunu hamı

gözəl bilir, axsayanların qolundan tutmağı unutmurlar. "Geridə qalanlara kömək et!" Yarışanlara rəhbərin tapşırığı belədir!

"Füzuli" kolxozu haqqında kəndlilərin ağızında mahnı gəzir:

*"Füzuli"nin kolxoz sədri,
Əllərində buğda fətəri,
Hər yerdə əzizdir xətri.
İşlərinin üstü yoxdur,
Taxılı, pambığı çoxdur,
Əyni təza, özü toxdur...*

Dünyada halal zəhmətin bəhrəsini götürməkdən ləzzətli nə var?! Zəhmət adamları nə üçün köhnə dünyaya dərin nifrət bəsləyirlər? Nə üçün o dövrənin adını çəkəndə kəndlilər səs-səsə verirlər?

– Qardaş, getsin, gəlməsin! Zülm zamanəsini yada salma!

"Zülm zamanəsində" adamlar zəhmətinin bəhrəsindən məhrum idilər. Böyük şair Sabir o zaman üçün odlu həsrətlə deyirdi:

*Zəhmət əkənin, güc öküzün, yer özünükü,
Bəyzadələri, xanları neylərdin, ilahi?!*

O dövrənləri görəndə və görmək istəməyən yaşlı kolxozçular, Allah verdi, Həzrətqulu, Rüstəm kimi çalışqan kolxozçuların tarladan götürdükləri məhsula, halal zəhmətlərinin bəhrəsinə baxıb sevinir, tayalara vurulan taxıla, çardaqlara yığılan pambığa baxıb ürək rahatlığı ilə deyirlər:

– Şükür, zəhmətimiz pis bəhrə vermədi!

Cavanların çətin duyduğu bir hissi onlar dərindən hiss edirlər:

– Bala, – deyirlər, – siz hazırına gəlmisiniz. Gözünüzü açıb torpağı, suyu, traktoru əlinizdə görmüsünüz. Sağ olsun Sovet hökumətini, keçmişdən xəbəriniz olsaydı, bilərdiniz bir qarış torpaq üçün necə həsrət çəkirdik. Getsin o zamanlar, gəlməsin! O dövrəni görməyənin ömrü uzun olar.

Bu il "Qırmızı Oktyabr" kolxozunun məhsuldarlıq işində, dövlət planlarını ödəmək sahəsindəki müvəffəqiyyətləri iclaslarda deyilir, qərarlarda yazılır, qəzetlərdə təriflənirdi. Ancaq kolxozçular hələ tamamilə rahat deyildilər. Onlar Ali Sovetin rəyini, qiymətini, Fərmanını aramsız gözləyirdilər.

Martın 10-da sevincli bir xəbər ildırım sürəti ilə bütün kəndlərə yayıldı. Axşam Rüstəm rayondan təzəcə qayıtmışdı. Maşını yola salıb şinelini soyundu, həyəətə, təzə tikdirdiyi ev üçün gətirilən dam saxsılarını yoxlamaqla məşğul oldu. 14 yaşlı oğlu İsrafil pəncərədən atasını səslədi:

- Qağa, radioda təltif siyahısı oxuyurlar!
  - Nə siyahı?
  - Deyəsən, kolxozçulardır!
  - Azərbaycan kolxozçuları...
- Rüstəm tez özünü evə saldı.
- Dayan bir görüm. Haradan danışır?
  - Azərbaycan rayonlarını deyir!
  - Səfərəliyev rayonu deyilmədi ki?
  - Mən də indicə qulaq asırdım.

Rüstəm əlini ağızına aparıb sükut işarəsi verdi. Bütün vücudu ilə qulaq kəsilib, "Vətən" aparatına yanaşdı.

Deyəsən, İsrafil düzünü deyirdi. Diktor uca və ahəngdar səs ilə sa-yırdı:

– "Yüz üç: Zeynəb Kərim qızı Yusifovaya – Zəngilan rayonu...
Yüz dörd: Cahangir Məhəmməd oğlu Yaqubova – Qazax rayonu..."

Diktor Fərmanın imzasını oxuyanda Rüstəm evdən çoxdan çıxmışdı.

Mikayılı səsləyib deyirdi:

– Fərman çıxıb, mən getdim!

Raykoma çatmamış Rüstəmi təbrik etdilər:

– Sosialist Əməyi Qəhrəmanına təbriklər!

İlk dəfə bu sözü Rüstəm eşidəndə gözləri alacalandı, bütün kainat

onun nəzərində şəfəq rəngində görünüb oynadı. Sanki işıq onun gözünü qamaşdırdı. Rəngi qızardı. Dili quruyan kimi oldu. Qəlbində qayna-yən sevinc onu elə tutub yarpaq kimi silkələdi ki, kişinin danışmağa təqəti olmadı. Bir müddət o, yoldaşlarının, dostlarının əlini sıxaraq baxa-baxa qaldı.

Raykom katibi Ədilin başına yığılanları görüb yüyürdü. Ədili qucaqladı, bərk-bərk öpüşdülər:

– Birgə əməyimizə yüksək qiymət verən hökumətimizə minnətdarıq!

Raykomda Fərmanın surətini almışdılar.

– Yüz dörd nəfər!

Hamı fəxr ilə bu sözü təkrar edirdi:

– Yüz dörd nəfər!

Rüstəm rayondan səkkiz, öz kolxozunun üzvlərindən üç nəfərin bu yüksək mükafata nail olduğunu bilib, hökumətə, rayon partiya təşkilatına təkrar-təkrar minnətdarlığını bildirdi:

– Ədil, – dedi, – hökumətimiz bizim boynumuza böyük haqq qo-yub. Bu ad sahibi ömrünü kolxoz yolunda qoysa, yenə azdır! Bu gündən sonra biz gərək... nə bilim! Kişi ürəyini dolduran həyəcana söz tapmırdı.

– Gərək 48-ci ilimizi 47-ci ildən əskik eləməyək!

– Gərək artıq eləyək!

– Yüksək mükafat həm bunu tələb edir, həm də buna əsas verir!

Bir neçə gün sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin çərgül xalça kimi gözəl, yaraşlıq salonunda Rüstəmi və qəhrəman yoldaşlarını bütün Vətən təbrik etdi. Ali Sovet sədri Rüstəmin əlini tutub, Qızıl Ulduz nişanını və Lenin ordenini təqdim edəndə Rüstəm ömründə yaşamadığı dərin və odlu həyəcan keçirdi. Onun sinəsi söz ilə dolu idi. O, çoxdan belə bir səadət arzusunda idi. İndi, budur, şərəfli zəhmət sayəsində fəth olunan səadət ona gülür, onu qucaqlayırdı. Bu yerdə Rüstəm çox şeylər deməlidir. O, ürəyini, ürəyini dolduran sevinc və səadəti açıb hamıya söyləmək istəyir. Buradakılar kimi şirin, ədəbi danışmasa da, o, öz dililə hamısını deməlidir. O, varlı kolxozundan, hət-

ta orada sədaqətli çalışın və bu gün burada əyləşən qəhrəmanlardanmı desin, gündən-günə abadlaşan kəndindənmi, evini dolduran, sovet məktəbi sayəsində elm, sənət öyrənən bəxtiyar uşaqlarından – Ədilədən, Davuddan, İsrafildənmi... ikiyaşlı çiçək kimi açılan körpə Sonadan, sonbeşik balası Solmazdanmı desin... Necə etsin ki, hamısını deyə bilsin?

Rüstəm hamısından, hər şeydən danışmaq istəyir, ancaq nədənsə sinəsini dolduran sözlər boğazında dayanıb qalır, çıxıb bilmir: sanki, o, ürəyinin mətləblərini, ömrünün səadətini adi danışq ilə, söhbət ilə yox, bir söz ilə, ancaq bircə kəlmə ilə bildirmək istəyir. Deyəsən, bunu oturanlar da duymuşlar. Təntənəli salonu dolduran şəhər və kənd adamları, qəhrəmanlar, nazirlər, dövlət və partiya nümayəndələri, ziyalılar, diqqət və sükutla Rüstəmə baxanların hamısı başa düşmüşdür. Hamısının nəzəri onda, Səfərəliyev rayonundan gələn bu ucaboylu, sağlam və iti baxışlı, məğrur duruşlu, iti yerişli kolxoz ustasının tunc kimi möhkəm simasına dikilmişdir. O, baxdıqca alqışlar şiddətlənir. Alqışlar dayandıqca diqqətlər gərginləşir, salonda dərin və mənalı sükut yaranır. Rüstəm əlindəki ulduzu və ordeni göyə qaldırır, birdən yada düşən mühüm xəbəri söyləyən kimi ucadan deyir:

– Mənim hünərim deyil, bu onun hünəridir!

O, əlilə Stalin yoldaşın şəklini göstərüb sözünü bitirir:

– Yoldaşlar, dünənki çobanı qəhrəman eləyən o kişidir. Xaraba kəndi laləzara döndərən odur! Bizə ağ gün gətirən odur! Var olsun səadət günəşimiz!

Salonu alqış gurultuları doldurur. Rüstəm Əliyevin sözünə və sevincinə bütün Vətən şərik olur!

2. Vətən qızı Sədaqət

Sədaqət Mürsəl qızı Verdiyevanı görmək istəsəniz, onu tarlada, iş başında qolu çirməkli, əli "silahlı" görərsiniz. O, manqa başçısıdır. Öz manqasında yaş və boyca kiçik olsa da, hörmət və nüfuz cəhətdən üs-

tündür. Onun sözünü usta sözü kimi eşidirlər, qiymət qoyurlar. Keçən il kolxozlar arasında yarış hərəkatı yayılanda, SSRİ Ali Sovetinin 29 mart tarixli Fərmanı oxunanda Sədaqət bütün diqqəti ilə dinləmişdi. Lakin bu bəs deyildi. Sədaqət "Kommunist" qəzetini alıb bir kənara çəkildi. Qəhrəmanlıq üçün qoyulan şərtləri bir-bir nəzərdən keçirdi. Hökumətin tələbləri və təkliflərini dərinləndirib öyrəndi və oturub fikirləşdi:

– Bizim torpaq bu məhsulu verər!

Sədaqət öz səhvinə güldü:

– Torpaq verməz, gərək ondan alasan!

– Sosialist Əməyi Qəhrəmanı!

Vətənimizdə ən yüksək fəxri ad olan bu söz Sədaqətin zehnində bütün şərəf və hörməti ilə səsləndi. Bu kəlmələr onun gözündə çıraqlı kimi yandı. Bu ad rəhbərə verilmiş addır. Bu, sovet dövlətinin qocaman xadimlərinə, Molotova, Kalininə, Voroşilova və başqa partiya, hökumət rəhbərlərinə verilən addır. Sosialist zəhməti dünyada yeni və ən şərəfli zəhmətdir. Bu zəhmət insanları işıqlığa çıxarmaq, bəşəriyyəti köhnə dünyadan xilas etmək üçün çəkilən zəhmətdir. Bu zəhmətin qəhrəmanı yeni dünya, yeni həyat yolunun qəhrəmanıdır! Bu böyük ada böyük adamlar layiqdir!

İndi işə Sədaqətin qarşısında tamamilə sadə, onun gündəlik işindən, peşəsindən ibarət olan əkinçilik şərtləri dururdu. Bu şərtləri ödəyən kolxozçulara qəhrəman adı veriləcəkdi!

Əvvəlcə Sədaqətə xəyal, əlçatmaz bir arzu kimi görünən bu ad Ali Sovet Rəyasət Heyətinin Fərmanından sonra müqəddəs bir vəzifə kimi göründü:

– Necə ola bilər ki, sabah qonşu rayon pambıqçıları, lap bu kəndin pambıqçılarından qəhrəman adı alanlar sırasında Sədaqətin adı olmasın?!

Axı Sədaqət komsomolçudur. O, ittifaqa daxil olanda nəzərinə çatdırırdılar:

– Yoldaş Sədaqət, komsomol qabaqcıl gənclərin təşkilatıdır ha!

Sədaqət bu sözə kəskin cavab vermişdi:

– Bunu mən çoxdan bilirəm.

– Bilmək azdır.
 – İşdə də görünər!
 Sədaqət Fərmanın şərtlərini bir də oxudu, öz gücünü və imkanlarını yoxlamağa başladı. Gördü ki, bu şərtlər onun üçün xəyal deyil:
 – Artıq da almaq olar! Bu şərt ilə ki...
 Sədaqət öz şərtlərini manqasının üzvlərinə dedi:
 – Yoldaşlar, biz Fərmanın tələb etdiyi məhsulu verə bilərik, bu şərtlə ki...
 – Nə şərt ilə?
 – Əsl şərt budur ki, artıq səy lazımdır. Burada kirdar lazımdır, burada həqiqi zəhmət lazımdır! O ki hökumətimiz sosialist zəhmətinin qəhrəmanı deyir ha, gərək qəhrəman kimi zəhmət çəkək. Bizim şumumuz, səpinimiz, suvarmamız, alağımız mən deyən kimi, dümdürüst olsa, Fərman deyən məhsul dinməz çıxacaq!

Manqa üzvləri də Sədaqətə sədaqətli oldular. Pambıq işinin bütün mərhələlərində onun dalınca getdilər. Cavan qızıdır, dedilər, sabah yarı yoldaş işində dili qısa olmasın!

Sədaqət yeddi ildir pambıq cəbhəsində çalışır və günü-gündən işdə püxtələşir. Hələ məktəbdə oxuyanda o, əməli işə, təcruibi dərslərə artıq həvəs göstərirdi. Hesab onun sevdiyi dərslər idi. Müəllim çətin məsələ verəndə saatlar ilə oturardı. Başqısından kömək almağı sevməzdi:

– Görüm axı bu niyə çıxmır?

Məsələ həllinin üsulunu dəyişər, rəqəmləri diqqətlə izlər, çıxmasını, bölməni, cəmi, tamı, kəsri... Hamısını bir-bir yoxlardı. Nəticədə aldığı rəqəmi məsələnin kitabdakı cavabı ilə düz görəndə fərəhindən bilməzdi neyləsin. Bu son fərəh onun bütün zəhmətlərini unutturardı. Dəftərini alıb müəllimin yanına qaçardı...

Sədaqət həyatda da belə diqqət sahibi oldu. Hələ pambıq işinə gəldiyinin ilk günlərindən onda səliqəsizlik görəni olmayıb. Onun səliqə və diqqətində, zəhmətə olan yeni və fəal əlaqəsində çox böyük tərbiyəçilərin əməyi var. Onu yalnız sovet məktəbi yox, həm də komsomol böyüdü. Yalnız komsomol yox, həm də kolxoz ustaları böyüdü. “Qırmızı Oktyabr” kolxozunda bütün kolxozçular Sədaqəti öz doğma qızları ki-

mi tanıyır, əzizləyirlər. Onun işləri həmişə iftixara səbəb olmuşdur. Adlı-sanlı pambıq ustası Bəsti, Manya onun sevib izlədiyi adamlardır. Sədaqət Bəsti haqqında yazılanları oxumuş, onun pambıq təcrübələrini öyrənmək istəmişdi. O, bəzən Bəstini öz tarlasında, döşündə önlük qaбаға düşüb pambıq yığan və qızları dalınca çağıraraq görürdü.

– Belə, bax, belə!

O, öyrədirdi. Sədaqət isə hamıdan tez öyrənirdi. Hər kəsin bir şeyə eşqi olar. Sədaqətin həvəsi pambıq işindədir. Bu iş ona şirin, doğma, üstün görünür. 16 yaşında ikən qollarını çirməyib böyüklər kimi pambıq tarlalarına çıxanda, adını briqadalar siyahısında, özünü tanınmış adamlar cərgəsində görəndə kənd qızının qəlbi sevinclə dolmuşdu... Xoş yaz səhərində o, siğırçınlar kimi tezdən qalxaraq öz sahəsinə gedir, Qoşqar və Kəpəzdən axıb gələn dağ havası onun sinəsinə dolduqca qız fərəhlənir, qanadlanır, pambıq mahnısını zümzümə ilə təkrar edərək gedirdi:

A yoldaşlar, gəlin əlbir çalışaq.

Açılsın vaxtında güllü pambığın.

Ağarsın qozalar zəmilər boyu.

İpəyə bəzənsin teli pambığın.

Bol məhsul götürək əməyimizdən,

Şəhər fayda görsün köməyimizdən,

Vətən razı qalsın həmişə bizdən,

Bərəkətli gəlsin ili pambığın...

Sədaqət pambıq işində öz ustasından, ata hörməti bəslədiyi Rüstəm dayıdan çox şey öyrənmişdir. Rüstəm dayı artıq məhsul götürmək üçün pambığa necə xidmət lazım gəldiyini adamlarına öyrətmişdir, onun bu sözü Sədaqətin heç yadından çıxmaz:

– Kətmənləmə yerin üzünü cırmaqlamaq deyil, kətmən 12-15 santım dərinə işləməyə, alağın kökü kəsilməz! Kökü qırılmayan azar həmişə bədənə ziyan vura bilər!

Sədaqət bütün fəsillərdə öz tarlasını diqqət və qayğı ilə izləmişdir. O, bəzən məktəbli yoldaşlarını tarlalara salaraq sovka toxumlarını qa-

baqçadan tapıb məhv edir. Öz zəmisini öz həyatı kimi daşdan, kəltəndən təmizləməyi lazım bilir. Atası həmişə deyir: "Bu qızın ki pambığa belə həvəsi var, bir iş sahibi olacaq!" Sədaqət əkdiiyi pambığın qeydi-qayğısı ilə yaşayır. Tarlaya çıxanda, sanki, qızın biləklərinə pəhləvan qüvvəti gəlir. Onun ketməni vurmağı rayonda məşhurdur. O, ketməni 18 sm dərinə vurur. Onun zərbəsi dəyən yerdə alağ otlarından əsər qalmır.

Pambıq zəmisinin hər qarışına, cücərən hər pambıq koluna Sədaqət dönə-dönə diqqət yetirir, torpağın tələblərini ödəməyə çalışır. Bütün bu işlər üçün həvədən, bilikdən başqa vaxt da lazımdır. Sədaqət bu vaxtı tapır. O öz vaxtına qızıl kimi qiymət qoyur, saatını boş keçirmək istəmir. Bu cəhətdən çoxlarından ayrılır.

Bu il Sədaqətin zəhməti çox müstəsna nəticə verdi. Elə bir nəticə ki, yalnız aqronom və rayon rəhbərləri deyil, hər eşidən də Sədaqətin işindən danışmağa başladı: "Dünənki uşağın hünərini görürsənmi?"

Sədaqətin adı Ali Sovet Rəyasət Heyətinin tarixi Fərmanına düşdü. Bu şərəfli, tarixi siyahıda 33-cü ad Sədaqətidir. O, 5,9 hektar sahənin hər hektarından 86 sentner yarım pambıq məhsulu götürmüşdür.

Sədaqət Mürsəl qızının yüksək mükafat alması pambıqçı qadın və qızlar arasında bayram şənliyinə səbəb oldu.

Cavan bir kənd qızının, komsomolçu Sədaqətin verdiyi məhsul, sənaye dilində bilirsinizmi, nə deməkdir? 50 ton pambıq, 160 min metr bez, qədək, çit, sətın deməkdir. Bu, 55 min dəst paltar deməkdir. Bu, o deməkdir ki, keçmişdə ancaq qapılarda kənziliyə məcbur olan, yaxud qoca tacir və ruhanilərə qul kimi satılan kəndli qızı indi inqilab ölkəsində azad zəhmət sayəsində, birillik əməyi ilə 55 min adamı geyindirir. Bu, o deməkdir ki, Sovetlər İttifaqında ən sadə adamların zəhməti şanşöhrət işidir! Bu o deməkdir ki, bizim vətənimizdə ən adi adam öz zəhməti sayəsində ən yüksək ictimai mərtəbəyə çata bilər. Nəhayət, bu, o deməkdir ki, sosialist kəndi indi artıq tək-tək deyil, kütləvi surətdə qəhrəmanlar yetirməkdədir!

Hələ dünən məktəb skamyasından aralanıb pambıq işinə gələn Sədaqət, Lenin komsomolunda aldığı kommunist tərbiyəsi, ustalarının

verdiyi təcrübə, özünün həvəs və rəşadəti, sovet dövlətinin qayğıkeşliyi sayəsində köhnə normaları cəsarətlə vurub ötməkdə, əkinçilik əməyinin ən yüksək məhsul normalarını verməkdədir.

İndi Füzuli kəndində iftixarla gəzən Sədaqətin döşündə Qızıl Ulduz və Lenin ordeni parlayır.

Yüksək mükafatı alıb Bakıdan qayıdanda atası onu sevinc və həyəcanla qarşılamışdı:

- Qızım, dayan, bir ulduzuna yaxşı baxım! - Üstündə oraq və çəkilən bu qəhrəmanlıq ulduzunu Mürsəl kişi ilk dəfə böyük rəhbərin, ulu Stalinin döşündə görmüşdü. İndi bu yüksək mükafat onun qızına, dünən əlinə dəftər, qələm alıb məktəbə gedən Sədaqətə qismət olmuşdu.

Kəndlilər dəstə-dəstə gəlib Sədaqəti təbrik edirlər. Qəhrəman pambıqçı qonaqlar ilə görüşüb işinə tələsir, onları atasına tapşırır. Atası qızının işlərindən danışanda bir sözü təkrar edir:

- Bizim işlərimiz belədir! Halal zəhmət belədir!

Sədaqətin atası məktəb görməmiş bir kəndlidir. "Bizim işlər" haqqında oxumasa da, öz təcrübəsindən bilir və danışır. Onun savadı olsa, fikrini böyük M.Qorkinin bu sözləri ilə deyərdi: "Bizdə insan hər işə fəxr verir. İnsan hər işə şərəf verir."

Bu mənanı o, öz dili ilə deyir və qonşuların təbrikinə cavab verir:

- Bizim işlərimiz belədir! Keçmişdə zəhmət adamı çürüdərdi, ağanın, bəyin ayaqaltısı elərdi. İndi kolxoz zəhməti adamı başıuca, qəhrəman eləyir!

Sədaqət bəzi qəhrəmanlar kimi kürsüyə çıxıb nitq demir. O, çox utancaq böyümüşdür. O, ancaq bunu deyir ki:

- Yaxşı işləmək borcumuzdur!

Mən o qızı görmək istəyirəm. O isə görünmür. "Bakıdan gələn qonaqların" gözünə görünmək istəmir. O öz yoldaşları, tanışları arasında özünü rahat hiss edir. Mən, nəhayət, onun harada olacağını öyrənirəm. O, əlində kitab xırda və yeyin addımlarla gəlib ötəndə çağırıram:

- Sədaqət!

O dönüb baxır. Salam verir, ancaq utandığından başını yuxarı qal-

dırmır. Nə deyəcəyini bilmir. Mən sözümlü deyirəm:

– Sədaqət, mən sizin adınızı eşitmişdim, görmək, danışmaq arzularıydım. Siz nə üçün belə utancaqsınız? Sədaqət, əkin işində köhnə normaları vurub ötən, hektardan 85 sentner pambıq yığan qız siz deyilmisiniz? Bir ildə vətənə 55 min dəst paltarlıq pambıq verən siz deyilmisiniz? Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Sədaqət Verdiyeva siz deyilmisiniz?

Siz nə üçün utanırsınız? Qoy sizə təslim və məğlub olan köhnə dünya, köhnə etiqad sahibləri utansınlar. Qoy sizin qüdrətinizə inandımayanlar utansınlar! Qoy sizə “naqis” deyənlər, qadınları əslərcə çadraları altında məhkum saxlamaq istəyənlər utansınlar. Qoy sizə ancaq əmtə kimi baxan, əməyinizi, qüdrətinizi təhqir edənlər qızarsınlar.

Sədaqət, bu qədər tövazö olmaz! Vətənimizdə ən cavan qız qəhrəman sizsiniz! Qaldırın başınızı, qoy hamı görsün. Qoy qadınları zindanda çürüdən qoca, avam Şərq görsün ki, azad zəhmətin nə möcüzələri var və bu möcüzələr harada ola bilər! Qoy ana vətən sənə şərəfli əməyini alqışlasın.

Qaldır başını, Sədaqət!

Qoy ulu rəhbər qayğı və məhəbbəti ilə yetişdirdiyi qəhrəmanlar nəslinə baxıb iftixarla desin:

– Əcəb, çox əcəb!

3. Yeni kənd

Səfəraliyev rayonunun ən cavan kəndlərindən biri Alıuşağı kəndidir. Buranı 1920-ci ildə, Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulanda ətraf mülkədarların əlindən həmişəlik xilas olan rəncbərlər salmışlar. Alıuşağı kəndi köhnə kəndlərə oxşamır. Burada ayırım-üyrüm küçələr, dolaşq yollar yoxdur. Kənd plan ilə salınmış enli küçələrdən ibarətdir. Yol kənarında əkilən cavan qələmə, söyüd, çinar ağacları sıralanıb göyə meyl etməkdə və böyüməkdədir. İlk baxışdan bilinir ki, bura zəhmət sevən adamların saldığı təzə bir məskəndir. Kənd Zazalı stansiyası ilə yanaşıdır. Kəndin adamları qatar səslərinə alışmışlar. Onlar həmişə de-

yirlər:

– Mərkəz və şəhərlər ilə əlaqə işində dəmiryol ilə qonşuluğun mənası böyükdür.

Burada böyük Lenin adına kolxoz 1930-cu ildə qurulmuşdur. Kəndin binasını qoyan təşəbbüskar bir adamı, Allahverdi Sadiq oğlu Bağirovu həmin ildə kolxozla sədr seçmişlər. Allahverdi Bağirov bu gün də Lenin kolxozunun sədridir. Onu indi yalnız Səfəraliyev rayonunda deyil, bütün respublikada tanıyıb, hörmət edirlər.

Allahverdi kolxoz yolunda fədakar işlərinə görə iki dəfə Lenin ordeni və bir sıra hökumət medalları ilə təltif olunmuşdur.

Yenicə tikilmiş, səliqə ilə düzəlmiş bir idarə təsəvvür edin. Divarlarda rəhbərlərin şəkilləri, Respublikanın xəritələri, əkinçilik işinin müxtəlif sahələrinə, vaxtlarına dair cədvəllər var. Yazı stolunun dalında uzunboylu, itibaxışlı, əsgər şinelli, başı qırxıq bir adam oturub naryadları vərəqləyir, qırmızı dəftərcəsinə nə isə qeyd edir. Bu, Lenin kolxozunun sədri Bağirov Allahverdidir. Onun 50 yaşı vardır. Ancaq ilk baxışda ona 40 yaşdan artıq verməzsəniz. O, işində səliqə və aydınlıq sevən, kolxoz barəsində başqalarına danışmağı, məsləhətləşməyi sevən ürəyiaçıq bir təsərrüfatçıdır. Divardakı rəngli diaqramlardan biri 10-12 ildən bəri Lenin kolxozunda götürülən gəlir bölgüsünün inkişafını göstərir. Allahverdi bunları özü düzəltmişdir ki, “gəlib-gedən tez xəbər tuta bilsin”.

Diaqramdan görünür ki, Lenin kolxozunda 1935-ci ildə əmək gü-nünə 2,2 kilo taxıl düşmüşdür. 1936-cı ildə 2,7 kilo, 1937-ci ildə 3,58 kilo, 1939-cu ildə 4,7 kilo, 1947-ci ildə isə 5 kilodan artıq düşmüşdür. Kolxozçular hər il bu nisbətdə artan pul qazancı götürmüşlər.

Allahverdi öz otağında məşğuldur.

Aprel ayının ortaları, buralarda yazın oğlan vaxtıdır. Hər tərəfə ətir səpilmiş, quşlar üfüqləri ölçərək yerə mahnı səpirlər. Sağa-sola ötən qatarların pəncərələri sərnəşinlər ilə doludur. Onlar yaşıllıqlara baxır, bahar havasından faydalanmaq istəyirlər.

Ancaq Allahverdi kişi məşğuldur. Qaşlarını düyərək qarşısındakı kağız dəftərdə nə isə axtarır.

O da hərdən bir qalxıb qapıya baxır, onun başqa məqsədi var. O,

indi nə bahar lövhəsini seyr etmək, nə bülbülləri eşitmək üçün çıxır. Onun ayrı məqsədi var. O, üfüqlərə baxır, tez qayıdıb işinə məşğul olur. Üç gündür ki, o, yağışdan şikayətlidir. Pambıq yerləri əkinə hazır vəziyyətdədir. Toxum da, briqadalar da hazırdır. Kolxozçular səpin qarşındadırlar. Di gəl ki, səpmək olmur. Yağış macal vermir. İndi aprelin 15-dir. Əkin işinin ən məsul və gərgin vaxtıdır. Bu həftə məhsulun tale-yini həll edə bilər. Yağış isə əl çəkmir!

Səhərlər durğun, sərin və günəşli yaz havası görünür. Gün əyiləndən sonra bir də görürsən, üfük qaraldı, qaranlıq içindən bulud çıxdı. Sanki, tapşırıq almış bulud tarlalara, zəmilərə doğru tələsir. Gələndə hə-ta parovoz kimi xəbərdarlıq da edir, göylərə şaqqıltı salır. Sonra elə şı-dırğı yağış tökür ki, quşlar da qaçıb gizlənir. İşini görüb ötən buludlar, səhər yenə həmin qayda ilə gəlirlər.

Allahverdi kişini də əsəbiləşdirən budur: "Axtaranda, – deyir,– gəlməz. İndi mane olur. Bu buludlar vəzifəsini yaxşı başa düşməyib... Ay əlimə keçəydiniz, necə sizi iclasa qoyub başa salardım!"

Allahverdi indi yalnız bir əkinçi deyil. Yalnız kolxoz sədri də deyildir. O, indi respublikanın adlı-sanlı pambıqçısıdır. O, yarışda qalib çıxmış Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır! Onun tarlalarına tamaşa üçün torpaq nazirliyindən, başqa şəhərlərdən gələnlər az olmur. Hələ Özbəkistan pambıqçıları keçən il onun işləri ilə maraqlanmışdılar. Allahverdi kişi sovet Özbəkistanının nümayəndələrini hörmətlə qarşılayaraq öz kəndini, kolxozunu gəzdirmiş, yüksək məhsul üçün gördüyü tədbirlərdən şirin-şirin danışmışdı. Onun danışmalarını diqqətlə eşidib yazmışdılar.

İndi isə... yağıntılıq ona mane olurdu:

– Səpin geciksə, bilirsənmi nə ola bilər?

O bu sözü deyir, qarıya qaçıb üfükə baxır, inadkar uşaq kimi, sanki, pambıqçılar ilə oynayan yaz havasının sifətini yoxlayırdı. Allahverdi axırıncı dəfə doluxsunmuş buludları görüb:

– Tfu! – deyər hirsli içəri qayıdanda qəhrəman yoldaşı Həzrətqu- lu ona təsəlli verdi:

– Qanını qaraltma! Bərkə qalar lap, toxumu bir-bir əkərək! Həmi-

şə belə qalmayacaq ki!

Allahverdi sakit ola bilmir. Təcrübə stansiyasına zəng edib aqro-nomu çağırır, "Qırmızı Oktyabr" kolxozuna zəng edib soruşur:

– Görürsünüz havanı? Tərs kimi başımızın üstünü kəsib. Əl tər-pətməyə macal vermir. Nə fikirdəsiniz?

Səpin briqadasını boş görən Allahverdi kişi adamları töküb mədə-niyyət sarayının bünövrəsini qoydurur. Həmin bina üçün daş-torpaq gətirir. Məktəbə ayaq qoyub müəllimdən xahiş edir ki, mədəniyyət sa-rayının həyətidə futbol meydançasına nə lazımsa gəlib yazdırsın: "Sə-hərə sifariş göndərirəm". Allahverdi kişi bir neçə il əvvəl tikdirdiyi məktəb binasını indi bəyənir. Kənardan durub ona tənqid gözü ilə ba-xır və mədəniyyət sarayını tikdirənlərə tapşırır:

– Yoldaş mühəndislər, bağışlayın, mədəniyyət sarayı bu kəndlər-də hələm-hələm tikilməyib... Biz kəndlilərdən töylənin, samanlığın, an-barın, pambıq çardağının tikintisini soruşa bilərdiniz. Ancaq mədəniyyət sarayı bu ətraf kəndlərdə təzə bir şeydir. Düzdür, hər kənd özünü yığışdırıb belə işi başlamaq istəyir. Ancaq Səfərəliyev rayonun-da mənim mədəniyyət sarayım birincidir. Gərək də birinci ola!

Ani və mənalı bir sükut ilə susan Allahverdi kişi xoşbəxt bir sa-hibkar nəzərilə dönüb kənddə ərik və alma ağaclarını qucaqlayan ha-sarlı həyətlərə, söyüd və çinar kölgələrilə örtülən küçələrə baxır, yollardan gələn traktor səsinə, su bəndlərində eşidilən bel-külüng səsi-ni dinləyir. Sonra da Bakıdan təzə xəbərlər danışan radioya fikir verir. Mühəndisin üzünə dik baxaraq, daha artıq tələbkarlıqla deyir:

– Birinci ola gərək! Sən özün sovet hökumətinin yetirdiyi bir mü-həndis, xahiş eləyirəm deməyəsən bura bir kənd guşasıdır, necə olsa, ötüşər... yox!

Allahverdi kişi bu sözü elə ucadan və elə ürəkdən dedi ki, mühən-dis dik-dik kişinin üzünə baxdı.

Allahverdi kişi şəhadət barmağını silkələyib, dəmiryola işarə elə-di:

– Buranı görürsünüz? Bura vacib yerdir! Gün olmaz mənim ya-nımdan beş dəstə, üç dəstə qonaq, səyyah, briqada, komiya ötməsin.

Dəmiryolun qırağıdır, vaqon pəncərəsindən hər baxan soruşur:

- Bu hansı kənddir?
- O nə tikintidir?

Bir az bundan qabaq burada bolqariyalı qonaqlar görmüşəm. Ukraynadən gələn, Tiflisə gedən! Sovet ölkəsi böyük, adam çox! Hamı soruşur. Atalar demişkən, biz yol üstündə yurd salmışıq. İndi ki belədir...

Allahverdi kişi səsinin ahəngini incəldərək mətləbi bitirmək istəyir:

- İndi ki belədir, burada nə tiksən gərək yaxşısını tikəsən! Məktəbi bəyənmirəm, on il bundan qabaq tələsik tikilən şeydir. Onda mənə deyirdilər, neyləyirsən bu qədər otağı, 70 evli bir kəndə bunun yarısı bəsdir. İndi camaat görür ki, bizim onillik məktəbə neçə-neçə kabinələr, laboratoriyalar, müəllim otaqları lazımdır. Səndən xahişim budur, bizim saray üçün nə gücün var vur! Sovet məktəbləri sənə nə öyrədib burada işlə! Əsirgəmə! Ağ daş deyirsən de, qırmızı kərpic deyirsən, genə varam! Sement də baş üstə, kirəmit də! Qərək, bayaq dedim, birincidir, birinci də gərək ola!

- Yaxşı taxta da vacibdir!

- Əlbət ki, mən sənə deyirəm hər şeyin əlası! Burada tapmırsanmı, gəl lap Urala, Sibirə yazaq, bərkə qalanda adam göndərək, Həştər-xandan neçə vaqon suya tökdürsün. Niyə olmur, hamısı öz vətənimiz, öz işimiz deyilmi, qardaş?

Allahverdinin belə cəsərat və geniş ürəklə danışmağı mühəndisin xoşuna gəlir.

Mühəndis ağzını açıb xərci çox "götürər" deməmiş Allahverdi kişi cavabını verdi:

- Xərci boynuma! Əlindən isbatlı bina çıxsın, mən milyon tökərəm! Şükür, pulumuza nə gəlib? Biz elə pulu bu gün üçün qazanmırıqmı?! Kolxoz pulu kolxozçunun deyilmi? Kolxozçu da bunu məndən istəyir, borcumuzdur verək!

Allahverdi kişi hər işdə olduğu kimi, mədəniyyət yolundakı əzmində də sabitdir. Onun arzusu var ki, bu kənddə nümunəvi mədəniyyət sarayı olsun. Bu kəndin səhnəsində "Hacı Qara", "Vaqif" oynansın.

Kolxoz uşaqları səs-səsə verib bülbül kimi oxusun, şəhər uşaqlarından geri qalmasınlar.

Allahverdi Bağırov dediklərini yeritməkdədir.

1947-ci il Allahverdi Bağırovun pambıq uğrunda mübarizəsində yaddaqalan illərdən olmuşdur. O da öz yerliləri kimi qəhrəmanlıq şərtləri uğrunda var gücü ilə çalışmışdır. Ancaq Allahverdi yalnız özünə, ailəsinə deyil, bütün Lenin kolxozuna cavabdehdir. Bu böyük imtandan Lenin kolxozu gərək adına layiq çıxaydı və çıxdı da. Kolxoz illik pambıq planını 220,9 faiz, taxıl planını 125 faiz ödədi. Lenin kolxozundan Allahverdidən başqa briqadir Həzrətqulu Hüseyn oğlu Verdiyev, manqabaşçısı Xəlilova da Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı aldılar. Kolxoz ancaq 470 min manat mükafat alıb ki, bunun çox hissəsi kolxozçu qadınlara düşmüşdür.

Allahverdinin ailəsindən üç adam kolxozda işləyir. Onlar kolxozun fəal üzvlərindəndir.

Allahverdi deyir:

– Mənim öz adamım qabağa getməsə, kənardakılara sözüüm nə təsir eləyər?

Doğrudan da Allahverdi kişi hər cəhətdən nümunə olmaq istəyir. Onun ailəsi bu il 2130 gün qazanmışdır. Öz halal zəhmətinə 11 ton taxıl, 44 min manat pul almışdır.

Allahverdinin böyük oğlu Aydın atasının təcrübədə öyrəndiyi əkinçiliyi elm ilə möhkəmlətmək istəyir. O, Kirovabad Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun tələbəsidir. On dörd yaşlı Abid yedincidə, on bir yaşlı İsa dördüncüdə oxuyurlar. Allahverdi uşaqlarını da özü kimi zəhmətə, çalışqanlığa alışdırmışdır. Onların heç biri atalarının adı-sanı ilə öyünmür, dərslərdəki müvəffəqiyyətləri ilə sevinirlər.

– Allahverdi dayı, sənin kolxozçuların yaxşıca varlanmışlar!

– Əvvəl kolxoz varlanıb, sonra kolxozçular!

– Kolxozun nəyi var?

Bu sual Allahverdi dayının ürəyindən idi. Onun dostlara deməli xoş sözü çox idi:

– Hələ ki, – dedi, – bölünməz fondda duru yerindən bir milyo-

num var! 400 sağlam qaramal, 2800 qoyunumuz, maşınımız, təsərrüfatımız da buna münasib!..

Bu halda cavan bir çoban içəri girib Allahverdi kişiyyə dedi:

– Əmi, təkər gətirmişəm!

Allahverdi qarıya çıxıb at belindəki arabə təkərlərinə baxdı:

– Kimin işidir?

– Atam qayırb!

Çoban Qabaqtəpə kəndlilərindən idi. Onlar meşə ağaclarından kənd təsərrüfatına lazım olan əməsələh düzəldib aran kəndlərinə gətirirlər. Allahverdi təkərləri yoxladı:

– Oğul, – dedi, – iş yaxşı işdir, ağac pis. Bunun qundağı gərək cökədən, başqa möhkəm ağacdən olaydı. Apar, bu bizə əl verməz.

Bir başqası gəlib Allahverdinə toxuma baxmağa, maşını yoxlamağa, haradansa gələn adama cavab yazmağa çağırır. Kolxoz sədrinin başını qaşımağa macalı yoxdur. Kənddə belə iş yoxdur ki, Allahverdi kişi “bilmirəm” desin. O, hətta texnikanı, traktor, kombayn maşınlarının sirini də öyrənməyə çalışır:

– İndi, – deyir, – kənd işi köhnə kənd işi deyil. İndi hər yerdə elm tələb olunur. Elmi olmayan, kor qız kimi faydasız olar. İndi ki kolxozda məsul iş qoyublar, gərək adamları öyrədək. Öyrətmək üçün də gərək özümüz bilək!

İndi qabaqcıl sayılan Lenin kolxozunun inkişaf yolu, həm də dəyişilməz sədr olan Allahverdi Bağırovun kolxoz uğrunda mübarizə tarixini göstərir. Allahverdi 1931-ci ildən burada sədrdir. Bu müddət ərzində rayonda neçə-neçə işlər olub. Kənd rayondan-rayona keçib. Əvvəl Qasım-İsmayılov rayonuna, sonra Kirovabad rayonuna, indi də Səfərəliyev rayonuna keçib, həmişə də rayon rəhbərləri Allahverdinin işinə layiqli qiymət veriblər:

– Təki bütün kolxozlarda Allahverdi kimi adamlar olaydı.

Allahverdinin rəhbərlik işində öz etiqadı və inamı var. Onun fikrincə:

– Kolxozda iş yaxşı getmək üçün birinci gərək düzlük ola! El işi haram götürməz. El malına haram əl uzandı, orada qarışıqlıq düş-

cək. Mənim ələməmdə kolxoz sədrinin gərək qardaşı, bacısı, uzağı-yadı olmasın. Gərək övlad kimi hamını bir gözlə görsün! Mən buna çalışmışam, iş də şükür, hələ ki pis getməyib.

Vacib bir şey yadına düşmüş kimi, Allahverdi kişi əlini mizə döyüb deyir:

– Qardaş, indi iş zəmanəsidir. Nə əsil-nəsəb, nə gözəllik vaxtıdır. Məndən çox gözəl, çox göyçək oğlanlar var ki, üzünə baxmaq istəyən yoxdur. Sovet hökuməti bu uca adı, qəhrəman adını ki bizə verir, nəyin sayəsindədir? Zəhmətin, halal zəhmətin! Var olsun bizə halal zəhmət şəraiti verən və onu qiymətləndirən rəhbərlərimiz!

4. İrəliyə baxmaq lazımdır!

Kirovabad stansiyasından ayrılan, dolama yerlərdən burularaq asma körpülər altından, taxta körpülər üstündən ötən yol, düzənliklər tarlalar arasına çıxır. Bir vaxtlar ağır-ağır gedən öküz arabalarına dərəcə olan bu yol indi süzüb gedən yük və minik maşınlarına oylaq olmuşdur. Hər iki tərəf göz işlədikcə pambıq və taxıl tarlalarıdır. Yol boyu sıralanmış kəhriz quyuları, dağlar ətəyindən gələn suları toplayıb böyük dəhnelərə, yay-qış dizəcəni çirməkli çalışan kolxoz suçularının ixtiyarına verir.

Samux, Kirovabad, Qasım İsmayılov rayonları ilə həmsərhəd olan Səfərəliyev rayonu dəmiryolun altında yerləşmişdir. Kür çayının qucaqladığı Gəncə düzənliyinin mühüm bir hissəsini bu rayon tutur. 1942-ci ilə qədər Kirovabad üstündə olan bu hissə 6 ildir müstəqil bir rayona çevrilmişdir. Rayon cavandır. Onun mərkəzi, adamları, təsərrüfatı da cavandır.

Səfərəliyev raykomunun katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputatı Ədil Vəliyev rayon təşkil olunan gündən burada həmin vəzifədə çalışır. O da partiya işində cavandır, ancaq öz işini müvəffəqiyyətlə aparır. İlk partiya işi təcrübəsini Kirovabadda almışdır. Rayon Kirovabaddan ayrılarda partiya Vəliyevi məsul, eyni

zamanda çətin bir işə göndərmişdir. Adı kəndlərdən seçilməyən bu kəndi rayon mərkəzinə çevirmək, rayonun partiya, sovet, təsərrüfat təşkilatlarını yaratmaq, binalar tikmək, avadanlıq əldə etmək, rayon aparatına münasib adamlar tapıb seçmək lazım idi. Bununla yanaşı, rayonun təsərrüfat planlarına rəhbərlik edib, bunların vaxtında yerinə yetirilməsi uğrunda qüvvələri səfərbərliyə almaq lazım idi. Cəbhəni ərzaqla təmin etmək işində də qonşu rayonlardan geri qalmaq olmazdı. Bir sözlə, Vəliyevin öhdəsinə ağır vəzifələr düşürdü.

Vəliyev partiyanın göndərdiyi ən ağır işlərə cəsarət və həvəslə gedən bir işçidir. O, çətinlikdən qorxmamışdır. Rayona gələn gündən öz ətrafına ləyaqətli adamlar yığmağa, kolxozçular arasında geniş siyasi-kütləvi iş aparmağa başlamışdır.

– Səfərəliyev rayonu!

O, bu sözü dərin bir hörmətlə deyir, Stalinçi bolşevik Xanların adını çəkir, kolxozçulara tapşırırdı:

– Yoldaşlar, bu gündən biz daha Kirovabadın öhdəsindən çıxırıq. Biz birbaşa Bakıya baxırıq. Bizim işlərimiz ilə indi bilavasitə mərkəz məşğul olacaqdır. Bizim rayon ilə Bağırov yoldaş maraqlanır, bunu bilin!

Vəliyevin sadəliyi, zəhmət, səliqə, intizam sevməyi hamıya məlumdur. O, vaxt-bivaxt tarlalarda, əkin, biçin, su üstündə idi. Rayon məsul işçilərini bir-bir özünü seçmişdir. Kəndə çıxanda kolxoz sədri, sovet sədri, briqadir, ferma müdiri, manqabaşçısını tanımaqla kifayətlənmirdi. Rast gəldiyi hər kəsi tanımaq istəyirdi. Kolxozçu qadınlar ilk günlər onu tanımazdı. “Yol keçən” bilərdilər. Vəliyev xudahafiz edib gedəndən sonra raykom katibi olduğunu bilib sevinərdilər. Bir neçə ay çəkmədi ki, raykom katibi hamını, hamı da raykom katibini tanıdı. Ədil Vəliyev adamlar ilə, kolxoz işinin, kənd işinin qurucuları ilə elə qaynayıb-qarıxdı ki, hər görəni onu öz kəndindən, öz kolxozundan, öz yaxın adamlarından sayırdı. O, yalnız adamları deyil, rayonun iqlimini, torpağını, təbii və təsərrüfat imkanlarını, ehtiyaclarını da dərinlən öyrəndi. O, Bakıya gedəndə cibindəki dəftərdə çoxlu qeydlərlə gedərdi. Nazirliklərə, başqa dövlət idarələrinə gələndə həmişə özünü tələbkar nümayəndə kimi göstərərdi.

– Rayonumuz cavandır! – deyər avadanlıq, texnika, nəqliyyat vəsa-

iti tədarük edərdi. Onun kəndlərə telefon, elektrik çəkmək haqqındakı təklifləri çox rəhbərliyin işçilərinin xoşuna gəlmirdi:

– Canım, rayon mərkəzi bəs deyilmi, indi də kəndin davasını döyürsünüz?

Vəliyev təkid edərdi:

– Bizim kəndlər dağ başında deyil. Mən böyük bir sənaye şəhəri ilə qonşuyam. Mənim kolxozçularım görüb-götürürdü. Onlar Kirovabaddakı qonşuları kimi tam mədəni yaşamaq istəyirlər. Bir kolxoz ki mədəniyyət sarayı tikir, biz onun işıq ehtiyacını necə rədd eləyə bilərik?! Bir kolxoz ki kəndin avadanlığına milyon tökür. Biz niyə gərək kömək eləməyək?! Yox, bizim kəndlərə işıq da, telefon da, radio da, küçələrə su kəməri də vacibdir!

O dedi də, elədi də! İndi iyirmi yeddi kolxozdan on yeddisinə telefon xətti çəkilmişdir. On yeddi kolxozda klub vardır. “Kommuna” kolxozu elektrik stansiyası tikmiş, “Stalin” kolxozu dizel qoydurmuş, son üç ildə rayonda 7 motor dəyirmanı yaranmışdır. Dörd kolxozda təzə tipli klub tikilir. Bu il dörd yerdə kolxoz idarəsi tikiləcək, rayonda yeni həmmə binası tikiləcək.

Ədil çalışır ki, rayonunu qəhrəmanlara layiq şəhərə çevirsin. Ədil Vəliyev inkişafda sürət sevən adamdır. Özü də sürətlə inkişaf etmişdir. 1928-30-cu illərə qədər Gədəbəy rayonunun uzaq kəndlərindən birində çobanlıq edərdi. Sovet hökumətinin yoxsul uşaqlara yaratdığı şəraitə eşidib şəhərə gəlmişdi. Kirovabad fəhlə fakültəsində oxumuş, gecə-gündüz odlu həvəsi, tükənməz səyi sayəsində özünü ali məktəbə – Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna salmışdı. Ədil bu institutda oxuduğu illərdə yay tətildə də evlərinə dönməzdi: “Məni təcrübə yerinə göndərin!” – deyər iş istərdi. Çox zaman onu tarlalarda pambıqçılara rəhbərlik edən, təcrübə sahələrində çalışan, nə işə yeni bir şey axtaran görərdin. Ədil əkinçilik işinə çox həvəslı idi. Qardaşları yazır, onu evə çağırır, yaylaqlara, istirahət evlərinə gedən yoldaşları ondan soruşurdular:

– Yayın cızılmasında bu zəmilərdə nə görmüsən?

1931-ci ildə partiya sıralarına daxil olandan sonra Ədilə çox yerdə məsul iş, böyük vəzifə təklif etdilər. O, uşaqlıqdan əzbərlədiyi böyük

İliçin sözləri ilə cavab verirdi:

– Qarşımda üç vəzifə durur: birincisi oxumaq, ikincisi oxumaq, üçüncüsü oxumaq!

Ədil ixtisasını sevdiyi, kənddə işin elmi üsullarına böyük məna verdiyi üçün dərsdən ayrılmaq istəmədi.

Ədilin səyi hədəf getmədi. Hələ Kirovabadın Stalin raykomunda çalışarkən işə bələdliyi, kənd təsərrüfat biliyi, vəzifəyə həqiqi kommunist münasibətilə diqqəti cəlb edirdi. Buradaca onu raykom katibliyinə namizəd verdilər.

Ədilin rəhbərlik etdiyi rayon hələ ki, qabaqcıllar sırasındadır. Bu rayon ilbəl təsərrüfat işlərində müvəffəqiyyəti artırmaqdadır. 1947-ci ildəki nümunəvi işləri sayəsində Səfərəliyev rayonu qəhrəman rayonlar sırasına keçmişdir. Burada səkkiz nəfər sovet dövlətinin ən yüksək mükafatına nail olaraq, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır. Bunların ikisi kolxoz sədri, ikisi manqabaşçısı, ikisi briqadir, ikisi də rayonun rəhbər işçiləridir (Rayon kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdiri Əfəndiyev Mahmud və raykom katibinin özü). Səfərəliyev rayonu keçən il pambıq üzrə planı 141,8, dənli bitkilər üzrə planı 109 faiz yerinə yetirmişdir. 1945-ci ildə rayon Dövlət Müdafiə Komitəsinin keçici bayrağını və 100 min manat pul mükafatı almışdır. Son iki il ərzində (1946–1947) rayon dövlətə plandan əlavə 3150 ton pambıq vermişdir. Bu rəqəm rayonun 1948-ci il planının 65 faizi deməkdir!

Ədil Vəliyev rəhbərlik etdiyi rayonda böyük partiya və dövlət məsuliyyəti daşdığını bir dəqiqə unutmur. Onun qapısı həmişə kolxozçular və rayon zəhmətkeşləri üçün açıqdır. Ədil adamları hörmətlə qəbul edir, diqqətlə dinləyir, kiçik və böyük məsələləri sürətlə həll edir.

1947-ci ildə Ədil Məstan oğlu Vəliyev öz işi ilə bütün rayonda pambıq məhsulu yığımı planının 41,8 faiz artıq yerinə yetirilməsini təmin etmiş, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır.

Ədil işindəki müvəffəqiyyətlərinin səbəbini nədə görür?

– Mən adamlar ilə işləməyə artıq məna verirəm. Təsərrüfatın mühüm yerlərinə münasib adam seçmişəm. Müharibə vaxtında bütün rayonda cəmi 7 kolxoz sədri dəyişilib. Çalışırıq ki, hər kəs öz işinə bələd

olsun, təcrübə yığsın. Aqronom qaydaları da bizdə hər kəs üçün bir vəcib dərs hökmünü alıb. Kolxozçu öz işi dairəsində aqronomun sualına cavab verə bilməyə, yoldaşları onu qızardılar. Əlbət ki, bunların hamısı təsirsiz deyil. Ancaq bizim qələbəmizin açarı, kolxozçular arasında yayılan yarışdır, Stalin yoldaşa etdiyimiz öhdəkarlıqdır və Ali Sovet Rəyasət Heyətinin tarixi Fərmanıdır!

Bu Fərman hər kəsə sübut etmişdir ki, kolxoz işində hər kəs zəhmətinin sahibi, öz əmək məhsulunun ağasıdır. İndi hamı hünərini sınayır, qəhrəman olmağa çalışır. Təkcə mənim, ya torpaq şöbəsi müdiri, ya aqronomun sayəsində deyil, hamımızın, kolxozçuların ümumi səyi və hünəri sayəsində biz 1947-ci ili yaxşı başa vurmuşuq. Ancaq 1948-ci ili daha yaxşı keçirməyə çalışırıq. İndi kolxozçularımız artıq 1947-ci il söhbətlərini keçmiş gün sayırlar. Onlar içərisində olduğumuz ilin planı yolda çalışırlar. Biz istəyirik ki, gələn il Ali Sovetin Fərmanında rayonumuzdan 8 nəfər yox, 18 nəfər qəhrəmanın adı olsun. Çünki rəhbərimiz bizə öyrədir ki, siyasətdə səhv etməmək üçün geriyyə yox, irəliyə baxmaq lazımdır!

Raykom katibinin ümid və niyyətlərinin həqiqət olacağına inanmaq lazımdır: onun rayonunda və onun şəxsən özündə yenilik hissi, inkişaf meyli çox qüvvətlidir.

1948

QƏHRƏMAN QIZ

Səfərəliyev rayonunda Füzuli kəndinin "Qırmızı Oktyabr" kolxozunda cavan bir qız ən yaxşı pambıq ustaları ilə yarışır. O, yaşına münasib olmayan bir rəşadətlə əkinçilik işində elə işlər görür ki, çoxlarını heyran qoyur.

Bu qız kolxozçu Mürsəl kişinin qızı, komsomolçu Sədaqət Verdıyevadır. Mən onun haqqında çox eşitmişdim. Qəzetlərdə oxumuşdum ki, Sədaqət manqa başçısıdır. 1947-ci ildə beş hektar pambıq sahəsinin hər hektarından 90 sentnerə yaxın pambıq vermişdir, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır.

Bir toxucu mühəndis Sədaqətin bir ildə götürdüyü pambıq məhsulunu hesablayıb təəccüblə mənə demişdi:

– Bilirsinizmi, bu nə deməkdir? Bu, azı 50 min adamın libası deməkdir. Bir komsomolçu qız illik əməyi ilə böyük bir şəhər əhalisini geyindirir. Sosialist əməyinin "möcüzələrini" görürsünüzmü?!

Mən o qızı, adı dillərə düşən kolxoz qızını görmək istəyirdim. Nədənsə güman edirdim ki, Sədaqət ucaboşlu, pəhləvan gövdəli, iri ad-

dımlı bir qızıdır. Bir qızın salam verib otağın aşağı başında kürsüdə oturduğunu görəndə adamlar əvvəl mənə, sonra da ona baxdılar. Kolxoz sədri Rüstəm kişi dedi:

– Sədaqət, irəli gəl, yoldaşlar sən ilə söhbət eləmək istəyirlər.

Mən indi anladım ki, Sədaqət haqqındakı təsəvvürlərim səhv imiş. O, orta və mütənəşib boylu, sadə geyimli, utancaq bir qız idi. İri və qara gözləri, qələm qaşları onun sifətinə xüsusi bir məlahət vermişdi. Sadəlik və utancaqlıq onun gözəlliyini daha da artırır.

Sədaqət ibtidai məktəb bitirmişdir. Yeddi ildir ki, kolxozda çalışır. Komsomolun üzvüdür. Sovet məktəbi, komsomol və kolxoz onu tamam yeni ruhda böyütmüşdür. O, öz taleyini öz fədakar zəhmətində görəndə, azad və xoşbəxt kolxoz həyatının bütün nemətlərindən faydalanan, pambıq işinin qabaqcılları sırasında getməyi özünə məqsəd seçən bir komsomolçudur. Sədaqət yaxşı bilir ki, işdə müvəffəqiyyət öz-özünə gəlmir, onu qazanmaq lazımdır. Əkin yerindən tutmuş toxum seçməyə qədər, şum işindən başlamış əlaq işi və məhsul yığımına qədər hər zaman, hər işin bir tələbi və əhəmiyyəti vardır.

Sədaqət öz manqasında ən cavan adam olsa da, manqa üzvləri arasında nüfuz sahibidir. Onun arzularını hamı yerinə yetirir, onun işdə – tarlada qoyduğu qaydalar hamı üçün bir qanundur.

Yazbaşı camaat səpinə hazırlaşdığı zaman Sədaqətin gözü göydən çəkilmir. Bulud görəndə kimi əsəbiləşir: "Macal ver, macal ver, səpək!" – deyir.

Səpinin bir həftə gecikməsindən məhsula dəyəcək zərəri Sədaqət qocaman bir mütəxəssis kimi bilir.

Sədaqətin belə cavan yaşda əkin ustası olmasının sirri nədədir?

Bunun sirri həvəsdə, işə, zəhmətə olan sevgi və məhəbbətdədir! Sədaqət üçün zəhmət şən və şərəf işidir. Onun tarlada kətmən vurmağı məşhurdur. O, işini üzdən görmür, kətməni 18 santimetr dərinliyə qədər işlədir. Sədaqətin kətməni dəyən yerdə əlaqdan əlamət qalmır. O, hər pambıq kolunu əlaqdan, həşəratdan qoruyur. O, min bir həvəslə tarlaya girib cəld əlləri ilə pambıq yığanda tamaşasına durmaq istəyirsən. O, danışmır, ətrafını seyr etmir, fikrini dağıtmır, ən incə tikmiş təkən dərinin diqqətilə, ən ağır bir işdən yapışan fəhlənin gücü ilə çalışır. Bir sa-

atın içində bütün briqadaları, maşınları vurub ötür. Tarlanın içərilərindən qayıdıb arxadakilərə əl eləyir:

– Geri qalmayın! Gəlin, yoldaşlar!

Sərin külək qəhrəman qızın al yanaqlarını oxşayır. Sədaqətin başındakı çəhrayı dəsmal qızıl quş kimi qanad çalır. Sədaqət yoldaşlarını çağıraraq təkrar başını aşağı salıb pambığını yığır. Sədaqət həmişə qabaqda gedənlərdən olmaq, mənsub olduğu Lenin komsomolunun adına layiq çalışmaq üçün can atır.

Sovet hökuməti Sədaqətin əməyinə yüksək qiymət qoyaraq, 1947-ci ildə ona Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı vermişdir.

Bu xəbər kəndə yayılanda hamı Sədaqətin başına yığılmışdı. Mürsəl kişi iftixarından deməyə söz tapmırdı. Komsomolçular deyirdilər:

– Sağ ol, Sədaqət, sən əsl komsomolçusan!

Kolxoz sədri qızın atasına deyirdi:

– Mürsəl, çox da qoltuğun qarpızlanmasın, Sədaqət bir sənin qızın deyil, o, həm də kolxozun qızıdır! Sədaqət “Qırmızı Oktyabr”ın qızıdır!

Sədaqət sinəsini dolduran sevinclə dostlarına, yerlilərinə minnətdarlıq edib deyirdi:

– Hökumətimizin bu fərmanı mənim boynuma çox böyük vəzifə qoyur! Əslində, mən ancaq öz komsomolçuluq borcumu yerinə yetirmişəm. İndi ki hökumətimiz, kolxozçularımızı mənim zəhmətimə belə yüksək qiymət verirlər, mən də var gücümü qoyacağam ki, qəhrəmanlar kimi çalışım, qəhrəmanlar kimi məhsul götürüm!

Sədaqət Lenin komsomolunun yetişdirdiyi minlərlə qəhrəmandan biridir. İnkilabdan əvvəl Sədaqətin kəndi (o zaman kəndin adı Sünnülər idi) avamlıq, səfalət yeri idi. Orada qız övladı olan ata-analar qüssələnər, məyus olardılar. Çünki, qızı, qadını insan yerinə qoyan yox idi.

İndi sovet quruluşu bu kəndi çil-çıraqban, abad, varlı və xoşbəxt həyat yoluna salmışdır. İndi bu kənd böyük Azərbaycan şairi Füzulinin adını daşıyır, həm də ləyaqətlə daşıyır. Axşamüstü, işdən sonra istirahətə, gəzməyə çıxan, kolxoz parkında qol-qola verib kolxoz mahını oxuyan oğlan və qızların xoş səsinə eşidənlərə ləzzət verir. Burada döşü ordenli və medallı cavanlar, kolxoz əməyi ilə varlanan və şöhrət tapan

cavanlar çoxdur.

İndi Sədaqəti görənlər anaların ürəyindən bir arzu keçir:

– Təki mənim də belə bir qızım olaydı. Qəhrəman qız qəhrəman oğuldan əskik deyil!

Komsomolçu Sədaqət doğrudan da qəhrəmanlar nəsindən, komsomol nəsindənndir. Bu nəslə məğlubiyyət yoxdur, çünki bu nəslə Lenin-Stalin partiyası böyütmüşdür!

1948

FİRUZƏ

–İlk dəfə məni rayonumuzun Dırnis kəndində orta məktəbə müəllim təyin etdilər. İllərdən bəri arzusunda olduğum bu şərəfli və müqəddəs peşəyə alovlu bir həvəslə gedirdim.

İndi mənim qəlbim bütün istəklərinə çatmış bir adamın hədsiz sevinci ilə dolmuşdu: “Deməli, mən dərs verəcəyəm. Mən də əlimə jurnal alıb sinfə girəcəyəm. Uşaqlar məni də diqqətlə eşidəcək, sözlərimi dəftərə yazıb oxuyacaqlar. Analar, atalar mənim də yanıma gəlib övladları haqqında soruşacaq, məsləhətləşəcəklər. Sovet pedaqogisinin bütün tələblərini onların hər birinə danışıacağam, başa salacağam, elə edəcəyəm ki, məndən narazı getməsinlər, mənim işimə kömək etsinlər. Yox, onlar məndən razı qalacaqlar. Ancaq bir söz deyə bilərlər ki, “bu müəllim nə cavandır!” Bilirəm ki, bunu deyəcəklər. Qoy desinlər, heç eybi yoxdur!...”

Firuzə Cəbrayıl qızı Yusifova 1941-ci ildə başladığı ilk müəllimlik günlərini belə xatırlayır. Doğrudan da, ilk dərslər Firuzənin güman etdiyi kimi olmuşdu. 20 yaşlı cavan bir qıza 9-cu sinifdə dərs deməyi

tapşırırmışdılar. Biliyinə, təhsilinə, bacarığına görə ona bu etibarı etmişdilər.

Firuzə salam verib sinfə girəndə, şagirdlərinə diqqət edəndə bir qədər duruxmuş, qəlbi bərk döyünmüşdü.

“Bunlar mənim sözümə baxacaqmı?”

Şagirdlər isə Firuzə müəllimi gözlənildiyindən artıq hörmətlə qarşıladılar. Xüsusən, onun rus dili dərsi verdiyini biləndə şagirdlər dərin bir fərəhlə, gözlərini təzə müəllimin üzünə dikmişdilər. Onlar böyük rus xalqının dilini, Oktyabr dilini, Lenin-Stalinin dilini, ən qabaqcıl elm, mədəniyyət dilini öyrənməyə böyük həvəs göstərirdilər. Onların bitib-tükənməyən sual və xahişlərinə cavab vermək lazım gəlirdi. Biri rusca kitab, qəzet gətirir, biri radiodan eşitdiyi çətin sözü soruşur, biri Moskvada oxuyan qardaşına rusca məktub yazırdı. Firuzə bunların hamısına kömək etməli idi.

Firuzə şagirdlərini başına yığıb A.S.Puşkinin, L.Tolstoyun, M.Qorkinin, N.Ostrovskinin əsərlərindən nümunələr oxuyur, təkrarladır, yazdırırdı. Sinifdə apardığı iş bəs eləmirdi. Dərnlər və məruzələrdən sonra da Firuzə şagirdləri öyrətməklə məşğul olurdu. Kəndin uzun payız və qış gecələrində el yatsa da, onun çırağı sönməzdi, Firuzəni stol başında oturan, qalaq-qalaq dəftərləri bir-bir diqqətlə oxuyub-düzəldən və qeydlər götürən görərdin.

Firuzə inadlı müəllimdir. Çətin tələffüz olunan kəlmələrə dili yatmayınca, dərstdə istədiyi cavabı almayınca şagirdin yaxasından əl çəkməzdi. Bunu hamı bilirdi və onun dərsinə hazır gəlməyə çalışırdı.

İki il sonra Firuzəni rayon mərkəzinə, Ordubad orta məktəbinə müəllim gətirdilər. Burada onun işi də, məsuliyyəti də qat-qat artdı. İndi ona sadəcə orta təhsilli müəllim kimi baxmurdılar. Maarif şöbəsinin müdiri böyük bir etimad və ərklə ondan tələb edirdi:

– Firuzə, – deyirdi, – orta məktəbdən çıxanların çoxunu biz, mərkəzlərə, Bakıya, Moskvaya göndəririk. Naxçıvan Muxtar SSR-ə ali məktəblərdə çox yer verirlər. Bu yerləri doldurmaq üçün elmin əsaslarını yaxşı bilən cavanlar lazımdır. Cavanlarımız rus dilindən möhkəm savadlı olmalıdırlar. Onların bu dilə olan həvəs və məhəbbətindən istifadə etmək lazımdır. Deməyin ki, dərs kitabı azdır, ya vaxt çatmır.

Cavanları orta məktəbdən tam hazır buraxın. Elə olsun ki, sabah ali məktəbdə nə onlar utansınlar, nə biz!

Firuzə müdirin sözüna və məsləhətlərinə razılıq etmiş və söz vermişdi.

– Mən, – demişdi, – təhsil işinin bütün vasitə və şəkillərindən istifadə edəcəyəm, oxudacağam, danışdıracağam, yazdıracağam, əzbərləndəcəm, söyləndəcəm, uşaqların iştirakilə səhnəciklər təşkil edəcəyəm. Biliyimi, bacarığımı, vaxtımı əsirgəməyəcəyəm. Buna şübhə etməyə bilərsiniz!

Firuzə dərslə yalnız sinif jurnalı ilə getməzdi. Onun qoltuğunda həmişə yeni kitab və jurnallar görmək olardı. O, hər yeniliyi duymağı və şagirdlərinə çatdırmağı müəllimlik üçün müqəddəs bir borc bilirdi.

Rayon poçtalyonu hər gün Firuzənin evinə dəstə ilə Moskvadan, Bakıdan qəzet, jurnal, bəzən də beli kağız qurşaqlı kitablar gətirirdi. Firuzə bunları bir-bir oxuyur, uşaqlara çatdırmaq və yazdırmaq üçün materiallar seçirdi.

Dünya zəhmətkeşlərinin dahi rəhbərləri Leninin, Stalinin əsərlərindən, böyük rus alimi Pavlovun xatirələrindən, Çapayev, Çkalov, Zoya Kosmodemyanskaya, Oleq Koşevoy kimi vətən qəhrəmanları haqqındakı kitablardan aldığı nümunələri dərin bir həvəs və eşqlə sinifdə oxuyur, izah edir, təkrarladır. Firuzənin dərsləri canlı və maraqlı bir müzakirə, müsahibəyə bənzəyirdi. Onun sinfində “gözdən yayınıb” qalan uşaqlar olmurdu. Müəllim hamıdan soruşmağa, hamını tək-tək dindirməyə vaxt tapırdı. Bəzilərinin isə adını yazıb evlərinə gedir, valideyni ilə məsləhətləşirdi. Axşamüstü istirahət vaxtında Firuzəni əlində portfel, yoxuş, daşlı küçələrlə başıyuxarı dırmaşan görərdin.

– Müəllim, hara belə?

– Bu tərəfdə bir uşağım var, ona dəyməyə gedirəm!

“Bir uşağım var!” Bu sözü Firuzə çox ciddi və fəxrlə deyirdi. Çünki, doğrudan o, şagirdlərini ana-bacı məhəbbəti ilə sevirdi.

O, 5-ci sinfin sinif rəhbəridir. Uşaqlarının dərslərdən tutmuş geyiminə və əyləncəsinə qədər nəzarət edir, hər birinə məsuliyyət daşıyır. Ata-analar da Firuzəni yaxşı tanıyırlar. O, dərslərdən axsayan uşaqların evlərinə məktub göndərir, valideynini çağırır, təhsil və tərbiyə məsələ-

ləri haqqında danışır, tədbir görür. Firuzə bəzən analarla mehriban bir bacı kimi, bəzən də tələbkər bir idarə başçısı kimi danışır:

– Dünən dərslərdən sonra Şura harada idi, yoldaş Əzimova?

– Evdə idi!

– Xeyr, o küçədə qaçdı-tutdu oynayırdı. Onu özüm tutub yola salmışam, bu gün də dərslərdən cavabı pis olub!

Firuzə dərslərini bilməyən Şuranın yaxasından əl çəkmədi. “Bir nəfər də beləsi var” deyərək Fərhad Rüstəmovla onları birləşdirdi. Əlavə dərslər təyin etdi, cədvəl düzəltdi və cədvəlin surətini uşaqların valideynlərinə verdi. Geri qalan uşaqlarla, hər gün əlavə bir dərslər ayıraraq məşğul oldu, o zamana qədər məşğul oldu ki, Şura da, Fərhad da başqa yoldaşlarına çatdılar.

Onların müvəffəqiyyəti valideynlərdən çox müəllimi sevindirirdi.

– İndi onlar dərslərdən dörd alırlar!

Firuzə ahəstə dediyi bu sözlə əməyinin xoş nəticəsini ifadə etmək istəyirdi. O, demək istəyirdi ki, “Daha mənim dərslərdən axsayan yoxdur!”

Təkcə məktəbdə deyil, rayon təşkilatlarında da Firuzə Yusifovani bir fəal ictimaiyyətçi kimi tanıyırlar. O, məktəb müəllimlərinin komsoمول təşkilatçısıdır. Müəllimlərin rus dili dərslərinə rəhbərlik edir. Onun dərslərində 19 müəllim var. Bunlar da şagirdlər kimi Firuzəyə qulaq asır, onun tapşırığını icra edirlər. Firuzə ona nail olmağa çalışır ki, bu məktəbdə ruscanı bilməyən olmasın.

Firuzə təkcə şagirdlərinə deyil, özünə də çox tələbkərdir. O, yalnız ixtisasını artırmaqla kifayətlənmir. Müəllimlərin müəllimi, dahi rəhbər böyük Stalinin bu sözlərini Firuzə heç bir zaman unutmur və unutmaz: “Bir həqiqət kimi qəbul etmək lazımdır ki, dövlət və partiya işinin hər bir sahəsində çalışan işçilərin siyasi səviyyəsi və marksizmleninizm şüuru nə qədər yüksək olarsa, işin özü bir o qədər yüksək və səmərəli olar, işin nəticələri bir o qədər faydalı olar...” Məhz buna görə də Firuzə Yusifova partiya tarixinin qısa kursunu dərindən öyrənməklə məşğuldur. O, Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun tələbəsidir. Bu il marksizmleninizm əsaslarından imtahan vermişdir.

İndi SSRİ Ali Sovetinə seçkilərə hazırlaşdığımız bir zamanda Firuzənin həyatında çox mühüm fərhli bir hadisə baş vermişdir. Ona böyük dövlət işi etibar olunur. Xalq onu SSRİ Ali Sovetinə deputatlığa namizəd göstərmişdir.

Ordubad pedaqoji məktəbinin direktoru Qəmbərli müəllim öz həmkarlarının və yoldaşlarının fikrini ifadə edərək seçkiqabağı ümumi yığıncaqda demişdir:

– Firuzənin tərcüme-yi-halı sovet hakimiyyəti sayəsində əmək, təhsil və dövlət idarə işində iştirak etmək hüququ qazanmış olan Azərbaycan qadınının xoşbəxt taleyinə sübutdur!

Firuzənin otuz yaşı var. O, xoşbəxtkdir ki, sovet dövründə doğulub-böyümüş, inkişaf etmişdir. O, dəmiryol fəhləsinin qızıdır. Uşaq vaxtı ata-anasını itirən Firuzə yetimlik hiss etmədi. Onu Lenin komsomolu və sovet məktəbi ata qayğısı ilə tərbiyələndirib böyütdü.

Qəmbərli müəllimin Firuzəni deputatlığa namizəd göstərməsi təklifi bütün yığıncaqdakıların ürəyindən idi. Bu təklifi ümumi yığıncaq bir səsə qəbul etdi. Çünki, hamı Firuzəni SSRİ Ali Soveti deputatlığına layiq, dövlət idarə işinə qadir bir işçi kimi tanıyır, onun Lenin-Stalin işinə hədsiz sədaqətinə, bacarığına, hünərinə tam əmindir.

1948

TARLA MƏNZƏRƏLƏRİ

Mən rəssam olsaydım, elə həmin bu yerdə, Aluşağı kəndinin üzüm bağları qurtaran, pambıq tarlaları başlayan yerdə dayanar, bir yuxarıya – Kəpəzə, Qoşqara gedən yollara, bir də aşağıya – qələmə, palıd, qarağacların arxasında görünən, Reməyə ətklənən geniş düzlərə baxar və fırçamı işə salardım. Burada gözəl bir lövhəni əmək qəhrəmanlarının əlləri yaratmışdır. Deyəsən, fikrimdən keçəni “Azərbaycan” kolxozunun qocaman sədri, sovet kəndinin məşhur adamlarından biri – Allahverdi əmi hiss etmişdi:

– Gedək, – dedi, – tarlada gözləyirlər.

Aluşağı kəndində mən 12 il bundan əvvəl olmuşam. O zaman burada mədəniyyət evinin planı çəkilir, bünövrəsinə daş atılırdı. Cərgələnmiş təzə daş-kərpic evlərdən əsər-ələmət yox idi. Zövq ilə tikilən bu evlərin hər birinə daxil olub baxmaq nə qədər maraqlı olsa da, Allahverdi əminin fikri tarla işlərində, pambıq yığanların yanında.

– Bu xoş havalar həmişə ələ düşməz, gedək!

– Gedək!

“Azərbaycan” pambıq yığımında Kirovabadda qabaqcıl kolxozlardan biridir. Mərkəzi Komitənin qarşdakı plenumuna qədər öz planını

ödəyəcəyinə şübhə etmək olmaz. Çünki burada Solmaz Allahyarova, Nazlı İbrahimova kimi gənc pambıq ustaları, bütün varlığı ilə öhdəçiliklərini yerinə yetirməyə çalışan pambıqçılar vardır.

Solmazın manqası hələ oktyabrın 13-də öz planını ödəyib, dövlətə 16 tona qədər pambıq verib. Keçən il bu zaman burada pambıq uğrunda mübarizənin bayraqları Solmaz idi. Zahirən o, sadə, arıq, nazik, sifəti gündən yanib-qaralmış bir qızıdır. Çox işləmək və özünü gözə soxmaqdan çəkinmək, az danışmaq, Azərbaycan qadınlarına məxsus utancaqlıq və işgüzarlıq onun əsas məziyyətlərindəndir. Oktyabrın ikinci on günlüyündə manqaarası keçici bayrağı alıb və indiyəcən də möhkəm saxlayıb. Solmaz tarlaya gedəndə manqa üzvləri əsgər kimi komandirlərinin əmrini dinləməyə tələsirlər.

Solmaz çox gəncdir, yeddincini qurtarıb, neçə ildir ki, özünü pambıq uğrunda mübarizəyə həsr edib. Manqa üzvləri, briqadirlər, onun həm hörmətini saxlayır, həm də təkliflərini eşidir, tədbirlərinə səs verir.

Briqadir Bəndər ətəyi pambıq ilə dolu ikinci bir qızı göstərərək deyir:

– Solmaz tək deyil, Nazlı İbrahimova kimi qoçaq yoldaşları var.

Nazlı da yeddiilliyi qurtarıb. Nazlı da on nəfərlik manqaya başçılıq edir. 12 hektar yeri becərib, hektardan 35 sentner verməyi öhdəsinə almışdır. Nazlı hələ ayın 9-da kolxozda ilk dəfə qələbə raportunu vermişdir. İndi isə o, manqa üzvləri ilə şərtləşərək 15 ton əlavə pambıq vermək əzmindədir. Bacısı Tahirə, manqa üzvləri Məmləkət Əzizova, Atlas Məmmədova və başqaları öz ustalarının bir sözünü iki eləməzlər. İstəməzlər ki, ustaları “yar-yoldaşlardan” geri qala.

Nazlı irigözlü, güləşqabaq, zirək bir qızıdır. Kolxoz sədri fəal işinə görə Nazlıya təşəkkür edəndə o, utandığından pul kimi qızarıb, üzünü yana çevirir və deyir:

– Borcumuzdur, ay Allahverdi əmi, öz işimiz deyilmi?! Borcumuzdu!..

Briqadanın indiyəcən verdiyi məhsulun 92-93 faizi birinci növbə pambıqdır. Bu kolxozun adamları yalnız kəmiyyət yox, həm də keyfiyyət uğrunda çox düşünürlər.

Allahverdi əmi də, briqadirlər də pedaqoji institutunun təbiət fakültəsi tələbələrinə təşəkkür edirlər. Köməyə gələnlər indiyəcən 100 tona yaxın pambıq yığıblar.

Pambıqçı qadınların uşaqları üçün açılan bağçada balalara müxtəlif əyləncələr verilir. Ancaq indi havalar xoşdur, uşaqları otağa yığmaq çətin olur. Onlar quş balaları kimi yuvadan pərvazlanırlar.

Ağ önlüklü, dümqara saçlı mürəbbiyə böyük bir ziyafət qarşısında olan kimi, çirmənib nahar hazırlayır. Palıd ağacının altında ocaq qurub xəngəl bişirir. Allahverdi əmi çox çalışır ki, bu payız mürəbbiyəni də, başqa kolxozçuları da odun qayğısından, cırpı tüstüsündən birdəfəlik xilas eləsin. Axı, qaz kəməri kəndin lap böyründən keçir.

Belə gözəl binalarla planlı küçələr salan, hər yana işıq və yaraşlıq saçan yeni bir kəndə qaz çəkdirmək haqqında kolxozçuların niyyəti və xahişi tamamilə vaxtında və təbiidir. Bunun üçün ancaq turbalar, krantlar lazımdır ki, Kirovabad kimi şəhərdə də bunu əldə etmək heç də çətin deyildir. Kəndə qaz çəkdirmək kolxoz sədrinin builki planında cib dəftərində yazılmışdır. Kolxoz sədri dediyini ələyən adamdır. Ümid etmək olar ki, yanvardan sonra Aluşağı kəndində qaz pılətlər, sobalar yanacaqdır.

Tarla qəhrəmanları ilə görüşümüzə bir arzumuz da bu oldu ki, pambıq toplanışında mexanikləşmə işi, yeni maşınlar öz ləyaqətli mövqelərini tutsunlar. Bəzi maşınların quruluşu hazırkı tarlaya, tarlaların işlənməsi isə yeni maşına münasib vəziyyətdə deyildir.

Əkin briqadaları, aqronom və mexanizatorlar buna diqqət etməli, tarlanı maşın üçün tam uyğun hala gətirməlidirlər. Maşın ağzı qozaları köklü, yarpaqlı sümürüb içəri doldurursa, kəltənli torpaq da maşının hərəkətinə mane olursa, bu, aqronomluq işinin qüsurdur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, maşın həmişə, hər yerdə insanı ağır və üzücü zəhmət, məşəqqətdən azad edir. Vaxtilə kolxoz kəndinə ilk traktorlar səs salanda “şeytan işi” deyə vahiməyə düşən, inanmayanlar az idimi? Çox çəkmədi bütün əkinçilər əmin oldular ki, traktorun bir gündə gördüyü işi ən qoçaq əkinçi on gündə də görə bilmir. Burada yalnız miqdar məsələsi yox, yerin dərinlərinə qədər nüfuz edən, torpağın damarlarını söküb, məhsul üçün oyadan dəmir atları heç bir qoşqu qüvvəsi əvəz edə bilməz. Maşın indi mədəni kəndin tam gündəlik məişətinə keçmişdir. Kolxozçu yoxdur ki, evində bir neçə maşın – radio cihazı, televizor, paltaryuyan, buzxana və sairə olmasın.

Pambığın, heç olmasa, əsas hissəsini maşın ilə yığmaq, daha doğrusu, məhsul yığımını axıracan mexanikləşdirmək bizim kənddə yeni texnikanın tam qələbəsi deməkdir. İnsanların əməyini son dərəcə yüngülləşdirmək, məhsuldarlığı artırmaq mədəniyyəti, həyata münasibəti

daha da yüksəltmək deməkdir. Hər bir kolxozçu bilməlidir ki, maşın onun yalnız maddi yox, həm də mənəvi silahıdır. Maşını ən əziz kitab qədər sevmək, onun dilini bilmək, "asanca oxumağı" bacarmaq lazımdır.

Yığılan pambığın çardaqlar altında dağ kimi qalandığını, nəmli yerlərdən gələndə isə açıq havada sərildiyini görəndə, briqadirlər çox uzaq keçmişdən danışan kimi, xatırlayırlar:

– Bir zaman bizdə məhsulu yerləşdirməyə çardaqlar, quruducu məntəqələr yox idi. Tarladan toplanan nəmli pambığı biz asfalt yola sərməli idik. Yolun sağına, soluna daş düzüb nəqliyyata mane olur, şoferlərlə qalmaqla başlayırdıq. İndi, gördüyünüz kimi, xüsusi, abad, geniş yerimiz var, başqalarına maneçiliyimiz yoxdur.

Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin plenumuna az vaxt qaldığını xatırladanda Allahverdi əmi öz işinə dərin bir əmniyyətlə dedi:

– Yox, biz borclu qalan deyilik. Biz plenuma alnıaçıq gedəcəyik. Plenuma qədər planı tamam-kamal doldurub raport verəcəyimizə şübhəniz olmasın!

O, əli ilə tarlaları göstərdi. Qızaran pambıq kolları üzərindəki ağ gül kimi topa qozalara işarə edib dedi:

- Bunun hamısı məhsuldur, hamısı da birciyinəcən yığılacaq.
- Biz də əmin oluruq ki, tarlalarda pambıq qalmayacaq.
- Əmin ola bilərsiniz.

Kolxozun ərazisindən ayrılanda gün yaxmaqda, ala-buludlu üfüqlər pambıq tarlaları kimi qızarıb-bozarmaqda idi.

Üzümü kolxozçulara tutub dedim:

– Güman ki, havalar xoş keçəcəkdir, buludluq olsa da...
– Atalar deyərdi, dan qızarıb şam yanar, şam qızarıb dan yanar. İndi havalar da dəyişib. Belə buludun, ya qızartının qorxusu yoxdur. Bunlar sadəcə şəh gətirir ki, bunun da məhsula ziyanı dəymir. Biz çardaqlarda pambığı quruduruq. Hələ ki, havalardan şikayətimiz yoxdur. Görək dalısı nə olur...

Bəndər, sanki haradasa oxuduğu bir sözü kitab dili ilə təkrar etdi:

– Nə olacaq, hər işi insan əli aşırırmı?
– Elədir, elədir! Gözəl məqsədlərə yönələn insan əməyi həmişə, hər yerdə qələbə çalacaqdır!

1948

TƏRCÜMƏLƏR

DƏMİR QANUN

I

Özbəkistan!
Yayra,
Sevin!
Qayğıdan
Gen bağrında zərrə qədər əsər yok!..
Bir pəhlüvan tək,
Mədəd saçan
Şimşək gözlü
Bir tren dalında
Üzməkdəsin.
Yollar kəskin,
Addımlar möhkəm.
Hər damarda
Tərpənən can
Deyər:
Yürü!

■ ■ ■
Baxışlar tox.
Bu, bir surət.
Bu, bir yerdən uçan ox
Gedər,
Şığıyır.

Can görməyən çöllərdən,
Ağır,
Çətin
Yollardan.
Parlayır
Ürəklərdə
Ziya!

II

Görsün
Bu gün,
Ürəyinə bağlayıb alanlar duyun,
Bu haykıran gedişimizi,
Sədləri torpaq edən ötüşümüzü,
Duysun
Yavaş
"Uzaqlar" da hər bir gecə
"Yaxındadı"
Yoldaşların
Ürəyindədi tüstünü,
Görsünlər ki,
Laxlayır:
Qöhnə əsaslar.
Alov duşmuş divarlar kibi dayanmadan
Ölür,
Köhnə əsasları yaradan,
Dırnaq ilə urəkləri qanadan
Uzun saqqallı qocalar
Ölür,
Yüksəklərə çatmadan
O, əsaslarla
Çürük uca çinarlar.

Viran,
Dagınıq,
Heyran,
Qorxaq.
Göylər,
Qarınca kibi bir yuvaya axır,
Bir yuvaya birlikdə qan daşıb.
Bir eşiqi birdən doğur
Yaşıl
Yumşaq
Otlaqlar.
Köysündə bəsləyir,
Ağ bulut.
Mübarizə qızmış
Hər damcı qan
Saçır od!

III

Bax!
Odlara,
Gömülüb,
Alov saçan şöhlərə cumaraq,
Enir,
Bir yuvaya qan daşıyan
Bir iyit.
Yüksək dağlardan
Qoparılmış
Daş kimi
Köhnə çürük kulbələri,
Pozur.

■ ■ ■

Gülür,
Çığırıklardan*
Salamat ötən
Bic çiyid
Uçur.
Bir yuvaya qan daşıyan
Bir iyid.
Alıb qüvvət
Od kibi yanan
Çağlardan.
Sezir
Bu gedişin gücündə
Bu ötuşun intiqamında
Köysunə traktorun basdığını,
Söngü nəfəsinin çatdığını
Ölməkdə olan qolçomaq.

■ ■ ■

Yanır,
Qəzəblə
İntiqamla
Yanır,
Sonku üsyan
Qüvvətlə
Uçmaqda olan
Bu uçuşa keçərəkdən
Qırıq çıraq,
Çığırıklardan
Salamat ötən
Bic çiyid,
Uçur

Güclü polad atlarda
"Bir yuvaya" qan daşıyan bir iyid.

1930

KASPI DƏNİZİNƏ

Mən də sən kibi şux, sən kibi məgrur,
Məni "mənliyə" əsir edəməz bu qürur.

Çünki mən

Almışam:

Bu şüurumu

Şanlı vulkandan,

Misilsiz üsyandan!

Əski dünya sarsılan "an" dan

Mənim könlümdə də fırtınalar!

Fırtınalar!..

Çünki fırtına mənəm, mən də fırtınayam.

Fırtınasız yaşayamam.

Bilirəm mən, bilirəm.

Köysün dolu dalğa!

Ona könül verirəm.

Mənim eşqim sənə müştəq durur.

Baxışım fırtına izlər, yürür.

Sənə baxdıqca, bu gənclik sevinər,
Bilmədim bəlkə, yağılar göynər.

1930

MƏSTAN AY

Məstan Ay dünyanın isti-soyuğunu görməmiş bir çocuktur. Məsumluğu ilə bərabər bədbəxtidir. Bədbəxt olmasa, gənclik, çiçəklik çağı açılmadan solarmı idi? Qıpqırmızı nar çöhrəsi payız yarpağı qibi saralıb-solarmı idi? Dünyanın gənc başına gətirdiyi zülm və işgəncələr həddindən çox! Dərdi artdığı zamanlarda, balaca arxın şırıldayıb axan suyuna günahsız göz yaşlarını damla-damla axudaraq hıçqırıb ağlardı. Atası öləndə o körpə idi. Ögey bacısının yanında qaldı.

Məstan Ay on üç yaşında ikən yardımsızdı, o, yalnız Tanrıdan yardım umur və ulu köməkçi, şəfqət sahibi deyə, yalvarıb-yaxarırdı. Bunun üçün onun mahnısında:

*"Qoca qiüvvətli Tanrım mənim!
Əl açarsam, məni qurtar!"*

sözləri əzbəri idi. O bunu deyib kədərlənir, ağlardı.

Hər tərəf sakit. Qaranlıq gecələrin geniş qucağı kainatın div qanadına almış kibi idi.

Günlər axıb keçirdi. Aylar dayanmayı, tutulmayırdı. Adamlar hə-

rəkətdədirlər, bir növ ilə həyat keçirirlər, qarınları doyub, ölməyib, gün görərlərsə, şukur...

Ey qara, qaranlıq gecələrin sonu, günəşli gündüz! Doğulsana! Doğulsana sən!

Məstan Ay dünyada şadlıq və sevincindən nə pay aldı?

Qayğı və ələmdən başqa nə gördü?

Ey ələm! Yox ol! İntiqamlı günlərin Məstan Ay üçün doğuldumu?

Kaş ki, yalnız Məstan Ay öysüz və bədbəxt olaydı. Yalnız Məstan Ay ağlayaydı!..

Lakin Məstan Aylar hədsiz-hesabsızdırlar!.. Məstan Ayları əlacsız qaranlıq guşələrdən baxmağa başladı...

Həqiqətin gözləri gülümsədi. Şəfəqin qucağı açıldı!

Məstan Ay dayana bilmədi. Açdı, qara örtüsünü qaldırdı. Qara koytu buludlar altında qaplanıb durmuş günəşin üzünü gülüb parladi. Ağappağ ayın üzündən zülmət itib-getdi, ayın üzünü su kibi ağardı. Məstan Ayın aydınlıq istəyən gözləri ışıqlandı, həsrət qaldığı aydınlığa gülərək baxdı.

Çöhrələrdə bir umud, bir alov! Kimlərə isə ürəyində düşmənlik bəsləyir. Açdınmı? Qapqara, bulud kibi pərdəni açdınmı? Məstan Ay! O pərdəni tamamilə götürdünmü?

Götürdünmü?..

Götürməyin yerli. Qaldırınsa at, yukalt, itsin, qözlərim təkrar onu qörməsin. Bu kədər örtündüyün əzablar yetər, Məstan Ay! Sən birdən on, ondan yüz min ol. Çoxal! Minlər, milyonlar səndən ibrət alsın. Örtülərini yandırсын, azadlığın, azad yaşayışın, dərdlərdən xilas edən lazımdı. Kim, kimlər onlara azadlıq verəcəkdilər?..

Güclü rüzgar əsməyə başladı. Hər tərəfdə dəhşət, yanğınlar kopdu. Cihan od içində... Dünyanı qaplayan güclü qara buludlar yavaş-yavaş hərəkətə başladılar...

Məstan Ay qayğı və həsrət içərisində uyuyurdu.

Vulkanlar qaynadı, yandı, daşdı... Dünya titrədi. Taxtlar yanmış, taclar fırladılmış, zindanlar yıxılmış, hamı azadlıq günəşini qörməyə tələsirdi...

Məstan Ay yenə də köləlikdə. Yenə də əllərində zəncir! Dan yeri

həqiqətən ağarırdı, günəş doğdu, yüksəldi. Təbiət güldü və çiçəkləndi. Varlıqda hədsiz bir şadlıq, təbii bir azadlıq başlandı. Xoruzlar sabahın açılmasını xəbər verdilər. Karvanlar yola düşdü. Məstan Ay azadlıq mahnılarının eşidərkən oyanmağa, dərin damardan köləlikdən xilas olmağın hamısı bunda, bu qurtuluşundadır. Anladın, sezdinmi, bacım! Bilsən azadlığın hörmətinə qara örtüləri buraq və buraqdır, yox et!.. Məstan Ay! Bundan sonra sən və "sən"lər, yoldaşların və ümumən hamınız mətin və səbatlı addımlarla işə, işə, işə, əməyə!

(özbək dilindən tərcümə)

DAN

Günəş qızıl çiçək kibi
Alovlu üzünü açdı,
Qaranlıq əridi, qaçdı.

Sakit, dəli, dilsiz dağlar,
Güllər açdı, çiçək doldu,
Qucağında həyat quldu.

Gözlərdə qalmaqdu uyqu,
Dunya dəyişdi yenidən,
Zalımlar bitib məhv oldu.

Quşlar ötub salamladı
Azad subhun güllərini,
İnqilabın rəhbərini.

Həyat başlandı yenidən,
Kuruldu kayğısız həyat,
Məzlum ellər tapdı nicat.

1930

(özbək dilindən tərcümə)
Bəhram İbrahimov

ŞAHİDƏ

I

Uzun mavi rəngli minarələri, motal papaq qibi günbəzləri, böyük xanagahları rəngbərəng mədrəsələri, məcidlərilə fəxr edən Səmərqəndin "əski şəhəri" artıq köhnə mənədəki əhəmiyyətini, müqəddəsliyini gündən-günə itirir.

Başlardan minarələr yapan şahların zülüm, səbir xatirəsi olan asari-ətiqələrinin bu gün üçün tarixi bir yadqarlıqdan başqa əhəmiyyəti yox. Səmərqəndin əski çürük binaları öz-özündən pozularaq çürük damarları üzülüb yoxluğa, heçliyə üz qoymaqaqdadur.

Şəhər bu günün tələbinə uyğun yenidən qurulur. Artıq minarələrdə əzan səsləri eşidilməyir. Şəhəri hər tərəfdən bağ, bağçalar, fabrik, zavod, yeni binalar sarır. Budur "Hücum" İpək fabriki, dəri zavodu, inşasına başlanmış sement zavodu, elektrik stansiyası, teatr binası, böyük Tomski klubu, yüzlərcə maarif ocaqları, məktəblər, kooperativlər, işçi mənzilləri...

Mazuta batmış minlərcə işçi kütləsi, şəhərdə həyat dənizi çalkalanıb kaynayır, dalğalanır. Şəhər elektrik sürətilə sosializm quruluşuna doğru addımlayır. Bu yüksəlişə göz yuman sınıf düşmənlər, din əhli, yarasalar mədrəsələrin qaranlıq guşələrinə sığınaraq uzun və davamlı ah-lar çəkirlər. Əskilik kökündən çürümüş, laxlamış, yenilik yeni relslər

üzərində kurulur.

Həyat qaynayan şəhərin gözəl səhərlərinin nar üzləri qızarıb Şahidə on altı bahar gördü. Onun atası Əhməd pinəçiliklə bütün çətinliklərə qatlanaraq gözünün ağrı-qarası, qaranlıq evin çırağı, ömrün meyvəsi, yalnız çocuğunu bu yaşa gətirdi.

Bu vaxta kədər Şahidənin məsum qəlbi kədər görmədi. Onun açıq qəlbinə zəhərli oxlar dəymədi.

Dan yeri ağardı. Səhərin nəsimi Şahidənin çöhrəsinə yayıldı. Hər kəs onu özünə gəlin etmək istədi. Onun qabiliyyəti, gözəlliyi ağızlarına dastan oldu. Pinəçinin evinə elçilər axmağa başladı. Hər bir arzu və niyyətin göbəyində Şahidə dururdu.

II

Gələn elçilər içərisində bəzzaz Səmədinkilər hazırlıqlı və üstün çıxdılar. Əhməd pinəçini din və dövlət adından razı saldılar.

Şahidənin atası qızını Səmədə verərkən, heç kəs ilə məsləhətləşmədi. Hətta, bunu Şahidə də, anası da bilmədi.

Səhərin toyudur. Şahidəni köçürürlər.

– Haraya?

– Kimin evinə?

– Kimə?

Bu suallara Şahidə cavab tapa bilməyir. O qocayamı, gəncəmi, yaxşıyamı, pisəmi gedir? Bilinməyir.

Qırx yaşında Səməd on altı yaşındakı Şahidəyə sahib olacaqdır.

III

Dan yeri ağardı. Səhərin nəsimi Şahidənin çöhrəsinə qıdıkladı. İpək

saçları uçub oynayırdı. O hələ uyğudadır. Uyğusunda cürbəcür dadlı düşüncələrin lentasını seyr edir, arxasınca uçmaq həvəsilə çırpınır.

Bu vaxt Hücum ipək fabrikinin trubasından göylərə yayılan nəre yüksəldi. Bu anı səsdən Şahidə diksinib oyandı. Gözünü oxladı, ətrafına baxdı.

Gəldiyinin altıncı ayıdırsa da, ərini hər gün bu halda görürdü. Budur, bu axşam yenə sərxoş bir halda gecənin qorxulu bir vaxtında qarıya sərilib yatmışdır. Bir azdan sonra duracaq, bütün zəhərini Şahidənin üstünə tökəcək. Axşam içkiyə sərf etdiyinə ələmini, gündüzün vergi acılarını Şahidənin üzərinə tökəcəkdir. Şahidənin qəlbi söyüd yarpağı kibi titrəyirdi. Hələ dünən vurulmuş yumruğun zərbələri bədənində iz salmışdı. Azad quş qəfəsə düşən kimi çırpınırdı. İmdad, kömək istəyən gözləri umudsuz dolaraq ətrafı süzürdü...

Şahidənin qonşusu aktiv komsomolka Nəzakət "Hücum" ipək fabrikinə işləyir. "Hücum" üç mindən ziyadə rus, tacik, uyğur, özbək, yəhudi qadın, qızlarına qucağını gen açan bu əmək qalası...

Nəzakət hər gün işdən çıxanda, istirahət günlərində Şahidənin əri evdə olmadığı vaxt onu tapır, əhvalını soruşur, onu zəmanənin yenilikləri ilə tanış edirdi. Az bir müddətdə Nəzakət Şahidəni ictimai həyatımızla, ibtidai şəra – tanış etdi. Onun, şəxsi mənfəətçi, xüsusiyyətçi bir bəzzazın əlində yaşamayacağını başa saldı. Axırda ərindən gizlin olaraq Şahidəni "Hücum" fabrikinə apardı. Komsomollar sırasına verdi.

Şahidənin könlü gündən-günə işıqlanmağa, solmuş umudu gül-məqə başladı. Şahidə evə qayıdarkən, söz arasında ərinə qarşı şiddətli və qəti etiraz çıxışları, "əlinizdən gəlsə, məni boşayın!" kimi təklifləri deməyə cəsarət etmişdi. "İtaətli qadın"ın cızından çıxmağı kişini heyrətə salmışdı.

Mən Şahidənin bir neçə dəfə Tomski kulubundakı çıxışlarını gördüm, onun odlu və qəti sözləri hamını heyrətə salırdı.

Yunqşturum forması onun zirək və çevikliyi daha da artırır. O, indi rayon gənclər komitəsinin üzvüdür. Hər bir komissiyada işləyir, aktiv görünürdü. Savadsızlığını bir ildir ki, ləğv etmişdir. Siyasi savad dərəcələrində hamıdan iləri Şahidə idi. Bir az dərəcə gecikən yoldaşlara "Ey! Qılgıçlıq yoldaşlar! Dəqiqələrin qızına barabar olduğununu unutdunuzmu?" – deyər öyüd verirdi. Qızlar arasında komsomol özak işləri, bayramlardakı çıxış ilə Şahidə özünü hamıya tanıtmışdı. El ona "Şahidə yanan od parçasıdır" deyirdilər.

Sabah "8 mart" bayramıdır. Rayon gənclər komitəsi Şahidəni rayon qızlar və qadınlarına bu barədə məruzəçi təyin etdi və küçə muxtarı ilə danışib, ev qadınlarını toplamağı tapşırırdı.

Şahidə 8 mart tezislərini, komsomol nişanlarını, qırmızı lentaları alaraq, evə qayıtdı...

Artıq qaş qaralmışdı, şam yeməyindən sonra Nəzakət ilə sabahın planını düzdülər, qızıl lentaları ulduz, çiçək şəklində tikdilər. Nəzakət öz evinə yatmağa getdi.

Çox keçmədən Şahidənin əri kefli halında, kimə isə söyə-söyə içəri girdi. Qırmızı lentaya işarə ilə "bu nədir?" dedi. Şahidə çəkinmədən: "Sabah qadınların köləlikdən qurtulduğu 8 mart bayramıdır. Ona həzirləşməyə gəl!" – dedi.

Camaatın (xüsusən dinçilər və möhtəkiqlərin) "Səməd bəzzaz nə oldu ki, bu qadının cilovunu buraxdı, hamını biabır elədi!" deyən sözləri onun sümüyünə bir bıçaq kimi batmışdı. Bütün acığını və heyfini bu "həzirləşmə" dan nə cür alacağını çoxdan düşündü. Qadının "8 mart bayramına hazırlaşmam" sözü zəhər kibi onun vücuduna soxuldu, o çimçəşdi. Səməd bəzzaz dodağını dişləyərək "Həzirləşməyə gəl" sözünü gücənə-gücənə dörd-beş dəfə təkrarladı. Titrək barmaqlarını dəfələrlə yumub-açdı...

Bu gecə 28-ci ilin mart ayının 7-si idi.

IV

Günəş qalxdı. Şəhər binalarının döşü, küçələr qızıl bayraklarla bəzənmiş, pionerlərin dəf səsi, şeypur sədaları, havaları yararaq dalğala-

dır, digər tərəfdən orkestro "Budyonni" marşını çalır. Şəhər lələyə bürünmüş kibi qızıdır. Əlvan rəngdə geyinmiş kişi və qadınlar...

Raykom qabağında insan dənizi dalğalanır, "1 May" küçəsindən Şahidə və Nəzakətin gətirəcəyi yeni açılmış qadın, qızları gözləyirdi. Məhəllə muxtarı yığmış, Nəzakət onları sıraya düzərək, Şahidəni gözləyirlər. Uşaq göndərirlər, "evdə yox" xəbəri gətirir. "Yox!" cavabı Nəzakəti şübhəyə saldı. Onun ürəyi döyündü. Əlindəki bayrağı küçə muxtarına tapşırıraq, Şahidənin arxasınca getdi. Əri "bu axşam təcili bir iş üçün haraya isə çıxıb getdi!" deyər cavab verirdi. Bu cavab Nəzakəti təmin etməyir, intizarda buraxırdı.

"O haraya gedər bilərdi?" "Nə kibi vacib işi ola bilərdi?" Nəzakət Şahidəsiz qızlar və qadınlara rəhbərlik edirdi. Raykomun qabağında miqingə getdilər.

Şahidə haqqında raykom və lazımı idarələrə xəbər verdi. Qadınlar bayramı bu il Şahidəsiz keçirildi. Nədənsə Şahidə gecə-gündüz həsrət çəkdiyi mart bayramında iştirak edə bilmədi.

Bu vaxtdan tam bir il keçdi. Şahidədən bir xəbər yox. Ata-anası gecə-gündüz ağlayır, yoldaşları onu axtarırlar. Bəzzaz Səməd isə özünü itirmiş bir əhvali-ruhiyyə ilə ötədən-bəridən Şahidəni "soruşur", "arayır". Qəti bir rəy verən yoxdur.

Bir gün günorta vaxtı postaçı Şahidənin əri adına yazılmış bu məzmununda bir məktub gətirdi.

"Əzizim Səməd! Məni aramayın! Salamət Daşkənd şəhərində açılmış 3 aylıq kursda oxuyuram. Bir ay kaldı, ölməsəm, sizin görüşünüzə gələcəyəm. Ata-anam üzülməsin. Onlara təsəlli veriniz. Məndən ata-anama, Nəzakətə və yoldaşlara salam... Sizə hörmətlə. Daşkənd, 29-cu il 24 yanvar. Sizin Şahidə."

Bu məktub aralıqdakı dedi-qoduların yığılmasına kömək etmişdir, əsas şübhə get-gedə artmaqda idi. Bir ay da keçdi, Şahidədən bir xəbər yoxdur. Daşkənd kursları və məktəbləri lazımı idarələr tərəfindən arandı, siyahılar oxundu, Şahidə Əhməd qızı adlı birisinə təsadüf edil-

mədi.

Bundan bir az sonra Daşkənddən gələn "Qızıl Özbəkistan" qəzeti qoşqu müdiri Heydəri bəzzaz Səməd tutdurdu. Bəzzazın dediyinə görə, Heydər Daşkənddən Şahidəni gətirərkən yolda öldürmüşdür. Çünki, o Şahidəni sevirmiş, Şahidə isə yaxın getməyirmiş. Cinayət təhərri idarəsi bu məsələdən yağın şübhələrlə əsasən Heydər, Səməd və bəzzazın yoldaşlarından ilavə 4 nəfərini həbs edir. Şahidə itən gündən etibarən Nəzakət yorulmadan ya onun özünü və ya bir nişanəsini arayırdı.

Bir gün odun anbarına girərək xırda odun çıxararkən, Şahidənin qırmızı örtüsünü təsadüfən odunlar arasından tapdı. Ürəyi doyundu. Şahidənin başına bir iş gəldiyinə özündə qənaət hasil etdi. Onun örtüsünü milis idarəsinə verdi. Bu əhvalatdan sonra Səməd bəzzaza olan şübhə artdı. Onun əmlakı və imarəti bit-bit axtarıldı. Ev dörd yerdən qazıldı. Evin ortasında qurulan kürsünün altı qazıldı. 4 metr dərinlikdə yerdə aylardan bəri itən zavallı Şahidənin bədəni, boğazında möhkəm sarımsı sarı sim olduğu halda tapıldı. O, 4 metrə dərinə basdırılmışdı.

Vilayət məhkəməsinin Şahidə Əhməd qızı barədə açıq mühakimə iclası açıldı. Müqəssirlər istintaq edildi, cavab alındı. 20 gün davam edən mühakimə nəticəsində vəqə belə aydın olurdu:

Səməd bəzzaz martın 7-sində axşam saat 3-də evə qayıdır, 4 nəfər yoldaşının köməyi ilə Şahidəni boğur, ağzını dəsmal ilə bağlayır. Boğazını sim ilə sarıyırlar. Paltarını odunxanada gizlədir. Evin ortasında – Şahidə Raykoma getdiyi zaman qazılan 4 metroluq quyuya diri-diri basdırıb, üzərini taxta, palçıq və topraq təbəqəsilə örtürlər. Sonra izi itirmək üçün Səməd bəzzaz tərəfindən yuxarıda söylənen məktub yazılır, firqə üzvü Heydər qatil göstərilərək, həbsə alınır...

Səmərqəndin fabrik-zavodlarından, idarə və müəssisələrindən axıb məhkəmə iclasına gələn işçi və əməkçi nümayişçilər, qatillərə ölüm cəzası tələb edirdilər. Nümayişçilər içərisində odlu nitq söyləyənlərdən birisi də Şahidənin məsləkdaşı və bu cinayətin açılmasında qəhrəmancasına çalışan Nəzakət idi.

Məhkəmə salonunda əyləşən insan dalğaları ayağa qalxaraq, qatil-

lərə ən ağır cəza tələb edirdilər. Bunların içərisində göz yaşları axıdan Şahidənin atası pinəçi Əhməd və anası da var idi.

Məhkəmə son 2 saatlıq müşavirəsində belə bir hökm çıxartdı:

Baş qatil Səməd bəzzaz ən ağır cəza – ölümə, onun yaxın köməkçisi, keçmiş molla və quldur Əbdulrəyf ən ağır cəza – ölümə, qalan köməkçilər 10 il həbs cəzasına məhkum olunurlar, qərar qəttidir.

Heydər bəraət qazanır.

Məhkəmənin hökmü salondakıların alqışı ilə qarşılır. Qadın azadlığı əleyhdarlarına nifrət yağdırıldı!..

1930

MƏKTUB

Sağ isə qulaqları cingildəyəcək, atam rəhmətlik bütün ömrünü böyük yerlərə məktub yazmaq arzusu ilə yaşadı. Daha doğrusu, yaşama-
dı, çırpındı, çalışdı, ən nəhayət, məktub-zad yazı bilmədi, arzusu
ürəyində qaldı. Buna da, deyəsən, mən səbəb olmuşam.

Yazıq kişi mənə "beşüür" sayardı. Deyə bilərəm ki, övladı sırasın-
dan da çıxarmış kimi idi. Halbuki, mən o qədər də faydasız oğul deyil-
dim. Həmişə atama xeyrim dəyərdi. Necə ki indi, burada da, xeyirli bir
övlad olaraq atama sədaqətimi, vəfamı göstərmək istəyirəm: onun öm-
rü boyu yazı bilmədiyini məktubu, illər keçdikdən sonra mən yazıram.
Həmin məktubu zərfə qoymaq, marka yapışdırıb ünvanına göndərmək
zəhməti də sizlərə düşür.

Atam "anadangəlmə" deyilən fitrətdən yaranmış diplomsuz bir
müəllim idi. Balkan müharibəsində yaralanmış, özünə əvəz tutaraq, mü-
haribəyə getməmişdi. Bir neçə il məktəblərdə mübəssirlik¹ edəndən son-
ra bir az mədrəsədə oxumuş, istiqlal müharibəsi ərəfəsində İzmir valisi
tərəfindən müəllimlik vəzifəsinə qaldırılmış, doğulduğum qəzanın bir
kəndinə təyin edilmişdi. O zaman başında əmmaməsi də varmış. Eyni

zamanda kənddə mollalıq edirmiş. Kəndlilərlə lap dostlaşmış, can-ciyər
olmuşdu. Katolik keşişi xristian kəndində nəyə, atam da bizim kənddə
elə idi. Maaşı altun yarım, dolanmağına necə çatsın? Mollalıq haqqın-
dan, fitrə-zəkatdan gəlməsə dolana bilməzdi. Çünki, Allah ona dalba-
dal bir neçə övlad vermişdi. Sağ qalanların üçüncüsü mənəm. Məni
doğandan sonra anam bir növ xeyirsiz olmuşdu...

Uşaqılıqdan yadıma gələn ilk xatirələr işğal günlərinə aiddir. Kən-
dimiz, işğalçılarla yerli silahlılar arasında qalib neçə dəfə əldən-ələ keç-
di. Atam yunanlardan gizlənir, Qulaqsız Mustafanın dəstəsinə kömək
edir, tez-tez qəsəbəyə baş vururdu. Sonradan öyrəndim ki, orada, düş-
məne qarşı vuruşan qabaqcıl döyüşçülərdən Ənvər əfəndilə görüşür-
müş.

İstiqlaldan sonra atamı qəsəbə mərkəzinə aparıb qulluq verdilər.
Müftinin rəhmi gəlmişdi. Bu hadisə kişini sevindirdi, ancaq korluq çək-
məyi də buradan başlandı. Bəli, o indi Cümhuriyyət müəllimi idi. Əm-
maməni atdı, fitrə-zəkata endirmədi. Maaş deyiləni saymadı. Başında
üç yetim uşaq, ev kirə, çörək satın alınma... Əlqərəz, şəhər həyatı atama
əl vermədi. Lakin o, vecinə almadı. Hətta ilini başa vurmada qonum-
qonşunun sözüne uyub İzmirdə evləndi də. Südcü Qadirin dul qızı ögey
anamız oldu. Ondan da bir-iki uşaq, deməli, biz altı-yeddi qardaş olduq.
Atama deyirdilər:

– Dur, bir nəfəs al, nədir bu?

Atam, necə olsa, Allaha təvəkkül deyirdi:

– Bir düjün olunca varam. Allah-taala deşdiyi ağızı boş qoymaz.

Doğulanın ruzusu var, ruzusu!..

O zaman danışılırdı ki, çoxuşaqlılara Kamal paşa mükafat verə-
cək. Görünür, atam bu xəbərdən qeyrətlənmişdi. Bizim ruzumuzu isə
atam ticarətdən çıxarmaq istəyirdi. Qanmaz bir qəssabı ayda beş hoqqa
ətə, əlləfi bir çuval una, habelə, baqqalı bir qutu sabuna oxudurdu. An-
caq bir neçə il keçmədən bu gəlir mənbəyi də kəsildi, atamın qozbeli bö-
yüməyə, köhnəlməyə başladı. Atam yerli-yersiz bizi döyür, bütün
hirsini dərzi şagirdliyində papiros çəkmək öyrənən böyük qardaşımın
üstünə töküdü. Ögey anamız öz işini yaxşı görürdü: kişini fitləyib bö-

yük qardaşımı kötəklədirdi. Heç yadımdan çıxmaz, bir gecə böyük qardaşımın cibindən tütün kisəsi tapdılar və oğlanı başısağa tavandan asıb, o ki var döydülər. Səhərəcən də asılı qoydular. Yazıq gördü ki, dözə bilməyəcək, ertəsi ili Balıksirə getdi. Orada leyli, məccani müəllim məktəbinə girdi, əzabdan qurtuldu.

O, qurtuldu, indi də gündə üç öynə məni döyməyə başladılar. Yediyim-ıçdiyim gözə batırdı. Məktəbdən gec gəlməyim, kiçik qardaşımı ağlatmağım, çeşmədən su gətirməməyim, çustumu yırtmağım böyük qəbahət sayılırdı. Kötək yedikcə, bacıma sığınırdım. O, da çarəsizdi. Məktəbdən geri alınandan uşaqların pənahı olmuşdu. Anam qabları ona yudurdurdu. Paltar yuyanda onu da təknə başına keçirirdi. Ancaq ögey anamın səltənəti də uzun sürmədi. O da tez-tez xəstələnirdi. Evdə həmişə niğ-niğ, ovqattəlxlik hökm sürürdü. Atam öz əli ilə çəkdiyi cibre arağından vurdumu, ağzı açılırdı:

– Uğursuz arvad, nə səliqə-sahman bilirsən, nə də qənaət... Evin xeyir-bərəkəti qaçıb.

Ögey anam da atamdan geri qalmırdı:

– Səliqəli arvad alaydın!

– Alanda da alaram. Əl eləsəm, əllisi, dil eləsəm yüz tellisi gələr!..

– Tökülmüşdü çölə, telli xanımlar səni gözləyirdi elə!

– Arvad, məni cin atına mindirmə ha!.. Yoxsa...

– Gözlə!

– Boğçanı yığışdırıb gedərsən!

– Günün qara olsun. Yanıma dörd uşaq salandan sonra belə danışacaqsan? Durduğum yerdə məndən nə istəyirsən?

– Sabunu qənaətlə işlət! Paltarın elə yumazlar.

– Onu özüm billəm!

– Xeyr, bağışlayasan! Bu evdə mən nə desəm, o olacaq. Bundan sonra qonaq-zad gəlsə, qovacağam. Yoxsa səhər çaya qənd qalmır.

– Dəlisən, nəсэн? Evdən qonağı da qovarlarmı?

– Qovarlar! Bura xan çayxanası deyil. Bir də sənin qonaq getdiyini görsəm qıçlarını qıracağam!

– Qaba hərif!..

– Görərsən qaba hərifini. Ələkçi arvadından çox gəzirsən. Üç ay çəkmir bir cüt papiş dağıdırsan!

– Canım sağ olsun!

– Canın heç sağ olmasın!

– Buy... Birinci arvadın kimi məni də vərəmlətmək istəyirsən? Dandanmışan deyəsən? Səni basdırmasam öləsi deyiləm, bill!..

Əlqərəz, bu davalar kəsilməzdi. Axşam başlansa sabaha, sabah başlansa axşama çəkərdi. Üz-üzə gəldilərmi, deyişmə başlanardı. Atam hər dəfə “boğçanı yığışdır, arabanı çək!” deyə yekun vurur, anam da göz yaşları içərisində eyni mahnı təkrar edərdi:

– Bu uzun illərdə saçımı süpürgə etdim. Uşaqlarım kar olmadı, kor olmadı... Ay nankor!..

Adətən, uşaqlar analarının şəfqətli nağılları ilə böyüyürlər. Biz də bu dava-dalaşı eşidə-eşidə böyüdük. Bir yandan evdə, o biri yandan da tütün tarlasında qovrulur, zəhərlənirdik. Ah o tütün! Atam icarəyə yer tapar, ildə beş-altı batman yerə tütün əkərdi. Tütünü bəsləməyi, dərməyi, qurutmağı bizə tapşırırdı. Tətil zamanı evə qayıdan böyük qardaşım, bacım və mən yuxuya həsrət qalardıq. Bütün tətil aylarında gecə tütün dərir, səhərdən axşama qədər də düzüb sərirdik. Ögey anam tütün işinə yaxın gəlməz, hətta 7-8 yaşına çatmış uşağının bizə kömək etməsini istəməzdi. Atam hər şeyə göz yumurdu. İldə bir neçə yüz lirə pul yığıb, bir ev almaq istəyirdi. Ancaq sən saydığını say, gör fələk nə sayır, demişlər. Gah il quraq keçir, gah tütün pula getmirdi. Nəhayət, atam, ev adına əyri divarı ilə küçəyə salam verən ikigözlü bir daxma ala bildi, özü də borclu düşdü. Doqquz adam içəri döşəndik. Qonşuların dediyi kimi, başımızı yuvamıza soxduq, ayaqlarımız çöldə qaldısa da, heç olmasa kirayənişinlikdən qurtulduq. Yazıq atam buna da doyunca sevinmədi. Maarif Nazirliyindən aldığı bir xəbər kefini pozdu. Həmin axşam matəmə düşmüş kimi oturan atam qara xəbəri bizə də söylədi:

– Müəllim müavinlərini imtahandan keçirib təsviyə edəcəklər.

Anam soruşdu:

– Nə eliyəcəklər?

– Təsviyə, qanmazın biri, bilirsən təsviyə nədir?

– Bildim, hürmə köpək kimi!..
– Çor bildin sən. Axşam-axşam məni günaha batırma... İmtahandan keçməyəm, qulluqdan qovacaqlar, anladınımı!..

– Anladım. Gün o gün olsun ki, səni bayıra atsınlar, bir az burnun ovulsun!

– Sus!

– Susmayacağam! Kimin qanmaz olduğunu onda soruşacağam.

Həmişəki kimi, deyişmə uzandı. Atam yenə "...Çək arabanı!" əmrini verdi. Anam tükənməz göz yaşları ilə boşandı və yenə sözünü dedi:

– Saçımı süpürgə etdim... Uşaqlarımı kar eləmədim, kor eləmədim...

Bir müddət susdular. Uzun ah-ufdan sonra atam mənə sarı döndü:

– Fəxri, oğlum, quzum...

Onun bu yumşaq müraciəti mənə bərk təsir etdi. Halbuki, həmin gün naharda yemək üstündə məni döymüşdü.

– Oğlum, bilirsən, bu imtahan yazılı olacaq. Elə bilirəm ki, yeni tədris üsulundan, sərf-nəhvədən nə soruşsalar Allahın köməkliyi ilə cavab verəcəyəm. Ancaq deyirlər hesab-həndəsədən, hikmət, kimyadan da imtahan olacaq. Necə eləyək, balam, indi Balıxsirdən böyük qardaşını çağırısaq yaxşı olmaz...

Mən atama nə deyə bilərdim? Ona yardım etmək istədim. O, məni ilk dəfə idi ki, insan yerinə qoyub dindirirdi. Ancaq əlimdən nə gəlirdi? İbtidai məktəbi həmin il bitirmiş, hesabdən zəif çıxmışdım. Atam da, cəza olaraq məni tənəkəçi Yasəfin yanında şagird qoymuşdu. Əslən başıma çətin girən hesabı, həndəsəni unutmuş kimi idim. Həm də bir müəllimə veriləcək sualları mən necə bilə bilərdim? Atam deyirdi:

– Unutsan da, başında qalan da bəsdir. İmtahana gedəndə səni də aparacağam!

– Qoyarlar?

– Müfəttiş Cəmil bəyin qulağına pıçıldasam bəsdə! Sən səhədən kitablarına bax, unuduqlarını yadına sal! İmtahandan keçsən sənə uzun

şalvar tikdirəcəyəm.

Müfəttiş Cəmil bəy də atamın araq yoldaşı idi. Sonrakı həftə atam onu iki dəfə araq qonaq çağırırdı. Danışdılar, razılaşırdılar.

Bu həftə boyunca mən də hər gecə uzun şalvarın həvəsi ilə yuxu görürdüm. Nəhayət, imtahan günü gəlib çatdı. Atamla birlikdə içəri girdik. Atam kimi imtahan verən bir neçə müəllim də gəlmişdi. Onlar bəbamdan hazırlıqlı olsalar da, məni görəncə gülümsədilər, narahət oldular...

Nə isə, nazirlikdən göndərilən sual məktubu zərfini açdılar, imtahan başlandı. Tədris üsulu və sərf-nəhv suallarına atamın nə cavab verdiyini bilmədim, ancaq mən hesab-həndəsə sualları qarşısında donub qaldım. Hesabdan bir mürəkkəb faiz məsələsi, həndəsədən də "Eşşək teoreması"1 verildilər. Di gəl, həll elə görüm, necə eləyirsən! Atam bədəni mi çimdikdən keçirdi. Ancaq... çimdidiyin hesab elminə nə faydası! Daha üstümə tüpürməyən qalmadı:

– Tfu, yaramaz. Ölmüş, "Eşşək teoreması"nı da bilmirsən, eşşək? Atam asıb-kəsdi:

– Unut! Hamısını unut! Uzun şalvarı da, müəllim məktəbini də. Səni tənəkəçidən savay heç kim saxlamaz!

Sonra müfəttiş Cəmili çağırırdılar, böyük bir qonaqlıq verdilər, onun köməyi ilə nə etdilsə, etdilər. İmtahan nəticəsini gözləyən günlərdə atam elə darıxırdı, az qalırdı ürəyi partlasın. Qaş-qabağı açılmırdı. İlk dəfə olaraq anamı da döydü. Axşamlar evdə oturmurdu. Çox xərc çıxmasın deyə, əvvəllər ayaq basmadığı məhəllə çayxanasına gedirdi.

Bir axşam məni də apardı. Bütün qonşular orada idi. Sövdəyar Müsətafa əfəndi, halvaçı Əhməd, arabaçı Yusif dayı, müəllim Həsən, köhnəfiruş İsmayıl... Küncdə də sərxoş İba yuxulayırdı. Atama yer eləyib çağırırdılar. Mən də yanında oturdum. Salamlaşdılar, xoş-beş elədilər. Sövdəyar atama qəhvə gətirdi. Bir müddət sükut oldu. Halvaçının sulu qəlyanı xoruldayırdı, bir də ocaqdakı dəm çayniki tısıldayırdı. Başqa səs yox idi. Nəhayət, qəhvəçi Xəlid səsləndi:

– Hə, Hilal Xoca nə xəbər var?

Atam çiyinlərini çəkdi:

– Bir xəbər yoxdur, oğlum, hələ gözləyirik.

Görünür, təsviyə məsələsi qəhvəxanada eninə-boyuna danışılmışdı. Vəziyyəti bilməyən qalmamışdı. Atam qəhvəsini içə-içə hər kəllədən bir səs eşidirdi. Halvaçı susanda köhnəfiruş, o kəsəndə Sövdəyar, ya müəllim başlayırdı:

– Sən mən deyənə bax, kişi, dünən axşam dediyimi elə!..

– Bir baş Ankaraya yaz!

– Əməlli-başlı, kəsərli bir məktub döşə getsin.

– Bu nə deməkdir, canım. Bir eşşək tapmacasına görə də adamı vəzifədən qovurlar?..

– Bu qəsəbənin bütün eşşəklərini oxudan sən olmamısan?!

– Yeddi uşaq atasın.

– İstiqlaldə xidmətin var. Ənvər əfəndi ölübsə də, qulağı kəsik Mustafa sağdı... Lazım olsa hamımız şahid keçib, qol qoyarıq.

– Balkan müharibəsində yaralandığını da yaz, kişi.

Bu vaxt bir gözünü açan İbani mızıldandı:

– Yazma kişi, yazma!

– Balam, niyə yazmasın?

– Məktub paşaya çatmayacaq. Çatsa da oxuya, oxumuya. Əfvayi işdi...

Gurultu ilə İbani susdurdular. Atam acıqlandı, yumruğunu stola vurdu:

– Yazacağam!

Gecəyarısına qədər danışdılar, ancaq yazılacaq məktubun sərlov-həsini müzakirə edə bildilər. Böyük yerlərə məktub yazmaq asan iş deyildi. Sözü başlayanda paşaya ən ehtiyatlı, ən mərifətli dil ilə müraciət etmək lazım idi.

Ancaq daha bir neçə axşam boş-boşuna baş sındırır çənə döydülər. Bir aydan sonra imtahanın nəticəsi gəldi, atamı yalnız birinci sinifdə dərs demək şərti ilə müəllimlikdə saxladılar. Maaşını əskiltmədilər. Məktub məsələsi də, hələlik unuduldu.

Aylar keçdi. Evdə köhnə vəziyyət, niğ-niğ davam edirdi. Bir müddət atam yenə burnunu sallamağa, içməyə başladı. Anamla dalaşdığı bir

axşam lap özündən çıxdı, son sözünü dedi:

– Boğcanı yığışdır, arabanı çək!

– Mən yazıq... neçə ildir saçımı süpürgə etdim. Uşaqlarını kar eləmədim, kor eləmə...

– Fəridi vərəmlətdin!

Atam gözlənilmədən bunu dedi. Hamımız donub qaldıq. Ancaq anam tez özünü ələ aldı:

– Mənmi? Sən vərəmlətdin uşağı, sən! Azmı kötəklədin, tütün işində azmı işlətdin?

O axşamkı davadan hər şey mənə aydın oldu. Böyük qardaşımın məktəbindən məktub gəlmişdi, vərəm xəstəliyinin ikinci dövrəsində olduğu yazılmışdı. Qardaşım Balıkesrin məmləkət xəstəxanasında yatmış. İstambuldakı sanatoriyada yer boşalincaya qədər burada gözləməli idi.

Gözləmək asan deyildi. Xəstəxanada qardaşım, məktəbdə onun xətrini istəyən müəllimlər, sinif yoldaşları, bu yanda atam, biz və məhəllə qəhvəxanasının adamları sanatoriyada bir yer boşalmasını iki ay gözlədik. Qəhvəxanada məktub söhbəti yenə başladı:

– Kişi, bu dəfə yaz!

– Kəsərli bir məktub döşə, getsin. Lap paşanın adına!

– Dünyada bəyəm o sanatordu, nədi bir dənədi? Qoy oğlanı şeyə göndərsinlər. Nədi o... Müstafəndi haradaydı o, Dərəköylü Mehmet bəyin getdiyi...

Sövdəyar tamamladı:

– İsveçrəyə! Mehmet bəy Davosda səkkiz ay yatdı, kafəni yırtdı.

Görürsən, indi səndən-məndən sağlamdır.

Atam yasa batmışdı.

– Kişi, durma, yaz! Oğlan əldən gedir!

– Yazacağam! Günü sabah!..

– İndi, lap indi! Çox kəsərli! Müstafəndi, sərlovhəsi necə olacaq idi onun?

– Kişi özü məndən yaxşı düzəldər!..

Küncdən yenə sərxoş İbanın mızılıtsı eşidildi:

– Paşanın əlinə çatmaz, çatsa da...

Atam bu dəfə qəti qərar vermişdi. Ancaq yazmağa ehtiyac qalmadı. Çünki, vərəm sanatoriyada yer boşalmasını gözləmədi, vəziyyəti ağırlaşan qardaşımı atamın üstünə göndərdi. Onu vaqondan mən çıxartdım, çiynimdə arabaya gətirdim. İyirmi yaşlı bir gənc ərimiş, uşağa dönmüşdü. Evdə yatırdıq və ağlaşmağa başladıq... Ögey anam, səhəri-si vərəm tutmasın deyə uşaqlarını yığıb İzmirə apardı. Atam, bacım və mən xəstənin başı üstündə üç gün, üç gecə növbəyə durduq. Nə atama əziyyət verdi, nə də taleyindən şikayətləndi. Əcəli çatıbmış. Bir səhər, şafəq sökəndə qollarımız arasında keçindi. Dəfnində sərxoş İba da var idi. Onu ilk dəfə burada ayıq gördüm.

Atam nə qədər qəddar olsa da, bizi daxildən nə qədər sevdiyini sonralar başa düşdüm. Bu, lal, qarıbə, hətta acı bir sevgi idi. Tam gənc vaxtında, müəllim olub əldən tutacağı zaman yetişmiş bir övlad itirmək atamı yıxdı, yaman yıxdı. O günə qədər saçına, saqqalına dən düşməmiş olan Xəlil kişi bir həftənin içində büküldü. İndi mən nəsə etməli, ona dayaq olmalı idim.

Payızda, məktəblər açılan zaman, bir gün tənəkaçi önlüyümü bir yana atıb, əl-üzümün qarasını təmizlədim, atamın qabağında dayandım:

– Ata, mənə yol pulu ver!

Atam təəccüb etdi:

– O nə deməkdir?

– Balıkesi imtahana gedəcəyəm. Yalvarıb deyəcəyəm ki, böyük qardaşımın yerinə mənə götürsünlər!

Atam etimadsız nəzərlərlə mənə baxırdı. Mən dedim:

– Mən sənəin əlindən tutmaq istəyirəm, beş il də gözləyə bilməzsənmi?

Atam acı-acı gülümsədi. Həyatım boyu ilk dəfə idi ki, atamın kirpiklərində göz yaşları gördüm:

– Mən, – dedi...

Atam qəhərlə udqundu, dodaqları əsdi:

– Mən, – dedi, – igid itirmişəm, uşaqdan nə kömək gözləyəcəyəm... Amma, madam ki, arzun var, get oxu... Dedi və kisəsini çıxartmaq

üçün alt cibinin ağzındakı sancağı açmağa başladı.

Tam altı il, evimizə dönmədən Balıkesirdə oxudum. Böyük qardaşımın yanında qoyduğu işi bitirməyə çalışdım. Atam ayda bir-iki lirə xərclik göndərir, ildə bir məktub yazıb səhhətimi soruşurdu.

Nəhayət, cibimdə diplom qayıdanda, stansiyamızda vaqondan düşəndə, qarşılamağa gələnlər içərisində atamı görmədim. Uşaq vaxtı mənə uzun gələn küçələri birnəfəsə addımlayıb evə çatdım. Atam təqaüdə çıxıb, qəhvəxanadadır dedilər. Oraya getdim. Qəhvəxana, qəhvəçi, qocaman çaynıq, stullar, stollar, atam və qonşular... Hamısı altı il qocalmışdı. Ancaq bucaqda İba görünmürdü. Atamın əlini öpdüm, mənə qucaqlamadı da.

Özümü saxlaya bilmədim:

– Müəllim olmuşam, ata! – dedim.

Sifətini dəyişmədən mızıldandı:

– Yaxşı eləmişən, otur görək!

Üç ay sonra, təyin olunduğum yerə gedəndə mənə xeyir-dua verməyə də gəlmədi.

Bir il atamdan səs-səda çıxmadı. Hər ayılığımdan müntəzəm surətdə, mümkün etdiyim qədər ona göndərirdim.

Günün birində atamdan teleqram aldım: “Evimizi uçururlar, tez gəl!”

Getdim, amma iş-ışdən keçmişdi. Şəhərin yenidən tikilmə planına görə bizim evin yerindən yol keçməli idi. İstimlak deyə qeyd etmiş, evi uçurub yol açmışdılar. Atam lap cana gəlmişdi. Qonum-qonşu deyirdi: “Bu dəfə də məktubu yazmasan, bir də qəhvəxanaya ayaq basma!” O da oturub düşünmüş, paşaya bir məktub qaralamışdı. Kəsərli məktub!

Bu məktubu ünvanına göndərmək atama qismət olmadı. Çünki əcəl qoymadı. Atam yox, paşa vəfat etdi. Onun yerinə başqa bir paşa keçdi. Amma məktubu dəyişdirmək uzun iş açacaq idi. Bənd olmadılar.

Sonra səkkiz il atam ilə bir-birimizi görmədik. Gün o gün oldu ki, mən Ankarada dustaqxanaya düşdüm. Bilmirəm haradan eşitmişdi: iki həftə çəkmədi ki, atamın məktubunu aldım. Alovlu məktubunun sonunda belə deyirdi: “İstəyirsən paşaya kəsərli bir məktub yazım, səni qur-

tarım..."

O saat məktuba cavab verdim:

"Aman günüdür, ata, dedim, bu dəfə də böyüklərə məktub yazma. Yoxsa məni illərlə dustaqxanada saxlayarlar. Çünki məni, guya, paşaya söymüşəm deyə həbsə atıblar!.."

1956

XATİRƏLƏR

PARİSDƏ GÖRÜŞ

Təyyarəmiz axşamüstü saat 5-də (yerli vaxtla 3-də) Parisdə Burje təyyarə meydanında yerə endi. Mayın on biri, ilin, həm də Fransanın yaxşı vaxtı idi. Xiyabanlar yaşıllaşmış, fransızların çox sevdikləri palıd ağacları çiçəklənmişdi. Soyuqdan ehtiyat edən yoldaşlarımız palto götürdüklərinə heyifsilənirdilər.

Bizi Brevan mehmanxanasına aparən avtobusda bələdçimiz gödəkcəli, zirək bir qadın idi. O, keçdiyimiz yollar haqqında məlumat verirdi. Hələ Fransa mərkəzinin həvalisində, adətən, böyük şəhərlərin çoxunda olan kənar, dar, birmərtəbə evlər, seyrək ağaclarla əhatə olunmuş küçələrdən keçirdik. Deyilənlərə görə, Parisin 20 rayonu, altı "darvazası" (portu) var ki, müxtəlif cəhətlərdən gələn yolları birləşdirir. Ara-sıra qaranlıq, köhnə tunellər ilə də gedirdik. Böyük, əzəmətli binalarla yanaşı, bu şəhərin adına yaraşmayan alçaq, köhnə, kiçik pəncərəli evləri hər addımda görmək olurdu. Geniş meydanlara çıxanda mənzərə dəyişirdi.

İlk baxışda şəhər nəhəng bir nəqliyyat məntəqəsinə oxşayırdı. Pas-

xa bayramı münasibətilə yarım milyon parislinin şəhəri tərk edib dincəlməyə getdiyini də bizə dedilər. Müxtəlif rəngli, markalı, biçimli maşınlar meydan və küçələri, hətta bəzi səkiləri də tutmuşdu. Piyadaların da hərəkəti çətinləşmişdi.

Kiçik Parisdə üç, böyük Parisdə (həvalisi ilə) altı milyon əhali var. Burada hər mürəbbə kilometrə 27,2 min adam yaşayır.

Bir parisli köks ötürərək, mənim bu sıxlıq haqqındakı sualıma belə cavab verdi:

– Paris gözəl şəhərdir, ancaq biz boğuluruq. Burada hər şey, quş südü də var, ancaq quş qədər nəfəs almaq imkanımız yoxdur!

Doğrudan da, belə bir sıxlıq şəraitində yaşayanlara qibtə etməyə dəyməz. Sürət, intizar, rəsmiyyət, ehtiyat...

Görünür, müasir elm, arxitektura plansız, stixiya ilə inkişaf edən bu şəhərlərin həyatını, quruluşunu lazımcıca öyrənib nizama sala bilməmişdir. Elə bir vəziyyət əmələ gəlmişdir ki, hamı öz həyatını böyük şəhər, hətta mərkəzlə bağlamağa çalışır. Kənddə "süd gölündə" üzmək-dənsə, mərkəzdə bir stəkan suyun növbəsində dayanmağı üstün tutanlar az deyil. Ancaq parisililər kənardan bir parça yer ələ keçirmək, əkmək, biçmək, əylənmək istəyirdilər. Bu səadət isə hər kəsə müyəssər olmur, yerin hər qarışı qızıl bahasıdır. Qəbir yerləri də ölçülüb satılır, ya icarəyə verilir.

Həyat, yaşayış, güzəran qeydi Parisdə daha güclü, daha əsəbi bir qayğı ilə çarpazlaşmışdır:

– Qazanc ehtirası!

Burada həmin ehtiras çox qüvvətlidir. Bu "altın dənizinə" düşüb, ömrü boyu çapalayan cılız, balaca adamlara yazığın gəlir. Dünyanın bütün nemətləri belə hərislərə nemət yox, Marks demişkən, əmtəə görünür. Hətta, əmək kimi müqəddəs, yaradıcı bir qüvvəyə sahibkarlar, tacirlər ancaq əmtəə, qazanc vasitəsi kimi baxır, başqa heç bir əlamətə diqqət yetirmək istəmirlər. Parisin və bütün Fransa şəhərlərinin zahirində ən güclü şey reklamdır. Bu, qadın zinəti kimi cazibəlidir. "Ticarətin nəbzi" adlandırdıqları reklama nə qədər rəng, rəvnəq verirlər. Işıq, rəng, şəkil, söz, maşın, radio, televiziya, kino... Vasitə yoxdur ki, buna xidmət etməsin. Kann şəhəri Aralıq dənizi sahillərində sıralanan gözəl villaları ilə

məşhurdur. Ağ daşdan tikilmiş dəniz bulvarının döşəməsinə, bişmiş kərpic tozuna oxşayan təmiz qum tökülmüş, dincələnər üçün yüzlərlə rəngli çətilər açılmışdır. Hər oturumu pul ilə olan kürsülər qoyulmuşdur.

Buradaca yunanlının xaki eşşəyinə sığal verdiyini görmək təəcübüdür. Ulağın ətirli bitkilərdən ibarət yüngülcə yükü var. Sahibi həmin bitkiləri nümayiş etdirmək üçün şüşədən eşşəyə ətir püskürür. Ötüb-keçənlər tamaşaya dururlar. Bu vasitədən öz mənfəətləri üçün istifadə etməyə fürsət tapan tacirlər eşşəyin palanına balaca lövhələr – reklamlar taxmağı unutmurlar.

Bizim nəzərimizdə Paris mədəniyyət, həm də inqilabi ənənələr, Didroların, Hüqoların, Balzakların, Barbüslərin vətəni kimi böyükdür. Hüqo hələ keçən əsrdə bu böyük şəhər haqqında qeydlərində deyirdi: "Paris səpəndir. Nə səpir? Qığılıcı. Harada səpir? Qaranlıqda!"

Bəlkə, keçən əsrdə belə idi. Doğrudan da, XVIII – XIX əsrlərdə Fransanın mərkəzi müəyyən dərəcədə Avropanın mərkəzi idi.

İndi bu böyük aforizmin yalnız zahiri cəhəti gücündə qalmışdır. Doğrudur, Paris qığılıcı səpir. Ancaq bunu müstəqim mənada götürmək daha düz olar. Bu qığılıcılar rəngbərəng reklam, cürbəcür gözqamaşdırıcı şəkillərdən ibarətdir. Bütün ölkə boyunca iri latın hərfləri ilə yazılmış, maraqlı şəkillərlə bəzənmiş sözləri təkrar-təkrar görürsən.

Yollara vurulmuş böyük reklamlarda sürətlə qaçmaqdan nazilib ilana dönmə bir ov itinin şəklini çəkirlər. Yəni, "məndən benzin alsan, bu sürət və səlamətliklə gedərsən!"

Otel, kafe, restoran, kazino elanları, lap böyük kampaniyaların rəngli lövhələri səyyahları təngə gətirir. Neçə binada "Lion Kredit" yazılar, neçə şəhərdə "Andrey" müştərilərini çəkmə mağazasına çağırır, neçə yerdə yanmıçılpaq oturan, uzanan qız şəkilləri adamlara müraciət edər, əyləncə yerlərinə çağırır? Neçə yerdə dərzilə modaları, yaraşlıqlı gənclərin əynində cürbəcür pozada nümayiş etdirilirlər?..

Parisin dünyaya məşhur sənət abidələrinə (muzeylər, heykəllər, kilsələr, saraylar, meydanlar) söz yoxdur. Sena çayı ətrafında yerləşən, spiral və ya dairə şəklində böyüyən bu gözəl şəhərdə tamaşalı yerlər olduqca çoxdur. Ulduz meydanından, Zəfər tağının ətrafından müxtəlif

istiqlamətdə on iki böyük prospekt ayrılır. Bunların hər biri də gedib başqa məşhur meydanlara çıxır (Konkordiya, Hoqo, Diano...) ki, hər birini gözib öyrənmək üçün çox vaxt lazımdır. Yelisey sahəsi, ya küçəsi şəhərin ən gözəl, səfalı yerlərindən biridir. Məlum olduğu üzrə, Elizium yunan mifologiyasında "ölü ruhlarının" əbədi rahatlıq yeri sayılır. Məşhur şair Homer Odisseyə əsərində bu "cənnət guşəsinin" təsvirini vermişdir. Fransanın paytaxtındakı küçənin adı da yəqin ki, həmin etiqad ilə bağlıdır.

Parıltılı mağazalar, ticarət kompaniyaları ilə zəngin olan bu xiyabanın bir başı gəlib Zəfər tağına, o biri başı da Konkordo meydanına çıxır. Hər tərəfi fəvvarə, abidə, heykəllərlə bəzənmiş xiyaban abad, cazibəlidir.

Yalnız Fransa xalqı üçün deyil, bütün dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti üçün əziz və qiymətli olan Viktor Hüqo, Balzak, Emil Zolya və sair simaların təkrar-təkrar rast gəldiyimiz heykəlləri həyatını böyük amal uğrunda qurban verənlərə ləyaqətli xatirə olmaqdan başqa, həm də istedadlı sənət nümunələridir.

Sena lal, lam axan, sanki şəhərə yaraşlıq, gəlib-gedənə zövq verən gözəl bir çaydır.

Site adası çayın ortasındadır, şəhərin ən abad, tamaşalı yerlərindən biridir. Səyyahların çox maraqlandığı Notr-Dam kilsəsi də buradadır.

Bu nəhəng şəhərdə qısa müddətdə müsafir olan bir adamın Paris haqqında dediklərini, əlbəttə ki, kamil və kifayət saymaq olmaz. Ancaq Parisin bütün gözəllikləri, dəbdəbə, parıltılarına rəğmən, mənə elə gəlirdi ki, indi bu, geriye baxan, keçmiş ilə daha çox fəxr edən bir şəhərdir. Bütün gəzməli yerlərdə, saray, muzey, parklarda bu gündən az şey görür, eşidərsiniz: Napoleon filanını ildə belə əmr verdi. XIV Lüdivik belə dedi, Kralın ilk izdivacı burada olub, ordunun məşhur nümayişi bu meydanda keçib. Filan romanın qəhrəmanı bu yerdə yaşayıb, filan bəynəlxalq müqavilə bu yerdə bağlanıb.

Mən bu tarixi yerlərin heç birinin əhəmiyyətini azaltmaq fikrində deyiləm. Bunlar mütəxəssislər üçün tarixi fakt, əyani vasitədir, həm də gözəl sənət abidələridir. Qeyd etməliyəm ki, sənət abidələrinin saxlan-

ması, qorunması, nəşri, təbliği işi çox zövqlə, mədəni bir üsuldə təşkil olunmuşdur. Ancaq bizim kimi qələm sahiblərini, hər şeydən əvvəl, müasir Fransa, indiki həyat və cəmiyyət daha çox maraqlandırır. Bu mənada Parisdə yenilik, demək olar, çox azdır. Təzə tikinti Yunesko binasını, bir də böyük sərgi binasını çıxmaq şərtilə başqa mühüm bir tikintiyə rast gəlmədik. Bu iki tikinti maraqlı idi.

Burada mənzil şəraitinin çox çətin olduğunu bizə dedilər. Şəhər kənarında çoxmərtəbəli, otaqlarının tavanı alçaq olan biçimsiz bir bina göstərdilər. Guya, şəhər idarəsi belə binaları tələsik tikib icarəyə verməyə çalışır. Qazanc ehtirası ilə yaşayan sahibkar, tacirlər müştəri cəlb etmək üçün qabıqdan çıxırlar. Rəssamların çoxu bu "təbliği" işə cəlb olunurlar. Bunları gördükcə kapitalizm dünyasında "pul kisəsindən asılı olan rəssam", yazıçı haqqında V.İ.Leninin hələ yarım əsr bundan əvvəl dediklərini bir daha xatırlayıram. Əməyini bu cür məqsədlər üçün hərraca qoymağa məcbur olan sənətkarlara yazığım gəlir. Rəssamların az bir qismi müəyyən muzeylərdən, ya xaricilərdən sifariş alıb klassik nümunələrin (Luvrda, Versalda) surətini çıxarırsa, çox qismi işsizlik ucundan bazar, meydançalarda kürsü qoyub pula gedən, yüngül mənzərələr çəkməyə məcbur olurlar. Avtobuslar, fotovitrinlər və mehmanxanalarda belə şəkillərə çox rast gəlmək olar. Qəribədir, burada reklamın nə dərəcədə həqiqətə uyğun olduğunu yoxlayan da olmur.

Altmış min əhalisi olan, 1789-cu ildə Fransanın tərkibinə daxil edilən, uzun zaman "azad şəhər" kimi tanınan, Papa şəhəri deyilən Avinyonda bizi bir mehmanxanaya apardılar. "Eksesuar" deyilən bu mehmanxananın əla kağızda çap olunan, altı səhifəlik reklamını oxumaq mümkün deyil. Nömrə, restoran və sairənin rəngli şəklini elə gözəl çəkiblər ki, baxdıqca baxırsan.

Elə ki, mehmanxananın içinə girdik, nömrələri gördük, köhnə Şərq şəhərlərində olan karvansara otaqları yadımıza düşdü. Sən demə, buranı təzə varlanmaq həvəsinə düşən bir tacir düzəldib, müəyyən bir şəkllə salmaq istəyir. Bina, doğrudan da, yaşamağa namünasib bir bina idi. Otaqlar dar və qaranlıq, döşəmə kərpic və fərşsiz, divarlar şit qırmızı rəngdə, sonradan əlavə olunmuş elektrik sobası səqfə yaxın bir yerdə, dərin süni vannalara baxmaq istəmirsən. Mehmanxana restoranı həyat-

dən kəsilmiş soyuq şüşəbənd idi. Ortaqlıqda soba qoyulsa da, binanı qızdırmırdı. Mehmanxana sahibi kiminsə bağısladığı mis qabları divardan asmışdı. Külqabaların içində də yekəxana "Salam!" sözü yazılmışdı. Bələdçimiz də, görünür, aldandığını hiss etmişdi. Biz burada yaxşı ki, bir-cə gecədən artıq qalmadıq. Mehmanxananın ətrafındakı dar, qaranlıq, daş küçələrə cürbəcür mağaza pəncərələri korlar kimi baxırdı. Mağazalara ayaq basan adam görmədik. Fransada, demək olar ki, bütün magistral maşın yolları, şəhər və kəndlərin içindən keçir. Köhnə və kiçik şəhərlərin dar və izdihamlı küçələri maşın yoludur. Buna qarşı soferlər dəfələrlə etiraz edib, yolu kənardan çəkməyi təklif etmişlər. Ancaq ki əhali, daha doğrusu, əhalinin tacir qismi buna mane olur. Onlar istəyirlər ki, minlərlə maşınlar məhz şəhərdən, baş küçələrdən keçsin, müsəfirlər satıcıların mətahını tez görsün və alsın. Belə balaca şəhərdə mağaza sahibləri evinin, həyatının qabağını vitrinə çevirirlər. Süd-qatıqdan, meyvədən, toyuq-cücədən tutmuş oyuncağa qədər hər şeyi piştaxtanın üstünə düzürlər. Demək olar ki, çoxu səyyahlardan ibarət olan sərnişinlər də buradan şey almağı unutmurlar. Qazanc ehtirası qanunlara istiqamət verir.

Öküz döyüşü deyilən vəhşi bir tamaşa mənzərəsinə həmin şəhərdə rast gəldik. Qədimdə Krit adasında, Yunanıstan və Romada, on birinci əsrdən sonra isə İspaniya və Meksikada dəb düşən bu adətə indi mədəni ölkələrdə dözməzlər. Tamaşa meydançasına, öküzlə döyüşməyə çıxan pəhləvan (matador) nizə ilə heyvanı hirsələndirir, pərdə ilə gözünü örtüb ondan yayınır, tamaşaçılar isə onun cəldliyinə, cəsərinə, vəhşi hərəkətinə "afərin" deyir, əl çalırlar.

Aydın məsələdir ki, Fransa kimi mədəni bir ölkədə bu orta əsr vəhşətini görmək təəccüblü idi. Bələdçilərimizin dediyinə görə, ölkənin şimal şəhərlərində buna yol vermirlər. Ümumən bu tamaşanın qadağan edilməsi tələb olunurdu. Ancaq şəhər idarəsi və icarədarlar bundan gələn qazancı nəzərə alıb, icazə vermişdilər. Qumarxana, fisqüfücür yerlərinin rəvac tapması da məhz qazanla bağlıdır.

Fransa və İtaliya sərhədində Monako deyilən kiçik bir hökumət (krallıq) var. Guya, bu müstəqil ölkədir. 4500 nəfər yerli əhalisi, 180 nəfərlik qoşunu, on bir naziri, xüsusi sikkəsi (pulu) var. Kralın qapısında

dörd-beş dənə təkərli top qoyulub, gəlib-gedən baxır. Bu ölkənin bütün gəliri kazino, qumarxanalarındandır. Monte-Karlo məşhur qumarxanadır ki, dünyanın hər yerindən pulu çox olanlar buraya qaçırırlar. Onlar udanda şadyanalıq edir, var-yoxu uduzanda isə "intihar yeri" deyilən guşəyə çəkilib, qumarbazların gözü qarşısında özlərini vururlar. Qumar prosesinin özünü də bir növ "mexanikləşdiriblər". Otağın hər küncündə su avtomatlarına oxşayan maşınlar qoyulub, bilet satılır, alınan bilet dərhal oradaca oynanır. Otağın mərkəz hissəsində kazino sahibi "ağayana" əyləşib, öz maşınını hərləyir, hərlədikcə atılan pul və ya markaları toplayır.

Kazino ətrafında isə cürbəcür otellər, restoran, tamaşaxana, rəqs salonları, ətriyyat, əntiqəfuruş mağazaları vardır. Burada diqqətəlayiq müəssisə okeanşünaslıq muzeyidir. Bu muzey məşhurdur. Dəniz və dənizçilik ilə (paroxod, balıq, vulkan, bitki, səyyah) əlaqədar nə varsa, həmin muzeydə nəzərə alınmışdır. Hər gün dəstə-dəstə gələn yüzlərlə səyyahlardan muzey xeyli qazanc götürür. Yoldaşlarımızdan professor Qasım Gül dənizçiliyə, Xəzər dənizinin tədqiqinə aid yazdığı yeni əsərini həmin muzeyə təqdim etdi. Monako krallığında başqa yerlərdən gələnələrlə hər cür münasibət aparırlar. Ancaq yerli təbəəliyə heç kimi qəbul etmirlər. Krallığın təbəəsi olmaq üçün ya orada doğulmalı, yaxud da orada doğulan qadınlarla evlənməlisən. Bu hökumətin sadəcə bir oyuncaq olduğunu hamı bilir. Ancaq ictimai təbəddülət aparmaq istəyirlər. Çünki, vətəndaşlar burada dövlətə vergi vermir, heç bir ictimai məsuliyyət daşımırlar. Dövlət deyilən şey də, əslində, yoxdur, onlar Monakonun Fransa, ya İtaliya qanunları ilə idarə ediləcəyindən, təbəələr üzərinə cürbəcür vergilər qoyulacağından ehtiyat edərək "Cümhuriyyət yox, krallıqda qalmaq" istəyirlər. Təbəələr krala da, onun ailəsinə də itaət edirlər. Krallığın sərhədini hər dəqiqə müxtəlif ölkələrin müxtəlif markalı maşınları pozub keçir, qarovulları da dayanıb tamaşa edirlər. "Qanun qanundur" adlı məşhur kinofilm burada, həmin dövlətin sərhədindəki körpü əhvalatı üzərində çəkilmiş bir komediyaadır.

Monakonun təbiətinə, gözəl mənzərəsinə, yaylağına, bulvarına, bağ-bağatına söz ola bilməz. Sahibkarlar burada özlərini xüsusilə yaxşı hiss edirlər. Aralıq dənizinə baxan günəşli, meşəlik, abad yamaclarda

villa ələ keçirmək hər kəsə müyəssər olmur.

Səyahətimizin heç də Parisdən az maraqlı olmayan istiqaməti ölkənin cənubuna, Aralıq dənizi sahillərinə olan səfər idi. Marseldən İtaliya sərhədinə qədər gözəl yollar mavi sahil boyu uzanırdı. Burada bir neçə böyük şəhər gördük: Tulon, Marsel, Kann, Nim, Nitsa. Aprelin ortalarında bu yerlər bizim may, hətta iyun günlərini xatırladırdı. Hava gözəl, günəşli, şəhərlər yaşıllıq içində, plyajlar camaat ilə dolu, bir-birinə söykənmiş nazik, əlvan çətirlər altında uşaq, böyük dincəlməkdə idi.

Tulon hərbi şəhər olduğundan, bizi oraya buraxmadılar. Çoxlu hərbi gəmilərin dayandığını gördük. 42-ci ildə Fransa dənizçiləri burada gəmiləri partlatmışdılar. 44-cü ildə ikinci cəbhə açılanda bu şəhərdə ciddi vuruşmalar olmuş, almanlara böyük tələfat vermişlər.

Marsel Fransanın Parisdən sonra ikinci böyük şəhəridir. Eramızdan altı əsr əvvəl məlumdur. Tarixi ənənələri ilə məşhur olan bu şəhərdə yeddi yüz min adam yaşayır, şəhərin maşın, gəmi, təyyarə, kimya sənayesi, universiteti, sənət akademiyası var. Abadlıqda Marsel heç də mərkəzdən geri qalmır.

Mərkəz küçələrindən birində, Astoriya, mehmanxanasında mən xidmətçilərdən bir neçəsini danışdım. Bunların içərisində fransızdan çox yunan, asoru var idi. Türkcə sərbəst danışanlar da az deyildi. Eləsi var idi ki, təkcə özü yox, arvadı, uşağı da mehmanxanada xidmət edirdi. Burada otel, restoran sahiblərinin çoxu xidmətçi tutmur, öz ailələrini, qohum-əqrəbalarını işə cəlb edirlər. Bu tədbir həm ucuz başa gəlir, həm də sahibkarı çox vaxt həmkarlar rəqabəti, təkid, tələb qayğısından azad edir.

Deiyildiyinə görə, İspaniyadan gələn qadınlar az maaşla işləməyə razı olurlar. Ehtiyac üzündən yaxın ölkələrə səpələnən İspaniya vətəndaşları məcburiyyət qarşısında hər cür işə gedirlər. Marselin köhnə və təzə deyilən iki böyük portu var. Təzə porta çox diqqət yetirilir. Burada amerikan qoşun düşərgəsi də var. Hitlerçilərin işğalından ən çox zərər çəkən şəhərlərdən biri bu şəhərdir. Faşistlər burada 210 min gəmi batırıblar. Müharibə yaralarını şəhər son zamanlar sağaltmaqdadır. Küçələrdən tramvay təzəcə götürülüb, bəzi yerlərdə relslər hələ də durur. Şəhərin ən uca bir yerində böyük kilsə var. "Nəzir" deyib buraya iba-

dətə gələnlər çox olur. İbadətghayın yollarında ibadətlə o qədər də uyuşmayan əyləncə, kef yerləri, cürbəcür mağazalar var.

Halay vurub dayananlar, oyunbaz, ya hipnozçuya baxırlar.

Fransa mehmanxanalarının çoxunda məxmər, qumaş yox, sadəcə çit çox işlədilir. Stul, çarpayı örtükləri, süfrələr, pəncərə pərdələri də sadəcə çitəndir. Qalın məxmər və ya naxışlı payəndazları otelin döşəməsinə mıxlayırlar.

Mən uca bir yerdə maşınlara benzin verən budkanın yanında dayanıb, Marsel şəhərinin ümumi mənzərəsini seyr edirdim. Sanki, göydən tökülmüş kimi, sıx, daş binaları görəndə köhnə Bakının mənzərəsi yadıma düşdü. Daş körfəzləri duru, təmiz dəniz suları yuyur və sular-da dənizçilərdən tutmuş şəhər uşaqlarına qədər hamı çimirdi.

Marseldə qağayılar çoxdur və insandan qorxmurlar. Bizdə göyərcinlər əzizlənilib qorunduğu kimi, orada da qağayılar əzizlənilib qorunur. Sahilin ən yaxşı yerlərində varlıların yaraşlıq malikanələri var ki, yalnız yay mövsümündə deyil, bütün ili orada məskən salırlar. Dənizçi, yoxsul fəhlə ailələrinin köhnə dəmiryol, trolleybus vaqonlarında yaşadıklarını da görmək olurdu.

Bu şəhərdə çinar xiyabanları çox gözəl idi. Sovet İttifaqının bir çox yerlərində – Gəncədə, Göyçayda, Səmərqənddə, Daşkənddə, Soçidə olan xan çinarların həmcinsini uzaq bir ölkədə görmək çox fərəhli idi.

Parisdəki palıd xiyabanlarından sonra çinarlar daha əzəmətli, gözəl görünürdü. Çinarlara burada qayğı ilə yanaşırlar. Onların xiyaban tərəfini sərbəst buraxır, kənar tərəfini kəsib tökürlər. Bizim bəzi xiyabanları örtən meynələr kimi göyün bir qatında çinar budaqları qabaq-qabağa gəlib, tağ təşkil edirlər. Çinarın gövdəsini iki-üç metr ağardırırlar ki, gecələr maşınlar toxunmasın. Nəqliyyatdan kənar bulvar, küçə, meydanlarda isə çinar kölgəsi ən gözəl istirahət yeri sayılır. Restoran, kafelərin qabağında, çinarın altında sıra ilə düzülən masalar ətrafında əyləşib dincələnləri tez-tez görmək olur.

Həmin çinar ağaclarının başında qarğa yuvaları görünürdü.

Marsel Aralıq dənizində çox böyük bir portdur. Burada hansı ölkənin desən, paroxodları vardır. Kater, yelkənli qayıqların çoxu o yan-bu yana səyyah daşıyır.

İf adasında işləyən katerlərin işi çox olur. Bu adada çoxlu tarixi abidələr gördük. "Dəmir maska" kinosunda göstərilən əhvalat, guya, burada baş vermişdir. Keçmiş Fransa krallarının amansız cəza tədbirlərini nümayiş etdirən çox ibrətli nümunələr var. Parisdə satılan malın müəyyən, qəti qiyməti yoxdur. Bu mağazadan on beş franka aldığı köynəyi o birisində iyirmi beş franka satırlar. Bunun səbəbini soruşanda belə deyirlər: "Bəs bizim reklamımız, işıqlarımız, xidmətçilərimiz, şəhər mərkəzində olmağımız..."

Buralarda oğurluq yoxdur. Küçədə, stol üstündə tökülən mallara heç kəs nəzarət etmir. Müştərilər, məsələn, köynəyi, ya cempəri götürüb, özü içəriyə satıcının yanına gedir və qiymətini soruşur.

İyirmi franka deyilən paltarı bəzən danışib, on franka alanlar olur. Sovet adamları mağazada şeyin müəyyən qiyməti olduğunu bildikləri üçün belə danışığı artıq sayırlar. Mağaza sahibi müştərini aldatmağa aldatmaq yox, "ticarət məharəti" adı verir.

Oğurluq, ancaq xırda oğurluq yoxdur. Biz orada olan günlər böyük bir oğurluqdan qəzetlər yazır, adamlar qəzəblə danışırdılar. Pijen adlı bir milyarderin dördyaşlı Erik adlı uşağını oğurlamışdılar. Atasına məktubla bildirmişdilər ki, yarım milyon frank verməsən, oğlunun üzünü görə bilməyəcəksən. Ata yazıq tələb olunan məbləği verməyə məcbur olmuşdu.

Soruşacaqsınız ki, pulu verəndə oğruları ələ keçirmək olmazdımı? Yox, olmazdı! Çünki, oğrular, düşündüyümüz qədər də aciz və kömək-siz deyillər. Oğrular həmin məbləği müəyyən bir oteldə, müəyyən adam vasitəsilə milyarderdən almışlar və zərərdidəni inandırmışlar ki, pul verdiyin adamın başından bir tük əskik olsa, oğlunu da, özünü də oğurlanmış bil!

Pulu verəndən sonra saat 4-də ata vəd olunan yerə getmiş, orada uşağını oturub ağlayan görmüşdü.

Mətbuat bu hadisədən ağızdolusu bəhs edir. Pijenin hətta istənilən pulu verəndən sonra da qorxuya düşdüyünü, polisə lənətlər yağdırdığını yazırdı.

Marselin yaxınlığında tarixi yerlərdən sayılan, vaxtilə məhbuslar saxlanan İf sürgün yeri imiş. Bir metroluq daş daxmada bir əsgərin on

beş il sərəsər əzab çəkdiyini danışırdı. "Unutma yeri" deyilən daş otağın pəncərəsindən oraya atılmış adama bir müddət çörək, su verir, sonradan "unudurmuşlar". Dəmir maska geyməyə məcbur olan əkiz qardaş (kralın qardaşı) burada ömür sürmüşdür.

Yollar boyu səliqəli əkin, bağ, bağçalar görürsən, fransız kəndliləri ailə üzvləri ilə birlikdə öz tarlalarında işləyirlər. Qəribədir, burada bağlardakı tənəklər kol kimi bəslənib becərilir. Tənəyin boyu yarım adam boyudur. Yuxarısına qədər budaqlardan təmizlənmişdir. Başında isə bütün budaqlar buraxılmışdır. Hər il məhsul götürüləndən sonra həmin budaqlar kəsilir. Tənək bizim bəzi gül kollarına bənzəyir. Ancaq neçə-neçə hektar bağlarda bütün tənəklər möhkəm cərgələrlə əkilmişdir. Ərik, alma, armud ağaclarının da cərgə ilə əkildiyini gördük. Ən səfalı, tamaşalı yol Nisse şəhərindən sonra, sahildən, kurort şəhərlərindən ayrılaraq, ölkənin içrilərinə doğru getdiyimiz yoxuş, "üçmərtəbə" yol idi. Bu yol hər an bizi dənizdən uzaqlaşdırır, yüksəklərə, həm də abad villaların, bağ-bağçanın içindən keçirirdi. Burada mən istər-istəməz Soçini, Qara dəniz sahillərinin yaşıl meşələri arasından keçən qıvrımlı yolları xatırladım. Sağımızda adamı valeh edən dumduru mavi dəniz, solumuzda isə yaşllaşmaqda olan yamaclar görünürdü. Hər neçə kilometrədən bir abad düşərgə – kafe, restoran, əyləncə mağazalarına rast gəlirdik.

Fransa yolları ilə hər markadan olan cürbəcür maşınlar gedir. Ölkə səyyahlarından milyard mənfəət götürürlər. Bu işi sadələşdirmək, asanlaşdırmaq üçün bir sıra Avropa ölkələrindən gələnlərdən (İtaliya, İspaniya) xüsusi icazə tələb olunmur. Maşınların çoxunun dalında tərkərli qoşqu var. Maşın sahibləri bu "tərkərli otaqlara" bütün ailə üzvlərini doldurub, istedikləri yerlərə aparır, istənilən müddət dayanıb yaşayırlar. Həmin "otaqların" üstündə isə yük bağlamaq üçün münasib dəmir kəmərlər düzəldilmişdir. Kann şəhərində plyajda minlərlə adamın dincəldiyini görürdük. İki nəfər əlcəzairli ərəb qardaş da çiyinlərinə də xalça, palaz, əllərində dəsmal, portmanat satır, birtəhər gün keçirirlər.

Reklamların birində Sibir sözü oxudum. Bunun, Fransada buzxana demək olduğunu öyrəndim. Bu söz buz maşını satan bütün mağazalarda yazılmışdı. Sonra latın hərfləri ilə yazılmış Buxara (Bixaçça) sözü

diqqətimizi cəlb etdi. Güman etdim ki, bu, dəri mağazasıdır. Sən demə, Buxara burada xalça-palaz deməkdir. Həmin mağazada dünyanın hər yerindən gətirilmiş fərş görmək olardı.

Gözəl yaylaq şəhəri Nitsa eramızdan 350 il əvvəl yunanlar tərəfindən salınmışdır. Bura məşhur Qaribaldinin vətənidir. Onun adına küçə var. İndi şəhərdə iki yüz min əhali yaşayır. Gül-çiçək bağları çoxdur. Güldən alınan mənfəət milyonlara bərabərdir. Nitsada gül təsərrüfatı və ətriyyat sənayesi də vardır. Mehmanxana və salonların çoxu mətəhını buradan aparır. Nissədə bizə Turgenevin yaşadığı mehmanxanayı göstərdilər. Keçdiyimiz yerlərin çoxu tarixi şəhərlər idi. Fevral ayında Platin qırılıb, kəndləri dəhşətli sel aparıb, minlərlə adam ölüb. Platin tikən mühəndisləri məhkəməyə veriblər. Məhkəmə prosesi indi də qurtarmayıb, yollarda uçan binaları, kökündən qopan nəhəng ağacları, sel basan kəndləri, hələ də qurumamış gölməçələri gözümüzə gördük.

Nim şəhərinin yollarında sərv ağaclarının yarpaşlı xiyabanı var. Bu ağacların lap cavan olduğu məlumdur. Bunları xüsusilə əzizləyir, hətta bir qədər müqəddəs də sayırlar.

Sovet şairi Dolmatovski Fransanı gəzərkən "Sovet səyyahının mahnısı" şeirini yazmışdır. Həmin şeir fransız dilində də nəşr olunmuşdur.

Burada yolların mühüm bir qismi xüsusi kompaniyanın əlindədir. Hərəkət zamanı baş verən hadisələrə kompaniya cavabdehdir. Yolda Nim şəhərini keçəndən sonra böyük avariya baş vermiş, iki maşın toqquşmuşdu. Odur ki, polislər bütün sürücülərdən ehtiyatlı olmağı tələb edirdilər.

Eks deyilən köhnə, balaca bir şəhərdən keçdik. Bura XV əsrdən universiteti olan şəhərdir. Universitetdə yalnız hüquq fakültəsi vardır. Eksdə məşhur müalicə suyundan istifadə olunur. Salon adlı balaca şəhərin (on yeddi min əhalisi var) XVI əsrdən suvarma sistemi məşhurdur. Arlda isə şəhər meydanında yaşıl göbələk şəklində böyük qərribə bir heykəl var.

Nimə, qədim şəhər olduğu üçün, Fransa Roması deyirlər. Burada iki min il əvvəl tikilmiş üçmərtəbəli bir körpü gördük. Bu körpü doğrudan da böyük sənət abidəsidir. "De qardo" körpüsünün 49 metr hün-

dürlüyü, 270 metr uzunluğu vardır. Möhkəmliyinə isə söz ola bilməz. Sonra Nim şəhərində köhnə sarayların qalıqlarına, Qız qalasına oxşayan hündür minarə uçuqlarına tamaşa etdik. Kilsələrin hansında isə əsəsin böyük və davamlı əks-sədası var idi. Bələdçilərdən biri "mən oxuyum, siz dinləyin" deyərək bir az səslənəndə sədə hər yanı götürdü.

Biz bir sıra şəhərlərdə muzey, kilsə, saray, qəbiristan, körpü xarabalarına baxmaqdan bezmişdik.

Ayın 19-da Fransanın məşhur şəhəri, bir çox tarixi hadisələrin məkanı Versala getdik. Bu, Parisin həvaləsidir. 70 min əhalisi var. 1883-cü ildə, Amerika-İngiltərə müqaviləsi, Birinci Cahan müharibəsindən sonra, 1919-cu il (28 iyul) sülh müqaviləsi burada bağlanmışdır. Versal lap əvvəllər ovçu evi, sonra kralların iqamətgahı olmuşdur. XIII Lüdvik buranı dövlət sarayına çevirmişdir. İndi isə məşhur muzey kimi səyahlərin çox gəlib-getdiyi bir yerdir.

Vaxtilə qırmızı kərpicdən tikilmiş bu sadə saray Kral XIV Lüdvikin evi idi. 600 xidmətçi yaşayırdı. Qapıda 2000-nə qədər yəhərli at dayanardı. Kralın mətbəxi kənarında idi. Oradan buraya gələnə qədər xörək soyuyurdu. Sonralar sağ-solda binalar artırılıb. Krala yaxın olanlar burada yaşamaq istəyirlər. Lap yuxarı çardaqda isə kimi desən, tapardın.

1789-cu ildə Parisdən bura üsyançı qadınlar gəlib kralı xalqdan ayrılmaqda təqsirləndirmişdilər. Məşhur general La Fayette kralı camaat arasına çıxarmış, hərəkəti yatırtmışdı.

Sonra kral adamları ilə Parisə köçdü və Versal sarayını bağladılar. Versal birdən-birə tikilməyib, tədricən inkişaf etmişdir. 1918-ci ildə bir milyard yüz milyon pul xərcləyib sarayı əsaslı təmir etdirmişdir. Əfsanəvi simaların adına təntənəli zallar tikilmişdir (Venera, Diana, Merkuri). Bu zallar müəyyən məqsəd güdürdü. Məsələn, Murano zalı qəbul üçün təyin olunmuşdu. Həftədə iki dəfə burada iki min şam yanardı. Kral camaatı qəbul edərdi, onların yanında əyləşib nahar edərdi. Camaat ona baxardı.

Zalların birinin küncündə 1919-cu ildə Almaniyanın məğlubiyyətdən sonra müttəfiqlərlə bağlanan sülh müqaviləsindən yadigar kiçik bir stol qalmışdı. Bunun ətrafında böyük diplomatik söhbətlər getmişdi.

Dəhşətli müharibələrə, qırğınlara son qoymaq kimi müqəddəs bir amalı düşünəndə, doğrudan da, bu yerin tarixi əhəmiyyəti adamın gözündə böyüyür. Ancaq tarix və hadisələr göstərdi ki, Versal kürsüsünün ömrü və gücü az oldu. Kapitalist dövlət başçılarının qanlı qırğın siyasətləri sonralar da şiddəti ilə davam etdi.

Tarixi hadisələri xatırlamaqdan başqa muzey xadimləri bu sarayda əcaib və gülünc mətləbləri də böyüdüb danışır. Kralın yatağında nələr olurdu: yorğan-döşək salıb-yığmaq mərasimi necə keçirilirdi. Kim-sə bu otaqda qara çiçək tutub öləndə xidmətçilər necə kənara qaçıb, saray adamlarının "Öküz gözü" salonundakı qeybəti (bu salonun yuxarı, dairəvi pəncərəsi öküz gözüne çox oxşayır) necə yayılır, təsir bağışlayırdı. Kraliça Mariyanın oynaşı ilə gəzib kef çəkməsi tarixi hadisə kimi say-yahlara bütün təfsilatı ilə danışılır. Qəribədir ki, indi də Kraliça adına küçə var.

Versalın gözəl parkı var. Buranın arxitekturasına da söz yoxdur. Burada üç min gül növü yetişdirilir. Böyük kanal, zəngin restoran, tamaşa yerləri var.

Per-Laşez deyilən məşhur Paris qəbiristanlığına getdik. Kommunarların xatirə lövhəsinə baxdıq. A.Barbüsün, Jolio-Küri, Marsel Kaşenin, Dmitrovun müdafiəçisi Marşal Vlaarın, faşist cəlladlarının qurbanı olan bir çox fransız vətənpərvərlərinin məzarını ziyarət etdik. 1940-cı ildə alman-faşist işğalından sonra Fransanın çəkdiyi iztirabları bu qurbanların xatirəsində də aydın görmək olar. Faşistlər vətənpərvər qadınları 1944-cü ildə dəstə-dəstə qırmışlar, Fransanın indiki baş naziri De Qollun qızı da bu qurbanların içində olmuşdur.

Faşistlər Maut Hauzen konslagerində 12.500 adam öldürmüşlər. Burada dustaqların necə işgəncə ilə saxlandığını göstərən bir heykəl var. Fransız dustaqlar 186 daş pilləkəndən qalxmalı, çiyində ağır daş daşımalı idi. Sənətkar Şuşenin yaratdığı bu heykəl olduqca canlı və təsirli idi. Ona görə təsirli idi ki, həmin qurbanların ana, bacıları, arvadları əzizlərinin qəbri ətrafında əkilən gülləri sulayır, dəhşətli günlərin on beş illiyini qeyd etməyə hazırlıq görürdülər. Həmin qadınlar bizi tanıyanda, böyük bir ölkədən, xalqları faşist zülmündən xilas edən qüdrətli Sovet İttifaqından olduğumuzu biləndə minnətdarlıq hissi ilə köyrəldilər, göz-

ləri yaşardı, bizim də gözlərimiz yaşardı. Biz onlarla səmimi görüşdük.

Kommunarların divardakı sadə xatirə lövhəsi günəş, yağışlar nəticəsində solub, silinib getməkdədir. Qəbiristanlığın ən təntənəli, abad hissəsi varlıların sərdabələri olan yerdir. Buna baxmayaraq, böyük tarixi simaların məzarları da abaddır. Barbüsün qəbrinin qırmızı mərmərinə Ural fəhlələri vermişlər. Fransızlar bunu təşəkkürlə yad edirdilər. Bizim səyahət proqramımız çox gərgin idi. Hər iki tərəf (sovet-fransız turist təşkilatları) çalışırdı ki, az vaxtda çox mətləb əhatə edilsin.

Vaxt azlığından çox yerə getmək mümkün olmur. Proqramda Parisin Sorbon darülfünunu yox idi. Ancaq bizim dəstədə alimlər olduğu üçün oraya getməyi təkid etdik və getdik. Təəssüf ki, Pasxa bayramı münasibətilə bütün Fransa məktəbləri, universitetlər müəyyən müddətə bağlanmışdı.

Sorbon Parisin sıx küçələrindən birində, köhnə stildə tikilmiş ağır bir binadır. Balaca, səliqəli həyəti var. Dərs zallarından birinə baxdıq, bu, divarları qırmızı taxta ilə örtülmüş 400 adam tutan bir zal idi. Opera teatrı stilində, sıralar mərkəzdən uzaqlaşdıqca yuxarı qalxırdı. Müəhazirəçi hamıdan aşağıda, tələbələrin əhatəsində durmalı olurdu.

IX Lüdvikin ruhanisi Robert Sorbon tərəfindən 1253-cü ildə düzələn bu universitet əvvəl kasıb tələbələrin və müəllimlərin yurdu idi. Burada dini dərslər və ibadət öyrədilirdi. XIII əsrdən ruhani hazırlayan məktəb olub, 1808-ci ildə Napoleon bu binanı universitetə verib, incəsənət muzeyi kimi saxlayıblar. 1469-cu ildə kitab çapı da bu müəssisənin təşəbbüsü ilə olub. 1821-ci ildə müstəqil dini məktəb olub. Sonralar ədəbiyyat, təbiət fakültəsi qalıb. Deyildiyinə görə, burada 3 min tələbə oxuyur. Parisdə 3 universitet hüquq, tibb, təbiət, ədəbiyyat, aczaçılıq fakültələri var. Bunlarda 61 min tələbə təhsil alır. Bu məktəblərdə dini fakültələr də mühüm yer tutur, katolik, protestant və s. Demək lazımdır ki, Sorbon, bizim qiyabi nəzərimizdəki əzəmətindən çox aşağı, köhnəmiş bir binadır. İndi Parisdə yeni universitet tikilməkdədir. Sorbon isə tarixi əhəmiyyəti olan bir yer kimi qiymətlidir. Sorbondə həyətdə və otaqlarda bir çox böyük simaların, o cümlədən, Hüqonun, Molyerin, Paskalın, Zolyanın heykəl və büstləri saxlanır.

Luvr Parisin ən məşhur mənzərəli yerlərindən biridir. Şəhərin

mərkəzində yerləşir. Bura XII əsrdə normandlardan qorunmaq üçün qala olub, sonra kral sarayına çevrilib, Fransa inqilabından sonra isə muzey olub. Mürəbbə şəklində tikilmiş sarayın qabağında general La Fayettein at üstündə heykəli qoyulmuşdur. 1515-ci ildə saraya hər iki tərəfdən yeni qanadlar – hissələr tikilib əlavə olunub. Fransa renessansının cürbəcür əlamətlərini bu tikintilərdə görmək olar.

Naxışların bəzilərində simfonik hərfilər nəzərə alınub, hərfilər də başqa-başqa tərəflərdən müxtəlif şəkildə oxunur, ayrı-ayrı müqəddəs, ya tarixi şəxslərin adına işarə edir.

Bu naxışı latın əlifbasında həm D, həm H kimi oxumaq olar və hər ikisi düzdür, burada kiminsə xətirəsi nəzərdə tutulmuşdur.

Luvr sarayı 600 il müddətində tikilib, 1793-cü ildən xalq muzeyi adlandırılıb. Burada dünyanın ən yaxşı sənət abidələrindən nümunələr tapmaq olar. Antik sənətin bəzi şah əsərləri (Venera) burada saxlanılır.

Veneranı 1820-ci ildə yunan adasında kotan sürən bir türk kəndlisi tapıb. Kotan heykəlin bəzi yerlərini zədələyib. Fransa konsulu adadan keçəndə heykəli görüb alıb – Venera Miloskaya mərmərdən düzəlmə bir heykəl olaraq gözəllik nümunəsidir. Bu, yunan sənətinin Elinist nümunəsi sayılır.

Luvrda bir-birindən gözəl, zəngin sənət zalları vardır. Bunların hamısına ecazkar sənət nümunələri düzülmüşdür.

Uşaq atasının ayağından tikan çıxarır. Bu heykəli iki min il bundan əvvəl Roma sənətkarları elə canlı yaradıblar ki, daşa yox, diri, iztirab çəkən insana baxdığını güman edirsən.

Antik “Telefon” adlandırılan iki hovuzla baxdıq. Bunlar bir-birindən çox uzaqda olsa da, birinə deyilən söz o birisində eşidilir. Hovuzların biri hökmdar xanımın yanında, o birisi ilə qulların yanında imiş. Qullar hovuzla baş əyib əmr gözləyirlərmiş.

Saraya zəhmət çəkən, kömək edən adamların da heykəlləri, şəkilləri burada var. Uca gözəl rəsm zalının uzunluğu 257 metrdir. Burada İtaliya, İspaniya, Fransa rəssamlarının əsərləri çoxdur. Dahi rəssam Leonardo da Vinçinin on səkkiz məşhur əsərindən altısı buradadır. Məlum olduğu üzrə, Leonardo İtaliyadan qaçmış, əsərlərini Fransaya gətirmişdir. Luvr böyük bir ansambldır, arxitektor Petro, Levo, Lesko

və başqalarının əli ilə əsrlər boyu tikilmiş, zənginləşmişdir. Hər hakim bu saraya bir şey əlavə etməyi özünə həm dövlət, həm də vətəndaşlıq şərafi saymışdır.

Bizim səyahətimizdən iki həftə əvvəl fransızlar Sovet dövlətinin nümayəndələri ilə görüşmüşdülər. Bu görüşün təsirini biz kitablar, qəzetlər, lövhələr, şəkillərdən başqa sadə insanların, fransız zəhmətkeşlərinin simasında, hərəkət, rəftarında, qonaqpərvərliyində də görürdük. Biz iftixar hissi ilə deyə bilərik ki, həm Parisdə, həm də başqa şəhərlərdə sovet adamlarına dərin hörmət edirlər. Fransız xalqının sülh və əmin-amanlıqda yaşamaq arzularının hər şeydən güclü olduğuna bir daha inandıq.

Bizim yoldaşların bəziləri özləri ilə Sputnik, Kreml, Qızıl Meydan, Sülh göyərçini suvenirləri aparmışdılar. Bunları tanış olduğumuz fransızlara bağışlayırdılar. Yerlilər həmin suvenirləri böyük sevinclə qəbul edirdilər.

Cənubdan Parisə qayıtdığımız qatarda bizə xidmət edənlərə hədiyyə verəndə aşpazı da unutmadıq. Aşpaz iş paltarında qarşımıza çıxdı. Sovet səyyahlarını bir-bir qucaqlayıb öpdü, aldığı nişanı döşünə taxdı.

Səyahətimiz sona çatırdı. Aprelin 21-də Parisdə son günümüz idi.

Biz, uşaqdan böyüyə qədər fransız zəhmətkeşlərinin hamısında qüdrətli Vətənimizə, xalqımıza dərin bir hörmət, dostluq hissi duyaraq səhərçağı Parisdən, Fransa torpağından ayrıldıq.

Ölkəmizdən gələn rahat hava gəmisinə – “İL-18” təyyarəsinə ayləşdik.

- Dostlar, hələlik!
- Hələlik, dostlar!

1950

BAKI GÖRÜŞLƏRİ

20-ci illərin axırları, mülayim payız günləri idi. Rayon şəraitindən yenicə ayrılmış, pedaqoji institutda təhsilimi artırmaq üçün Bakıya gəlmişdim. Şəhər mühiti mənim üçün həm yeni, həm də maraqlı idi. Bakıda tanış olduğum ilk ev – Kiçik Qala küçəsindəki 16 nömrəli ev, balaca həyatın sağında dar pilləkənlərdən yuxarıda, ikinci qapıdakı mənzil Ədalətin mənzili olmuşdur.

Ədalət bizim institutda, yuxarı sınıfdə oxuyan yoldaşımız idi. Atasının tələbələrə otaq kirayə verdiyini bizə dedi. Biz də həmin evin qapısını döyməli olduq.

Ədalətin atası idarələrin hansındasa hesabdar işləyirdi. Ancaq özü əhvalı, məlumatlı, ünsiyyətli adam idi. Biz kirayə elədiyimiz otağın qiymətini danışmaq istəyəndə bənd olmadı:

– Otaqdı, – dedi, – yaşayarsınız, eləcə hökumətə verdiyimiz ki-rəni, işığı, suyu ödəsəniz, bəsdir. Sizdən bir şey tələb olunmur. Ədalətin yoldaşlarısınız.

Biz öz aramızda belə danışdıq ki, üç yoldaş, hərəməz on-on beş

manat versək, ev sahibi razı qalar. Elə də elədik.

Ədalətin atası hesabdar Mirzə Qasım, doğrudan, əhvalı adam idi. Bizə kirəkeş, qonaq kimi yox, lap doğma övlad kimi baxırdı. Hər gün yoxlayırdı: işıq qaydasındadırmı, su gəlir, soba yanır, otaqlar təmizlə-nirmi? Cavanların bişmişinə, çayına baxan varmı? Məktəbə necə gedib-gəlirsiniz, nəqliyyatdan korluq çəkmirsiniz? Mirzə Qasım bizi xalqının yeniyetmə cavanları kimi əzizləyir, hər ehtiyacımız ilə maraqlanırdı.

Söhbət zamanları bir də görürdün ki, Mirzə Qasım tələsik qalxdı, yeyin addımlarla o biri otağa keçdi, iki dəqiqə sonra qayıdıb, sözünə da-vam etdi. Əvvəl buna təəccüb edirdik, soruşmağa da cəsarət eləmərdik. Görünür, bunu hiss etmişdi. Bizim marağımızı görüb sözü açdı:

– Uşaqlar, – dedi, – mən lap köhnədən atalar sözü ilə məşğul ol-mağı sevirəm. Hacı (Hacı Zeynalabdinin) idarəsində çalışan zaman hesabdar dəftərimin altında ümumi dəftər saxladım, istədiyim misal-ları dərhal qeyd elərdim. Sovet qurulandan sonra həmin misalları nəş-riyətə verdim, çap elədilər! İndi o kitab əllərdədir.

Mirzə Qasım bütün danışıklara, söhbətlərə diqqət yetirirdi. Özü-nün söz-söhbətlərində də bu nümunələrdən gətirirdi. Müsahiblər eşit-diklərinə bənzər təzə misal əlavə edəndə kişinin gözü işıqlanırdı. Qızıl tapmış kimi, təşvişə düşür, istədiyi misalı dönə-dönə təkrar edirdi:

*Əzizinəm hər aylar,
Hər ulduzlar, hər aylar.
Başım cəllad əlində,
Dilim səni haraylar!*

Mən bunu deyəndə kişi cəld qalxıb dəftər, qələm gətirdi, yazdı. Yenə təkrar etdi. Sonra valeh kimi dizinə döydü:

– Sözə baxın, siz Allah! Bir görün məhəbbəti belə od ilə deyən olubmu? Başım cəllad əlində, dilim səni haraylar!

Yanan qəlbin alovunu, tonqalını bundan yaxşı necə demək olar?..

Mirzə Qasım ürəyini tərpədən misalı hər yetirənə, hətta, qoca nə-nəsinə bir şair eşqi ilə deyərdi. Deyərdi, sonra da izah edərdi:

– Bunu lap böyük şair, azəri xalqı deyib. Gör necə atəş ilə, necə

mələhətlə deyib. Belə nümunələrin hər biri böyük xalqın məhəbbət das-tanıdır. Biz nahaq yerə etinasız oluruq, toplayıb nəşr etmirik...

Mirzə Qasımın şifahi ədəbiyyata marağı bizi də qızıışdırmışdı. Si-nifdə yeri gələndə suallar verir, ədəbiyyat müəlliminin rəyini soruşur-duq:

– Tanıyıram, – deyirdi. – Mirzə Qasım ilə mənim də söhbətim olub. O kişi ədəbiyyat həvəskarıdır.

Biz Mirzə Qasımın evində yalnız ədəbiyyatdan yox, ümumən şə-hər həyatından, Bakının məişəti, adət-ənənələrindən də məlumat alır, öyrənirdik. Əli qələm tutan, yazmaq istəyənlərə redaksiyaların ünvanı-nı öyrədir, istiqamət də verirdi.

Mirzə Qasım ünsiyyətli kişi idi və bu ünsiyyət yalnız ailə-məişət çərçivəsində qalmırdı. O, hadisələr, yeniliklər haqqında öz fikrini açıq deyən, müsahiblərini öz hökmlərinə inandırmağı bacaran adam idi. Mir-zə Qasımın evinə qonaqlar, qonşular, qohumlar gəlib-gedirdi. Ev sahi-bi bizi də onlar ilə tanış etməyə çalışırdı.

– A filankəs, bunlar bizim ali məktəb tələbələridir, tanış olun!

Biz məmnuniyyətlə bu yeni, hörmətli adamlarla tanış olur, onla-rın söhbətini maraqla dinləyirdik.

O zaman Bakıda ali məktəblərin sayı az idi. Aspirantura yalnız bir yerdə – Elmlər Akademiyası Filialının yanındakı Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunda açılmışdı. Buraya həvəslənən ədəbiyyatçılar içərisində Heydər Hüseynov, mən, Mehdi Hüseyn, Səməd Vurğun var idik. İmtahanlardan çıxandan sonra mən, Mehdi, Heydəri qəbul elədilər. Səməd də bəzi çətinliklərdən sonra ədəbiyyat şöbəsinə daxil oldu.

Aspiranturanın müdirliyinə Ali Sovetdə sədr vəzifəsində olan Soltan Məcid Əfəndiyev təyin olunmuşdu. Qəbul haqqında əmri alandan, dərəcəvəlini öyrənəndən sonra yaşamaq yeri hayına qalmalı olduq. Aspiranturanın yataqxanası yox idi və buna təminat da verilmirdi.

Biz Soltan Məcidin yanına gedib yer xahiş edəndə bir qəbz yazıb, kəndli evindən bizə yer istədi. Həmin kağız ilə bizi (mən və Səmədi) ümumi yataqxanaya buraxmalı oldular. Aspiranturada təhsil alarkən mərkəzi təşkilatlar bizi tez-tez çağırır, müxtəlif tapşırıqlar verib işlədir-dilər. Bir gün bütün aspirantları təbliğat şöbəsinə yığdılar. Kolxozlarda

gəlir bölgüsünü keçirmək üçün göndəriləsi briqadalara qoşdular. Məni Göyçaya, İsmiyev deyilən bir raykom katibinin briqadasına salmışdılar. 40 gün Qaraməryəm rayonunda, Qarabaqqal, Bıgır kəndlərində gəlir bölgüsü kampaniyasını keçirməklə məşğul olduq.

Qışın qarlı-çovğunlu günlərində bizi bu kənddən o biri kəndə qo-şur, hesabdarların bütün kağız-kuğuzlarını yoxlayıb, qiymət verirdik. Həmin səfərdən topladığım təəssürat əsasında mən ilk oçerklər kitabı-mın mühüm bir hissəsini (“Sağlam yollarda”) yazıb çapa verdim (1932). Həmin aylarda təzəcə yaz açıldığı, bağ-bağça çiçəkləndiyi bir zamanda sahil bulvarında gəzdiyim bir gündə ortaboy, qarayanız, qıvrım saçlı bir oğlanın mənə yaxınlaşdığını gördüm. Oğlan, görünür, nəşə mənə bir söz deməyə tələsirdi. Yaxınlaşan kimi, əlini mənə uzatdı və ərkəyana bir səslə müraciət etdi:

– Tanış olaq, yoldaş Mir Cəlal!

Mən əl verdim, soruşmamış o, adını dedi:

– Mən Mehdi Hüseynovam. Sizi yaxşı tanıyıram. “Kommunist” qəzetinin redaktoru Əminbəyli yoldaş məndən bir komsomol üzvü, ədə-biyyatçı istəyir. Qəzetdə ədəbiyyat işlərini idarə etmək lazımdır. Xahiş edirəm, sabah saat 10-da Az.APP-a gələsiniz.

– Haradır ora?

– İsmailiyyədə, birinci mərtəbədə oluruq. Kimdən soruşsanız, ya-zıçıların otağını göstərələr.

Səhərisi mən İsmailiyyəyə (indiki akademiya) getdim. Mehdi ilə görüşdüm. Mehdi mənə yanımda Əminbəyliyə zəng etdi və mənə onun yanına göndərdi.

“Kommunist” qəzeti o zaman indiki mətbuat komitəsinin binası-nı da olurdu.

Əminbəylini mən Gəncədən tanıyırdım. O, Maarif şöbəsinə, ya-xud Maarif Xadimləri İttifaqına rəhbərlik edərdi.

Burada məsul redaktor olduğumu bilmirdim. Məni görəndə kimi, sa-lamlaşdı və yer göstərdi. Savadımı yoxlamağa başladı. Müəllimlər semin-a-riyasını bitirdiyimi bilib sevindi və bir vərəq verib, işə girmək üçün ərizə yazmağımı tələb etdi.

Mən yazdım, diqqətlə oxudu, görünür, səhv axtarırdı, axtardı, tapa

bilmədi. Kənarına nəşə yazdı, zəngi vurub kimisə çağırdı:

– Ədəbiyyat şöbəsinə məsul icraçı axtarırsınız, savadlı oğlandır. Götürün, qoyun işləsin!

– Həmin gündən məni redaksiyaya işə götürdülər!

– Mən aspiranturada oxuyuram, mane olmazlarımı?

Əminbəyli əlini tovladı:

– Xulufluya deyərəm, oxumağına mane olmaıq, işində ol.

Mənim aspirantura təhsilinə olduğu qədər “Kommunist” kimi hörmətli bir qəzet idarəsində işləməyə də həvəsim var idi. Buradakı iş şəraiti ilə tanış olmaq lazım idi. Cavadov Fərhad adlı bir kök adamı mənə göstərdilər ki, şöbə müdirinizdir. Bütün göstərişləri o verəcək!

Cavadov otağındakı şkaflardan birini açdı, bir neçə toz basmış məktub bağlaması çıxardı.

– Bunlar, – dedi, – rayonlardan göndərilən həvəskar müxbir məktubları, ədəbi yazılardır. Baxan olmayıb, yığılmış qalıb. Sən başla bu məktubları bir-bir oxu, yararlıları seç, hazırla, çapa verək, amma çox ixtisar elə, məktubdan bir neçə cümlə götürsən, bəsdir.

Mən nə zamandansa burada “həbs olunmuş” yazıq məktubların qatını açıb diqqətlə oxumağa, yoxlamağa başladım. Bunların içində şeir, hekayədən başqa xəbər, şikayət də var idi.

Məktubları düzəltməyə yox, əvvəlcə bir-bir oxuyub başa çıxmağa, məzmunlardan xəbərdar olmağa çalışırdım. Nə qədər qərribə və gözlənilməz olsa da, burada vaxtilə özümün Gəncədən, Gədəbəydən yazdığım məktub, oçerkləri, hekayələri tapdım və sevinclə onları təkrar oxuyub düzəltdim. Öz məktublarımı şöbə müdirinə yox, birbaşa Əminbəyli yol-
daşa oxuyub, çarpına icazə istəməyi lazım bildim.

Əminbəyli əsasən Gəncədən olan bu məktubları maraqla dinləyir, səhifə başa çatmamış hökmünü verirdi:

– Yaxşıdır, ədəbiyyat səhifəsində ver, getsin çapa.

Bu qayda ilə unudulmuş, tərk edilmiş ilk yazıların çoxu həyat işığı görməyə imkan tapdı. Mənim sevincimin hüdudu yox idi.

Bir gün qəzetimizdə müsabiqə elanı verildi. Pambıq yığımından yazılan yaxşı oçerklərə mükafat təyin olunmuşdu. Müsabiqə qapalı idi. Çoxları buraya əsərlər yazdılar, mən də gizli imza ilə “Qələbənin açarı”

adlı bir oçerk yazdım. Bir neçə gün keçməmişdi ki, müsabiqə materialları yoxlanıb saf-çürük edildi. Bir gün məni baş redaktorun yanına çağırtdılar. Əminbəylinin otağına girəndə qabağında öz yazımı gördüm.

O, əsəri yazı manerasından, materialın məzmunundan tanıdı.

Mülayim və xoş əda ilə soruşdu:

– Bu oçerki sən yazmışsan?

Redaktorun zənnini çəşdirmaq istəmədim:

– Bəli, – dedim, – mənimkidir!

– Yaxşı yazmışsan, – dedi, – sağ ol!

Həmin oçerki qəzetdə nəşr etdirdi və mükafata da təqdim etdi.

“Kommunist”də iki, “Gənc işçi”də dörd illik həvəslə işim müasir, canlı, operativ, ayıq mühakiməyə hazırlaşmaqda mənə mühüm təsir göstərirdi. Mətbuatın bu gözəl tərbiyə məktəbini mən heç vaxt unutma-
ram.

İbrahim Əminbəyliyə, görünür, işim xoş gəlmişdi. Məni tamam təhsildən ayırmaq, redaksiyada saxlamaq fikrində idi. Mən isə oxumaqdan ayrılmaq istəmədim. Aspiranturada qalmaq istəyirdim. Bu ixtilaf üzündən o kişi ilə danışmalı oldum. Sonra “Gənc işçi” qəzetinə keçdim.

İxtilafın təfsilatı belə oldu...

Əminbəyli məni bir aylığa Bərdə rayonuna pambıq yığımı kampaniyasına səfərbərliyə göndərmişdi. Həmin ayı səy ilə işlədim, rayon həyatından çox yazılar yazıb çap etdirdim.

Səfərbərlik vaxtını qurtarandan sonra Bakıya qayıtdım. Maaşımı almaq üçün redaksiyaya gələndə Əminbəyli açıqlandı:

– Niyə gəlmisən?

– Vaxtım qurtarıb.

– Çox da qurtarıb, nahaq gəlmisən.

– Nə üçün?

– Hələ Bərdə rayonu planı ödəməyib.

– O məndən asılı deyil.

– Sən get rayona, maaşını da oraya göndərək!

– O halda məni aspiranturadan kənar eləyərlər, mən akademiyanın icazəsi olmadan gedə bilmərəm.

Əminbəylinin deməyə sözü qalmadı. Ancaq mənim maaşımı ver-

məyə də qol çəkmədi.

- Yazın, maaşımı versinlər.
- Maaşı rayonda gedib alarsan!
- Mən rayonda işə girməmişəm.
- Get oraya, göndərərək!

Yoldaşlarımdan birinə, Mehrab adlı bir hüquqşünasa bu əhvalatı danışanda mənə dedi:

– Maaşı saxlamağa sovet idarələrində heç kəsin haqqı yoxdur. Ver məhkəməyə, dərhal alsınlar.

Tənbəllik eləmədim, balaca bir ərizə ilə məhkəməyə müraciət etdim.

O vaxta qədər güman eləməzdim ki, məhkəmə sıravı bir əməkçi- nin ixtilafında yüksək vəzifəliyə töhmət eləyə.

Məhkəmə iclasına gedəndə gördüm redaksiya öz nümayəndəsini – məsul redaktorun müavini, bir nəfər də kimi isə bu iş üçün göndərmişdir. Məni vahimə bürüdü.

Məhkəmə sədri Rəsizadə familiarı sadə bir qadın idi. Mənim əri- zəmi oxudu və redaksiyanın nümayəndəsindən soruşdu:

– Bu oğlanın maaşını niyə vermirsiniz?

Redaktor müavini tribunada nitq deyən kimi, başladı nağıl danış- mağa.

– Mir Cəlal yoldaş özü komsomol təşkilatının məsul katibi ola- ola (mən, doğrudan da, redaksiya komsomol özəyinin katibi idim), özü pambıq kampaniyasının əhəmiyyətini bilə-bilə, işin bu qızgın vaxtın- da...

Məhkəmə sədri onun sözünü kəsdi:

– A kişi, nağıl açma! De görüm, oktyabr, noyabr aylarında bu oğ- lan sizdə işləyib, ya yox?

– İşləyib!

– Maaşını alıb, ya yox?

– Zaddı...

– Alıb, ya yox, cavab ver!

– Maaşını rayona göndərmişik.

– “Kommunist” qəzeti rayondadır, ya Bakıda?

– Bakıda.

– Maaşı niyə rayonda alsın?

– ...

Sədr bir az da hirsle nümayəndəyə acıqlandı...

– İşçi sənin redaksiyada işləyir, maaşını da redaksiyadan alacaq, vəssalam!

Üzünü katibə tutub əmr elədi:

– Yazın, günü sabah bu oğlanın maaşını ödəsinlər!

Məhkəmənin icra vərəqəsini təqdim edib, maaşımı alandan sonra məni Mərkəzi Komsomol Komitəsinə çağırtdılar. “Gənc işçi”yə məsul katib təyin etdilər.

Mən də çox həvəslə komsomol mətbuatının canlı, maraqlı və çox- cəhətli işinə girişdim. Bütün yazıçı, ədəbiyyatçıları, əli qələm tutan ca- van yoldaşları qəzet işinə cəlb etməyə çalışdım və az bir zamanda burada yaxşı, maraqlı müzakirələr, məclislər keçirildi.

“Gənc işçi” o zaman da canlı, hörmətli, fəal qəzet idi.

Xoşbəhtlikdən mətbuatda çox çalışmalı olmadım. Aspiranturanı qurtaranda, ali məktəbdə, tələbələr ilə işləməli olduğumu görəndə qə- zətdən çıxdım. Canlı auditoriyanı üstün tutdum.

Gəncədə ilk müəllimlərimdən olan Vəli Xulufu məni akademiya- ya çağırırdı. Hələ filial halında olan ictimai elmlər bölməsində işləməyi təklif etdi.

Vəli Xulufu hələ o zaman Azərbaycan qamusu (ensiklopediyası) nəşr etmək üçün lazımı tədbirlər görmüşdü. Hətta, sözlüklər də nəşr olunmuşdu.

Respublikanın görkəmli ziyalı qüvvələri bu yeni və maraqlı işə cəlb olunmuşdu. Mən ictimai elmlər üzrə bütün sözlükləri və məqalə- ləri hazırlayırdım. İşimin ağırlığı və həcmə böyüklüyünü görəndə rəhbər yoldaşlar bu şöbəni bir neçə şöbəyə ayırmağı lazım bildilər və yeni ştat- lar aldılar.

İctimai elmlər: ədəbiyyat, fəlsəfə, musiqi, dil, folklor və s. şöbələ- rə bölündü, bunlar üçün münasib adamlar axtarıldı.

Ədəbiyyat şöbəsinə, şübhəsiz, özümdə saxlamalı idim. Musiqi şö- bəsinə böyük bəstəkarımız Üzeyir bəyi, fəlsəfə şöbəsinə o zaman Aİİ-də

fəlsəfə dərsi deyən Heydər Hüseynovu çağırırdıq.

Heydəri mən aspiranturadan, həm də "Gənc işçi" də məqalələrini çap etdiyim illərdən tanıyırdım. Namizədliyini verən kimi, təsdiq etdilər, o da həvəslə ensiklopediyada işləməyə başladı.

O zaman mədəniyyət, məfkurə aləmində işləmək üçün savad, birləşmədən başqa, bəlkə bunlardan vacib partiya üzvü, ya komsomolçu olmaq tələb olunurdu. Ziyalılar arasında komsomolçu kifayət etsə də, kommunist olduqca az idi. Çünki, partiya qəbul şəraitinə çox çətin və ciddi idi. Beş nəfər köhnə kommunist zəmanəti vacib idi. Heydər Hüseynov isə partiya üzvlüyünə namizəd idi. Ona görə də Heydərin akademiya işləməyi yerinə düşdü.

Əhəd Yaqubov (akademiyanın prezident müavini idi) Mərkəzi Komitədə katib sifəti ilə işləməyə gedəndə yerinə Heydəri cəlb elədilər. O da həvəslə müavinliyi öhdəsinə götürüb işə girdi.

Respublika Elmlər Akademiyası SSRİ Elmlər Akademiyasının filialı olanda imkanı da, nüfuzu da çox idi. Milli mədəniyyətə, milli respublikalara, elmi idarələrə diqqət, qayğı çox idi.

Akademiya mərkəzdən ayrıldıqdan, yerli büdcəyə tabe olandan sonra yerlərdə vəziyyət xeyli dəyişdi. Heydər Hüseynov cavan, həvəsli, enerjili, qeyrətli oğlan idi. Kitab nəşr etməyə, cavan alimlər hazırlamağa, institutlar açmağa, qonşu respublika alimləri ilə yarış aparmağa çox səy edirdi. Gecə-gündüz akademiya, öz otağında əyləşir, kitab-dəftərilə əlləşirdi.

Kəskin və haqsız tənqid onu sarsıtdı. O özünü faciəli surətdə həlak etdi.

Mənim hələ Gəncə seminariyasında ikən əlaqədar olduğum, inandığım və hörmət bəslədiyim kommunistlərdən biri, sonralar Respublika Maarif Komissarı işləyən Məhəmməd Cavarlı idi. O, vücudca balaca, ariq, bir az da xırda göz, zahirən qas-qabaqlı olardı. Ancaq mənəvi cəhətdən əksinə, fəal, çevik, ayıq, dərrakəli, təşəbbüskar kommunist idi. Onunla tanışlığım tələbəlik skamyasından, seminariya oxuduğum illərdən başlamışdı. O zaman Cavarlı Gəncə vilayət komitəsində təbliğat üzrə katib vəzifəsində çalışırdı. Seminariya tələbələrini tərbiyəsi, inkişafı ilə ciddi məşğul olurdu.

Görünür, bilik, məslək eşqi, işə həvəsindən başqa, Cavarlıda təşkilatçılıq bacarığı və təkmini də güclü idi. Seminariyada olduğum, təşkilatda çalışdığım müddətdə (mən tələbə təşkilatının sədri vəzifəsində idim) Cavarlının mənə qarşı rəğbətini hiss etməmişdim.

Son kursda və təhsil ilinin son aylarında bir axşam yoldaşlarımla əl-əl verib gəzməyə getdiyim zaman çiynimə bir əl endiyini duydum. Dönəndə gördüm Cavarlıdır!

Güldü və mənə təsəlli verdi:

– Deyəsən, səni diksindirdim?

Mən dinmədim. O, mənim kürəyimə əl vura-vura dedi:

– Sabah Vilayət Komitəsinə gəl, sənənlə işim var.

– Saat neçədə gəlirəm?

– Saat 9-dan sonra mən oradayam. Ha vaxt istəsən, gəl. Dərstdən çıxanda gələ bilərsən!

– Baş üstə, – deyib getdim.

Getdim, ancaq bu çağırış məni çox narahat elədi.

Cavarlı məni nə üçün çağırır? Görəsən, nə deyəcək? "Sənənlə işim var?" Görəsən bu nə işdir. Bəlkə mənə təzə bir iş tapşırıcaq, qulluq təklif edəcək! Bəlkə də, tələbə həyatı ilə əlaqədar tapşırıq verəcək.

Cavarlının evi seminariya olan küçədə (28 Aprel küçəsi), məktəbin qabağında idi. Mən dərsə gedəndə, o da işə gedirdi. İşə getməzdən əvvəl mənimlə görüşəndə içəri çağırırdı və sözünü açıq dedi:

– Seminariya məzunlarının təyinatı gedir. Anketində gördüm ki, sən kəndə getmək istəyirsən. Gədəbəy məktəbinə müdir lazımdır. Sənə oraya məsləhət görmüşük. Necə baxırsan?

– Müdirlik çətin olmazmı?

– Çətin olmaz, komsomolda yaxşı işləmişən, yerli təşkilatlar da sənə kömək edəcək!

– Siz məsləhət bilsəniz, mən hazırım.

– Gədəbəyin raykom katibi Ramazanov yanıma gələcək. Ona da xüsusi tapşırıcağam, sənə kömək eləsin. Ora dağ yeridir, səfalıdır, həm də fəhlə rayonudur. Məktəbi də böyüdüb yeddiillik eləyirik. Cavan oğlansan, seminariyada aldığın bilik və tərbiyə fəhlə balalarına vacibdir. Sən orada çox xeyir verərsən. Fəhlələr də qədirdilən camaatdır. Sən

inkışafına kömək edərlər.

Mənim sükut və razılığımı görəndə Cuvarlı sevinclə əlimi sıxıb xeyir-dua verdi:

– Mübarək olsun! Sənə yaxşı yol. Sabah siyahınızı maarif şöbəsinə göndərəcəklər. Əmrinizi alıb, yola düşərsiniz! İki-aylıq maaş da qabaqcadan verilir.

İndi mən daha aşkar və yəqin görürdüm ki, bizi xalis hazır, məsul maarif işçisi kimi müəyyənləşdirib əməli işə göndərirlər.

Gədəbəyi görməmişdim. Təsəvvürüm də ibtidai və yanlış idi. Kakor deyilən bir gödək, zirək kişinin məftil təkər faytonu, zıncırovlu, gümrah atları ilə bizi Yasamal yolundan yoxuşa doğru aparanda güman edirdim ki, məktəbə dərs deməyə yox, dumanlı, əsrarlı dağlarda cəhəllət, qaranlıq, zülmət ilə vuruşmağa gedirik.

İyirminci illərin ortaları və axırlarında bizim respublikada maarif və mədəniyyət adamları az idi. Xüsusilə, Sovet dövlətinin və Kommunist Partiyasının böyük miqyaslı gələcək tədbirlərini – “mədəni inqilab” şüarını nəzərə alsaq və bu baxımdan maarif qüvvələrinə yanaşsaq, çətinlik daha da aydın görünər.

Gədəbəy kimi məşhur fəhlə rayonuna ilk qədəm qoyan seminarist mən idim. Bəlkə, ona görə Cuvarlı məni xüsusi hörmət, hazırlıqla yola salır, rayonun adlı-sanlı adamları ehtiramla qarşılayırdılar.

Mülayim sentyabr axşamında mənim mənzilim – mədəni komitəsinin binasındakı otaq qonaqlarla dolmuşdu. Adətən, qonaqları çay-çörək süfrəsi ilə qarşılayırlar. Bizdə belə imkan yox idi. Bizim üçün ayrılan otağın təchizatı da sahmanda deyildi. “Biz” deyirəm, ona görə ki, mənimlə bərabər qonşu, yaxın kəndlərin (Qumlu, Söyüdlü) müəllimləri də var idi. Onlar bir-iki günlüyə də olsa, rayon mərkəzində, bizim otaqda qalmaq istəyirdilər.

Rayon işçiləri, qocaman fəhlə kommunistlər bizə xoşgəldin eləmək üçün yığılmışdılar. Buna baxmayaraq, biz yerlilərin açıq dedikləri arzu və tələbləri eşidirdik. Həmin günlərdə mən 19 yaşlı cavan bir seminarist idim. Görünür, yerlilərin “bu təzə müəllimdən” gözləri su içmirdi. Çünki, onların aləmində qalstuk, yaxası qatdama köynək, komsomol qayışı “bu yerlərə” o qədər də münasib deyildi, birtəhər gə-

lirdi.

60-70 yaşlı qocaman mədəni fəhləsi Əlihüseyn əmi masaya dirsək-lənərək diqqət və ərk ilə mənə baxıb deyirdi:

– Oğlum, arxayın ol, fəhlə camaat müəllimin qədrini biləndir. Nə qədər ki biz varıq, bir köpək oğlu müəllimə deyə bilməz ki, gözün üstə qaşın var! Müəllim bizim əzizimiz, uşaqlarımızın tərbiyəçisidir. Bu şərt ilə ki, bəzi-bəzi işlər gərək bizim yerlərdə görünməsin.

Əlihüseyn əmi ətkələrini yığışdırıb ayağa qalxdı, bir də oturub dedi:

– Mən nəyi deyirəm: mən iki babətdən deyirəm, mültəfit ol!

Biri budur ki, müəllim gərək içki sarıdan özünü gözləsin, biri də əxlaq sarıdan, qadın babətindən, abır-həyə babətindən özünü gözləsin! Bu iki şərt olan yerdə dərs də, tərbiyə də, hörmət də qaydasında olar. Oğlum, sənə indidən başa salıram ki, bunlardan özünü gözlə! Bura rayon yeridir, fəhlə yeridir. Burada gərək özünü gözləyəsən. Camaat sənə uşaqlarını etibar eləyir! Bu təmizlik ki oldu, gözüm üstə yerin var. Bütün mahalda bir kişinin sənə dolaşmağa cürəti yoxdur...

Qoca fəhlə bir ata nəsihəti ilə danışır, mənim gözümlərinə içinə baxırdı. Əyləşənlərin Əlihüseyn kişinin nəsihətinə diqqətlə qulaq asmağı o demək idi ki, bu tapşırıqlar tək bir adamın yox, rayon camaatının hamısının adındadır.

Mən dillənməmiş məktəbin köhnə müəllimi Əli Qara qocaman fəhləni arxayın elədi:

– Əlihüseyn əmi, Mir Cəlal seminariyanın özündə tələbə təşkilatının sədri idi, 500 tələbə onun öhdəsinə tapşırılmışdı. İçki-filan, əxlaq, ədəb-ərkan məsələsi onun öz nəzərindəndir. Bir də ki, bizim məqsədimiz burada dərs-tərbiyə, mədəni-inqilab yolunda çalışmaqdır. Firqəmizin tapşırığı yolunda can qoymaqdır. Əl-ələ verib işləyəcəyik. Tək əldən səs çıxmaz. Sizin köməyiniz, fəhlə sinfinin rəhbərliyi olmadan kənd müəllimi nə eləyə bilər?

Əli Qaranın bu sözləri, görünür, ƏliHüseyn əminin ümidini təmin edirdi. Kişi təsbeh danəsi kimi kiçik göz bəbəkləri ilə gülərək, müəllimi arxayın salırdı:

– Rəhbərlik bizdə, mədəni fəhlələri məktəb üçün heç nəyi əsirgə-

mirlər. Raykom da, zavkom da məktəbin qayğısını çəkəcək, arxayın olun!

Əlihüseyn əminin sözləri bir onun yox, bütün valideynlərin sözü idi.

Müəllim heyətini abırlı görəndən sonra fəhlələr məktəb üçün xüsusi can yandıрмаğa, raykomun, ispalkomun, ukomun (qəza komitəsi) yanında tez-tez danışmağa, tərifi etməyə başladılar. Bu diqqət və hörmət sayəsində məktəbə kəndlərdən gələn uşaqlar üçün 25 nəfərlik pansion açdıq. Musiqi komitəsi düzəldtik, piano gətirdik. Neçə hektarlıq bir bağçanı məktəb təcrübə tarlasına çevirdik. Bütün rayon məktəbləri üçün istinad məktəbi yaratdıq. Ayda bir müəllimlərin rayon müşavirəsi, təcrübə mübadiləsini təşkil etdik.

Bərpa dövründən sonra mətbuatda, müzakirə, mübahisələrdə rekonstruksiya dövrü və bu söz ilə əlaqədar mətləblər dəbdə idi. Mən də həvəslənərək, bir məqalə yazmışdım:

“Rekonstruksiya dövrünün müəllimi!” Bu məqaləni Xalq Maarif Komissarlığının jurnalı dərhal çap elədi və rayon müəllimlərinin çoxuna oxumağı məsləhət gördü. Redaksiyanın xeyirxah münasibəti (o zaman komissarlıqda çalışan Ələkbərli Məmməd sonralar Maarif naziri oldu) məni həvəsləndirmişdi.

Məktəblilər üçün ədəbiyyat nəzəriyyəsi kitabı yazmaq iddiasına düşmüşdüm. Bu kitabın ilk qaralama nüsxəsini, hətta, tədris pedaqoji şurasına, o zaman orada çalışan Hənəfi Zeynəliyə təqdim etmişdim.

Sonralar başım təhsilə qarışdı, aqibəti ilə maraqlana, izləyə bilmədim.

Vəli Xulufu Gəncədə məşhur “Mədrəseyi-ruhani” deyilən yəni tipli orta məktəbdə müəllim, həm də məktəb kitabxanasının müdiri idi. O zaman həmin məktəbə xüsusən Şərqdən – Türkiyə, Misir, Tehrandan xeyli kitablar gətirilmişdi. Bu zəngin mirasın həm istifadəsi, həm də səliqə ilə qorunması Vəli Xulufuya, Qasım Qənbəroğluna və məktəbin müdiri Pişnamazzadəyə tapşırıldı.

Məktəblilərdə oxuya marağı artırmaq üçün ən münasib kitablar

seçilib, onlara verilir, oxunan kitab haqqında rəy soruşulurdu. Mən Tolstoyun bir çox hekayələrini həmin kitabxanada oxumuşdum.

Qarışıqlıq illərdə həmin kitabxananın aqibəti və fondu necə oldu, bilmədim.

Gəncədə Sovet hökuməti qurulan günlərdə mən müəllimimiz Xulufunu izdihamlı yığıncaqlarda görürdüm. Şah Abbas məscidinin həyətinə və məktəb qabağındakı bağda mən onun çıxışlarını, hərərətli, həm də sadə nitqlərini eşidirdim.

Vəli Xulufu sonralar akademiyanın filialında tarix, dil, ədəbiyyat işlərinə rəhbərlik edirdi. Lüğətlər institutunun direktoru olanda cavan mütəxəssisləri işə dəvət edirdi. “Gənc işçi” də işlədiyimi, aspiranturada oxuduğumu biləndən sonra məni çağırırdı. İnstitutda işləməyi təklif etdi, mən də razı oldum.

Çox hazırlıqlı və fəal kommunist, mədəniyyət xadimlərindən idi. Ağamalı oğlu, Ruhulla Axundov, Müzəffər Nərimanov ilə yaxın idi. Çox mühüm məsələlərdə, məsləhət, müzakirələrdə iştirak edirdi. Azəri dilinin təmizliyi, inkişafı haqqında çox ciddi-cəhd edən kommunistlərdən idi.

Hələ Gəncədə, seminariya təhsili illərində mən mətbuat ilə əlaqədar idim. Aşqabadda çıxan “Zəhmət” qəzetində (böyük qardaşım orada çörəkçi işləyirdi və yerli qəzetləri mənə göndərirdi), Tiflisdə çıxan “Yeni fikir” qəzetində Gəncənin mədəni-təsərrüfat həyatını əks etdirən yazılarım nəşr olunurdu. Bunlar yalnız müxbir məktubları, adi xəbərlər xarakterində yox, mühərrir yazıları mahiyyətində idi: “Məhərrəmlik mövhumatı kimin əsəridir?” (1926), yeni əlifba, dərsliklər, maarif məsələləri haqqında yazdıqlarımın çoxu təbəddülsiz nəşr olunurdu.

Bakıya köçənə qədər riyaziyyat həvəskarı idim. Seminarıyada bu dərstdən yoxlama yazılarını sinifdə hamıdan əvvəl mən həll edər, əla qiymət alardım. Riyaziyyatdan bir kitaba tənqid yazıb, “Yeni fikir”də çap etdirmişdim. “Riyaziyyatçı” imzası ilə qəzetdə satirik şeirlərim də çap olunurdu.

*Əla, ya əyyühəssaqi tutub dünyanı sərxoşlar!
Buraxmır çarsıdan keçsin gecə insani sərxoşlar.*

Satirik şeirlərimdən biri belə başlanırdı. Buradakı imzalarımın da maraqlı tarixi var. Satiralarımın birinə Şəhab (Ulduz) imzası qoymuşdum. Köhnə əlifba ilə "Şəhab" sözünü düz oxumamışdılar, ya nəşə, "Şöhrət" vermişdilər. Sonrakı yazılarımın çoxunda da bu imzanı saxlayıb, təkrar etdilər.

O zaman Maarif Komissarlığının məktəblərə nəzarət və təlimatı geniş və müntəzəm idi. Komissarlığın müfəttişi qocaman tarixçi, dilşünas Məhəmməd Xəlifəzadə Gəncə məktəblərində bir ay yoxlama aparmışdı. Redaksiyanın xahişi ilə mən o yoxlamaları ətraflı yazıb nəşr etdirdim. Xəlifəzadə işlərinin sonunda məni seminariya müdiriyyətinin yanına çağırıb, təşəkkür etdi. Komissarlıqdakı hesabatında da bu barədə danışdı.

Mətbuat səhifələrini, xüsusi ədəbiyyata aid yazıları diqqətlə izləyirdim. O zaman Leninqrad türkoloji seminariyasında oxuyan Əli Nazimin mərkəzi mətbuatda maraqlı, geniş və bir qədər də alovlu məqalələri çıxırdı. Bu məqalələr ədəbiyyat aləmində həm maraq, həm də təşvişə səbəb olmuşdu.

Məqalələr kəskin olduğu qədər də hücum xarakterində idi. Əli Nazim həmin məqalələrin ardınca özü də Bakıya gəlib, ədəbi mühitdəki mübahisə, münaqişələrdə fəal iştirak edirdi. Bakıya gələn kimi, Nazimi bir neçə məsul vəzifəyə təyin etdilər: ali məktəbdə kafedra müdiri, jurnallarda redaksiya heyəti üzvü, yazıçılar təşkilatında tənqid bölməsinin sədri, aspirantların rəhbəri və s.

Gəncə seminariyasında oxuduğum son illərdə (1924–1928) Səməd Vurğun (əvvəllər Səməd Məsrur idi) ilə tanış olmuşam. Dəmir körpünün sağında, teatr binası ilə qonşuluqda maarif evi yerləşirdi. 20-ci illərdə maarif evi, şəhər ziyalılarının, xüsusən, gənc komsomolçu müəllim, aktyor, radioçu, mətbuatçıların ən çox toplanıb görüşdüyü yer idi. Şəhər maarif işçilərinin komsomol özəyi də burada iclas edirdi. Bu təşkilatda müəllimlər, məsul işçilər, təsərrüfat xadimləri var idi. Hələ o zaman komsomolçuların fəaliyyət və hərəkəti çox odlu idi. O zaman komsomolçular quruculuq, təşkilat işindən başqa ictimai, mədəni, ədəbi işlərlə də çox fəal məşğul olurdular. Partiya rəhbərliyi də gənc qüvvələrə böyük etimad göstərir, əməli işlərinə istiqamət verir, yoxlayırdı.

Komsomolçu müəllimlərin rəsmi görüş və yığıncaqlarından başqa, ədəbi, elmi və mübahisə məclisləri də olurdu.

Belə məclislərdən birində ədəbiyyatımızdan söhbət gədirdi. Cavan şair və ədiblərdən bəziləri çıxış edir, öz düşündüyünü, ya yazdığını uca səslə deməyə çalışırdı. Bakıdan gələn ədəbiyyat nümayəndələri də var idi. Şairlərdən biri (səhv etmərsən Əbdülbaqi Fövzi) tribunaya çıxıb, şeir oxudu, camaat da əl çaldı. Şair tribunadan enəndən sonra tanımadığım qarayanız oğlan, əsgər şineli olan bir gənc tribunaya çıxdı. Müasir şeir haqqında bir neçə cümlə deyəndən sonra üzünü camaata tutub ehtirasla davam etdi:

– Bu saat burada bir şer oxundu. Siz də əl çaldınız. A yoldaşlar, onun nəyinə əl çaldınız? Axı, o, şeir deyil, açıq məktubdur. Belə yazılara şeir demək, şeiri gözdən salmaqdır!

Qara oğlan bu mənada mülahizələrini dedikcə, zaldakıların diqqətini daha çox toplayırdı. Məclisdən, bütün sıralardan pıçıltı keçdi:

– Bu kimdir?

– Bu oğlan harada işləyir?

– Ədəbiyyatçıdırımı?

Oradaca mən bildim ki, bu oğlan Səməddir. Səməd Vurğun Fövzinin zəif bir şeri xüsusi əda ilə oxuyub, lovğalanmasından bərk hirsələnmişdi. Fikrini açıq söyləyib, o yazının şer ilə heç bir əlaqəsi olmadığını dedi...

Sonralar Fövzi mərkəzi mətbuatda ("Maarif və mədəniyyət") "Şairə cavab" şeirini yazdı. Cavabın özü vaxtilə oxunan şeirdən də dayaz və məzmunuz idi.

20-ci illərin axırlarında Gəncədə yeni, qızgın bir ədəbi mühit canlanmaqda idi. Gəncə seminariyası, müəllimlər mühiti, şəhər teatri, sənət texnikumu və sonra Kənd Təsərrüfatı İnstitutu kimi tədris-mədəniyyət ocaqları, şəhərdə müntəzəm nəşr olunan "Qızıl Gəncə" ("Zərbə", "Kirovabad bolşeviki") kimi qəzet və məcmuələr ədəbi həyatın canlanmasına çox kömək edirdi. O zaman qələm həvəskarlarından bir çoxu ədəbi həyat və mühit ilə, jurnal, qəzetlə maraqlanırdı və yazıları ilə iştirak edirdilər. Xüsusilə, Vurğun kimi alovlu, qüdrətli bir şairin orada olmağı cavanları həvəsləndirir, ruhlandırır. Məhəmməd Cavarlı

vilayət komitəsində təbliğat müdiri idi. O, ədəbiyyatçıların inkişafı, məhdud fabriki, çit fabriki, sabun zavodu, dəmiryol işçiləri, başqa fəhlə müəssisələrində ədəbiyyatçıların çıxışı ilə maraqlanırdı və çox təşkilati iş aparırdı. Məhəmməd Cüvərli şəhər partiya məktəbində dərs də deyirdi. Əsərlərin nəşrində, teatr tamaşalarının, ədəbi yığıncaq və müzakirələrin təşkilində bizə çox kömək edirdi. O, cavan yazıçıların diqqətini məhz müasir məsələlərə, sovet həyatına, fəhlə sinfinin mübarizəsinə cəlb etməyə çalışırdı. Birinci beşillik planın təbliği və həyata keçirilməsində Azərbaycan fəhlələrinin qəhrəmanlıq və rəşadətini bədii söz ilə əks və ifadə etməyi bizə dönə-dönə tapşırırdı. Bir neçə dəfə Səməd ilə bizi fəhlə yığıncaqlarına göndərirdi.

İlk tanışlıq günlərindən mənəm Səməd Vurğun haqqında fikrim yaxşı olub. O zaman Vurğun həyat-məişət cəhətindən pərakəndə və baxımsız idi. Buna baxmayaraq, onun ilk yazıları, şeirə, sənətə münasibəti, mühakimə və mülahizələrindəki sərbəstlik, coşqun ilham, qanadlı xəyal və şəxsiyyətinin bilavasitəliyi, sərbəst təfəkkürü mənəm xoşuma gəlirdi.

Bir dəfə şeirlərindən birini çap etdirmək üçün Gəncə qəzetinin redaksiyasına getməyi məndən xahiş etdi. Redaksiyada "Şərq Ərəbi" təxəllüsü ilə çalışan, rəsmiyyətçi bir qəzetçi var idi. Şeiri alıb oxudu və ehmalca Səmədə qaytardı ki, "Bizim qəzetdə çap oluna bilməz!" Vurğun vüqar və təmkinini pozmadan qəzet işçisinə kəskin cavab verdi:

– Nə oldu, mənəm şeirlərim mərkəzi mətbuatda çap olunmağa layiq oldu, amma sənəm qəzetində yaramadı?

Şərq Ərəbi (özü də qara, pırtıdaşlıq saçlı bir vüqad idi) hirs ilə ayağa qalxıb, şairə ittiham verməyə başladı.

Səməd şeiri götürüb, cibinə qoydu, redaksiyadan çıxdı. Neçə gün sonra həmin şeir mərkəzi mətbuatda, sonra da Moskva qəzetlərində nəşr olundu (gərək ki, şeir "Mən də bir əsgər kimi" sərlövhəli idi). Vurğunun şeiri və şöhrəti yalnız Gəncədə yox, bütün respublikada və onun xaricində sürətlə yayılmağa başlayırdı.

Mərkəzi Komitənin "Ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında" məşhur qərarı nəşr olunanda (aprel, 1932) bizi Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə, yazıçılarla partiya işçilərinin müşavirəsinə çağırıldı.

Yeni qərar münasibətilə keçirilən müzakirələrdə mən Səmədin Gəncə fəhlələri arasındakı şöhrət və hörmətindən, orada keçirilən ədəbi yığıncaqlardan danışırdım. Sonra Vurğun özü alovlu bir çıxış elədi. Partiya işçilərinin diqqəti cəlb olundu. Həmin müşavirədən sonra, Mərkəzi Komitənin təbliğat şöbəsinin müdiri Mikayıl Hüseynov Vurğunun çıxışının təsiri haqqında ağızdolusu danışırdı.

Çox çəkmədi, Yazıçılar İttifaqı təşkil olunanda Səmədi ittifaqa məsul katib, eyni zamanda Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə üzv seçdilər. Bir il sonra isə respublikanın 15 illiyi ilə əlaqədar bayramda Səmədi də Moskvaya – Kremlə, partiya və hökumət rəhbərlərinin görüşünə apardılar.

Kremldəki görüşdə şair çıxışı və şeiri ilə ümumi partiya-hökumət rəhbərlərinin diqqətini cəlb etmiş, xüsusi fərman ilə Lenin ordeninə layiq görülmüşdü (1936). Ədəbi mühitin bütün ölkədə qaynayıb-daşdığı həmin illərdə "Qızıl qələmlər" ittifaqının Gəncə şöbəsi (filialı) təşəkkül tapmaqda, istedadlı cavanları ətrafına yığmaqda idi.

Gəncə şöbəsinin bir sıra üstünlüklərini – imkanlarını unutmamaq olmaz: əvvəla, orada nəinki köklü kitabxana, mədəniyyət ocaqları, həm də əsrlik ədəbi ənənə, şairlər məclisi, Mirzə Şəfi kimi şairin otağı, başqa şəhərlərin heç birində olmayan güclü çap vəsaitinə sahib olan böyük mətbəə var idi. Həmin mətbəənin buraxdığı kitabça və jurnallar mərkəzdəki nəşrlərdən o qədər də fərqlənmirdi.

Gəncə seminariyasında tələbələrin gücü ilə təşkil olunan ədəbi müzakirə və mühakimələr, Cabbarlı və Cavid kimi dramaturqların əsərlərinin tamaşası indi də yadıımızdadır. Hələ keçən əsrin axırlarında tikilən, indiyə qədər şöhrətini saxlayan teatrda həmişə müasir, maraqlı tamaşalar verilir.

20-ci illərin başlanğıcında, sovet ədəbiyyatının təşəkkül dövründə Gəncədə Səməd Vurğun, Həmid Araslı, Cahanbaxş və Fərəh Həstəli, Əli Razi, Əli Məhzun, bir az sonralar isə Möhsün Poladov, Əli Əkbərli, Məhəmməd Kazım, Mikayıl Rzaquluzadə və başqaları ədəbiyyat tədbirlərinin nəinki maraqlısı, hətta, fəal təşkilatçıları idilər.

Mərkəzdə, "Qızıl qələm" cəmiyyətində elə tədbir olmurdu ki, onun əks-sədası Gəncədə eşidilməsin, "Qızıl Gəncə" adı ilə xüsusi bir jurnal çap olunurdu və buradakı yazıların, demək olar ki, hamısı yerli

qüvvələrin qələmindən çıxan əsərlər idi.

Gəncə seminariyasında özbək, türkmən, tatar, başqırd, acar və başqa millətlərdən olan, azərbaycanlı ləhcəsində sərbəst yazan və yazmaq istəyən cavanlar da çox idi. Bəhram İbrahimi ("Yoxsul") təxəllüslü şairin Daşkənddən gətirdiyi bir sıra şeir, hekayələri köməkləşib tərcümə etdik. "İnqilab və mədəniyyət" jurnalında çıxdı. Həmin müəllifin köməyi ilə Bakıda gedən bir teatr tamaşası ("Hind ixtilalçıları") haqqında kəskin resenziya yazıb, "Yeni fikir" qəzetində çap etdirdik.

Demək istəyirəm ki, o zaman ədəbi müzakirə, münaqişələrdə coşqun həvəslə iştirak edən cavanlardan başqa, mətbuat orqanlarında da açıq müzakirəyə bir meyil və rəğbət, yeni imzaların görünməsinə çalışmaq səyi çox güclü, təbii idi.

Mən "riyaziyyatçı olduğumu", bu ixtisasa meylimi demişdim.

Mənim ilk hekayəm ("Müəllim") "Qızıl Gəncə"nin ədəbiyyat səhifəsində nəşr olunmuşdu. Mərhum ədibimiz Seyid Hüseynin bu hekayədən necə və haradan xəbər tutduğunu bilmirəm. İkinci və ilk qələm təcrübələrimdən olan başqa hekayəmi ("Həkim Cinayətov") Seyid Hüseyn təshih edib, "Ədəbiyyat cəbhəsi" jurnalında nəşr etmişdi. Bu jurnal otuzuncu illərin başlanğıcında "Hücum"dan əvvəl təşkil olunmuşdu. Orada bədii nəsr materiallarına Seyid Hüseyn baxırdı.

Həmin hekayədən söhbət açanda qeydlərini mənə dedi, hekayənin mətnində satirik qəhrəmanın adını dəyişməyi məsləhət gördü. Doğrudan da, əsərdəki mənfi surətin adı o zaman çoxlarının tanıdığı həkimlərdən biri idi.

Seyid Hüseyn ilə söhbətimdə onun çox xoşladığım bir hekayəsi-nin ("Həzin bir xatirə") adını çəkdim. Bir qədər sükutdan sonra dedi:

– Elə hekayələr həmişə olmur, həyatımızın bir parçası kimi qo-pub, vərəqələrə keçir.

Hörmətli ədibin yazılarındakı səmimiyyət və intim təsvir, özü de-di-yi kimi, həmişə qabarıq görünürdü. Üslub və ifadə cəhətindən mənim hekayələrim ona yox, Mirzə Cəlil və Haqverdiyev nəsrinə daha yaxındır. Ancaq Seyid Hüseynin hekayələrini mən həmişə sönməz bir maraq ilə oxuyub izləmişəm. Qocaman ədiblərdən nə Mirzə Cəlil, nə Haqverdiyev ilə şəxsi tanışlığım olmamışdır. "Gənc işçi" qəzetində çalışdığım illərdə Süleyman Sani Axundov bəzən müzakirə və yığıncaqlarda gö-

rürdüm. Qəzetdə komsomol və ədəbiyyat mülahizə və müzakirələrin-də ondan yazılar da tələb edirdim.

Otuzuncu illərin başlanğıcında dövlət nəşriyyatı mənə hörmətli ədibimiz Nəriman Nərimanovun külliyyatını hazırlamağı tapşır-mışdı. Bu kitabı toplayıb çapa hazırlamaq üçün çox mənbələrə, simalara mü-raciət etdim. Onlardan biri də mərhum Süleyman Sani idi. Ancaq onda bildim ki, onun ailəsi, övladı yoxdur. Məktəblərin birində, tənha bir otaqda yaşayır.

Mən ədibin otağına getdim. Nəriman Nərimanov haqqında söh-bət edəcəyimi eşidəndə çox maraqla qarşıladı. Ondən öyrəndim ki, "Şamdan bəy" komediyasının ilk adı "Dilin bəlası" imiş. Sonradan yoldaşların məsləhəti ilə əsər qəhrəmanın adı ilə adlandırılmışdır. Seyid Hüseyn də, Süleyman Sani də, Nəriman Nərimanov da müəllim-ədib, yaxud ədib-müəllim olmuşlar. Xüsusilə, məktəbi, tərbiyə, təlim işini çox sevmiş, ömürlərinin mühüm hissəsini buna sərf etmiş, bədii əsərlərində də bu ələmi məhəbbət, məharətlə təsvir etmişlər.

Süleyman Sani Nərimanovdan hörmət və hərarətlə danışır, onunla keçirdiyi məslək dostluğu, yoldaşlığını, maarif yolundakı əməkdaşlığı xüsusi bir eşqlə xatırlayırdı.

İnqilabın ilk illərində elan olunan bədii əsər müsabiqəsində "La-cın yuvası"nın yüksək qiymətləndirilməsini minnətdarlıqla qeyd edir-di.

Həmin illərdə Süleyman Sani bir müəllim, maarif xadimi, sovet quruluşunun təbliğatçısı kimi Qarabağın şəhər və kəndlərində şəxsən çox çalışmışdı. O günlərin təəssüratını qələmə almağı, bədii əsər, ya xatirə şəklində yadigar buraxmağı arzu edirdi.

Mənimlə görüş zamanında da möhtərəm ədibimiz səhhətindən çox şikayətlənirdi. Qıçlarını revmatizm tutmuş, ümumən əsəb xəstəli-yindən əziyyət çəkir, sinəsi dolu xatirələri və ədəbi niyyətlərini qələmə almaqda çətinlik çəkirdi. Masasının üzərindəki səhifələri göstərib giley-lənirdi.

– Nə qədər yazmalı mətləblər, mövzular var. Ancaq nə edəsən ki, cansağlığı, vaxtında qədrini bilmədiyimiz gümrahlıq yoxdur. İki səhifə yazıram, qolum yorulur, taqətim tükənir...

Süleyman Sani ilə görüşlərdən sonra saatlarla kədərlənir, düşü-

nür, təəssüflər edirdim.

“Gənc işçi” də çalışdığım müddətdə çox ünsiyyət bağladığım, yaradıcılığına, söhbətinə marağ göstərdiyim ədiblərdən biri böyük şairimiz Hüseyn Cavid olmuşdur. Bu iddia zahirən qəribə görünə bilər. Çünki Cavid romantik şairdir. Mənim realistik zövqümdən, həyat və hadisələrə münasibətimdən çox fərqli bir sənətkardır.

Əvvəla, onu deyim ki, 20 və 30-cu illərdə Hüseyn Cavid cavanlar arasında çox məşhur, çox sevimli sənətkarlardan idi. Seminariya təhsili müddətində biz onun əsərlərini tez-tez səhnədə görür, mətbuatda oxuyur, müəllimlərin alovlu mühazirələrində eşidir, hətta seminariyanın tələbə məclislərində, müzakirə, mübahisələrində maraqla izləyirdik. Bakıya gələndən sonra, mətbuatda çalışdığım, ilk yazılarımla görünməyə başladığım zamanlarda, deyəsən, böyük ədibin diqqətini cəlb etmiş, nə cəhətdənsə maraqlandırmışdım. Məlum olduğu üzrə, Cavid, əsərlərinə qarşı yazılan bir sıra kəskin tənqidlərdən incimişdi və narazılığını aşkar bildirməkdən çəkinmirdi. Bu haqda söhbətlərini münasib bildiyi hər yerdə və inandığı hər kəsə danışdı. Hüseyn Cavid mənimlə bir küçədə yaşayırdı. Cavid bəzi axşamlar, yazıdan, yaradıcılıq işlərindən yorulan saatlarda həm başmaq seyrinə – havaya çıxır, həm də ünsiyyət üçün yoldaş axtarırdı.

Bir də görərdin əlindəki əsa ilə mənzilin qapısını döyür:

– Ağa Mir Cəlal!..

(Seyid olduğum üçün qocaman ədiblərin hamısı adımla əvvəlinə “Ağa” sözünü əlavə edirdilər.)

Biz bütün ailəlikcə təşvişə düşər, Cavidi hörmətlə mənzilimizdə qəbul edərdik.

Hüseyn Cavid müasir, mədəni libaslı, nüfuzedicisi, xoştəbiət, zahirən çox ciddi və ağır görünüşlü kişi idi. Gözündəki çeşmək, əlindəki əsa, başındakı qəhvəyi qara papaq, təmkinli yeriyi ona xüsusi əzəmət verirdi.

İlk görüşlərdə mənim həyat yoldaşım, qayınanam tərəfindən həyəcan, təşviş, süfrə hazırlığını görəndə Cavid çox narahat olur, ata kimi hamımızı bir növ danlayırdı:

– Püstə xanım, – deyirdi, – mən axşamlar bir saat söhbətə gəlirəm. Belə narahatlığı görsəm, daha cəsarət edib, qapınızı döyməyəcə-

yəm!..

Cavid qabağında çay nərd oynamağı da xoşlayardı.

Mənim yazı masama da diqqət yetirməyi unutmazdı. Bir dəfə qarşımdakı kağızlara diqqət edəndə gördü ki, cavan qadın şairlərin kitablarını vərəqləyib məqalə yazıram:

– Qələminə heyfin gəlmir?

– Bu yazılar haqqında mülahizələrimi söyləmək istəyirəm.

– Mülahizə deməli daha vacib əsərlər var, elə əsərləri təhlil elə ki, heç olmasa, mövzu sənin zəhmətini qoruyub saxlasın. Füzulidən yazanı, yazı özü saxlamasa da, Füzuli saxlayacaq!

Gördüm ki, böyük şairi böyük mətləblər daha çox düşündürür. O, düz deyir, mövzu seçmək yazan üçün yaradıcılığın ilk şərtidir.

Ondan sonra mən Füzuli şeirinin poetikası ilə maraqlandım, ilk elmi əsərimi, namizədlik dissertasiyamı ondan yazıb çap etdirdim. Həmin kitabın ilk nüsxəsini də bir minnətdarlıq əlaməti olaraq, məhz Cavidə təqdim etdim.

Cavidin yaradıcılığı, yüksək sənəti, şəriyyəti və əsərlərinin şöhrətindən başqa, onu mənə sevdirən, xüsusilə, təmiz insanlığı, büllur xasiyyəti və səmimiyyəti idi. Kənardan baxanlar, onu ancaq əsərləri ilə tanıyanlar hörmətli ədibin məhrəm, duzlu, mənalı yumorundan xəbərsiz idilər. Halbuki, onun söhbətləri bu cəhətdən çox mənalı, maraqlı, unudulmaz idi:

– Sən komsomolsan, qəzetində istədiklərini yazıb deyə bilərsən. Bizim də sözüümüzü desən, nə olar ki?

– Cavid əfəndi, sizin sözlərinizə cavanlar qəzeti dərin minnətdarlıq, məmnuniyyətlə səhifələrini açmışdır.

Cavid yaradıcılıq məsələlərində çox ciddi və tələbkar idi. Realistlərin, o cümlədən, Mirzə Cəlilin dili, sadə üslubu ilə razı deyildi. Hər yerdə “şəriyyət” axtarırdı. Sadə yazıb, danışmağı loru dil adlandırdı.

Ancaq müsahibələrində sadə danışığı, zarafatı, hətta, lətifəni çox xoşlayardı. Klassiklərdən belə duzlu misallar gətirərdi.

MÜNDƏRİCAT

FELYETONLAR

Sərxoşlar.....	7
Məscid büsatı.....	8
İmperyalistlər Tanca üzərində boğuşurlar.....	10
Ramazan həsrəti.....	12
Dardanel.....	14

ŞEİRLƏR

«Qızıl oktyabr».....	21
Dənizin cinayəti.....	22
Şimaldan səs.....	24
Anamın vəsiyyəti.....	26
Müxbir.....	28

OÇERKLƏR

Özək raport verir.....	31
Münəvvəri dinləyin!.....	35
İşləməyən dişləməz.....	40
Molotovçular.....	45
Bayrağı bərk saxla.....	48
Volqanın qucağında.....	51
Zavodun tərcümeyi-halı.....	54
Marksın dostu.....	60
Almas gəldi.....	65
Azad qız.....	69
Sağlam yollarda.....	74
Qələbənin açarı.....	78

Səsimizi dünya eşitsin!.....	81
Boy.....	85
Analar yarışı.....	95
Qüdrət nümayişi.....	99
Xalqın ürək sözü.....	103
İsrafil.....	113
Qardaşlar.....	132
Qəzəb maşınları.....	136
Avropadan məktub.....	144
Vətən qəhrəmanı.....	146
Snayper.....	162
Qafqaza məktub.....	180
Gil-gil çay.....	184
Yeni kəndin adamları.....	198
Qəhrəman qız.....	232
Firuzə.....	236
Tarla mənzərələri.....	241

TƏRCÜMƏLƏR

Dəmir qanun.....	247
Kaspi dənizinə.....	252
Məstan ay.....	253
Dan.....	256
Şahidə.....	257
Məktub.....	264

XATİRƏLƏR

Parisdə görüş.....	277
Bakı görüşləri.....	294

**MİR CƏLAL. ƏSƏRLƏRİ. 5 CİLDDƏ
V CİLD**

Naşir: **HİDAYƏT ƏSGƏROV**

Nəşriyyat redaktoru: **İlahə HƏŞİMOVA**

Səhifələyici: **Eivira NADİRQIZI**

Dizayner: **Aynur ƏSGƏRLİ**

Çapa imzalanmışdır: 10.01.2013

Kağız formatı: 70x90 1/16

Həcmi: 27 ç.v; Sifariş: 16 ; Sayı: 500

«ADİLOĞLU» nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış
və ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəh., Alatava I, Ə.Salamzadə küç 9C

Tel.: (050) 593 27 77, (055) 222-71-93

Web: www.adiloglu.az;